

6

Irodalom

novella

Gárdonyi Géza

ballada

elbeszélő költemény

Toldi

Egri csillagok

Arany János

regény

monda

Irodalom
Tankönyv
6.

Irodalom

Tankönyv

6.

Eszterházy Károly Egyetem
Oktatáskutató és Fejlesztő Intézet

Engedélyszám: TKV/39–19/2017. (2017. 04. 04. – 2022. 08. 31.)

A kiadvány megfelel az 51/2012. (XII. 21.) EMMI-rendelet

2. sz. melléklet: Kerettanterv az általános iskola 5–8. évfolyama számára 2.2.01.1. „A” változat és az

5. sz. melléklet: Kerettanterv a gimnáziumok 5–12. évfolyama számára 5.2.01. előírásainak.

A tankönyvvé nyilvánítási eljárásban közreműködő szakértők: Komárik Anna, Kempfner Zsófia

Tananyagfejlesztő: Csontos Attila, Legeza Márton

Vezetőszerkesztő: dr. Baranyai Katalin

Alkotószerkesztő: Varga Anna

Tudományos szakmai szakértő: dr. N. Pál József

Pedagógiai szakértő: dr. Dobszay Ambrus

Illusztrációk: Balogh Katalin, Baróthy Andrea, Tényi Katalin

Fedélfotó: 123RF

A borítón a tápiószentgyörgyi szkíta aranyszarvas pajzsdísz látható (Magyar Nemzeti Múzeum).

Fedélterv, látvány- és tipográfiai terv: Slezák Ilona

Fotók: 123RF, Thinkstockphotos.com,

© CULTiRiS/Rigó Tibor/Schäffer László, Kalmár Lajos, © CULTiRiS/AKG-Images/Erich Lessing

MTI Fotó: Ilovszky Béla, Friedmann Endre, Beliczay László, Komka Péter, Tóth István Csaba, Sárközi Ágnes

A tankönyv szerkesztői köszönetet mondanak a korábban készült tankönyvek szerzőinek. Az ő általuk megteremtett módszertani kultúra ösztönzést és példát adott e tankönyv készítőinek is. Ugyancsak köszönetet mondunk azoknak az íróknak, költőknek, képzőművészeknek, akiknek alkotásai tankönyveinket gazdagítják. Köszönjük azoknak a tanároknak és diákoknak a munkáját, akik hasznos észrevételeikkel és javaslataikkal hozzájárultak e tankönyv végső változatának kialakításához.

© Eszterházy Károly Egyetem (Oktatókutatató és Fejlesztő Intézet), 2016

ISBN 978-963-436-019-3

Eszterházy Károly Egyetem • 3300 Eger, Eszterházy tér 1.

Tel.: (+36-1) 460-1873 • Fax: (+36-1) 460-1822 • Vevőszolgálat: vevoszolgalat@ofi.hu

A kiadásért felel: dr. Liptai Kálmán rektor • Raktári szám: FI-501020601/1

Műszakiiroda-vezető: Horváth Zoltán Ákos • Műszaki szerkesztő: Szalay Ildikó, Orlai Márton

Grafikai szerkesztő: Slezák Ilona • Korrektor: Ihász Viktória • Nyomdai előkészítés: Ecsedi Gabriella, Gados László

Terjedelem: 24,31 (A/5) ív • Tömeg: 470 gramm • 1. kiadás, 2018

Az újgenerációs tankönyv az Új Széchenyi Terv Társadalmi Megújulás Operatív

Program 3.1.2-B/13-2013-0001 számú, „A Nemzeti alaptantervhez

illeszkedő tankönyv, taneszköz és Nemzeti Köznevelési Portál

fejlesztése” című projektje keretében készült.

A projekt az Európai Unió támogatásával, az Európai

Szociális Alap társfinanszírozásával valósult meg.

Nyomtatta és kötötte

a Reálszisztéma Dabasi Nyomda Zrt.

Felelős vezető: Vágó Magdolna vezérigazgató

Munkaszám:

www.dabasinyomda.hu

SZÉCHENYI 2020

MAGYARORSZÁG
KORMÁNYA

Európai Unió
Európai Szociális
Alap

BEFEKETÉS A JÖVŐBE

Bevezető

Kedves Diákok!

Hatodik osztályban sokféle, a korosztályotoknak megfelelő olvasmányokkal ismerkedhettek meg. Tankönyvünk öt nagy fejezetében mondákról, balladákról, a *Toldi* című elbeszélő költeményről, az *Egri csillagok* című regényről és más ifjúsági regényekről fogtok tanulni.

A leckék elején *Rólad szól* címmel mindig kérdéseket találtok, amelyek előzetes szempontokat kínálnak a figyelmes olvasáshoz. De az is helyes, ha a mű elolvasása után foglalkoztok ezekkel a kérdésekkel – akkor nem befolyásolják az olvasmány értelmezését. Az irodalmi szemelvények után következő kérdések és feladatok az olvasott mű megértését segítik. A következő rész tartalmazza a tanulnivalót. A *Mit gondolnak mások?* című részben található olvasmányok arra ösztönöznek benneteket, hogy a leckében szereplő irodalmi műhöz minél többféle ismeretet kapcsoljatok, akár más területekről is. Itt is kérdések és feladatok lesznek a segítségetekre. A leckék végén található *Rendszerezzünk!* grafikus rendezői segítenek áttekinteni a legfontosabb tudnivalókat. Igyekeztek minél többet megoldani a tankönyv feladatai közül!

Tartalom

Kutass a könyvtárban és a világhálón!	8
Év eleji ismétlés	10

» MONDA, BALLADA, ELBESZÉLŐ KÖLTEMÉNY

„Száll a madár, ágrul ágra” – Arany János: <i>Rege a csodaszarvasról</i> (részletek)	14
„Ez az én emberem” – Lázár Ervin: <i>Botond</i>	21
„Építtessen nekem egy várat” – <i>Beckó vára</i>	26
„Amit raktak délig, leomlott estére” – <i>Kőműves Kelemenné</i>	31
„Rózsa Sándor se vette ezt tréfára” – <i>Rózsa Sándor Bársony lovát nyergeli</i>	37
„Hét nap elegendő” – Arany János: <i>Mátyás anyja</i>	41
„Emléke sír a lanton még” – Arany János: <i>A walesi bárdok</i>	46
„Hol vagyon a süveged?” – Fazekas Mihály: <i>Lúdas Matyi</i> (részlet)	50
Összefoglalás	56

» ARANY JÁNOS: TOLDI

Arany János életútja	58
<i>A Toldi</i> – 1846	59
„Egy, csak egy legény van talpon a vidéken” – Előhang, Első ének	60
„Gőgösen fordul el jó atyjafiától” – Második ének	67
„Repül a nehéz kő: ki tudja, hol áll meg?” – Harmadik ének	74
„Bujdosik az ,éren’, bujdosik a ,nádnon’” – Negyedik ének	79
„Nem válik belőle farkasoknak étek” – Ötödik ének	89
„Felmegyek Budára bajnok katonának” – Hatodik ének	96
Részösszefoglalás	103
„Nagy hegyek lebegtek délibáb vizében” – Hetedik ének	104
„Toldi György az öccse birtokára vágyik” – Nyolcadik ének	110
„Nyughelyet nem adott senki éjszakára” – Kilencedik ének	117
„Hányféle szép dolgot össze nem álmodott!” – Tizedik ének	125
„Vágtat a zászlóhoz és mérkőzni kíván” – Tizenegyedik ének	135
„Dicső híre-neve fennmaradt örökre” – Tizenkettedik ének	144
Összefoglalás	152

» VERSEK

„S most Pannónia is ontja a szép dalokat” – Janus Pannonius: <i>Pannónia dicsérete</i>	158
„Emberségről példát, vitézségről formát” – Balassi Bálint: <i>Egy katonaének</i>	161

„Úl pénzes ládáján sovány ábrázattal” – Csokonai Vitéz Mihály: <i>Zsugori uram</i>	165
„Kedv! Remények! Lillák!” – Csokonai Vitéz Mihály: <i>A Reményhez</i>	170
„S választottunk magunknak csillagot” – Petőfi Sándor: <i>A négyökrös szekér</i>	175
„Te az én szívemet elkérnéd” – József Attila: <i>Istenem, én nagyon szeretlek...</i>	178
„Fényről álmodtam: fény ragyog” – Kányádi Sándor: <i>Álmodó</i>	182
„Csak ülnek, néznek, néznek, ülnek” – Roald Dahl: <i>Tanács a televíziózással kapcsolatban</i>	185
Összefoglalás	189

» GÁRDONYI GÉZA: EGRI CSILLAGOK

„Itt mindenki a hazát védi” – A „nagy könyv”: az <i>Egri csillagok</i>	192
Hol terem a magyar vitéz? – Gárdonyi Géza: <i>Egri csillagok</i> (I. 12–13., részlet) ...	196
Oda Buda! – Gárdonyi Géza: <i>Egri csillagok</i> (II. 21., részlet)	201
A rab oroszlán – Gárdonyi Géza: <i>Egri csillagok</i> (III. 5., részlet)	207
Eger veszedelme – Gárdonyi Géza: <i>Egri csillagok</i> (IV. 4., részlet)	211
Holdfogyatkozás – Gárdonyi Géza: <i>Egri csillagok</i> (V. 16., részlet)	216
Összefoglalás	222

» NOVELLÁK, REGÉNYRÉSZLETEK

„Két borzos, fehér szárnyacska” – Lázár Ervin: <i>A tolvaj</i>	224
„az ólomkatona fülébe réges-régi dal csendült” – Békés Pál: <i>Az ólomkatona</i>	228
„felállítottam magamnak egy napirendet” – Daniel Defoe: <i>Robinson</i> <i>Crusoe</i> (részlet)	235
„És egy igazi detektív!” – Nógrádi Gábor: <i>Gyerekrablás a Palánk</i> <i>utcában</i> (részlet)	240
„Várjatok, mindjárt jövök” – Brunella Gasperini: <i>Mi és ők – Egy lány</i> <i>feljegyzései</i> (részlet)	250
Összefoglalás	257
Életrajzi vázlatok	258
Fogalomtár	261
Ráadás	264
<i>Déva, Kalán és Arany</i>	264
<i>Salamon bölcs ítélete</i>	265
Radnóti Miklós: <i>Bájos</i>	266
Szabó Lőrinc: <i>Tücsökműzene</i> (részletek)	267
Weöres Sándor: <i>A szél</i>	268
Weöres Sándor: <i>Távolból</i>	268
Rideg Sándor: <i>Indul a bakterház</i> (részlet)	269

Kutass a könyvtárban és a világhálón!

Ajánlott kézikönyvek

Bakos Ferenc (szerk.): *Idegen szavak és kifejezések szótára*
(Akadémiai Kiadó, 2007)

Erős Zoltán: *Magyar irodalmi helynevek A-tól Z-ig*
(Móra Könyvkiadó, 1985)

Ortutay Gyula (szerk.): *Magyar néprajzi lexikon*
(Akadémiai Kiadó, 1977–1982)

O. Nagy Gábor – Ruzsiczky Éva: *Magyar szinonimasztár*
(Akadémiai Kiadó, 2007)

O. Nagy Gábor:
Magyar szólások és közmondások
(Akkord Kiadó, 2010)

Pusztai Ferenc (szerk.): *Magyar értelmező kéziszótár*
(Akadémiai Kiadó, 2014)

Tótfalusi István: *Kiejtési szótár. Idegen nevek, szavak, kifejezések és szólások helyes kiejtése* (Tinta Könyvkiadó, 2006)

Zolnay László: *Kincses Magyarország*
(Magvető Könyvkiadó, 1977)

Ajánlott honlapok

Országos Széchényi Könyvtár (<http://www.oszk.hu/>)

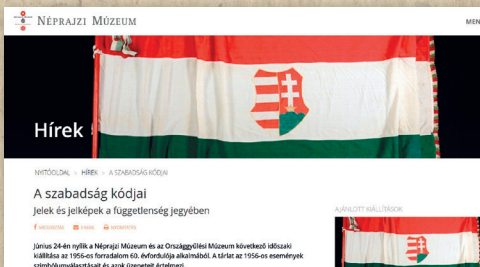
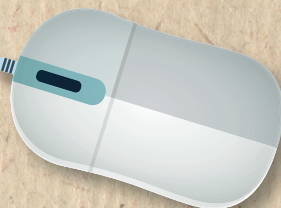
100 éves a Nyugat (<http://nyugat.oszk.hu/>)

Magyar Elektronikus Könyvtár (<http://mek.oszk.hu/>)

Digitális Irodalmi Akadémia (<http://www.pim.hu/>)

Mesemúzeum (<http://www.mesemuzeum.hu/>)

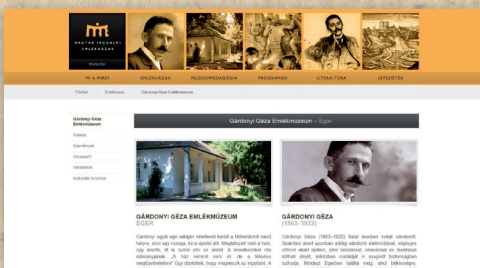
Hadtörténeti Múzeum (<http://www.militaria.hu/>)

➤ Magyar Nemzeti Múzeum (<http://mnm.hu/>)

➤ Magyar Nemzeti Galéria (<http://www.mng.hu/>)

➤ Magyar Irodalmi Emlékházak
(<http://www.mire.hu/>)

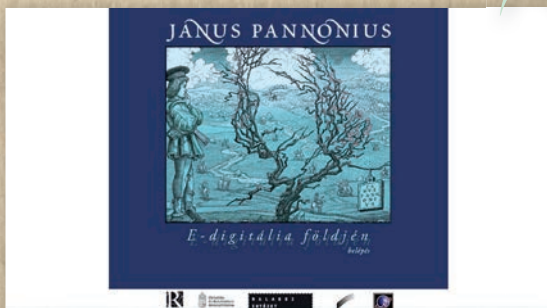

➤ Dobó István Vármúzeum
(<http://www.egrivar.hu/fooldal.html>)

➤ Petőfi Irodalmi Múzeum (<http://www.pim.hu/>)

A Petőfi Irodalmi Múzeum „Ki vagyok én? Nem mondom meg...” – Petőfi választásai című állandó kiállítása a költő életútját mutatja be.

➤ Janus Pannonius. E-digitália földjén (<http://www.januspannonius.hu/index.htm>)

„JANUS PANNONIUS PONT HU – különösen cseng a 2008 decemberében újjára bocsátott, Janus Pannonius előtt tisztelgő internetes tartalomszolgáltatás elérési útjának elnevezése. Az első világirodalmi jelentőségű, magát humanista néven pannóniai Jánosnak hívó, latinul verselő magyar költő versei – E-digitália földjén.”

➤ Fortepan (<http://www.fortepan.hu/>)

A Fortepan a legnagyobb magyar nyelvű online fotógyűjtemény.

Év eleji ismételés

1. Melyik a kedvenc olvasmányod? Készíts hozzá rövid ajánlót egy barátod számára!
2. Mi a műfaja az általad ajánlott műnek? Milyen jellegzetességei vannak?
3. Döntsd el az alábbi állításokról, hogy igazak vagy hamisak! Indokold meg a véleményed!
 - a) A népmesék szerzője ismeretlen.
 - b) A mesehősök általában létező személyek.
 - c) Petőfi Sándor *István öccséhez* írta híres költői levelét.
 - d) *A Pál utcai fiúk* című regény a középkorban játszódik.
 - e) Tom Sawyer varázserejű tárgyakat gyűjt.
4. Milyen mesetípusokat ismersz? Mondj mindegyikre példát is!
5. Gyűjtsetek csoportokban szereplőket a *János vitéz* és *A Pál utcai fiúk* című művekből! Az a csapat győz, amely a legtöbb szereplőt tudja összegyűjteni.

Fráter Erzsébet: A pitypang honvágya

Egy napon a virágok tündére meglátogatta népét, hogy megkérdezze őket, nincs-e valami kívánságuk. Meglepődött, mert a kényes kerti virágok ajkáról nem fogyott ki az elégedetlenség. A kicsiny és észrevétlen ibolya olyan feltűnő akart lenni, mint a fehér liliom, ezért a tündér illatot adott neki. A meténgnek nem tetszett, hogy ősszel elveszti leveleit, a tündér télizölddé varázsolta. Egy bíborpiros virág a hangyákra panaszkodott, ezért a tündér ragadóssá tette a szurokszegfű szárát.

A tündér meglegelte a virágokhoz csöppet sem illő sok nyafogást, s rosszkedvűen, lehorgasztott fejjel ballagott hazafelé, mikor meglátta az árokparton sárgálló pitypangot: – Mondd, neked nincs valami kérésed? Nem kívánsz magadnak jobb életet?

A pitypang felnézett: – Én boldog vagyok! Egy valami azért nyomja a szívemet. Messze földről kerültem ide, meggyökereszttem itt, tudom, hogy sohasem láthatom a hazámat. Csak legalább a gyermekeim elmehetnének... de nincs szárnyuk.

Nem sokat tanakodott a virágok csodatévő tündére. A pitypang gyermekeinek hátára aprócska ernyőt varázsolt, és ha a bóbítába belekap a szél, elrepíti őket hegyen-völgyön át, még rég elhagyott messzi hazájukba is visszakerülhetnek.

(Fráter Erzsébet – Csíkszentmihályi Berta:
Erzsébet királyné esete a rozsmaringgal – És más növényes mesék. Scolar Kiadó, 2012)

Kérdések, feladatok

1. Jellemezd panaszai alapján az ibolyát, a meténget és a bíborpiros virágot! Ha emberek lennének, melyiküket milyen embernek mondanánk? Ki lenne közülük a kényeskedő, a hiú, a búvalbélelt? Milyen szavak illenének még rájuk?
2. Szódd tovább a történetet! Válassz még három virágot, és találd ki, melyikük miről panaszkodhatna!
3. Az ibolya – nagybetűvel – egyben női név is. Gyűjtsetek még hasonló virágneveket!
4. Értelmezd a közmondást: „Nincsen rózsza tövis nélkül.”

» Mit tanultunk ötödik osztályban?

Tanultunk a mesék két fő típusáról: **népmesékről** és **műmesékről**. A népmese szerzője ismeretlen, a történet szóban terjed, ezért több változata van. A műmese szerzője ismert, szövegük állandó.

Megismerted a **legfontosabb mesetípusokat**, ezek a **népmese, a műmese, a csalimese, a láncmese, az állatmese és a tündérmese**.

Tanultunk az epikáról is, amely a **három műnem** egyike. **Epikus műveknek nevezük azokat az irodalmi alkotásokat, amelyek történetet mondanak el. A lírai művek élményeket, érzelmeket, hangulatokat fejeznek ki, a drámai művek összeütközést jelenítenek meg.**

Tanultunk a **költői képekről** is. A képszerűség költői eszközei:

- a **hasonlat** láthatóbbá, tapinthatóbbá, valószerűbbé teszi a gondolatot, amelyet a költő ki akar fejezni;
- a **metafora** más nevet ad valaminek;
- a **megszemélyesítés** egy élettelen dolgot élőnek mutat, vagy nem emberi dolgot emberi tulajdonságokkal ruház fel.

Az **alakzatok** különös módon rendezik egymás mellé a nyelvi jeleket:

- a **párhuzam**: a nyelvi jelek két egyenest alkotnak, párhuzamosan futnak;
- az **ellentét**: a nyelvi jelek két szembeállítható sorozatba rendeződnek;
- a **fokozás**: az egymás mellé helyezett nyelvi elemeknek egyre erősebb érzelmi vagy értelmi töltetük van.

Végül megtanultuk azt is, mit jelent a **versritmus**: a **szótagok szabályos váltakozását**. A rímek lehetnek páros, ölelkező, kereszt- és félrímek.

Mit gondolnak mások?

„A pitypang Európában őshonos, útszéli termőhelyeken, réteken, legelőkön gyakori tömeges növény. Rendkívül változatos megjelenésű, közel száz kislejtőt tartják számon a botanikusok. Számptalan népi neve is mutatja közismertségét: gyermekláncfű, pimpiparé, békavirág, disznósaláta, marcivirág, csürkevirág, cikóvirág, kutya- virág, eszterláncfű, pipevirág, lánclapi, buborékfű, ebtej, kácsavirág stb.

Régi, ismert gyógynövény, gyökerét hashajtónak, epe- és májbetegségek, csalánkiütések esetén használják. Teája étvágyerjesztő, emésztést serkentő, vizelethajtó, erősítő hatású. Virágjából sűrű cukorsziruppal pitypang- mézet készítenek, melyet az asztmás, valamint vese- és epebetegeknek különösen ajánlanak. Magas C-vitamin-tartalmú leveleiből salátát készítenek, idősebb leveleiből főzeléket főznek, megpörkölt gyökeréből kávépótló szer készül. Szárából koszorút és láncot fonnak, szappanbuborékot fújnak a gyerekek.”

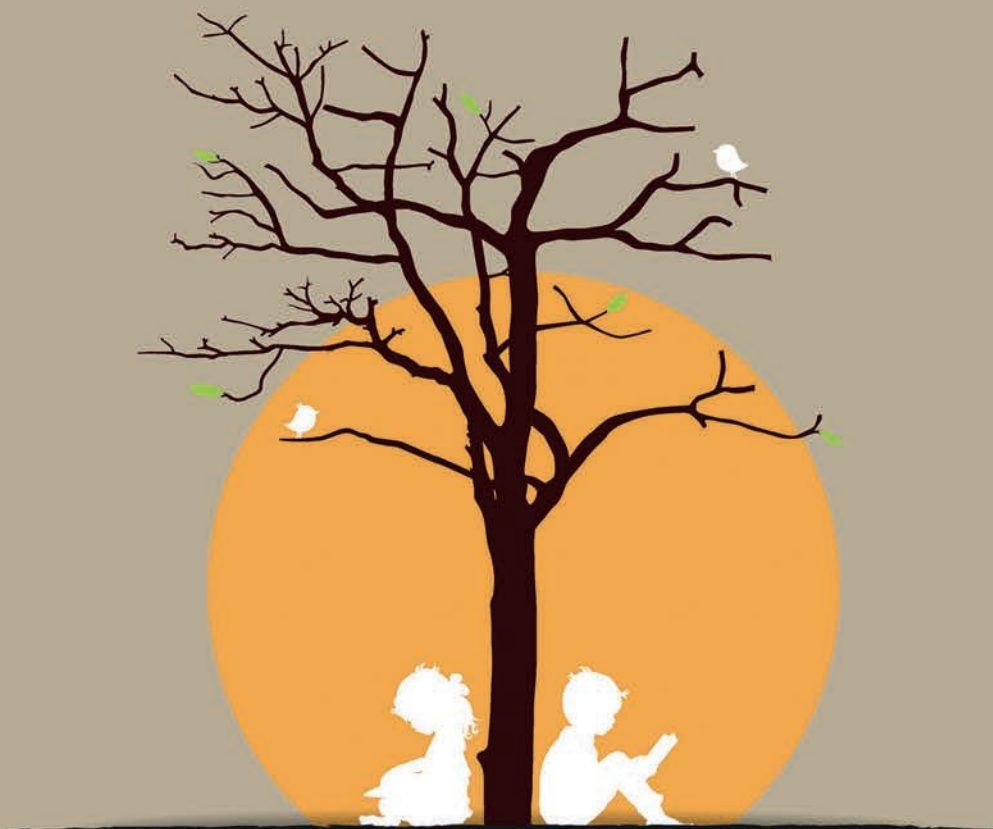
(Fráter Erzsébet – Csíkszentmihályi Berta: *Erzsébet királyné esete a rozsmaringgal – És más növényes mesék*. Scolar Kiadó, 2012)

1. Értelmezd ezeket a szavakat: őshonos, tömeges, serkentő, asztmás!
2. Észreveszel-e valami közös vonást a pitypang megannyi névváltozatában? Mi a legjellemzőbb névadási mód a felsoroltak közt?
3. A gyógynövény bizonyos leveleiből saláta készül, másból főzelék. Mi a különbség a kétféle levél közt? Mi indokolja a másféle felhasználást?
4. Foglald össze három rövid mondatban az ismertetést!
5. Hogy nevezzük idegen szóval a növények kutatóit? Mit állít róluk a szöveg?

MONDA, BALLADA, ELBESZÉLŐ KÖLTEMÉNY

*„Száll a madár, száll az ének
Két fiáról szép Enéhnek;
Zengő madár ágrul ágra,
Zengő ének szájrul szájra.”*

(Arany János: Rege a csodaszarvasról)

„Száll a madár, ágrul ágra”

1. Ismersz-e a magyarság eredetéről szóló mondákat? Ha igen, meséld el társaidnak!
2. Ha neked kellene írnod egy mondát a magyarok eredetéről, kik szereplnének benne? Készíts táblázatot a szereplőkről az alapján, hogy segítik vagy akadályozzák őseinket!

Arany János: Rege a csodaszarvasról (részletek)

Száll a madár, ágrul ágra,
Száll az ének, szájrul szájra;
Fű kizöldül ó¹ sirhanton,
Bajnok ébred hősi lanton.

Vadat űzni feljövének
Hős fiai szép Enéhnek:²
Hunor s Magyar, két dalia,
Két egytestvér, Ménrót³ fia.

Ötven-ötven jó leventét⁴
Kiszemelték, hogy követnék;
Mint valamely véres hadra,
Fegyverkeztek könnyü vadra.

Vad előttük vérbe fekszik,
Őz vagy szarvas nem menekszik;
Elejtették már a hímet –,
Üldözik a szarvas-gímet.⁵

Gím után ők egyre törnek
Pusztá martján⁶ sós tengernek,
Hol a farkas, hol a medve
Sohasem járt, eltévedne.

De a párduc, vad oroszlán
Végig üvölt a nagy pusztán,
Sárga tigris ott kölykezik,
Fiát eszi ha éhezik.

Száll a madár, száll az ének
Két fiáról szép Enéhnek;
Zengő madár ágrul ágra,
Zengő ének szájrul szájra.

Már a nap is lemenőben,
Tüzet rakott a felhőben;
Ők a szarvast egyre űzik, –
Alkonyatkor ím eltűnik. [...]

1 ó: régi

2 Enéh: Hunor és Magor anyja, Ménrót felesége

3 Ménrót: Kézai Simon középkori krónikás szerint a magyar nép őse

4 levente: daliás harcos

5 szarvas-gím: nőstény szarvas

6 mart: meredek vízpart

Folyamparton ők leszálltak,
Megitattak, meg is háltak,
Hogy majd reggel, víradattal
Hazatérnek a csapattal.

Szellő támad hús hajnalra,
Bíborodik az ég alja;
Hát a szarvas nagy-merészen
Ott szökdécsel, túl a vízen.

Száll a madár, száll az ének
Két fiáról szép Enéhnek;
Zengő madár ágrul ágra,
Zengő ének szájrul szájra.

Nosza rajta, gyors legények!
Érjük utól azt a gímet.
És – akarva, akaratlan –
Úzik ismét szakadatlan. [...]

Kur folyót ők átalúszták,
Még vadabbak ott a puszták,
Ember ottan egy fűszálat,
Egy csöpp vizet nem találhat.

A föld háta fölomolván,
Sziksót⁷ izzad csupasz ormán,
Forrás vize nem iható,
Kénköves búzt lehel a tó.

Forrás keble olajt buzog;
Itt is, ott is égnek azok,
Mint sok őrtűz setét éjjel
Lobban a láng szerteszejjel.

Minden este bánva bánják,
Hogy e vadat mér' kívánják,
Mért is úzik egyre, nyomba,
Tévelyítő bús vadonba.

Mégis, mégis, ha reggel lett,
A gímszarvast úzni kellett,
Mint töviset szél játéka;
Mint madarat az árnyéka.

Száll a madár, száll az ének
Két fiáról szép Enéhnek;
Zengő madár ágrul ágra,
Zengő ének szájrul szájra.

» Székita aranyzarvas pajzsdísz
Tápiószentgyörgyről
(Magyar Nemzeti Múzeum)

7 sziksó (sziksó): szikes talajon kikristályosodó szóda

Vadont s a Dont⁸ ők felverik
A Mejóti kis tengerig;⁹
Süppedékes mély tavaknak
Szigetére ők behatnak.

Ott a szarvas, mint a pára
– Köd előtte, köd utána –
Míg az ember széjjelnézne:
Szemök elől elenyésze.

Hóha! hóha! hol van a vad?...
Egy kiáltja: ihon¹⁰ szalad!
Más kiáltja: itt van, itten!
A harmadik: sehol sincsen!

Minden zugot megüldöznek,
Minden bokrot átaldöfnék;
Gyík ha rezzen; fajd¹¹ ha rebben:
De a gímvad nincs ezekben.

Szóla Magyar: hej! ki tudja,
Merre van a hazánk útja?
Kerek az ég mindenfelé –
Anyám, anyám, meghalsz belé!

Szóla Hunor: itt maradjunk!
Tanyát verjünk; itthon vagyunk:
Selyem a fű, édes a víz,
Fa-odúból csöpög a méz.

Kék folyam ad fényes halat,
Vörhenyő¹² vad ízes falat,
Feszés az íj, sebes a nyíl,
Harckalandon zsákmány a díj.

Száll a madár, száll az ének
Két fiáról szép Enéhnek;
Zengő madár ágrul ágra,
Zengő ének szájrul szájra.

Hogy elúntak otthon úlni,
Halat csalni, őzet úzni:
Új kalandra, szebb csatára
Ereszkedtek a pusztára.

Pusztá földön, sík fenyéren¹³
Zene hallik sötét éjen,
Zene, síp, dob, mély vadonban,
Mintha égből, mint álomban.

Tündér lányok ottan laknak,
Táncot ropnak, úgy mulatnak.
Szöve ködből sátoruk van:
Ugy mulatnak sátorukban.

Férfi egy sincs közelébe’;
De a földi lányok szépe,
Lányai Belárnak, Dúlnak,¹⁴
Tündérséget ott tanulnak.

Dúl királyé, legszebb, kettő;
Agg Beláré tizenkettő;
Összesen mind: száz meg kettő
A tündérré válni kezdő. [...]

Kemény próba: férfit ölni,
Kilenc ifjat megbüvölni,
Szerelemre csalogatni,
Szerelemtől szűz maradni.

8 Don: folyó a mai Ukrajnában

9 Mejóti kis tenger: az Azovi-tenger régies elnevezése

10 ihon: ihol, itt

11 fajd: erdőben élő, nagyobb testű madár

12 vörhenyő: vörösesbarna

13 fenyér: gyér növényzetű terület

14 lányai Belárnak, Dúlnak: Belár bolgár fejedelem és Dúl alán fejedelem lányai

Így tanulnak tündérséget,
Szívszakasztó mesterséget:
Minden éjjel számot adnak,
S minden éjjel úgy vigadnak.

Száll a madár, száll az ének
Két fiáról szép Enéhnek;
Zengő madár ágrul ágra,
Zengő ének szájrul szájra.

Hang után ők, szembe széllel,
Fény után ők, földve éjjel,
Mennek óvást, mennek árnyon;
Ki lepét¹⁵ fog, lopva¹⁶ járjon. [...]

Haj vitézek! haj elébe!
Kiki egyet az ölébe!
Vigyük haza asszonyunkat;
Fújja felszél¹⁷ a nyomunkat.

Sarkantyúba lovat vesznek,¹⁸
Kantárszárát megeresztnek;¹⁹
A leánység bent, a körbe' –
Mind a körbe', sok az ölbe'. [...]

Száll a madár, száll az ének
Két fiáról szép Enéhnek.
Zengő madár ágrul ágra,
Zengő ének szájrul szájra.

Dúl leányi, a legszebbek,
Hunor, Magyar nője lettek;
S a leventék, épen, százan,
Megosztottak mind a százon.

Büszke lányok ott idővel
Mebékéltek asszony-fővel;
Haza többé nem készültek;
Engesztelni fiat szültek.

15 lepe: lepke, pillangó

16 lopva: lopakodva, óvatosan

17 felszél: északi szél

18 sarkantyúba lovat vesznek: megsarkantyúzzák a lovakat, vágatni kezdenek

19 kantárszárát megeresztnek: megeresztik a kantárt, vágatnak

Tó szigetje édes honná,
Sátoruk lőn szép otthonná,
Ágyok áldott nyugalommá:
Nincs egyéb, mi őket vonná.

Hunor ága hún fajt nemzett,
Magyaré a magyar nemzet;
Szaporaság lőn temérdek;
A szigetben nem is fértek.

Fiat szűltek hősi nemre,
Szép leányt is szerelemre;
Dali törzsnek ifju ágot,
Maguk helyett szűz virágot. [...]

Szittyá²⁰ földet előzönlék,
Dúl királynak dús örökjét; –
És azóta, hősök párja!²¹
Híretek száll szájrul szájra.

Kérdések, feladatok

1. Hány fő részből áll a történet? Foglald össze a tartalmukat a füzetedben!
2. Sorold fel a szereplőket, és jellemezd őket egy-egy mondattal!
3. A történet melyik pontján veszítik végleg szem elől a szarvast? Hol vannak ekkor? Válaszodban idézz a vers szövegéből!
4. Hogyan magyaráznád a következő kifejezést: „Mebékélték asszony-fővel”? Mondd más szavakkal: „Köd előtte, köd utána”!
5. Keres példákat régies írásmódra! Mi lehetett ezzel a költő célja?
6. Melyik versszak ismétlődik többször? Mi a szerepe a történet elmondásában?

» A nézőpont

Olvasmányunk két testvértől, Hunortól és Magyartól származtatja a hun és a magyar népet. Arany János műve felidézi népünk homályba vesző eredetét, évszázadokkal ezelőtti születését. De vajon csakugyan így történt-e? A tudósok szerint nem, és Arany János is világosan jelzi: mindez egy **rege, verses formájú mesés történet, sok-sok szépséggel telített múltidézés. Arany műve eredetmonda is, a hun és a magyar nép születését meséli el.** A történetben valóságos földrajzi helyek is szerepelnek. **A költemény ütemhangsúlyos verselésű.** A verssorok nyolc szótagból állnak, amelyek két négy szótagos ütemre bonthatók. **A mű versformája kétütemű felező nyolcas.** A sorok végén páros rím található: „Zene, síp, dob, mély vadonban, / Mintha égből, mint álomban.”

El lehet mondani egy eseménysort a tudomány nyelvén, s el lehet mondani a népköltészet nyelvén. Beszélhetünk ugyanarról a dologról a tényekre, történelmi adatokra hivatkozva, s beszélhetünk róla a jelképek, a képzelet és a művészet nyelvén. Nézzhetjük az egyik nézőpontból, és megfigyelhetjük a másiktól. A világ születését is el lehet beszélni

20 szittyá: ókori lovas nomád nép

21 hősök párja: Hunor és Magor

a *Biblia* képekben gazdag nyelvén, és megtehetjük ugyanezt a fizika nyelvén.

Ugyanazt a jelentést akarjuk kifejezni: népünk megszületett, a világmindenség létrejött. Ám ugyanarra a jelentésre többféle jellel is utalhatunk: regével, teremtéstörténettel, fizikával és történettudomány-nal. A jel és a jelentés kapcsolatáról ötödik osztályban sokat tanultunk. Ebben a tanévben elsősorban arra fogunk figyelni a művek olvasásakor, ki honnan nézheti ugyanazt a dolgot, kinek miben fog változni a róla alkotott képe. Azaz **egy-egy eseményt, történetést más-más nézőpontból is megvizsgálunk**. Arany János sokkal szebben utal erre a többféle látószögre. „Száll az ének szájrul szájra” – írja. Én is beszélhetek Hunorról és Magyarról, te is elmesélheted a történetüket, s mindegyikünknek más és más módon fog feltűnni ugyanaz a valóság.

» Millenniumi csodaszarvas-emlékmű Mátraballán (Király Róbert alkotása)

A rege verses formában megírt mesés elemeket is tartalmazó történet, amely a történeti múltból merít.

Az eredetmonda egy nép eredetéről szóló mesés történet, amelyben valóságos földrajzi helyek, történelmi események is megjelennek.

Mit gondolnak mások?

Az agancsát minden télen elveszítő, majd tavasszal újránövesztő szarvas a megújulás, a termékenység, az újjászületés, a Nap szimbóluma. Számos néphitben – szétágazó szarvai révén – az életfa kapcsolódik hozzá. Skandináv sziklarajzokon a napisten kocsiját szarvasok húzzák.

A *Bibliában* a 42. zsoltár forrásvízre szomjazó szarvasa a hívő lélek istenkeresésének jelképe. De a vízzel való kapcsolata révén a keresztelésre is utalhat; gyakran szerepel keresztelőkápolnák díszítésén. A keresztény szimbolikában minden évben újránövő agancskoronája miatt feltámadás- és Krisztus-jelkép. (Pál József – Újvári Edit: *Szimbólumtár. Jelképek, motívumok, témák az egyetemes és a magyar kultúrából* című mű nyomán, <http://www.balassikiado.hu>)

» Hajfonatkorong, Anarcs (Magyar Nemzeti Múzeum)

1. Miért lehet a szarvas az újjászületés és a feltámadás jelképe?
2. Rajzold le a fején az életfát viselő szarvast a füzetedbe!
3. Nézz utána az interneten, mit jelképezhet az életfa!
4. Szerinted minek lehetne még a jelképe a szarvas? Válaszodat fogalmazd meg négy-öt mondatban!

Rendszerezünk!

A monda jellemzői

Az eredetmondáról tanultakat figyelembe véve vegyétek sorra, hogy miben hasonlít és miben különbözik a mese és a monda!

„Ez az én emberem”

1. Kicsi a bors, de erős – tartja a közmondás. Fogalmazz meg írásban egy történetet, amely alátámasztja ezt a bölcsességet!
2. Idézzétek fel, mit tanultatok ötödik osztályban a magyarok kalandozásairól!

Lázár Ervin: Botond

Delelőn állt a nap, amikor megpillantották a várost. Apor¹ vezér lova szinte magától megállt, mintha őt is elkápráztatta volna a látvány. A sereg mozdulatlanra dermedt, Konstantinápoly mint egy nagy királyi ékszer ragyogott előttünk.

Botond felágaskodott a kengyelben... Hány vár alatt táborozott már, hány ostromban vett részt, hány hegynagy templom tövében álldogált már, hány várost látott fákllyaként lobogni. Micsoda város! Micsoda templom! Micsoda várfalak! – kiáltottak föl akkor, de a vén, harcban nyútt hadfiak csak legyintettek: „Mi ez Konstantinápolyhoz?!” Hát itt állok előtted, te hét világ csodája, gondolta Botond, és farkaszemet nézett a büszke, bevehetetlen falakkal, a híres érckapu sötéten, ellenségesen bámult vissza rá.

Tisztelet és borzongás elegyedett benne, mint akárhányszor a városok láttán. A kőfalak szigorú rendje, sugárzó ereje tisztelettel töltötte el, s a borzongás, amikor az odabentiekre gondolt, a bezártságra, a falak közti éjszakákra, nem értette, hogy tudhat élni az ember tágasság, szabad száguldozás nélkül.

A sereg élén a főemberek Apor vezér köré gyűltek, tanakodtak. A várost bevenni ennek a kis létszámú, portyázó seregnek lehetetlen, igaz, nem is céljuk, de azért nem árt, ha azok odabenn a várban reszketnek egy kicsit. Nézzék csak meg, kik foglalták el országukat. S ha nem tetszik, nosza, csapjanak ki, gyerünk a nyílt mezőre, mérjük össze kardjainkat.

Mintegy a várbeliek bosszantására, nyíllövésnyire a büszke császári falaktól, letáboroztak, mintha csak úgy útközben pihenni támadt volna kedvük. Mintha csak egy kies, barátságos domboldalon heverésznének, nem is az ellenség torkában.

▶ Apor vezér a Képes krónika díszes kezdetűjében (1358)

¹ Apor: a 10. században élt magyar hadvezér

➤ *Botond (Gyulai Líviusz illusztrációja)*

Olyan volt a tábor, mintha ünnepségre készülődnének, énekszó csendült; jókedvű kiáltások nyilai röpködtek a várfalakra. Jókedvű volt mindenki, még Apor is katonáival együtt nevetett, csak Botond lett gyanakvó. Mint mindig, ha ilyen nagy vígan voltak körülötte. Mert hátha a vigasságban valaki vele kezd gúnyolódni, valaki megjegyzést talál tenni a termetére, merthogy ő itt a legalacsonyabb mindenki közül. Hiszen nem szégyen az, de megjegyzést ne tegyen rá senki. Jól tudta persze, nem nagyon vetemedik senki gúnyolódásra, egyfelől, mert szerették, másfelől meg, aki nem szerette is, tartott hihetetlen erejétől. Botondban ettől függetlenül mindig volt egy parányi feszültség, komoly volt, keveset mosolygó.

A kiáltásokat a várbeliek nem viszonzták, a csend már-már kezdett sértő lenni. Mintha méltóságon alulinak tartották volna szóba állni a magyarokkal. Ekkor azonban egy szálfa termetű emberkolosszus² jelent meg odafönn a várfalon. Mellkasa, mint a bika szügye,³ karja gyerekderéknyi. Hangja, mint a hegyről lezúduló szikla dübörgése.

– Mit szájaltok, nyúl szívűek? Inkább azt mondjátok meg, melyikőtök mer velem birokra⁴ kiállni!

A meglepetés csendjében a görög óriási hangja újra feldöndült.

– Akár ketten is jöhettek. Ha nem győzök, a görög császár adófizetője lesz a magyaroknak.

Ez az én emberem – gondolta Botond, és halványka mosoly suhant át az arcán. Komótosan bajtársai elé lépett, közelebb a várfalhoz, hogy odafönről is jól látható legyen, ki szól. Messze csengő hangon beszélt, hallhatta, aki akarta.

– Én Botond vagyok, igaz magyar, társaim közül a legkisebb, de elég leszek neked én egyedül is. De te vedd magad mellé két görögöt, egyiknek legyen gondja kiszálló lelkedre, a másik pedig temesse el a testedet, mert egészen bizonyos, hogy népem adófizetőjévé teszem a görög császárt.

– Gúnyt űztök belőlem? Így akartok kibújni a viadal alól? Ezt a törpét a kisujjammal kettéroppantom.

– Törpének nevezteél?! Jól nézd meg a napot, görög, ma látod utoljára.

2 kolosszus: hatalmas termetű ember

3 szügy: az állat törzsének két mellső láb közötti része

4 birokra: birkózásra

Harsogó nevetés odafönn, kaján hahota, na éppen ez a törpe! Hát mit képzel ez? Botond erre megragadta a buzogányát,⁵ és súlyos léptekkel megindult az ércapu felé.

Odafönn elképzelni sem tudták, mit akar, csak a robbanó lendületű suhintásra ocsúdtak s a fülsiketítő reccsenésre. Botond egyetlen ütésétől beszakadt a híres ércapu, akkora rés támadt, hogy egy ötéves forma kisgyerek kényelmesen átsétálhatott volna rajta.

A várfalon csend lett.

A magyarok nyomban hozzáláttak a küzdőtér elkészítéséhez. A tábor és a várfal között egy négyzet alakú területről eldobálták a köveket, kitépkedték a gyomokat, simára döngölték a földet. Nemsokára kitarult a megszegényített ércapu, és tizenkét lovas kíséretében kísétált rajta az óriás. Meztelen felsőtestét olajjal kente be, csuklóira bőrvédőket csatolt. Botondot is tizenkét lovas kísérte, de ő az olajon és a csuklóvédőn csak mosolygott.

A lovasok sorfalat álltak a küzdőtér körül, az ellenfelek a négyszögbe léptek. A görög ekkor, ahelyett, hogy Botondot üdvözölte volna, hirtelen a várfal felé fordult. Felzengtek a görögök harsonái, a mellvéden egy díszes ruhába öltözött férfi és egy hófehérbe öltözött asszony jelent meg. A császár és a császárné. Ők is látni akarták a viadalt.

A görög földig hajolva üdvözölte őket, s azok biztatóan intettek feléje.

Az óriás ekkor Botond felé fordult. Előredöntött törzssel körültáncolta, mintha csak játszana a kis emberrel, de már fogást keresett, megmarkolta Botond karját – na, most megvagy –, hátra akarta csavarni, de a kis ember karja mintha vasból lett volna. A görögöt bántotta a sikertelenség, azt gondolta, egykettőre végez ellenfelével. Dühbe gurult, egyre vadabbul támadott. A falakról is, a táborból is zúgott a biztatás, a két test összeakaszkodott. Botond szinte nem is látszott az óriás ölelésében. Feszülő lábakkal szántották a földet, a görögnek végre sikerült ledöntenie Botondot, de nem sok öröme telt benne, mert Botond azonnal kicsúszott az öleléséből és talpra ugrott. Újból átkarolták egymást, az előbbi ledöntés sikerétől a görög megmámorosodott, előrelendült, s ekkor Botond egy gyors, ügyes mozdulattal elemelte őt a földtől, meglóbálta maga fölött, mint egy szamárbőr-tömlőt, és odateremtette a porondra. A föld megremegett. Az óriás megpróbált föltápáskodni, de Botond újra derékon ragadta, meglóbálta, és újra döngött a föld. A harmadik földhöz csapás után az óriás nem mozdult, elszállt belőle a lélek.

» Buzogány

5 buzogány: rövid nyelvű, tüskés fémbunkóban végződő, ütésre használt fegyver

A magyarok üdvivalgására még sokáig emlékeztek Konstantinápolyban.

A magyar lovasok leugráltak lovaikról, és egy pajzson a magasba emelték Botondot. Most magasabb volt mindenkinél.

– Halloed-e, görög császár, fizetheted az adót – kiáltotta, de akkorra már az aranyos ruhás férfi és a hófehérbe öltözött nő nem volt a falakon.

A görög óriást meg paláستtal⁶ letakarva cipelték társai az ércapu felé.

(Lázár Ervin: *Magyar mondák*. Osiris Kiadó, 2006)

Kérdések, feladatok

1. Nézz utána az interneten, mi a mai neve Konstantinápolynak! Melyik országban található?
2. A történet nem szól arról, hogy mit vállalnak a magyarok, ha a görög harcos győz. Próbáld meg kitalálni, mi történne abban az esetben!
3. Hogyan viselkedik a görög vitéz? Jellemezd őt néhány tulajdonsággal!
4. Miért kell Botondnak a küzdelem előtt bizonyítania az erejét?
5. Jogosan dűlják-e fel a magyarok a görög császár birodalmát? Érvelj!

» A monda

Botond története olyan elbeszélés, amelynek van valóságos alapja, ugyanakkor mesés elemeket is tartalmaz. Az ilyen történeteket **mondáknak** nevezzük. A monda az **elbeszélő műnembe**, vagyis az epikába tartozik, hiszen történetet mond el. Az elbeszélő műnem egyik **műfaja**. Rokona a mesének, hiszen itt is óriásról, hihetetlen fordulatról és próbatételről olvasunk. Ugyanakkor rokona a történelmi krónikának is, hiszen a magyarok kalandozó hadjáratai olyan tények, amelyekről a krónikások is beszámolnak. Hasonlít a történet Arany János nemrég olvasott *Rege a csodaszarvasról* című művére is, amely egy a magyarok eredetéről szóló mondát dolgoz fel.

A történetet eredetileg a 14. századi *Képes krónika* őrizte meg. Lázár Ervin is feldolgozta Botond történetét mint a magyar mondakincs egyik legszebb darabját.

Botond mondája jól mutatja, mennyire másként láthatja ugyanazt a dolgot egyik vagy másik ember. A görögök szemében a magyarok rablóbandának látszanak: ugyan mit keresnek a városuk falai alatt? A magyarok szemében hőstett, amit végbevisznek: hadjáratuk során gazdag zsákmányt szereznek népüknek.

Hasonló, ugyanakkor mindkét nép esetében lekicsinylő az a pillantás, amelyet a másikra vetnek. Egyik sem becsüli sokra a másikat. A görög vitéz azt mondja: két magyar

⁶ palást: hosszú, bő, ujjatlan ruhadarab

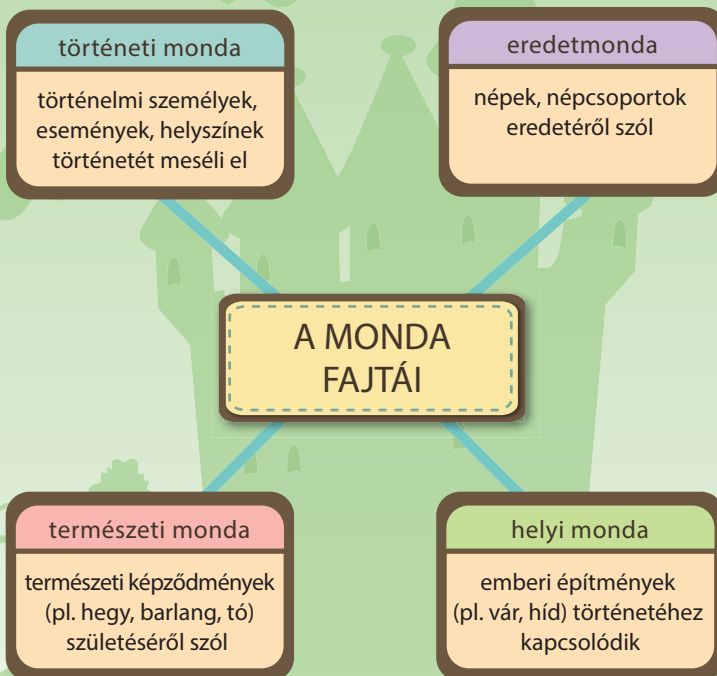
sem ér föl az ő erejével. Botond viszont azzal fejezi ki fensőbbiségét, hogy nem is a párbaj részleteiről intézkedik, hanem arról rendelkezik, hogyan gondoskodják a görög saját temetéséről. Botond és a görög vitéz párbaja a többféle nézőpont egyidejű érvényesülésének legszélsőségesebb esetét mutatja. Az ilyen összecsapásokban egészen ellentétes a látott jelek jelentése. Ami a görögöknek óriási csalódás, az a magyarok számára örömnép. Ami az én szememben igazán jó dolog, azt a másik ember egészen másként is láthatja.

A monda elbeszélő műfaj. Történelmi tárgyú mesés elbeszélés, amelynek valóság-alapja is van. Kapcsolódhat egy-egy történelmi személyhez, eseményhez vagy helyhez, és a valóságos elemet fantasztikus dolgokkal színezi ki.

Rendszerezzünk!

A monda fajtái

Idézzetek fel három alsó tagozatban olvasott mondát! Meséljétek el röviden a történeteket, és állapítsátok meg, melyik mondafajtához sorolhatók!

„Építtessen nekem egy várat”

1. Szerinted milyen tulajdonságai vannak egy jó uralkodónak, és milyenek egy rossznak? Készíts összehasonlító táblázatot!
2. Vannak-e „udvari bolondok” manapság? Kik helyettesítik őket?

Beckó¹ vára

Kemény öklű, nagy akaratú vajda² volt Stibor úr, ezért a Vág folyó völgyében kiskirálynak nevezték. Hiszen nevezhették is, mert Stibor vajda éppen olyan könyörtelesen uralkodott a nép felett, mint a zsarnok királyok. Ha megharagudott, ég és föld reszketett a haragjától, de ha nevetett, még a határ is csengett a kacagásától.

Így csengett akkor is, amikor Beckó, a kiskirály udvari bolondja egy tisztáson mókázott, bolondozott a vadásztársaság előtt.

Beckó egy régi-régi verset mondott el, azon kacagtak az urak. Hogyne kacagtak volna, amikor Beckó komoly képpel szavalta: Borjú nyerítését, uraim, kergettem, Varjú árnyékába szalmanyállal lőttem.

Jót kacagott ezen Stibor vajda is, aztán így szólt Beckóhoz:

– No, Beckó, régen nem volt ilyen virágos jókedvem, kívánj tőlem, amit akarsz, minden kívánságod teljesül.

Gondolkozik, töprenkedik Beckó, hogy ugyan mit kívánjon. Ahogy gondolkodik, meglát egy sasmadarat, s az éppen egy magas sziklára szállt le. Olyan magas volt az a szikla, hogy még a szem is belefáradt, amíg oda felpillantott. Beckó meg nagy hirtelen azt mondta:

– Nagy jó uram! Építtessen nekem egy várat arra a kőszirtre!

Erre aztán igazán nagyot nevettek a vadász urak. Még hogy arra a sziklára valaki várat építtessen! Ilyent is csak egy bolond eszelhet ki. Mondták is Beckónak:

– Te is megérdemled a nevedet, te igazi bolond! Egyszer kívánhatnál magadnak valamit, akkor sem tudsz egyebet kitalálni, csak bolondságot. Hiszen oda várat építeni teljesen lehetetlen!

– Teljesen lehetetlen? – kiáltotta Stibor vajda haragra gerjedve. – Másnak talán lehetetlen, de Stibor vajdának minden lehetséges. Mához egy esztendőre azon a csúcsra fog állni Beckó vára!

1 Beckó: település Szlovákiában (Beckov)

2 vajda: fejedelem, vezér

Hej, de sokan megemlegették ezt a fogadalmat! Mert Stibor vajda attól fogva kirendelte a jobbágyokat, a parasztokat és az iparosokat, hogy ott dolgozzanak látástól vakulásig. Kínlódott abban a munkában az ember, pusztult az igásállat, de nem volt megállás: építették a várat éjjel-nappal.

De még ez sem volt elég: Stibor vajda másokat is munkára kényszerített. Az arra járó szekereket, hintókat mind megállították, az utasokat leszállították, és nyolc napon át keményen dolgoztatták. De a hintókról csak a kocsisokat állították munkába, az urak és úrinők Stibor vajda vendégei voltak azalatt, míg mások dolgoztak.

Így épült könnyel, átokkal és verejtekkel Beckó vára. De Stibor vajda állta a fogadalmát: egy esztendő múlva ott állott a vár a csúcs tetején.

Attól fogva mintha mindennap lakodalom volna, az úri nép ott mulatott a magas sziklavárban. Velük mulatott Stibor vajda is, bár ugyan különös volt az ő mulatozása. Az egyik percben majd kirúgta a ház oldalát fényes jókedvében, a másikban majd felrobbant haragjában.

Így történt akkor is, amikor víg lakomázás közben meglátta, hogy kedves agara,³ a Cicke három lábon sántikálva jött be az ebédlőszobába. Ennek a kutyának elütötték a lábát!

Nyüszítve ment az agár a gazdájához, s nem is nyüszített hiába. Stibor vajda szörnyű haragra gyulladt és felkiáltott:

– Ide azt a gazembert, aki a kutyát megütötte! Halál fia legyen, akárki tette!

Futott az udvari nép, mintha szemét vették volna ki, s már hozták is Stibor öreg szolgáját, aki egykor ura fegyvereit hordozta a csatában, de most már csak a konyhában lábatlankodott. Stibor mennydörgő hangon kiáltott rá:

– Hogy merted elütni a Cicke lábát?!

Hebegett, dadogott, alig tudott szólni az öreg szolga:

– Nagy jó uram... én csak magamat védelmeztem... Kegyelem... irgalom...

De nem volt sem kegyelem, sem irgalom. Stibor kimondta az ítéletet:

– Fogjátok az öreget, és taszítsátok le a szikláról!

Hiába könyörgött az öreg szolga, hiába könyörgött az udvari nép, a kegyetlen parancsot teljesíteni kellett.

» Beckó vára

3 agár: hosszú lábú, hegyes orrú, nyúlánk vadászkutya

Ment is a hű szolga, indult a halálba. De mielőtt letaszították volna, megátkozta a gazdáját:

– Átkozott légy, Stibor vajda! Te is így pusztulj egy esztendő múlva!

Stibor csak kacagott az átkozódáson. Többet nem is gondolt az öregre, de még az átkára sem.

Amikor az esztendő elmúlt, ismét vígan lakomáztak Beckó várában. A vajda sokat ivott, feje megfájdult a sok bortól, kiment hát a kertbe, és lepihent egy forrás mellett. Nemsokára elaludt.

Akkor a bokor alól egy vipera csúszott elő, és úgy megmarta a vajdát, hogy a szeme világát elveszítette.

A vajda fel és alá futott szörnyű fájdalmában, és ahogy futott, egyszerre oda ért, ahonnan az öreget letaszították.

– Megállj! – kiáltották a vendégek, akik észrevették a veszedelmet. De Stibor vajda nem hallotta meg a szavukat: eszeveszett fájdalmában belefutott a mélységbe.

Az ősz-öreg szolga átka beteljesedett: Stibor vajda megfizetett kegyetlenségéért.

(Mednyánszky László elbeszélése nyomán, Lengyel Dénes: *Régi magyar mondák*)

Kérdések, feladatok

1. Foglald össze öt mondatban a monda cselekményét!
2. Mi teszi különösen félelmetessé Stibor vajdát?
3. Miért gerjed haragra Stibor vajda először, és miért másodszor? Jogos-e a haragja? Érvelj!
4. Bizonyítsd be, hogy Stibor vajda igazságtalan uralkodó!
5. Ismersz-e olyan történeteket, ahol valamilyen átok teljesedik be? Készíts felsorolást!
6. Írd meg egy általad ismert vár eredetmondáját!

» Különféle nézőpontok

Beckó várának története helyi monda, amely elmeséli a vár építését és nevének eredetét. A vár egy bolond kívánságának szeszélyes, szélsőséges megvalósítása, hisz a legmagasabb kőszirtre épült.

Hány és hány fantasztikus épület magasodik szerte a világon, amelyet turisták ezrei csodálnak meg nap mint nap! És ugyanezek az épületek hány és hány ember életébe kerülhettek! Hány ember halhatott meg, míg felépültek az egyiptomi piramisok? Vajon mit jelenthetett számukra ugyanaz az épület, amely ma érdekes turistacélpont? És mit jelenthetett a nagyúrnak, aki parancsot adott a felépítésére? És mit jelenthetett a másik király vagy nagyúr számára, akiből irigységet válthatott ki a nála is gazdagabb fejedelem hivalkodó építkezése?

Látjuk egymás műveit, látjuk a nagyok alkotásait, de nem mindig látjuk a kisemberek nehézségeit. Milyen szépen mondja a történet elbeszélője: bizony könnyel, átkokkal és verejtékkal épült a Beckó vára. Stibor vajda azonban semmit sem lát az emberek szenvedéséből. Elvakult ember: se lát, se hall, tetteit szeszélye és dühe irányítja.

Stibor elvakultsága arra hívja fel a figyelmünket, hogy a **többféle nézőpont** néha különös módon is megnyilatkozhat. Megfigyeltük már, mi mindent lehet másként látni különféle nézőpontokból. Stibor vajda esetében azt mondhatjuk: semmit sem jelent számára az, ami másoknak nagyon is sokat mond. A munkára fogott embereknek mérhetetlen szenvedés – ő nem is tud róla. Az öreg szolgának szörnyű halál – Stibor csak a kutyáját látja, az idős embert nem. Előfordul, hogy mások egyáltalán nem látják azt, amit mi látunk.

A helyi mondák emberi építmények (pl. vár, híd, rom) történetéhez kapcsolódnak.

Mit gondolnak mások?

» Szent István ábrázolása a *Képes krónikában* (1358)

Ha becsületet akarsz szerezni királyságodnak, szeresd az igaz ítéletet; ha hatalmadban akarod tartani lelkedet, türelmes légy. Valahányszor, kedves fiam, ítéletet érdemlő ügy kerül eléd vagy valamely főbenjáró bűn vádlottja, türelmetlenül ne viselkedjél, esküvel se erősködjél, hogy megbünteted; bizony ez ingatag lenne és mulandó, mert a bolond fogadalmat megszegezi az ember; és ne ítélkezz te magad, nehogy királyi méltóságodban a hitvány ügyben forgolódva folt essek, hanem az efféle ügyet inkább bírákhoz utasítsd, az ő megbízatásuk, hogy törvény szerint döntsenek. A türelmes királyok királykodnak, a türelmetlenek pedig zsarnokoskodnak. Ha pedig egyszer olyasvalami kerül eléd, amelyben ítéletet hozni méltósággal összefér, türelemmel, irgalommal, esküdözés nélkül ítélkezz, így lesz majd koronád dicséretes és ékes.

(Részlet a *Szent István király intelmei Imre herceghez* című műből, Kuruc Ágnes fordítása)

Ha becsületet akarsz szerezni királyságodnak, szeresd az igaz ítéletet; ha hatalmadban akarod tartani lelkedet, türelmes légy. Valahányszor, kedves fiam, ítéletet érdemlő ügy kerül eléd vagy valamely főbenjáró bűn vádlottja, türelmetlenül ne viselkedjél, esküvel se erősködjél, hogy megbünteted; bizony ez ingatag lenne és mulandó, mert a bolond fogadalmat megszegezi az ember; és ne ítélkezz te magad, nehogy királyi méltóságodban a hitvány ügyben forgolódva folt essek, hanem az efféle ügyet inkább bírákhoz utasítsd, az ő megbízatásuk, hogy törvény szerint döntsenek. A türelmes királyok királykodnak, a türelmetlenek pedig zsarnokoskodnak. Ha pedig egyszer olyasvalami kerül eléd, amelyben ítéletet hozni méltósággal összefér, türelemmel, irgalommal, esküdözés nélkül ítélkezz, így lesz majd koronád dicséretes és ékes.

» Szent Imre ábrázolása a szepeshelyi Szent Márton-székesegyház oltárán

1. Idézd fel, mit tanultatok Szent Istvánról és fiáról, Szent Imréről!
2. Milyen célból írhatott Szent István intelmeket fiának?
3. Keresd ki a szövegből a felszólításokat, és készíts belőlük listát!
4. Szent István a tanácsait általános bölcsességekkel indokolja. Gyűjtsd össze ezeket a füzetedbe!
5. Szerinted mi a fő különbség Szent István király és Stibor vajda között?

Rendszerezzünk!

Olvasmányajánló

Keressétek fel az iskolátok vagy a lakóhelyetek könyvtárát, és lapozzatok bele az ott található mondagyűjteményekbe!

MONDAGYŰJTEMÉNYEK

Benedek Elek:
Magyar mese- és mondavilág

Komjányi István:
Mondák könyve.
Hun és magyar mondák

Lengyel Dénes:
Régi magyar mondák

Komjányi István:
Mátyás-mondák könyve

Komjányi István – Dóka Péter:
Betyárvilág – Történetek
zsványokról, pandúrokról

Lázár Ervin:
Magyar mondák

„Amit raktak délig, leomlott estére”

1. A cél szentesíti az eszközt – szokták mondani. Egyetértes ezzel?
2. Előfordult már veled, hogy valamiről le kellett mondanod, mert nem volt eszközöd a megszerzésére vagy elérésére? Mit éreztél? Fogalmazd meg néhány mondatban!

Kőműves Kelemenné

Tizenkét kőműves összetanakodék,
Magos Déva várát hogy felépítenék,
Hogy felépítenék félvéka ezüstért,
Félvéka ezüstért, félvéka aranyért.
Déva városához meg is megjelentek,
Magos Déva várhoz hozzá is kezdettek,
Amit raktak délig, leomlott estére,
Amit raktak estig, leomlott reggelre.

Megint tanakodott tizenkét kőműves,
Falat megállítani hogy lesz lehetséges,
Míg elvégre ilyen gondolatra jöttek,
Egymás között szoros egyességet töttek.
Kinek felesége legelőbb jó ide,
Szép gyöngén fogjuk meg, dobjuk bé a tűzbe,
Keverjük a mészbe gyöngö teste hamvát,
Avval állítsuk meg magos Déva várát.

„Kocsisom, kocsisom, nagyobbik kocsisom,
Én uramhoz menni lenne akaratom!
– Kőműves Kelemen felesége mondja –
Fogd bé a lovakot, fogd bé a hintóba,
Fogd bé a lovakot, állj is gyorsan elé,
Hadd menjünk, hadd menjünk Déva vára felé.”
Mikor fele útját elutazták volna,
Erős idő vala, záporosó hulla:

„Asszonyom, csillagom, forduljunk mi vissza,
Rossz jelenést láttam az éjjel álmomba,
Az éjjel álmomba olyan álmod láttam,
Kőműves Kelemen udvarába jártam,
Hát az ő udvara gyásszal van behúzza
Annak közepibe mély kút vala rakva,
S az ő kicsi fia oda beléhulla.¹
Az éjjeli álom nem telik ma jóra,

Asszonyom, asszonyom, forduljunk meg vissza!”
„Kocsisom, kocsisom, nem fordulunk vissza,
A lovak se tiéd, a hintó se tiéd,
Csapjad a lovakat, hadd haladjunk elébb!”

Mennek, mendegélnek Déva vára felé,
Kőműves Kelemen őket észreuvé.
Megijede szörnyen, imádkozik vala:
„Én uram istenem, vidd el valahova!
Mind a négy pej lovam törje ki a lábát,
Vessen a hintómnak négy kereke szakát²
Csapjon le az útra tüzes istennyila
Horkolva térjenek a lovaim vissza!”

Mönnek, möndögélnek Déva vára felé,
Sem lovat, sem hintót semmi baj nem lelé.³

1 beléhull: beleesik

2 vessen a hintómnak négy kereke szakát: törjön ki a hintóm négy kereke

3 nem lelé: nem éri

„Jó napot, jó napot tizenkét kőműves!
Neked is jó napot, Kelemen kőműves!”
Köszöne az asszony, az ura válaszolt:
„Édes feleségem, neked is jó napot!
Hát ide mért jöttél a veszedelmedre,
Szép gyöngén megfogunk, bédobunk a tűzbe.
Tizenkét kőműves azt a törvényt tette:⁴
Kinek felesége hamarébb jó ide,
Fogjuk meg szép gyöngén, dobjuk bé a tűzbe,
Annak gyöngé hamvát keverjük a mészbe,
Avval állítsuk meg magos Déva várát,
Csak így nyerhessük el annak drága árát.”

Kelemenné asszony, hogy átalértette⁵
Bánatos szívének így lett felelete:
„Várjatok, várjatok, tizenkét gyilkosok,
Amíg búcsút veszek; csak addig várjatok,
Hogy búcsút vehessek asszonybarátimtól,⁶
Asszonybarátimtól s szép kicsi fiamtól:
Mert a halottnak is hármat harangoznak,
Én árva fejemnek egyet sem kondítanak!”

» *Jelenet Szörényi
Levente – Bródy
János Kőműves
Kelemen című
rockballadájából
(Veszprémi Petőfi
Színház, rendező:
Hegedűs D. Géza,
MTI Fotó:
Ilovszky Béla)*

4 tette: hozta

5 átalértette: megértette

6 asszonybarát: barátnő

Kelemenné asszony avval haza mene,
Egyszer-mindenkorra, hogy végbúcsút venne,
Hogy végbúcsút venne asszonybarátitól,
Asszonybarátitól s szép kicsi fiától.
Avval visszamene⁷ Kőműves Kelemenné,
Sírva haladt magos Déva vára felé,
Mégfogák szép gyöngén, bétevék a tűzbe,
Az ő gyöngé hamvát keverék a mészbe,
Avval állíták meg magos Déva várát,
Csak így nyerheték meg annak drága árát...

Kőműves Kelemen, mikor haza mene,
Az ő kicsi fia jöve véle szembe.
„Isten hozott haza, kedves édes apám!
Hol maradt, hol maradt az én édes anyám?”
Az ő édes apja neki így felele:
„Hadd el, fiam, hadd el, haza jó estére.”

„Istenem, Istenem, este is eljöve,
Mégis édes anyám még haza nem jöve!
Apám, édes apám! mondja meg igazán,
Hogy hol van, hogy hol van az én édes anyám!”
„Menj el, fiam, menj el, magos Déva várra,
Ott van a te anyád, kőfalba van rakva.”

Elindula sírva az ő kicsi fia,
Elindula sírva magos Déva várra,
Háromszor kiáltá magos Déva várán:
„Anyám, édes anyám! szólj bár egyet hozzám!”
„Nem szólhatok, fiam, mert a kőfal szorít,
Erős kövek közé vagyok bérakva itt.”
Szíve meghasada s a föld is alatta,
S az ő kicsi fia oda beléhulla.

(székely népballada)

⁷ visszamene: visszament

Kérdések, feladatok

1. Szerinted miért nem tudják a kőművesek felépíteni a várat? Fogalmazz meg néhány válaszlehetőséget!
2. Miért nem hallgat Kőműves Kelemenné a kocsisra? Miért tér vissza a várba? Hogyan alakulhatott volna a történet, ha nem megy vissza? Írj más befejezést!
3. Helyesen cselekszik-e Kőműves Kelemen, mikor nem mondja el a fiának, hogy mi történt az édesanyjával?
4. Milyen csodás elemek szerepelnek a műben? Készíts felsorolást!
5. Szörényi Levente és Bródy János megzenésítette a népballadát. A feldolgozás fontos kérdése: „ér-e annyit bármilyen mű, hogy emberhalál legyen az ár?” Mi mindent neveznél műnek, alkotásnak? Mit jelent ez a szó?

» A ballada

A Kőműves Kelemenné népköltészeti alkotás: népballada. Szerzőjét nem ismerjük, és mivel szóban terjedt, több változata is létezik.

A ballada a három műnem határán áll: „tragédia dalban elbeszélve”. A lírához kapcsolódik személyessége, hangvétele miatt, ugyanakkor történetet mond el, ez az epikához köti. Cselekménye tömör, feszült, gyakran párbeszédés formájú – emiatt drámainak is nevezhetjük.

Megkülönböztetünk **népballadát**, amelynek szerzőjét nem ismerjük, és **műballadát**, amely kezdettől írásban rögzített, nincsenek változatai, és ismert szerző műve. Mindkét változatra jellemző a **balladai homály**. Ez azt jelenti, hogy

bizonyos részletekről a mű hallgat: azokat nekünk kell kikövetkeztetnünk, valahogyan kiegészítve a történetet. Így marad homályban a most olvasott népballada több részlete is. Miért kel útra Kőműves Kelemenné? Mi vitte erre a végzetes elhatározásra?

Ha balladákat olvasunk, a balladai homálynak köszönhetően az osztályban is meggyőződhetünk róla, mennyire különböző ötletek fognak születni. Láthatjuk, hogy ahány nézőpont, annyi értelmezés, ahány olvasó, annyiféle jelentést kaphat ugyanaz a jel, ugyanaz a történet. Ahol ismerik még a régi babonákat, hiedelmeket, másképpen olvassák a történetet.

A ballada „tragédia dalban elbeszélve”. Mindhárom műnemhez kapcsolódik:

- líra: személyesség, lírai hang;
- epika: történetet mond el;
- dráma: tömör, feszült, gyakran párbeszédés.

» Déva várának romjai

Mit gondolnak mások?

„Déva a Maros mentén haladó, Erdély legfontosabb útvonala mentén fekszik. A vár a város központjában fekvő és természeti rezervátumként működő Várhegyen fekszik. Habár állapota az utóbbi évszázadban nagyon sokat romlott, falai még ma is viszonylag magasan állnak. Legkorábbi része a hegytetőn található, majd a későbbi bővítések során egyre nagyobb területet foglalt magába, mígnem 18. századi erősítése majdnem a hegy aljához ért. A várat ezen késői erősítés fala mentén haladva lehet megközelíteni, amit két egymást követő erősített kapu védett. A felső vár két falgyűrűből áll, amelyekhez a különféle erősítések és épületszárnyak csatlakoznak. A külső falgyűrű 17. századi, nyugati oldalán egy kerek bástya található. A belső falgyűrű a vár legkorábbi építménye. Északkeleti oldalán található a kaputorony, majd ennek folytatásában húzódott egy négyszintes palotaszárny. Ezzel átellenben helyezkedett a vár másik nagy palotaszárnya, alatta pincével.”

(Forrás: <http://www.castrumbene.hu/erdelyivarak/var/deva.html>)

1. Keresd meg a történelematlaszodban Dévát!
2. Nézz utána, mit jelent: rezervátum, erősítés, kaputorony!
3. A város melyik részében található a vár?
4. Hol helyezkedik el a négyszintes palotaszárny?
5. Milyen építményekkel védték a vár 18. századi erősítését?

Rendszerezzünk!

Átmeneti műfaj

Keress példákat (verssorokat) mindhárom műnem jellemzőire az olvasott népballadából!

A ballada olyan átmeneti műfaj, amelyben mindhárom műnem jellemzőit megtaláljuk.

Líra

érzelemgazdagság

Epika

történetet beszél el

Dráma

párbeszédés előadásmód

„Rózsa Sándor se vette ezt tréfára”

1. Kire szoktuk azt mondani, hogy „betyár”? Ismered-e a szó elsődleges jelentését?
2. Olvastál már olyan könyvet, láttál már olyan filmet, amelyben a főszereplő nem járt mindig egyenes úton? Rokonszenves vagy ellenszenves volt a szereplő? Miért?

Rózsa Sándor Bársony lovát nyergeli

Rózsa Sándor Bársony lovát nyergeli,
Harminchárom lovas zsandár¹ keresi;
Rózsa Sándor se veszi ezt tréfára,
Felugrik a Bársony nevű lovára.

– Korcsmárosné, adjon isten jó napot!
Nem jártak itt magyar lovas zsandárok?
– Nem jártak itt magyar lovas zsandárok,
Most mentek el a szegedi betyárok.²

– Korcsmárosné, töltsön bort a kupába,
Szolgálóját küldje ki istrázsára!³
Szolgálója fut be egyszer nagy jedve:⁴
– Kilenc zsandár jó fel ezen sietve! –

Rózsa Sándor se vette ezt tréfára,
Kiugrik a kamarici pusztába;
Lova lába megbotlik egy gödörbe,
Ott fogták el Rózsa Sándort fektébe.

1 zsandár: csendőr, rendőr

2 betyár: útonálló, fosztogató szegénylegény

3 istrázsa: őrködés

4 jedve: ijedve

– Azon kérem zsandárkáplár uramot:
Szabadítsa bár a jobbik karomot! –
De a káplár nem hallgatott szavára,
Mind a kilenc belélőtt a karjába.

Rózsa Sándort viszik, viszik felfelé,
Kamarica gyászos kapuja felé.
Város, város, sárga város, de sárga!
Abba vagyon Rózsa Sándor bezárva.

Kibéd (Maros-Torda)

Kérdések, feladatok

1. Nézz utána, kik voltak a betyárok! Sorolj fel híres betyárokat! Melyik városhoz, tájegységhez köthetők neveik?
2. Kik folytatnak párbeszédet a 2–3. versszakokban? Honnan tudjuk?
3. A szövegből próbáld meg kikövetkeztetni, kik lehettek a zsandárok! Nézz utána, jóra gondoltál-e!
4. Milyen számok szerepelnek a műben? Honnan ismerősek neked?

» A betyárballada

A betyárballadák betyárok, útonállók, zsványok tetteiről, életéről, gyakran elfogatásukról és halálukról szólnak. A *Rózsa Sándor Bársony lovát nyergeli* című mű népballada, nem ismerjük a szerzőjét.

A betyártörténetek kapcsán bizony szöveget üthet a fejünkbe: hogyan válhattak a rablók és az útonállók a nép hőseivé, irodalmi művek dicső főszereplőivé? Senki sem szerette a zsandárokat, ezért lelkesedett a nép a betyárokért? Vagy társadalmi igazságosztóknak látták őket, akik legalább egy kis kellemetlenséget okoznak a gazdagoknak? Vagy a szabadság bajnokait tisztelték bennük, akiket nem köt semmiféle törvény? Vagy egyszerűen a győzteseket, akik képesek túljárni a hatóság eszén? Lám, akár egy bűnöző is feltűnhet hősként, ha különleges nézőpontból tekintünk rá. Ami a bíróságon gazgett, a nép szemében akár hőstettnek is látszódhat.

» Körözési hirdetmény 1856-ból

Vajon miért igénye a népnek, hogy hősokeket teremtsen, akár olyan áron is, hogy útonállókát alakít át igazi hősokévé? Akármilyen is a magyarázat, annyi bizonyos, hogy a népi képzeletvilág képes átértelmezni a tényeket. Az igazságosabb világ utáni vágy olyan nézőpontot teremt, ahonnan hőstettnek látszódhat még egy törvénytörtő fellépés is. Pedig Rózsa Sándor sokkal inkább volt kegyetlen bandita, mintsem igazságosztó hős – a mondák és a balladák világa mégis megszerpítette tetteit.

A betyárballadák betyárok, útonállók, zsványok tetteit, életét, gyakran elfogatásukat és halálukat mesélik el.

Mit gondolnak mások?

Kossuth Lajos és Rózsa Sándor találkozása

Tisztelték, becsülték Kossuth Lajost az egész országban, de mi volt az ahhoz képest, ahogy Cegléden szerették. Az volt a kormányzó második otthona.

Egyszer éppen Cegléd felé kocsizott, csak Rákóczy János, a titkára volt vele, hiszen kell is őrség Kossuth Lajos kocsija mellé, mikor az Alföldön utazik!

De Rózsa Sándor és betyárjai ott lovagoltak az úton, és meghallották a kocsizörgést.

Lefekszik az egyik betyár az útra, leteszi a fülét, úgy hallgatózik, vajon parasztszeker jön-e vagy úri hintó. Hát azt kiáltja:

– Nagy úr jön!

A betyárok felkészülnek, előveszik a fegyvert, s amikor Kossuth kocsija odaérkezik, Rózsa Sándor előugrat.

– Állj! Pénzt vagy életet!

Megáll a kocsi, kiszáll belőle Kossuth Lajos, és azt mondja a betyároknak:

– Nekem pénzem nincsen, ami keveset nálam találtak, az nektek úgysem elég. Hanem én mást mondok. Olyan idők járnak, hogy aki jó magyar, az most katonának áll. Ne gyilkoljátok ti a magyarokat, álljatok be a seregbe, aki ott becsülettel szolgál, tizenkét hold földet kap. Üssétek a németet!

A betyárok megfogadták a szavát, Rózsa Sándor vezetésével beálltak Kossuth seregébe. Hej, de sokszor megkergették a drótos karikással a németet! Később aztán ismét betyárok lettek. Pedig jobb lett volna, ha becsületesen élnek: gazdálkodhattak volna, így mind tömlöcben haltak meg.

(Lengyel Dénes: *Kossuth Lajos öröksége. Mondák, történetek a XVIII. és XIX. századból*. Móra Ferenc Könyvkiadó, 1993)

» Rózsa Sándor

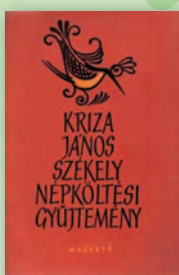
1. Miért nem kell őrség Kossuth kocsija mellé, amikor az Alföldön utazik?
2. Hogyan állapítják meg a betyárok, hogy parasztszékér vagy úri hintó közeledik az úton?
3. Mit gondolsz, miért fogadták meg a betyárok Kossuth szavát?
4. Keress képeket az interneten 19. századi közlekedési eszközökről!
5. Nézz utána a könyvtárban, mi fűzte Kossuth Lajost Ceglédhez!

Rendszerezzünk!

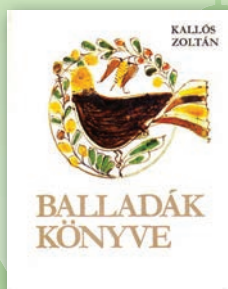
Olvasmányajánló

Keressétek fel az iskolátok vagy a lakóhelyetek könyvtárát, és lapozzatok bele az ott található balladagyűjteményekbe!

NÉPBALLADA-GYŰJTEMÉNYEK

Vadrózsák.
Kriza János székely népköltési
gyűjteménye

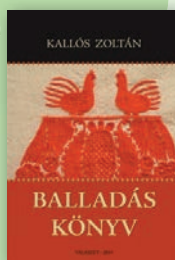
Kallós Zoltán:
Balladák könyve:
élő hazai magyar népballadák

Csenki Imre – Csenki Sándor:
Cigány népballadák
és keservesek

Benedek Elek:
Székely népballadák

Kallós Zoltán:
Balladás könyv

„Hét nap elegendő”

1. Hogyan tudod tartani a kapcsolatot szeretteiddel, barátaiddal?
2. Milyen előnyei és hátrányai vannak a kézzel írt levélnek az elektronikus levéllel összehasonlítva? Egy nagy T betű egyik oldalára gyűjtsd a kézzel írott, a másikra az elektronikus levél mellett szóló érveket!

Arany János: Mátyás anyja

Szilágyi
Örzsébet¹
Levelét megírta;
Szerelmes
Könnyével
Azt is telesírta.

Fiának
A levél,
Prága városába,
Örömhírt
Viszen a
Szomorú fogságba:

„Gyermekem!
Ne mozdulj
Prága városából:
Kiveszlek,
Kiváltlak
A nehéz rabságból.

Arannyal,
Ezüsttel
Mégfizetek érted;
Szívemen
Hordom én
A te hazatérted.

Ne mozdulj,
Ne indulj,
Én egyetlen árvám!
Ki lesz az
Én fiam
Ha megejt az *ármány*?²

Adassék
A levél
Hunyadi Mátyásnak,
Tulajdon
Kezébe,
Senkinek se másnak.”

1 Szilágyi Örzsébet: Szilágyi Erzsébet, Hunyadi János özvegye

2 ármány: cselszövés

Fekete
Viaszból
Nyom reá pecsétet;
Könyöklőn³
Várnak az
Udvari cselédek.

„Ki viszi
Hamarabb
Levelem Prágába?
Száz arany,
Meg a ló
Teste fáradsága.”

„Viszem én,
Viszem én,
Hét nap elegendő.”
„Szerelmes
Szivemnek
Hét egész esztendő!”

„Viszem én,
Hozom én
Válaszát három nap.”
„Szerelmes
Szivemnek
Három egész hónap.

Istenem,
Istenem,
Mért nem adál⁴ szárnyat,
Hogy utól-
Érhetném
Az anyai vágyat.” –

S ahol jön,
Ahol jön
Egy fekete holló;
Hunyadi
Paizsán⁵
Ül ahhoz hasonló.

Lecsapott,
Lecsapott
Fekete szélvészéből,⁶
Kikapá⁷
Levelét
Az anyai kézből.

„Hamar a
Madarat!...
El kell venni tőle!”
Szalad a
Sokaság
Nyomba, hogy lelője.

Madarat
Nem egyet,
Százat is meglőnek:
Híre sincs,
Nyoma sincs
A levélvivőnek.

Napestig
Az erdőn
Úzeti hiába:
Éjfelén⁸
Kocognak⁹
Özvegy ablakába.

3 könyöklő: erkély, ablak vízszintes széle
4 adál: adsz
5 paizs (pajzs): ütést, szúrást felfogó, karon viselt védőfegyver

6 szélvész: romboló erejű erős szél
7 kikapá: kikapta
8 éjfelén: éjféltkor
9 kocog: (itt) kopogtat

„Ki kopog?
Mi kopog?
Egy fekete holló!
Nála még
A levél
Vagy ahhoz hasonló.

Piros a
Pecsétje
Finom a hajtása:
Oh áldott,
Oh áldott
A keze-írása!”

(1854)

Kérdések, feladatok

1. Mit jelent az első versszakban a „szerelmes” szó?
2. Milyen gyorsan kézbesíti az üzenetet a madár?
3. Kinek a levelét hozza a holló a vers végén? Honnan tudjuk?
4. Készítsd el a költemény vázlatát a füzetedbe! (Pl.: 1–2. vsz.: elbeszélés, az elbeszélő szólal meg; 3–6. vsz.: Szilágyi Erzsébet levele stb.)
5. Készíts útiterveket a levél eljuttatásához a történelematlaszod segítségével!

» A románcos ballada

A balladák gyakran tragikusan végződnek, vagy legalábbis szomorú a befejezésük. Kőműves Kelemenné története mindenképpen tragikus, sőt, egészen félelmetes, mint minden történet, amely emberáldozatról szól. Rózsa Sándor története is elszomorító, hiszen a legendás betyár elbukik benne, rabláncra kerül. A most olvasott ballada könnyedebb hangvételű, derűsebb, nincs benne tragédia. Az ilyen derűsebb balladát **románcos balladának** nevezzük.

A *Mátyás anyja* című ballada egyfelől történelmünk nagy korszakát idézi, mondászerűen mesélve el a Hunyadiak címerállatának történetét, másfelől azonban örök emberi dolgokról is beszél, leginkább az anyai szeretetről.

Ha történelmi mondként olvassuk a balladát, elsősorban talán büszkeséget érezhetünk. Csodajelek sugallják, ígérik Mátyás

» *Mátyás a Thuróczy-krónikában (1488)*

fényes jövőjét. Ez a történet is azt mutatja, hogy minden a kezére játszik, még a fogság sem törheti meg, él, válaszol, meg fog menekülni.

Egy angol diáknak semmit sem jelentene a Mátyás személyére való utalás. Az ő számára Mátyás egy alig ismert nép alig ismert királya. Nem ébrednének fel benne azok az érzések, amelyek bennünk felébrednek, ha Mátyás királyról hallunk. De ő is megérinten a fiáért aggódó anya drámáját. A szörnyű kétségbeesést, amelyet kiszolgáltatott fia miatt érez. A borzasztó türelmetlenséget, amelyet katasztrófa esetén mi is érzünk: ó, miért nem lehetek ott máris, ebben a pillanatban. Ha egy műalkotás minden jelentésrétegét meg akarjuk érteni, érdemes úgy is újraolvasnunk, újraélnünk vagy -hallgatnunk a művet, mintha nem mi figyelnénk, hanem valaki más.

A románcos ballada könnyedebb hangvétellű, leírásokban gazdag műalkotás.

Mit gondolnak mások?

„Mint az ország egyik leghatalmasabb emberének fia, Mátyás az akkor szokásosnál sokkal jobb nevelésben részesült. A nemesi ifjak számára szinte kötelező katonai tudást nyilván apjától sajátította el, emellett megtanult latinul és németül, valamint egy szláv nyelvet. Feltehetően tudott románul is. Az elképzelhető, hogy német és szláv nyelvtudását 1457-es bécsi és prágai fogsága idején sajátította el. Apja 1456. augusztus 11-én meghalt, így a Hunyadi család feje Mátyás bátyja, László lett, aki 1456. november 9-én meggyilkoltatta a király rokonát, Cillei Ulrik főkapitányt, és a kezébe került fiatal V. Lászlótól magát nevezte ki országos főkapitánynak. A király 1457. március 14-én Budán letartóztatta a két Hunyadi testvért és főbb híveiket, az idősebb testvért pedig két nap múlva kivégeztette. V. László

➤ Mátyás kútja (Stróbl Alajos, Hauszmann Alajos, Budapest, 1904)

ezután Mátyást fogolyként magával hurcolva először Bécsbe, majd Prágába utazott. Az eddig a legjobb körülmények közt felnőtt tizennégy éves gyermeknek tíz hónapon át fogolyként abban a félelemben kellett élnie, hogy bármikor bátyja sorsára juthat. Ez a rabság és az, hogy sok emberben csalódnia kellett, bizonyára egész életére kiható élményt hozott.”

(Részlet Kubinyi András *Hunyadi Mátyás, a személyiség és a király* című tanulmányából, epa.oszk.hu/00800/00861/00038/pdf/083-100.pdf)

1. Bizonyítsd be, hogy az ifjú Hunyadi Mátyás jobb nevelésben részesült, mint a vele egyidős fiatalok!
2. Gyűjtsd össze, milyen nyelveken beszélt Mátyás!
3. Hogyan lett Hunyadi László országos főkapitány?
4. Miért tartotta V. László fogságban Mátyást tíz hónapon keresztül?

Rendszerezünk!

A ballada jellemzői

Ebben a fejezetben a monda és a ballada műfajával ismerkedtetek meg. Hasonlítsátok össze a két műfaj jellemzőit!

„Emléke sír a lanton még”

1. Voltál már olyan helyzetben, hogy bajba kerültél, mert őszintén elmondtad a véleményedet? Beszéljess erről egy társaddal!
2. Csoportokat alkotva vitassátok meg, mi a fontosabb: a biztonság vagy az őszinteség?

Arany János: A walesi¹ bárdok²

Edward király, angol király
Léptet fakó³ lován:
Hadd látom, úgymond, mennyit ér
A velszi tartomány.

Van-e ott folyó és földje jó?
Legelőin fű kövér?
Használt-e a megöntözés:
A pártos⁴ honfivér?

S a nép, az istenadta nép,
Ha oly boldog-e rajt’
Mint akarom, s mint a barom,
Melyet igába hajt?

Felség! valóban koronád
Legszébb gyémántja Velsz:
Földet, folyót, legelni jót,
Hegy-völgyet benne lelsz.

S a nép, az istenadta nép
Oly boldog rajta, Sire!⁵
Kunyhói mind hallgatva, mint
Megannyi puszta sir.

Edward király, angol király
Léptet fakó lován:
Körötte csend amerre ment,
És néma tartomány.

Montgomery a vár neve,
Hol aznap este szállt;
Montgomery, a vár ura,
Vendégli a királyt.

Vadat és halat, s mi jó falat
Szem-szájnak ingere,
Sürgő csoport, száz szolga hord,
Hogy nézni is tereh;⁶

S mind, amiket e szép sziget
Ételt-italt terem;
S mind, ami bor pezsegve forr
Túl messzi tengeren.

Ti urak, ti urak! hát senkisé
Koccint értem pohárt?
Ti urak, ti urak!... ti velsz ebek!
Ne éljen Eduárd?

1 walesi: ejtsd: velszi

2 bárd: énekes

3 fakó: halvány, sárgásszürke árnyalatú

4 pártos: lázadó

5 sire (ejtsd: szír): felség

6 tereh: teher

Vadat és halat, s mi az ég alatt
Szem-szájnak kellemes,
Azt látok én: de ördög itt
Belül minden nemes.

Ti urak, ti urak, hitvány ebek!
Ne éljen Eduárd?
Hol van, ki zengje tetteim –
Elő egy velszi bárd!

Egymásra néz a sok vitéz,
A vendég velsz urak;
Orcáikon, mint félelem,
Sápadt el a harag.

Szó bennszakad, hang fennakad,
Lehellet megszegik. –
Ajtó megő⁷ fehér galamb,
Ősz bárd emelkedik.

Itt van, király, ki tetteidet
Elzengi, mond az agg;
S fegyver csörög, haló⁸ hörög
Amint húrjába csap.

„Fegyver csörög, haló hörög,
A nap vértóba száll,
Vérszagra gyűl az éji vad:
Te tetted ezt, király!

Levágva népünk ezrei,
Halomba, mint kereszt,
Hogy sírva tallóz,⁹ aki él:
Király, te tetted ezt!”

Máglyára! el! igen kemény –
Parancsol Eduárd –
Ha! lágyabb ének kell nekünk;
S belép egy ifju bárd.

„Ah! lágyan kél az esti szél
Milford-öböl felé;
Szüzek siralma, özvegyek
Panasza nyög belé.

Ne szülj rabot, te szűz! anya
Ne szoptass csecsemőt!...”
S int a király. S elérte még
A máglyára menőt.

De vakmerón s hivatlanúl
Előáll harmadik;
Kobzán¹⁰ a dal magára vall,
Ez íge hallatik:

„Elhullt csatában a derék,
No halld meg Eduárd:
Neved ki diccsel ejtené,
Nem él oly velszi bárd.

Emléke sír a lanton még –
No halld meg Eduárd:
Átok fejedre minden dal,
Melyet zeng velszi bárd.”

7 megől: mögül
8 haló: haldokló
9 tallóz: keresgél

10 koboz: lantszerű
pengetőhangszer

Meglátom én! – S parancsot ád
Király rettenetest:
Máglyára, ki ellenszegül,
Minden velsz énekest!

Szolgái szétszáguldanak,
Ország-szerin,¹¹ tova.
Montgomeryben így esett
A híres lakoma. –

S Edward király, angol király
Vágtat fakó lován;
Körötte ég földszint az ég:
A velszi tartomány.

Ötszáz, bizony, dalolva ment
Lángsírba velszi bárd:
De egy se birta mondani
Hogy: éljen Eduárd. –

Ha, ha! mi zúg?... mi éji dal
London utcáin ez?
Felköttem a lord-majort,¹²
Ha bosszant bármi nesz!

Áll néma csend; légy szárnya bent,
Se künn, nem hallatik:
„Fejére szól, ki szót emel!
Király nem alhatik.”

Ha, ha! elő síp, dob, zene!
Harsogjon harsona:
Fülembe zúgja átkait
A velszi lakoma...

De túl zenén, túl síp-dobon,
Riadó kürtön át:
Ötszáz énekli hangosan
A vértanúk¹³ dalát.*

(1857. június)

Kérdések, feladatok

1. Keresd meg azokat a versszakokat, amelyek visszatérnek a versben! Hogyan változik a szövegük?
2. Miért olyan fontos a királynak, hogy walesi költők is megénekeljék a dicsőségét? Mit árul ez el róla?
3. Nézz utána, a vers mely sorai váltak szállóigévé, melyeket szoktuk idézni a hétköznapiak során is!
4. Készíts vázlatot a füzetedbe arról, melyik versszakban ki szólal meg!
5. Alkossatok csoportokat, és beszéljétek meg, hogyan viselkednek a ballada szereplői! Melyik magatartásforma a legrokonszenvesebb?
6. Írj rövid beszámolót a lakomáról a király és a házigazda szerepébe helyezkedve!

11 ország-szerin: országszerte

12 lord-major: udvarmester

13 vértanú: egy eszméért az életét áldozó

* A történelem kétségbe vonja, de a mondában erősen tartja magát, hogy I. Edward angol király Wales tartomány meghódítása (1277) után ötszáz walesi bárdot végeztetett ki, hogy nemzetök dicső múltját zöngve, a fiakat föl ne gerjeszthessék az angol járom lerázására. – Arany János jegyzete

» A rejtett jelentés

A legyőzött is tud győzni – erről a látszólag képtelen igazságról szól *A walesi bárdok* című ballada. A király leverte a szabadságharcot, a vesztesek fegyvertelenül állnak vele szemben. Erkölcsileg mégis győzni tudnak! Szembesíteni tudják a királyt tetteivel, aki végül megőrül, saját lelkiismerete győzi őt le. Arany János más műveiben is foglalkozott ezzel a **motívummal**. Érdeklődése a történelmi háttér ismeretében nagyon is érthető. 1849-ben a magyar szabadságharc is elbukott. Mit tehet ebben a helyzetben egy kismember? És mit tehet egy költő? Ezek a kérdések vannak elrejtve a most olvasott balladában is. A jelentésnek ezt az elrejtését **allegóriának** nevezzük. A rejtett második jelentés az **allegorikus jelentés**. Edward helyett a versbe vetíthetjük Ferenc Józsefet, az elveszített költő helyébe Petőfit, bárdok helyett költőket, Wales helyett Magyarországot hallhatunk ki a sorokból.

» Egy walesi vár romjai napjainkban

A ballada **időmértékes verseléssel** íródott, ami annyit jelent, hogy szabályosan váltakoznak benne a rövid és a hosszú szótagok. A verselése **jambikus**, vagyis elsősorban a **jambus** nevű versláb határozza meg ezt a ritmust (◡ –), s csak időnként vegyülnek bele **spondeusok** (– –). A következő leckében részletesen megismerkedünk az időmértékes verselés jellemzőivel.

Az időmértékes verselés a hosszú és a rövid szótagok szabályos váltakozásán alapuló verselési forma.

Rendszerezzünk!

A bárdok szerepe

Fogalmazd meg a három bárd panaszát a saját szavaiddal!

Első bárd

„Fegyver csörög, haló hörög,
A nap vértóba száll,
Vérszagra gyűl az éji vad:
Te tetted ezt, király!

Levágva népünk ezrei,
Halomba, mint kereszt,
Hogy sírva tallóz, aki él:
Király, te tetted ezt!”

Második bárd

„Ah! lágyan kél az esti szél
Milford-öböl felé;
Szüzek siralma, özvegyek
Panasza nyög belé.

Ne szülj rabot, te szűz! anya
Ne szoptass csecsemőt!...”

Harmadik bárd

„Elhullt csatában a derék,
No halld meg Eduárd:
Neved ki diccsel ejtené,
Nem él oly velszi bárd.

Emléke sír a lanton még –
No halld meg Eduárd:
Átok fejedre minden dal,
Melyet zeng velszi bárd.”

„Hol vagyon a süveged?”

1. Tettél vagy mondtál már olyat elkeseredettségemben, amit később megbántál? Mi a helyes viselkedés ilyen helyzetben?
2. „Aki arcul üt téged jobb felől, fordítsd oda a másik orcádat is.” Mit jelent ez a bibliai idézet? Egyetértesz vele?

Fazekas Mihály: Lúdas Matyi (részlet)

ELSŐ LEVONÁS¹

Hajdann egy falubann, a Nyírenn-é vagy az Erdő-
Háton, vagy hol esett, jó szerrel nem jut eszembe.
Már csak elég az, hogy: volt hajdann egy öreg asszony.
Özvegy vólt, s egy rossz fia volt. Ez munka fejében
Nyáronn a legyet a szárán csapkodta napestig,
Télen a tüzelő mellett a piszkafa² végén
Ácsorgott el egész napokat; jó anyja eléggé
Zsémbelt³ rá; de akár a száraz falra marokkal
Borsót hintett⁴ volna, szitok, mocsok és a hurítás⁵
Annyit tett Matyinak (Matyi volt neve a sihedernek⁶).
Ily tunya⁷ életet élt ő jó ideig; hanem egyszer
Holtra elúnta magát, hosszúknak kezdte találni
A napokat, s nem elég tágasnak az anyja telekjét:
Addig nyújtódzott hát, hogy valahára szokatlan
Bajra vetette fejét, s kigyaloglott a faluvégén
Lévő dombig, ahol szoktak volt mindenik innep
Dél estén az időtöltők karikába hasalni. –
Mint sziszeg a fót⁸ lúd idegenre: Matyinkat is akként
Gúnyolták ki az ővele nőtt egyforma korású⁹

1 levonás: fejezet

2 piszkafa: tűz piszkálására, élesztésére használt hegyes bot

3 zsémbel: veszekedik, zsörtölődik

4 száraz falra marokkal borsót hint: fölöslegesen beszél neki

5 hurítás: szidalmazás

6 siheder: fiatal legény

7 tunya: lusta, lomha

8 fót: csapat

9 korású: korú

Virgoncok; de csak ott volt már ő s nem sok időre
 Öszvegyalúlódott¹⁰ velek. – Innen láta először
 A mi fiúnk, nézvén szanaszéjjel, az ég karimáján
 Dalmahodó¹¹ hegyeket; más részről mint ugyanannyi
 Nyársakat a távol helységek tornyait; itten
 Vette ki a szóból, hogy szomszéd vármegye is van;
 És a többek közt, hogy a híres döbrögi vásár
 Egy hét múlva esik. – Felpercene¹² benne az ország
 Látására való kívánság; már az eszében
 Kezd sok gondolatok forrása mozogni, pezsegni;
 Nincsen nyugta; fejét töri, míg végére előtte
 Rés nyílik, mellyen szándéka folyásnak eredhet. –
 (...)

Döbrögben vala hát ekkor vásár, a hatalmas
 Döbrögi úr örökös jószágában, ki magáról
 Azt tartotta, hogy ott neki a Felség se parancsol;
 Amit akarta, a' volt törvény, s tetszése igazság. –
 A portékáknak¹³ maga szokta kiszabni az árát,
 És amely darabért többet mert kérni az áros,¹⁴
 Elkonfiskáltatta,¹⁵ meg is büntette keményen.
 Hogyha pedig netán más olcsón vett meg akármit
 És neki megtetszett, csak azért kivetette belőle,
 Hogy fenntartódjon fegyverrel nyert ősi jussa. –
 Amint Döbrögi úr ekkor szokott sétála alá s fel,
 A mi Matyink és a szép húsz liba tűne szemébe
 Annyival inkább, mert minden süvegelte¹⁶ személyét,
 Csak Matyinak volt fenn egyedül a főrealója.
 Kérdi az úr: Ki ezen lúdak gazdája? – Magam la!
 Így szólott nagy nyers-nyakason Matyi. – Ejnye gazember!
 Nem tudod, itt ki az úr? Majd emberségre tanítlak!
 Hol vagyon a süveged? Mi ezen lúdaknak az ára? –
 Bényomván süvegét, s megrázintván kacagánnyát:¹⁷
 Három márvás,¹⁸ úgymond, párja, az ilyen-amollyan! –

10 öszvegyalúlódott: összeszokott

11 dalmahodó: magasodó

12 felpercene: felébredt

13 portéka: árucikk

14 áros: árus

15 elkonfiskáltatta: elkoboztatta

16 süvegel: fejfedőjét levéve tiszteletteljesen, alázatosan köszön neki

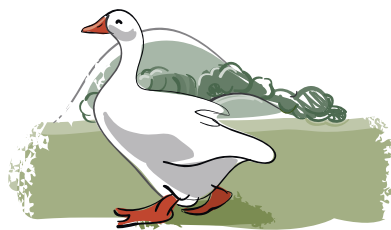
17 kacagány: rövid, vállra vetve hordott,
 vadprémből készült kabátféle

18 márvás: a húszkrajcáros régi neve

Kérdi az úr: Id'adod fele árán? – Ó biz az apja
lelkének sem alább párját egy kurta forintnál.¹⁹
Döbrögi vág egyet sinkójával;²⁰ nosza három
Fogdmeg²¹ toppan elő; Matyit a kastélyba cibálják;
Lúdjait elhajtják; és a kapu közt hevenyében²²
Ötvent vágnak rá, mellyet süvegelve faránál
Egy ispán²³ híven számlált, és Döbrögi bőrös
Karszékből szemlélt. – Matyi így szólt, hogy felereszték:
Én, uram, a fizetést köszönöm; ha az Isten erőt ad,
S életben megtart, majd megszolgálom; azért csak
Róvja fel a kapufélfájára, hogy el ne felejtse:
Háromszor veri ezt kenden Lúdas Matyi vissza!

Ezt csak alig végzé, néhány zöld ingesek²⁴ agyba-
Főbe verék, s kiveték jól meghurcolva hajánál
Fogva, hogy a földet még a lábujja sem érte.
Míg húzták-vonták, még egyszer visszakiáltott:
Osztán háromszor veri még Lúdas Matyi kendet!
Hogy már ott kinn vólt, így szólott a sokasághoz:
Majd meglássátok, háromszor megverem azt la!
Ezt minden neveté; de kivált a Döbrögi háznál
Órültes szavain Matyinak hahotára fakadtak.

Kérdések, feladatok

1. Gyűjtsd össze a mű népmesei jellemzőit!
2. Te mit tettél volna Matyi helyében, amikor Döbrögi meg akarta venni a libáit?
3. „Osztán háromszor veri még Lúdas Matyi kendet!” – Igazságosnak tartod-e a háromszori visszaverést? Mit jelentenek a „bosszú” és az „önbíraskodás” fogalmak? Mondj rájuk egy-egy példát! Szerinted vannak-e olyan esetek, amikor elfogadhatók?
4. Mit jelent a „falra hányt borsó” szólás? Magyarázd meg a részlet 8–11. sorai alapján!
5. Mire irányíthatja a figyelmet a mű, és milyen értelmezései lehetnek napjainkban?
6. Írd meg tíz-tizenkét mondatos fogalmazásban a *Lúdas Matyi* folytatását! Válaszd ki, hogy Döbrögi vagy Matyi személye áll-e írásod középpontjában!

19 kurta forint: váltóforint, 40 krajcár

20 sinkó: pálca

21 fogdmeg: szolga

22 hevenyében: minden előkészület nélkül, hirtelenjében

23 ispán: gazdatiszt

24 zöld ingesek: szolgák

» A történet értelmezése

Fazekas Mihály a 19. század elején, 1804-ben írta meg *Lúdas Matyi* című elbeszélő költeményét. **Az elbeszélő költemény hosszabb terjedelmű, verses formájú elbeszélő mű, amelynek cselekménye különböző helyszíneken játszódik.** Fazekas művének főszereplője Matyi, a ludakat őrző parasztyerek.

Különös történet Lúdas Matyié, s elsősorban amiatt különleges, hogy nagyon sokféle olvasót magával tud ragadni. Matyi története a gyerekek érdeklődését is felkelti az álöltözetek motívumaival, és a felnőttek is fontos műnek tartják. A történet régóta ismert volt, évszázadok óta **vándormotívumként, vándortémaként** bukkant fel a különböző népek körében, mindig a helyi nyelvhez és kultúrához igazodva.

Ma is sokféleképpen értelmezhetjük, nézőpontunknak megfelelően. Láthatjuk benne a **társadalmi igazságtalanság elleni tiltakozást**. Az író Döbrögi alakjának megteremtésével felhívta a figyelmet az önkényeskedő urak bűneire. Láthatjuk benne a **bosszútörténetet**. A bosszú nem szép dolog, mégis megnyugtatja az olvasókat, ha azt látják, hogy helyreáll az igazság. Olvashatjuk **tréfás históriaként** is a művet, hiszen Matyi ötletei szellemesek, az álruhái mulatságosak, és kacagtató, ahogyan elfenekeli a fához kötözött Döbrögit.

A *Lúdas Matyi* időmértékes verselésű, hexameterekből álló alkotás. **Az időmértékes verselés a hosszú és rövid szótagok szabályos váltakozásán alapul, alapegysége a versláb.** Hosszú a szótag (–), ha hosszú a magánhangzója, vagy rövid a magánhangzó, de több mássalhangzó követi. Rövid a szótag (∪), ha rövid benne a magánhangzó, és ezt a magánhangzót csak egy mássalhangzó követi.

A legismertebb verslábak:

jambus (∪ –) (pl. gitár, rigó)

spondeus (– –) (pl. cselló, hattyú)

trocheus (– ∪) (pl. brácsa, kánya)

daktilus (– ∪ ∪) (pl. zongora, tétova)

A hexameter olyan időmértékes sorfajta, amely hat verslábból áll. Szerepelhet benne: daktilus, spondeus és trocheus. Az ötödik versláb mindig daktilus, a hatodik spondeus vagy trocheus.

„Döbrögben vala hát ekkor vásár, a hatalmas”

– – | – ∪ ∪ | – – | – – | – ∪ ∪ | – ∪

» *Jelenet a Lúdas Matyi című rajzfilmből (1979, Rendező: Dargay Attila)*

Az elbeszélő költemény hosszabb terjedelmű, verses formájú epikai mű. Különböző helyszíneken játszódó eseményt mond el, amelyet gyakran leíró és párbeszédés részek szakítanak meg. Van főszereplője és mellékszereplői. Gyakori a költői eszközök használata, a líraiság.

Mit gondolnak mások?

Illyés Gyula: Lúdas Matyi igaz története (részlet)

Lúdas Matyi történetéből Fazekas Mihály, az eladdig csaknem ismeretlen debreceni költő szerzett költői remekművet. De Lúdas Matyinak mégsem ő az apja. A nép igazságérzetének ezt a halhatatlan alakját maga a nép teremtette meg. A költemény rendkívüli hatásának titka, hogy az ember belső természetének egyik legeredendőbb hajlamát fejezi ki milliók számára érthetően és élvezhetően. Azt a jó hajlamot, hogy az elnyomásba nem kell beletörődni; azt, hogy bármily erős is a hajdú pálcája, egyszer a szegény is visszaüthet; vagyis azt, hogy lehet igazság – csak ki kell verekedni vagy ügyeskedni!

Hosszú viták s kutatások eredményeképpen ma már mi is tudjuk, amit Fazekas maga nagyon jól tudott, hogy Lúdas Matyi története eredetileg nem a magyar népben született meg. Lúdas Matyi nevét és történetét, mindaddig, amíg Fazekas le nem írta, egyetlen népmese-, egyetlen közmondásgyűjteményünk sem említi.

Hogy történt mégis, hogy a népi eszmevilág e ritka szerencsés alkotását a magyar nyelv nyújthatja a világ népeinek? Honnan vette Fazekas ezt a remek témát?

A bosszúját furfangosan megálló paraszt története sok nép mesekincsében megvan, vázlatosan és foszlányosan. A história mindenütt valami hatalmaskodó úr – földesúr, apátúr vagy rablókapitány – erőszakoskodásával kezdődik. A katalán és a szicíliai mese hőse lánynak öltözve áll bosszút; ez is, az is egy rablóvezéren. A francia lotharingiai mese főalakja orvosi ruhában kényszerít elcsalt malaca miatt kárpótlásra egy remetét.

A mi Lúdas Matyink esetéhez egy 18. századi francia verses mese áll a legközelebb. A körülbelül háromezer soros, vásári előadásra szánt költemény egy szegény özvegy-

asszony Trubert nevű fiának kalandjait mondja el. Ez a Trubert hol ácsnak, hol orvosnak öltözve szegyenít meg egy herceget, néha-néha olyan cselekedetekre ragadtatva magát, amelyeket vásárban is csak célzásokkal lehet el-

► *Jelenet a Lúdas Matyi című filmből (1949, Rendezte: Ranódy László, Döbrögi: Nádasy Kálmán, címszereplő: Soós Imre)*

mondani. A francia mesében az a meglepő s egyben a jellemző, hogy maga a meggyő-
tört uraság közvetlenül éppen akkor semmit sem követ el a parasztfiú ellen. A vásárra
indult fiú borjúját egy mészáros hamiskodja el.

(Részlet Illyés Gyula *Iránytűvel* című kötetéből, www.dia.pool.pim.hu)

1. Milyen „hajlamot” fejez ki „milliók számára érthetően és élvezhetően” Lúdas Matyi története?
2. Idézz egy példát a téma korábbi megvalósulásaira!
3. Mi a meglepő a francia mesében? Miben különbözik leginkább a magyartól?
4. Hogyan lehetne napjaink viszonyaira átírni? Írd le hat-nyolc mondatban a rövid összefoglalását!

Rendszerezünk!

Az elbeszélő költemény jellemzői

Ötödik osztályban megismerkedtetek Petőfi Sándor *János vitéz* című művével. Foglaltok össze az alábbi ábra segítségével, mit tanultatok a műfajáról!

Összefoglalás – Monda, ballada, elbeszélő költemény

Összefoglaló kérdések, feladatok

1. Gyűjtsétek össze, hogy miben hasonlít a monda a meséhez, és miben különbözik tőle! Munkátok eredményét foglaljátok táblázatba a füzetetekben!
2. Páros munkában idézzétek fel, mit tanultatok a balladáról! A gyűjtőmunka eredményéből készíthettek fürtábrát!
3. Írd ki a füzetedbe az olvasott versekből azt az öt részletet, amelyik a legjobban tetszett!

Monda

Történelmi tárgyú mesés elbeszélés, amelynek valóságalapja is van.

Mondafajták

Történelmi monda: történelmi személyek, események, helyszínek történetét meséli el

Eredetmonda: népek, népcsoportok eredetéről szól

Természeti monda: természeti képződmények (pl. hegy, barlang, tó) létrejöttét beszéli el

Helyi monda: emberi építmények (pl. vár, híd) történetéhez kapcsolódik

Ballada

„tragédia dalban elbeszélve” – olyan irodalmi műfaj, amely mindhárom műnemhez kapcsolódik:

- lírai – személyesség, lírai hang
- epikus – történetet mond el
- drámai – tömör, feszült, gyakran párbeszéd

Elbeszélő költemény

Hosszabb terjedelmű, verses formájú elbeszélő műfaj. Különböző helyszíneken játszódik a cselekménye, vannak fő- és mellékszereplői.

ARANY JÁNOS TOLDI

*„Hosszan, egyenesen tartja félkezével,
Mutatván az utat, hol Budára tér el,
S mintha vassá volna karja, maga válva,
Még csak meg se rezzen a kinyújtott szálfá.”*

Arany János életútja

► Barabás Miklós: Arany János portréja (1848)

ismeritek Petőfi Sándor *Arany Lacinak* című kedves versét – ezt Arany János fiának, Lászlónak írta a szerző.

Néhány évvel a szabadságharc bukása után Arany Nagykőrösre költözött, ahol a gimnázium tanára lett. Azóta is híres a tanári kar, amelynek tagja volt: a tizenkét tanárból hatan a Tudományos Akadémia tagjai voltak, szakterületük legkiválóbb tudósai. Aranyt is tagjává választotta az Akadémia, és elfogadta a Kisfaludy Társaság igazgatói tisztét is. Pestre költözött, ahol az irodalmi élet legfontosabb szervezője vált belőle. Később a Tudományos Akadémia főtitkárává választották. Nem szerette az ezzel járó munkát, szívesebben írt volna többet. Hatvanöt éves korában, 1882-ben hunyt el.

Kortársai inkább epikus költőként tekintettek Aranyra (ő maga is úgy látta, epikai művei jobbak, mint a líraiak). Az utókor nem használ ilyen rangsorolást. Mind epikus, mind személyesebb hangú, lírai művei több költőgeneráció számára szolgáltak példaként egészen napjainkig.

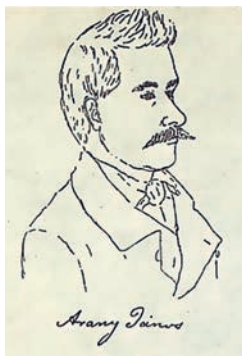
1817-ben született Nagyszalontán (Bihar megyében található a község, ma Romániához tartozik). A debreceni református kollégium tanulója lett, majd egy rövid színészi kitérőt követően hazatért Nagyszalontára, ahol hamarosan hivatali állást vállalt, másodjegyzőként.

A *Toldinak* köszönhetően elnyerte Petőfi Sándor elismerését és barátságát: az ő bátorítására egyre több művet írt. Miután Petőfi elolvasta a *Toldit*, lelkesültségében azonnal tollat ragadott: így meginduló levelezésük ma is értékes és szórakoztató olvasmány. Barátságukat mutatja, hogy 1849-ben, míg Petőfi a szabadságharcban katonai szolgálatot teljesített, Aranynál hagyta családját (Aranyék voltak Petőfi Zoltán keresztszülei). Biztosan

► A nagyszalontai Csonkatorony

A Toldi – 1846

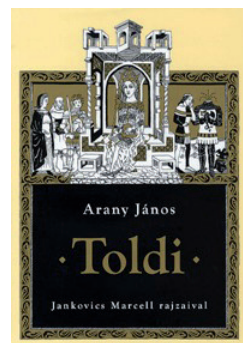
» Petőfi Sándor rajza Arany Jánosról

1846 elején a Kisfaludy Társaság pályázatot írt ki, amelynek hőse „valamely, a nép ajkán élő történeti személy, pl. Mátyás király, Toldi Miklós...”. Arany utóbbit választotta főhőséül, és 1847 első napjaiban kapott értesítést arról, hogy az ő műve nyert. A bírálók ráadásul elismerésük kifejezésekként a jutalmat tizenöttről húsz aranyra emelték!

Petőfi levélben fordult a számára még ismeretlen szerzőhöz: „Ma olvastam a Toldit, ma írtam e verset, s még ma el is küldöm... minél hamarabb akarom Önnek tudtára adni azon meglepetést, azon örömet, azon elragadtatást, melyet műve költött bennem.” Ezután így írt Arany Jánoshoz című versében:

*TOLDI írójához elküldöm lelkemet
Meleg kézfogásra, forró ölelésre!...
Olvastam, költőtárs, olvastam művedet,
S nagy az én szívemnek ő gyönyörűsége. [...]*

*Ki és mi vagy? hogy így tűzokádó gyanánt
Tenger mélységéből egyszerre bukkansz ki.
Más csak levelenként kapja a borostyánt,
S neked rögtön egész koszorút kell adni.*

» Arany János: Toldi – Jankovics Marcell illusztrációival (Méry Ratio Kiadó, 2010)

Arany szerény természetéhez híven így válaszolt
Válasz Petőfinek című művében:

*Zavarva lelkem, mint a bomlott cimbalom;
Örül a szívem és mégis sajog belé,
Hányja veti a hab: mért e nagy jutalom?
Petőfit barátul mégsem érdemelé.*

A *Toldi* történetet mond el, tehát epikus mű, mégis megmutatkozik benne Arany lírai oldala is: olyan mély érzéseket és emberi élményeket, tapasztalatokat önt szavakba verses formában, amelyeket hétköznapi nyelven nehezen lehet elmondani. A felező tizenkettesekben írt *Toldi* néhány verssorát olvasva talán ti is megérezitek, milyen mély értelmet tud adni a költő egy-egy szókapcsolatnak – szinte érezzük a szereplők örömét, bánatát, fájdalmát és megkönnyebbülését.

„Egy, csak egy legény van talpon a vidéken”

1. Magyarázd meg a következő szavak jelentését: a) megbántódás, b) sértődés, c) duzzogás, d) hiszti! Mi a különbség köztük?
2. Mit jelent az, ha valaki sértődékeny? Te annak tartod magad?
3. Sokszor észre sem vesszük, és figyelmetlenségből oda nem illő szavakkal megbántunk valakit. Mi kell ahhoz, hogy utólag tisztázni tudjunk egy ilyen helyzetet?

Arany János: Toldi

Előhang

*„Mostan emlékezem az elmúlt időkről,
Az elmúlt időkből jó Tholdi Miklósról...’*
Ilosvai Selymes Péter

Mint ha pásztortűz ég őszi éjszakákon,
Messziről lobogva tenger pusztaságon:
Toldi Miklós képe úgy lobog fel nékem
Majd kilenc-tíz ember-öltő¹ régiségben.
Rémlik, mintha látnám természetes növését,
Pusztító csatában szálfá-öklelését,
Hallanám dübörgő hangjait szavának,
Kit ma képzelnétek Isten haragjának.

Ez volt ám az ember, ha kellett, a gáton,
Nem terem ma párja hetedhét országon;
Ha most feltámadna s eljöne közeték,
Minden dolgát szemfényvesztésnek hinnétek.
Hárman sem bírnátok súlyos buzogányát,
Parittyaköveit, öklelő kopjáját,
Elhülnétek, látva rettenetes pajzsát,
,És, kit a csizmáján viselt, sarkantyúját.’*

1 ember-öltő: Arany ötven évet tekintett egy emberöltőnek

* Az ezen „...’ jelölt helyeket Ilosvai Selymes Péter művéből vettük át. (A. J.) (Arany János jegyzeteit – megkülönböztető a számozott szerkesztői jegyzetektől – csillaggal és A. J. monogrammal jelöljük.)

Első ének

*„Nyomó rúdat félkezével kapta vala,
Buda felé azzal utat mutatja vala.”*

Ilosvai

1. Ég a napmelegtől a kopár szík² sarja,
Tikkadt szöcskenyájak legelésznek rajta;
Nincs egy árva fűszál a tors³ közt kelőben,
Nincs tenyérnyi zöld hely nagy határ mezőben.
Boglyák hűvösében tíz-tizenkét szolgál
Hortyog, mintha legjobb rendin⁴ menne dolga;
Hej, pedig üresen, vagy félig rakottan,
Nagy szénás szekerek álldogálnak ottan.
2. Ösztövér⁵ kutágas, hórihorgas gémmel
Mélyen néz a kútba s benne vizet kémel:⁶
Óriás szunyognak képzelné valaki,
Mely az öreg földnek vérit most szíja ki.
Válunál az ökrök szomjasan delelnek,
Bögölyök hadával háborúra kelnek:
De felült Lackó* a béresek nyakára,
Nincs, ki vizet merjen hosszú csatornára.
3. Egy, csak egy legény van talpon a vidéken,
Meddig a szem ellát pusztá földön, égen;
Szörnyű vendégoldal⁷ reng araszos vállán,
Pedig még legénytoll sem pehelyzik állán.
Széles országútra messze, messze bámul,
Mintha más mezőkre vágyna e határrul;
Azt hinné az ember: élő tilalomfa,⁸
Ütve „általútnál” egy csekély halomba.

2 szík: szikes, gyenge minőségű talaj

3 tors: lekaszált gabona, fű földben maradt töve

4 rendin: rendben

5 ösztövér: magas, vékony (tárgy), sovány (élőlény)

6 kémel: kémlel, kutat

* Felült Lackó: Így gúnyolja tréfásan a magyar paraszt azon mezei munkást, ki a nap és dolog hevétől bágyadtan a munkára ráunt. (A. J.)

7 vendégoldal: szekér oldalára erősíthető hosszú rúd, amellyel szélesebbre növelhető a szekér

8 tilalomfa: tiltó jelzés

4. Szép öcsém, miért állsz ott a nap tűzében?
Ládd, a többi horkol boglya hűvösében;
Nyelvel a kuvasz is földre hengeredve,
A világért sincs most egerészni kedve:
Vagy sohasem láttál olyan forgószelet,
Mint az, aki mindjárt megbirkózik veled,
És az útat nyalja sebesen haladva,
Mintha füstokádó nagy kémény szaladna?
5. Nem is, nem is azt a forgószelet nézi,
Mely a hamvas útat véges-végig méri:
Túl a tornyon, melyet porbul rakott a szél,
Büszke fegyver csillog, büszke hadsereg kél.
És amint sereg kél szürke por ködéből,
Úgy kel a sohajtás a fiú szivéből;
Aztán csak néz, csak néz előre hajolva,
Mintha szive-lelke a szemében volna.
6. „Szép magyar leventék,⁹ aranyos vitézek!
Jaj be keservesen, jaj be búsan nézlek.
Merre, meddig mentek? Harcra? Háborúba?
Hírvirágot¹⁰ szedni gyöngyös koszorúba?
Mentek-é tatárra? mentek-é törökre,
Nekik jóéjszakát mondani örökre?
Hej! ha én is, én is köztetek mehetnék,
Szép magyar vitézek, aranyos leventék!”
7. Ilyenforma Toldi Miklós gondolatja,
Mely sovárgó lelkét mélyen szántogatja;
S amint fő magában, amint gondolkodik,
Szíve búbánatban összefacsarodik.
Mert vitéz volt apja; György is, álnok bátyja,
A királyfi mellett nőtt fel, mint barátja;
S míg ő béresekkkel gyűjt, kaszál egy sorban,
Gőgösen henyél az a királyudvarban.

9 levente: daliás harcos

10 hírvirág: hírnév

8. Itt van immár a had, Laczfi nádor hada,
Itt kevély hadával Laczfi Endre maga;
Délcegen megúli sárga paripáját,
Sok nehéz aranyhím¹¹ terheli ruháját;
És utána nyalka, kolcsagos¹² legények,
Tombolván alattok cifra nyergü mének:
Nézi Miklós, nézi, s dehogy veszi észbe,
Hogy a szeme is fáj az erős nézésbe.
9. „Hé, paraszt! melyik út megyen itt Budára?”
Kérdi Laczfi hetykén, csak amúgy félvállra;¹³
De Toldinak a szó szívébe nyilallik,
És olyat döbben rá, hogy kívül is hallik.
„Hm, paraszt én!” emígy füstölög¹⁴ magában,
„Hát ki volna úr más széles e határban?
Toldi György talán, a rókaelkü bátya,
Ki Lajos királynál fenn a tányért váltja?
10. Én paraszt? én?” – Amit még e szóhoz gondolt,
Toldi Györgyre szörnyü nagy káromkodás volt.
Azzal a nehéz fát könnyedén forgatja,
Mint csekély botocskát, véginél ragadja;
Hosszan, egyenesen tartja félkezével,
Mutatván az utat, hol Budára tér el,
S mintha vassá volna karja, maga válva,
Még csak meg se rezzen a kinyujtott szálfa.

11 aranyhím: aranyhímezés

12 kolcsagos: kócsagtollas, a kócsag
fehér tollával díszített

13 félvállra: (itt) félvállról, foghegyről

14 füstölög: mérgelődik

11. Nádorispán látja Toldit a nagy fával,
És elámul rajta mind egész hadával.
„Ember ez magáért” Laczfi mond „akárki;
Nos fiúk, birokra, hadd lássuk, ki áll ki?
Vagy ki tartja úgy fel azt a hitvány rúdat,
Amellyel mutatja e suhanc az útát?”
Szégyen és gyalázat: zúg, morog mindenki,
Egy paraszt fiúval még sem áll ki senki!
12. De ki vína bajt az égiháborúval,
Szélveszes, zimankós, viharos borúval?
És ki vína Isten tüzes haragjával,
Hosszu, kacskaringós, sistergő nyilával?
Mert csak az kössön ki Toldival, ha drága
S nem megunt előtte Isten szép világa;
Jaj-keserves annak, aki jut kezébe,
Mehalt anyjának is visszarí ölébe.
13. Elvonúl a hadnép hosszú tömött sorban,
Toldiról beszélnek az egész táborban;
Mindenik mond néki nyájasat vagy szépet,
Mindenik derít rá egy mosolygó képet;
Egyik így szól: „Bajtárs! mért ne jósz csatára?
Ily legénynek, mint te, ott van ám nagy ára.”¹⁵
Másik szánva mondja: „Szép öcsém, be nagy kár,
Hogy apád paraszt volt s te is az maradtál.”
14. Elvonúl a tábor, csillapul morajja:
Ezt a szél elhordta, azt a por takarja;
Toldi meg nagybúsan hazafelé ballag,
Vaskos lábnyomától messze reng a parlag;
Mint komor bikáé, olyan a járása,
Mint a barna éjfél, szeme pillantása,
Mint a sértett vadkan, fú veszett dühében,
Csaknem összeroppan a rúd vas kezében.

15 ár: (itt) becsület

Kérdések, feladatok

1. Mutasd be Toldi Miklóst! Fogalmazd meg, mit tudtál meg idáig róla!
2. Keressük ki azokat a sorokat, amelyek a főszereplő
 - a) külső tulajdonságait írják le;
 - b) családi helyzetét, sorsát mutatják be!
3. Miben különbözik az Előhang két versszakában megrajzolt Toldi-kép attól, amit az Első énekben olvasunk Toldiról? Milyen jövőt vetít előre Miklós számára az Előhang?
4. Toldi György nem szerepel még a műben, mégis fontos dolgokat tudtunk meg róla. Hogyan jellemzi a költő?
5. „»Én paraszt? én?« – Amit még e szóhoz gondolt, / Toldi Györgyre szörnyű nagy káromkodás volt.” Nem Toldi György sérti őt meg, mégis rá haragszik Miklós. Miért?
6. Miből gondoljuk, hogy Toldi vitézi pályára készül?
7. Milyen tisztég a nádor? Ki volt ő a középkori Magyarországon?

» A Toldi

Arany János egyik legnagyobb szerzőnk volt. Mind-egyik művét fontosnak mondhatjuk, a *Toldi* azonban valami módon mégis kiemelkedik mind közül. De egyáltalán szabad ilyen kiemelkedő művekről beszélnünk? Nevezhetjük az egyik művet fontosabbnak, mint a másikat? Talán az adhat erre lehetőséget, ha megmondjuk, milyen szempontból véljük jelentősnek. A *Toldi* Arany egyik legismertebb műve, emellett kiemelkedőnek érezhetjük a szerző pályájának alakulása szempontjából is.

A *Toldi* jelentőségét talán maga Arany János is érezte, amikor elkezdte a megírását. Hétköznapi nyelven azt mondhatjuk: nemcsak úgy egyszerűen nekikezd a történetnek, hanem „megadja a módját”. **Előhanggal készíti elő a történetmondást**, ezzel is jelezve: valami fontos következik, olyan, ami megérdemli, hogy előfutárok hirdessék a közeledtét. Be kell jelentenünk, előre jeleznünk kell a nagyszerű hős jelentőségét és a nagyszerű történetet. Ezért is fontos **a rövid előhang, amely a hős jelentőségét többféle eszközzel (hasonlat, megszólítás, túlzás) kiemeli.**

» Somogyi Győző: Toldi Miklós
(Somogyi Győző – Hermann Róbert:
Magyar hősök arcképcsarnoka.
Szent István Társulat Könyvkiadó,
Budapest, 1996)

A történet ünnepiségét, kiemelkedő jelentőségét mutatja a mottók gondos elhelyezése is az énekek elején. A mottók, vagyis a hangulatot előkészítő, a mű világába vezető idézetek Ilosvai Selymes Péter Toldi Miklósról szóló, 16. századi históriás énekéből származnak. Arra is felhívják a figyelmünket, hogy nem egy jelentéktelen hősről szóló históriát olvasunk. Toldi Miklós (1320–1390) a királyi udvar lovagja volt. Kalandjairól már a 15. században népmonda keletkezett, amelyet Ilosvai művén kívül a néphagyomány is megőrzött. A mű ezer szállal kötődik történelmünkhöz, kultúránkhöz.

➤ Ilosvai Selymes Péter: Toldi Miklósnak jeles cselekedeteiről (Lőcse, 1620)

Az epikus művek első szerkezeti egysége az előkészítés: megismerjük a főszereplőt, az ő pillanatnyi helyzetét és lelkiállapotát, valamint a környezetét.

A mottó (jelige) olyan idézet, amely a mű világába vezet. Ismeretet közvetít, vagy a hangulatot készíti elő.

Rendszerezzünk!

Az Első ének szerkezeti vázlata

Idézd fel az ábra segítségével az Első ének eseményeit! Fogalmazd meg röviden, mi a mű alaphelyzete!

Első ének

„Hej! Ha én is köztetek mehetnék
Szép magyar vitézek, aranyos leventék!”

Szerkezeti egység

Helyszín

Idő

Cselekmény

Előkészítés

Nagyfalu környéke

Délben

Megjelenik Laczfi serege a határban.
1. sértés: „Hé paraszt! Melyik út megyen itt Budára?”
1. erőpróba: „Még csak meg se rezzen a kinyújtott szálfa.”

„Gőgösen fordul el jó atyjafiától”

1. Ismersz olyan fiú testvérpárt, akik korban közel vannak egymáshoz? Jó vagy inkább rossz a viszonyuk?
2. Előfordult már veled, hogy valaki igaztalanul rosszat terjesztett rólad? Mi történt később, be tudtad bizonyítani a saját igazad?

Második ének

*...hogy Budából Tholdi György megjő vala,
Öccsét... gyakran feddi vala.’*

Ilosvai

1. Így vesződék Miklós, nyers, haragos búban,
De van drága dolog¹ otthon Nagyfaluban:
Tán kigyúlt a ház is, úgy füstöl a kémény,
Nagy kolonc² köszönget³ a kút méla gémén.
A malac-nép sí-rí; borjú, bárány béget;
Aprómarha-nyáj közt van szörnyű ítélet;
A fehércseléd⁴ közt a beteg se lomha:
Holmi kis vásárnál népesebb a konyha.
2. Egy cseléd vizet tesz félakós⁵ bögrében,
Mely ha forr a tűzön s nem fér a bőrében,
Akkor a baromfit gyorsan belemártja,
Tollait letörli,⁶ bocskorát lerántja.⁷
Van, ki a kis bárányt félti izzadástul;
S bundáját lerántja, még pedig irhástul;
Más a vékonypénczű⁸ nyúlat szalonnázza,⁹
Hogy csöpögjön zsírtól ösztövércsontváza.

1 drága dolog: nagy esemény

2 kolonc: nehezék a kútgém végén

3 köszönget: bólogatva le-föl jár a gém, vagyis gyakran húznak fel vizet a kútból

4 fehércseléd: nő

5 fél akó: kb. 25 liter

6 tollait letörli: (itt) megkopasztja

7 bocskorát lerántja: (itt) lehúzza a lábáról a bőrt

8 vékonypénczű: sovány, gyenge csontozatú

9 szalonnázza: szalonnával tűzdeli meg

3. Másik a malacot láng felett hintálja,¹⁰
Szórit kés fokával bőrig borotválja;
Bort ez csobolyóban,¹¹ az kecsketömlőben,¹²
Kenyeret hoz amaz bükkfa tekenőben...¹³

4. – Mit jelent e hű-hó¹⁴ gyászos özvegy-házban,
Hol a dinom-dánom régen volt szokásban?
Toldi Lőrincnének most van-é a torja?¹⁵
Vagy menyegzőjének hozta így a sorja?
Tán megunta gyászos özvegysége ágyát,
S másnak adta élte fonnyadó virágát?¹⁶

5. Nincs halotti tora Toldi Lőrincnének,
Napja sem derült fel új menyegzőjének;
Másért sütnek-főznek, másért lakomáznak:
György van itthon, első szülötte a háznak.

6. Toldi György nagy úr volt. Sok becses marhája,¹⁷
Kincse volt temérdek, s arra büszke mája,
Sok nemes vitéze, fegyveres szolgálja,
Sok nyerítő méne, nagy sereg kutyája.
Látogatni jött most negyvened magával,
Renyhe¹⁸ sáska népnek pusztító fajával,
És a kész haszonnak egy felét fölenni,
Más felét magának tarsolyába tenni.

7. György az édesanyját hidegen köszönté,
Bár ez a lelkét is majd elébe önté!
„Hát a másik hol van?” fanyalogva kérdi.
Senki sem hinné, hogy kedves öccsét érti.
„Szénát hord szegényke künn a béresekkal,
Hívatom –” de György úr ezt rikoltja: „Nem kell!”
Nem kell! és e két szó úgy esik anyjának,
Mintha a szívébe nagy kést mártanának.

10 láng felett hintálja: (itt) megperzséli
11 csobolyó: kis lapos, hordozható fahordó
12 kecsketömlő: kecske bőrből készült hosszú-
kás tartály
13 tekenő: fatörzsből kivájt, dagasztásra vagy mo-
sásra használt vályúszerű háztartási eszköz
14 hű-hó: nagy felhajtás

15 tor: halotti tor; a halott emlékére rendezett ven-
dégtség a temetés után
16 másnak adta élte fonnyadó virágát: (itt) idős ko-
rában újra megházasodott
17 marha: szarvasmarha; régen vagyont is jelentett
18 renyhe: lusta

8. Nem kell? – Ím azonban kelletlen, hivatlan
A fiú betoppan; szive égő katlan,¹⁹
Belsejét még most is fúrja és faragja
Szégyenítő búja, búsító haragja.
Mégis, mindamellet – mily Isten csodája! –
Egy zokszót sem ejt ki Toldi Györgyre szája:
Lelke gyűlölségén erőt vesz valami,
Valami – nem tudom én azt kimondani.

9. Amint látja Györgyöt hirtelen, váratlan,
Karja ölelésre nyílik akaratlan;
De az eltaszítja testvérét magától,
Gőgösen fordul el jó atyjafiától.
A szegény anyának könny tolul szemébe,
Kőszivű fiának sírva lép elébe,
Reszkető ajakkal, keze fejét gyúrván,
Ott reménykedik, de György korholja durván:

10. „Úgy anyám! kecsegted²⁰ ölbeli ebédet,
Ójad fúvó széltül drága gyermekedet;
Mártsad tejbe-vajba, mit se kímélj tőle,
Majd derék fajankó²¹ válik úgy belőle.
Most van a dandárja* réten a munkának,
De foga nem fűlik ahhoz e gazdának;
Mint kopó,²² megérzi a zsíros ebédet,
S tóvel-heggyel össze²³ hagyja a cselédet.

11. Így sirattad mindig, én ha mondtam néha:
Nem válik belőle semmi, csak nagy léha,**
Hogy parasztnak is rossz, lebzsel²⁴ készakarva,
Noha birna dolgot, mert erős, mint marha.
Most teheted ablakba:²⁵ húsa és kövére
Szépen nő naponkint anyja örömére...”
Szóla György s kitoldá a szót egy kacajjal,
Melyre Miklós felbúg tompa, hosszú jajjal:

19 katlan: földbe vajt vagy épített tűzhely

20 kecsegtet: (itt) kényeztet

21 fajankó: ostoba

22 kopó: a vadat felhajtó vadászkutya

* dandárja: halmaza, csoportosa. Nálunk használatik. (A. J.)

23 tóvel-heggyel össze: teljes összevisszaságban

** léha: gyáva, henye (A. J.)

24 lebzsel: dologtalanul tölti az idejét

25 teheted ablakba: (itt) mutogathatod

12. „Átok és hazugság minden ige szádban!
Egy betű való sincs, Toldi György, a vádban.
Jól tudom, mi lappang bokrodnak megette,²⁶
Úgy szeressen Isten, ahogy engemet te!
Rossz vagyok parasztnak, rossz vagyok vitéznek,
Béresek között is től¹⁵ cudar csihésnek:*
Forr epéd, hogy más is márt veled egy tálba,
Vesztenél, ha tudnál, egy vizes kanálba.
13. Azért, hogy senkinek láb alatt ne legyek,
Nem bánom én, igen, akár ma elmegyek;
Száz mérföld a világ, erre is, arra is:
Nem bánom én, igen, elmegyek én ma is.
De ami az enyém, azt elviszem innét:
Add ki, bátya, tüstént, ami engem illet;
Add ki a jussomat:²⁸ pénzt, paripát, fegyvert:
Azontúl – az Isten áldjon minden embert.”
14. „Itt a juss, kölök; ne mondd, hogy ki nem adtam!”
György kiált és arcul csapja, szintúgy csattan.
Toldi Miklósnak sincs ám galambepéje,²⁹
Bosszuállás lelke költözik beléje;
Szeme, mint az acél, a szikrát úgy hányja,
Ütni készül ökle csontos buzogánya;
György ijedve hátrál, odavan egészen:
E csapás utolsó szélütése³⁰ lészen;
15. S Györgyöt e csapással hús verembe tennék,
Isten kenyereből hol többé nem ennék,
Hol, mint egy repedt csont deszka közé kötve,
Ítéletnapig³¹ sem forradozna össze:
De midőn az öccse épen megrohanja,
Elsikoltja magát s közójük fut anyja,
Testével takarja Györgyöt és úgy védi,
Pedig nem is Györgyöt, hanem Miklóst félti.

26 mi lappang bokrodnak megette: (itt) mit szeret-
nél valójában

27 től: tettél

* csihés: kin a többi kifog, belőle tréfát, csúfot űz,
s mindenkinél alább való (A. J.)

28 juss: örökség

29 nincs galambepéje: (itt) gyorsan elveszíti a türel-
mét

30 utolsó szélütése: (itt) halála

31 ítéletnapig: nagyon sokáig

16. Most a szörnyü gyermek karját elereszté,
 Fejét és szemeit búsan lefüggeszté,
 S mintha most ocsúdnék³² forró-hideg lázból,
 Tántorogva ment ki az apai házból.
 Méne elbusulva, némán haragjában,
 És leült az udvar távolabb zugában,
 Ott fejét a térdén tenyerébe hajtá,
 S zokogott magában, de senki sem hallá.

Kérdések, feladatok

1. A Második ének eleje a Toldi-ház nyüzsgő életét mutatja be. Mit nevezünk életképnek?
2. „Kincse volt temérdek, s arra büszke mája” – magyarázd meg a verssor jelentését!
3. Miért nem mond Miklós „egy zokszót sem Toldi Györgyre”, amikor hazaér?
4. Milyen metafora található a 8. versszak első felében? Mi az azonosítás alapja?
5. Foglald össze röviden, miből támadt a konfliktus!
6. Bizonyítsd lépésről lépésre, hogy György nem mond igazat, amikor Miklóst vádolja!
7. Sorold fel, Miklós milyen új tulajdonságait ismerted meg!
8. Játsszátok el két szolga beszélgetését, akik szemtanúi voltak a veszekedésnek, és megbeszélik egymás közt a látottakat! Egyikőjük álljon György, a másik pedig Miklós pártján!

» A bevezetés és a bonyodalom

Elbeszélő művet olvasunk, s az **elbeszélő művek építőeleme az esemény, a törté-
 nés**. A Második énekben Miklós hazatért a mezőről, otthon pedig összeveszett a bátyjával, pontosabban az veszett össze vele. **Ez a konfliktus: a szereplők össze-
 csapnak egymással. Az összeütközés so-
 rán megismerjük legfontosabb tulajdon-
 ságaikat.**

Vajon miért nem csap bele gyorsabban a történetbe Arany János? Miért nem kezdődnek el máris a kalandok?

32 ocsúd: magához tér

Ahhoz, hogy a kalandok szinte törvényszerűen következzenek be, nagyon erős helyzetteremtésre van szükség. Annál erőteljesebb a történetmondás, minél erősebb az alapozása. Ezért az írók mindig nagy gondal formálják a **kiinduló helyzetet**, az **expozi**ciót. Ha a szerző jól eltalálta a kiinduló helyzetet, és részletesen leírta a bonyodalmat, minden más szinte magától fog következni, és az olvasó nem fogja azt érezni, hogy a szerző találja ki az eseményeket.

A Toldi első két éneke kitűnően készíti elő a majdani kalandokat. Miklós nincs a helyén, méltatlan munkát végez, parasztnak nézik, sértett, és mégsem látja, merre lenne a helyes kiút. Az is kiderül, hogy a családban sincs a helyén. Ő az értékesebb jellem, és mégis a bátyja parancsol neki. Ő az erősebb, mégsem szabad érvényt szereznie erejének. Az olvasó is érzi, hogy ez nincs jól így, ennek meg kell változnia. Miklósnak el kell mozdulnia erről a helyről, s ennek az elmozdulásnak, kalandjainak, küzdelmeinek sora lesz maga a történet. Ezért kell várunk a kalandokra, ezért fontos, hogy megfelelően kirajzolódhasson az expoziáció, a kiinduló helyzet.

Az epikus művek második szerkezeti egysége a bonyodalom: különböző személyek, érdekek kerülnek egymással szembe.

Mit gondolnak mások?

Az, hogy a testvérek veszekednek egymással, teljesen normális dolog, és a tökéletesen harmonikus családokban is gyakori jelenség. Hogy milyen a testvérek közötti kapcsolat, az nem csupán a gyerekek személyiségén múlik: fontos szerepet játszanak benne a család körülményei, értékrendje, a szülők közötti viszony, a testvérek száma, neme és életkora, valamint az is, hogy ki hányadikként érkezett a családba.

A leggyakoribb konfliktusok alapja a féltékenység és az egymással való versengés. Hányszor hallottuk a gyerekszobából, hogy „Naaaaa, az az enyéééém!”, vagy „Ez nem igazság, nekem miért nem lehet, amit neki igen?” Tulajdonképpen öt nagy csoportba sorolhatjuk a veszekedések, feszültségek okát. A testvéreknek nagyon fontos, hogy mi az, ami az övék, mi az, ami a másiké, vagyis egyfajta birtoklási igényről beszélhetünk, hiszen saját világuk tele van ismeretlen dolgokkal, bizonytalansággal, így egy-egy – a szemünkben sokszor ócska vacaknak látszó – tárgy a biztonságérzetüket erősíti. Ter-

mészetesen a gyerekek igazságérzete is szerepet játszik ilyenkor, hiszen azt is nagyon nehezen viselik, ha testvérük kap valamit, vagy birtokol valamit, esetleg csinálhat valamit, amit ők nem. Gyakran ad okot a veszekedésre az önállóságra való törekvés, vagy az, amikor úgy érzik, nem tudják megfelelően érvényesíteni az akaratukat. Roszszulesik egy testvérnek az is, ha a másik testvér (általában az idősebb) azt érezteti vele, hogy ő még kicsi, és ezért nem veszi őt elég komolyan. A testvérek közötti konfliktusok egyik leggyakoribb oka természetesen a féltékenység: az ilyen viszályok mindig a szülői figyelemért és szeretetért való versengésből fakadnak.

(Gyarmati Orsolya cikke nyomán, <http://www.csaladhalo.hu>)

1. Mi játszik szerepet abban, hogy milyen a testvérek közti kapcsolat?
2. Mi az összetűzések öt leggyakoribb oka a testvérek között?
3. Válaszd ki az egyiket, és találd ki egy párbeszédet hozzá! A végén a két testvér béküljön ki!
4. Az öt ok közül melyik lehet a leginkább igaz Miklós és György viszonyára? Érvekkel bizonyítsd!

Rendszerezzünk!

A Második ének szerkezeti vázlata

Idézd fel az ábra segítségével a Második ének eseményeit! Kik voltak Miklós segítői és akadályozói ebben a részben?

Második ének

„Rossz vagyok parasztnak, rossz vagyok vitéznek”

Szerkezeti egység

Helyszín

Idő

Cselekmény

Bonyodalom

Nagyfalu

Délután

Miklós találkozása Györggyel és édesanyjával.
2. sértés: „Itt a juss, kölkök: ne mondd, hogy ki nem adtam!”
Anyai segítség: „Elsikoltja magát s közéljük fut anyja”

„Repül a nehéz kő: ki tudja, hol áll meg?”

1. Hallottál a „szemet szemért” elvről?
Neked mi a véleményed erről?
2. Nézz utána a könyvtárban vagy az interneten,
mit jelent a „provokálni” szó!

Harmadik ének

*,Öccsére, Miklóstra nagy haragja vala,
Szerető szolgáját mert megölte vala.’*

Ilosvai

1. Bezzeg nem busultak ám az ősi házban,
Szintén eltörődtek¹ az evés-ivásban.
Főlkelvén pedig jó² Toldi György asztala:
,Vitéz ő szolgái rudat hánytak vala.’³
Ifju vér, öreg⁴ bor fickándott erőkben,
A fa dárda vígan perdült jobb kezökben;
Mindenik kötődött,⁵ hangosan nevetve,
S mint szilaj csikóé, magas volt a kedve.
2. Toldi György meg, amint torkig itta-ette,
Egy öreg karszékkbe úr-magát vetette,
És az eresz alól gyönyörködve nézi,
Hogyan játszadoznak csintalan vitézi;
Majd, midőn meglátta a telek lábában⁶
Ülni öccsét Miklóst nagy-busan magában,
Föltámad lelkének szennyes indulatja,
S nagyfejű⁷ legényit ily szókkal biztatja:

1 szintén eltörődtek: szinte belefáradtak

2 jó: régen a vitézek jelzője volt

3 rudat hánytak vala: dárdákat hajlítva versenyeztek

4 öreg: (itt) nehéz

5 kötődik: kötözködik, tréfálkozva bosszant

6 telek lábában: (itt) az udvar végében

7 nagyfejű: részeg

3. „Hé fiúk! amott ül egy túzok⁸ magában,
 Orrát szárnya alá dugta nagy buvában;
 Gunnyaszt, vagy dög is már? lássuk, fölrepül-e?
 Meg kell a palánkot⁹ döngetni körülé!”
4. Mint kutyák közé ha nyulfiat lökének,
 Kaptak a beszéden a szilaj legények,
 Döng a deszkabástya Miklósnak megette,
 Miklós a kudarcon ,búskodik’ felette.
 Mert fölélni könnyű, könnyű nemcsak ésszel,
 Hanem ökölrel is, és megfogni kézzel,
 Hogy csak őt bosszantja mind e vastag tréfa,
 Mely ugyan fejétől sem járt messze néha.
5. Toldi tűr azonban, bárha nem békével;
 Birkozik nagy lelke fellázadt dühével;
 Majd meggyőzi magát s megvetéssel tűri,
 Szolganép belőle a csúfot hogy űzi.
 Mert e nép eperszem¹⁰ volna haragjának,
 Bosszuló karjától úgy elhullanának,
 Mint a Sámsonétól,¹¹ kiről írva vagyon,
 Hogy ezer pogányt¹² vert egy állcsonttal agyon.
6. Túrte Miklós, túrte, ameddig túrhette,
 Azzal áll a bosszút, hogy csak fel sem vette;
 Úgy mutatta, mintha nem is venné észre,
 Fülét sem mozdítá a nagy döngetésre.
 De, midőn egy dárda válla csontját érte,
 Iszonyatosképen megharagutt érte,
 S melyen ült, a malomkő-darabot fogta,
 Toldi György bosszantó népe közé dobta.

8 túzok: mezőn élő, nagy testű, lomha röptű madár

9 palánk: deszka- vagy léckerítés

10 eperszem: (itt) csekélység

11 Sámson: rendkívüli erejű bibliai hős

12 pogány: hitetlen

7. Repül a nehéz kő: ki tudja, hol áll meg?
Ki tudja, hol áll meg s kit hogyan talál meg?
Fuss, ha futhatsz, Miklós! pallos¹³ alatt fejed!
Víz se mossa rólad le a gyilkos nevet!
Elvadulsz, elzüllöl* az apai háztól,
Mint amely kivert kan elzüllik a nyájtól:
Ki egyet agyarral halálosan sérte,
Úgy aztán kimarta őt a többi érte.

8. Elrepült a nagy kő, és ahol leszálla,
Egy nemes vitéznek lőn szörnyű halála:
Mint olajütőben¹⁴ szétmállott a teste,
És az összetört hús vérolajt ereszte.
Vérit a poros föld nagy-mohón felnyalta,
Két szemét halálos hályog¹⁵ eltakarta,
S aki őt eloltá, az a veszedelem
Mindenik bajtársnak fájt, csak ő neki nem.

13 pallos: széles pengéjű, egyenes, hosszú kard

* elzüllik: elvadulva elkőborol (A. J.)

14 olajütő: olajos magvakból olajat sajtoló prés

15 hályog: látást megromtó hártya

9. György haragja pedig lészen rendkívüli,
Mert vitéz szolgáját igen keserüli.
Másfelől örül, hogy gyilkos a testvére,
Kit hogy elveszessen, most esik kezére.¹⁶
Most ravasz szándékát, melynek úta görbe,
Eltakarja törvény és igazság örve,¹⁷
És, hogy öccsét bíró hírével¹⁸ megrontsa,
El kell fogni nyomban, az kemény parancsa.

Kérdések, feladatok

1. Mondd el tömören a Harmadik ének tartalmát!
2. „Fordítsd le” a 3. versszakot, Toldi György metaforikus beszédét: írd le egy-két mondatban, mit jelentenek szavai!
3. Mely sorok vetítik előre, hogy Miklós meg fog ölni valakit?
4. Mi igaz Miklósról: megfontolt vagy hirtelen haragú? Érveld az egyik mellett!
5. „Most ravasz szándékát, melynek úta görbe, / Eltakarja törvény és igazság örve” – Mit jelent, hogy „Eltakarja törvény és igazság örve”? Mi György ravasz szándéka?
6. Alkossatok két csoportot! Az egyik csoport gyűjtsön érveket Miklós védelmére, a másik gyűjtse össze, mi szól Miklós ellen!
7. Fogalmazzatok meg három találó hasonlatot Miklósról, Györgyről és a vitézekről!

» Az ütemhangsúlyos verselés

Arany János prózában is elmondhatta volna a történetet. Egy mondat is alkothatott volna verses elbeszélő költeménye helyett. Versszakok és versritmus nélkül is elmesélhette volna, hogyan szabadította rá az öccsére György az embereit, hogyan üldözték, gyötörték, kínozták a végsőkig, s hogyan horgadt föl Miklósban végül a harag. Miklós gyilkossá vált, menekülnie kellett, ez indította el a cse-

» *Jelenet a Pesti Színház Toldi című előadásából (2014, Rendező: Paczolay Béla, főszereplő: Csőre Gábor, fotó: Dömölky Dániel)*

16 esik kezére: (itt) kezére jut, hatalmába kerül

17 eltakarja ... örve: valami örve alatt, arra hivatkozva

18 bíró hírével: bíró hírével, törvényes úton

lekmény egészének kibontakozását. Arany a Kisfaludy Társaság pályázatának megfelelő formát választott a történet elbeszéléséhez. A felhívásban ez állt: „Készítessék költői beszély, versben, melynek hőse valamely, a nép ajkain élő történeti személy, például Mátyás király, Toldi Miklós, Kádár vitéz stb.”, így a verses, azon belül az **ütemhangsúlyos** formát választotta. A mű **felező tizenkettes** sorokból áll.

Az ütemhangsúlyos versekben, amint már tanultuk, **szünetek** tagolják a verssort, s a szünet után kezdődő ütemekben az első, hangsúlyos szótagok után hangsúlytalanok következnek, ez adja a szabályos, **ritmikus váltakozást**. A felező tizenkettesnél a szünet két részre tagolja a tizenkét szótagos verssort, két hat szótagos ütemre.

Az ütemeket tovább bonthatjuk, ha több szünetet tartunk. A Harmadik ének első sorát így is tagolhatjuk: 3/3//4/2. Mégis felező tizenkettesről beszélünk, mert a középtűt levő szünet hosszabb. Az ilyen erőteljesebb szünetet, a sort kettévágó határt **sormetszetnek**, cezúrának nevezzük.

Az ütemhangsúlyos verselés a hangsúlyos és a hangsúlytalan szótagok szabályos váltakozásán alapuló verselési rendszer. Alapegysége az ütem, amelyben a hangsúlyos szótagot 1–3 hangsúlytalan szótag követi. A hangsúlyos szótag általában az ütem első szótagja.

Rendszerezünk!

A Harmadik ének szerkezeti vázlata

Idézd fel az ábra segítségével a Harmadik ének eseményeit! Kik voltak Miklós segítői és akadályozói ebben a részben?

Harmadik ének

„Túrte Miklós, túrte, ameddig túrhette”

Szerkezeti egység	Helyszín	Idő	Cselekmény
A cselekmény kibontakozása I. fordulópont	Nagyfalu	Délután	Miklós akaratlanul gyilkossá válik, menekülnie kell. 3. sértés: „Hé fiúk, amott ül egy túzok magában” Mélypont: „Elrepült a nagy kő, és ahol leszálla, / Egy nemes vitéznek lőn szörnyű halála:”

„Bujdosik az ,éren’, bujdosik a ,nádon’”

1. Mennyi ideig bírja egy ember élelem nélkül?
2. Előfordult már veled, hogy hosszabb ideig nem ettél (pl. betegség miatt)?

Negyedik ének

*„Igen keserűli¹ Miklóst az ő anyja:
Titkon ezért őtet éléssel² táplálja.’*

Ilosvai

1. Mint a hímszarvas, kit vadász sérte nyíllal,
Fut sötét erdőbe sajtó fájdalomival,
Fut hideg forrásnak enyhítő vizére,
És ezerjófűvet³ tépni a sebére;
Jaj! de a forrásnak kiszáradt az ágya,
Az ezerjófűvet írul⁴ sem találja,
Minden ág megtépte, tüske megszagatta,
Úgyhogy még aléltabb most az isten-adta:
2. Úgy bolyong a Miklós. Nyakán ült a bújá,
Oldalát kikezdte annak sarkantyúja,
S mint bezárt paripa, mely fölött az ól ég,
Szíve a mellében akkép hánykolódék.
Bujdosik az ,éren’,⁵ bujdosik a ,nádon’,
Nincs, hová lehajtsa fejét a világon.
Hasztalan kereste a magánosságot,
Mert beteg lelkének nem lelt orvosságot.

1 keserűl: keservesen megsirat

2 élés: enivaló

3 ezerjófű: gyógynövény

4 ír: kenőcs, orvosság

5 ,éren’: (itt) patak vizében

3. És mint a toportyán,* ha juhász kergette,
Magát egy kiszáradt nagy nádasba vette:⁶
Ott is azt susogta a nád minden szála:
Széles e világon nincsen árvább nála.
Nádtors lőn az ágya, zombok^{**7} a párnája,
Isten kék egével földve a tanyája,⁸
Mígnem a sötét éj szárnya alá vette
S fekete ponyvából sátort vont felette.
4. Majd az édes álom pillangó képében
Elvetődött arra tarka köntösében,
De nem mert szemére szállni még sokáig,
Szinte a pirosló hajnal hasadtáig.
Mert félt a szunyogtól, félt a szúrós nádtól,
Jobban a nádasnak csörtető vadától,
Félt az üldözőknek távoli zajától,
De legis-legjobban Toldi nagy bajától.
5. Hanem amidőn már szépen megpitymallott,⁹
És elült a szúnyog, és a zaj sem hallott,
Akkor lelopódzott a fiú fejére,
Két szárnyát teríté annak két szemére;
Aztán álommézet csókolt ajakára,
Akit mákvirágból gyűjte éjszakára;
Bűvös-bájos mézet, úgy hogy édességén
Tiszta nyál csordult ki Toldi szája végén.
6. De a kínos éhség azt is irigyelte,
Hajnali álmából csakhamar fölverte,
S addig ösztökélte,¹⁰ addig korbácsolta,
Míg a rétet összevissza barangolta;
Fölkereste fészkit a réti madárnak,
Szárcsa-, vadrucának, bicicnek, sirálynak,
Házukat feltörte és kifosztogatta,
Tarka tojásikkal éhét elaltatta.¹¹

* toportyán: réti farkas (A. J.)

6 nádasba vet: (itt) nádasba menekül

** zombok: zombék. Mint fazok–fazék stb. A „zombik” zombéknak hibás kiejtése. (A. J.)

7 zombék: a mocsárból kiemelkedő tömör kis növényisziget vagy elhalt növényi részekből képződött kis halom

8 tanya: (itt) a szállása

9 pitymallik: hajnalodik

10 ösztökél: ösztönöz, hajt (öztöke: igásálat buzdítására szolgáló vasvégű bot)

11 éhét elaltatja: (itt) jóllakik

7. Vadmadár-tojással éh-szomját elvervén,
Szörnyen hányt a hab a jövőnek tervén:
Merre menjen? mihez fogjon? uramfia!
Nincsen hő lelkének hová fordulnia.
Mert elmenne könnyen, el is bujdokolna,
Ha az édesanya előtte nem volna:
Jaj, de majd ha róla hírt nem hallanának,
Megrepedne szíve az édesanyjának.
8. Három napig magát ekkép vesztegette,¹²
Harmadik nap a nád megzörrent megette,
Azt gondolta farkas, meg se moccant karja,
Mert ellátta,¹³ hogy őt csak testvére marja.
Pedig Bence volt az, régi hű cseléde,
Akit anyja küldött fölkeresésére,
Ki nagy zokogással nyakába borulva
Így szólott Miklóshoz egy kis idő mulva:

12 magát vesztegeti: (itt) gyötrődik

13 ellát: (itt) belát, tud

9. „Jaj! eszem a lelked, beh jó, hogy meglellek,
Harmadnapja már, hogy mindenütt kereslek;
Tűvé tettem érted ezt a tenger rétet,
Sose hittem, hogy meglássalak ma téged.
Hogy’ vagy édes szolgám?* nem haltál meg éhen?
Nem evett meg a vad ezen a vad réten?
Itt a tarsolyom, fogd, és egyél szépen; ne!
Sült hús, fehér cipó, kulacs bor van benne.”
10. Azzal a hű szolga szemét az ökléhez,
S öklét megtörölte ócska köntöséhez,
Letérdelt a földre, tarsolyát letette,
Ami csak volt benne, sorra mind kiszedte.
Asztalt is terített, csak úgy hevenyéből,¹⁴
Az üres tarsolyból, meg a födeléből,
A cipót, kulacsot, peccenyét rárakta,
Végre két almával a módját megadta.
11. Akkor elővette csillagos bicskáját,
Mekínálta vele kisebbik gazdáját,**
Toldi a jó késsel a cipót fölszelte,
S a cipóval a hust jóízűen nyelte.
S mily örömmel nézte Bence, a hű szolga!
Jobban esett, mintha maga falta volna;
Mintha ő is ennék, úgy mozgott a szája,
Néha szinte könnybe lábadt ősz pillája.
12. Mikor aztán Miklós az éhét elverte,
Bence a kulacsnak nyakát kitekerte:
A kulacs sikoltott és kibuggyant vére
Az öreg szolgának a keze fejére.
Ez meg a vörösbort urára köszönte,
Néhány kortyot előbb nyelve mellé¹⁵ önte,
S míg azt a fiúnak nyujtá jobb kezével,
Megtörülte száját inge elejével.

* szolgám: kedveskedő megszólítás ifjabbhoz, nem tekintve az egymás közti úr- vagy szolgai viszonyt (A. J.)

** kisebbik gazda: a gazda fia vagy öccse. Így a nőnek a férje öccse: „kisebbik ura”. (A. J.)

14 hevenyéből: hevenyészve, sebtében

15 nyelve mellé: (itt) a torkába

13. S a bor az öreget jókedvre tüzelve,
 Hogy' kinyílt a szíve! hogy' megoldott nyelve!¹⁶
 Kezdte a beszédet Miklósnek nagyapján,
 (Ostoros gyerek¹⁷ volt annál néhanapján);
 Azután fordítá apjára, anyjára,
 Györgyre a bátyjára, végre önmagára,
 S tán a szó belőle, míg a világ, folyna,
 Ha Miklós szomorún így nem kezdte volna:
14. „Haj! be zokon esik most hallgatnom téged!
 Hagyd el, kérlek, hagyd el e fájós beszédet.
 Máskor, a tűzhelynél tengerit¹⁸ morzsolva,
 Ítéletnapig is elhallgattam volna.
 Hányszor elbeszélted apám vitézségét!
 Majd éjfél vetette minden este végét;
 Aztán mily sokára tudtam elalunni!
 Hajnalig se birtam a szemem lehunyni.
15. Ami volt, az nincs már: ami jó volt, elmúlt;
 Más pennával írnak; sorsom balra fordult;
 Gyilkosságba estem, lettem bujdosóvá,
 Hej, ki tudja, mikor leszek bele jóvá?
 De hiszem az Istent, az árvát sem hagyja,
 Mert azért az árvák gondviselő atyja;
 Tán veszett¹⁹ nevemet is lemossa vérem,
 Mit fejemre költe²⁰ drága jó testvérem.
16. Nem születtem arra, érzem ezt magamban,
 Hogy itt békamódra káka²¹ között lakjam;
 Nem is teremtőztem²² béresnek, villásnak,²³
 Hogy petrencét²⁴ hordjak akárki fiának.
 Már csak arra várok, hogy bealkonyodjék,
 A világ mezőről haza takarodjék,
 És akkor nyakamba veszem az országot,
 Szél sem hoz felétek énrólam ujságot.²⁵”

16 megoldott nyelve: (itt) mesélni kezdett

17 ostoros gyerek: kisbéres, fiatal fiú, akit az ökrök gondozására fogadtak fel fél bérért

18 tengeri: kukorica

19 veszett: (itt) bemocsolt

20 fejemre köl: (itt) rám fog

21 káka: vízinövény

22 teremtőzik: (itt) születik

23 villás: villával dolgozó béres

24 petrence: kisebb rakásnyi szálás takarmány, amennyi két rúdon (petrencés rúd) szállítható

25 ujság: (itt) hír

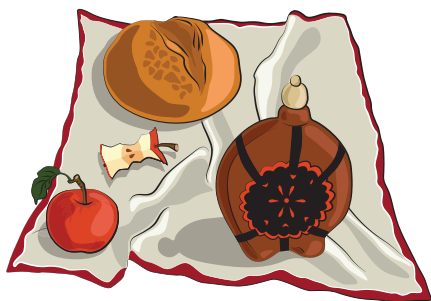
17. Nagyon elbusúla Bence a beszéden,
Szánta kis gazdáját, hogy bujdosni mégyen,
Hallgatott sokáig s majd elfakadt sírva,
Bocskorán körmével keresztetek írva.
Végre megszólamlott s nagyon szépen kérte,
Ne nehezteljen meg Miklós gazda érte:
De ő ezt a dolgát bolondságnak tartja,
Hogy fejét ily rögtön bujdosásnak adja.
18. „Látod jó kis gazdám: György úr nemsokára,
Három-négy nap mulva, visszamegy Budára:
Akkor, ami elmúlt, feledségbe mégyen,
Kiskirály leszesz te az egész vidéken.
Hát itt hagynál minket, sok derék cselédet,
Kik, mint gyermekünket, úgy szerettünk téged?
Itt hagynád a Bimbót s Lombárt,* a hajszását,²⁶
Kiknek hét vásáron sem találni mását?
19. Itt hagynád sokféle kedves multságod?
Párjával malomba ki emelne zsákot?
A malomkövet ki ölténé karjára
Molnárlegényeknek álmélkodására?
Ne menj, édes szolgám, jaj, ne menj messzére,
Egész Nagyfalunak keserűségére;
Jaj! ne hagyd bitangul²⁷ az ős Toldi házat,
Ne taszítsd a sírba jó édesanyádat.”
20. Így rimánkodott az, de kevésbe vette,
Fejét rázta Miklós, ahol nem szerette;
Hanem, amint anyját hozta fel végtére,
Követ hengerített a fiú szivére.
Nem felelt sokáig Bencének szavára,
Csak nézett sohajtva a susogó nádra,
S addig-addig bámult a susogó nádra,
Nagy meleg könnycsepp ült szeme pillájára.

* Bimbó, Lombár: ökrök nevei (A. J.)

26 hajszás: a kocsiba jobb oldalra befogott igavonó állat (ló vagy ökör)

27 bitangul: gazdátlanul

21. S mintha törlené csak arca verítékét,
 Tenyeréhez törle hivatlan vendégét:
 Végig a kisujján a könny földre csordult,
 Ő pedig Bencéhez ily szavakkal fordult:
 „Mondd meg ezt, jó Bence, az édesanyámnak:
 Gyászba borult mostan csillaga fiának:
 Egykorig nem látja, még nem is hall róla;
 Eltemetik hírét, mintha meghalt volna.
22. De azért nem hal meg, csak olyaténképen,
 Mint midőn az ember elrejtezik mélyen,
 És mikor fölédred bizonyos időre,
 Csodálatos dolgot hallani felőle.
 Rólam is hall még hírt, hogy mikor meghallja,
 Még a csecsszopó²⁸ is álmélkodik rajta:
 Akkor anyám lelke repes²⁹ a beszéden,
 Csak meg ne szakadjon szíve örömében.”
23. Ezt izente Miklós. Akkor a hű szolga
 Az üres kulacsot tarsolyába tolta;
 Megtörülte szépen csillagos bicskáját,
 Összehajtogatta szalonnás ruháját.*
 Aztán a tarisznyát félvállára vette,
 Búcsut vévén, lábát útnak egyengette:
 Ment is volna, nem is; gyakran visszazétt,
 Végre a töretlen nád közt elenyészett.

28 csecsszopó: csecsemő

29 repes: (itt) örül

* szalonnás ruha: darabka vászon a tarisznyában, melybe szalonnát vagy más zsiradékot takarnak (A. J.)

Kérdések, feladatok

1. Írj ki egy hasonlatot és egy metaforát az első négy versszakból! Egy-két mondatban magyarázd meg, mi a hasonlítás és az azonosítás alapja!
2. Mennyi időt töltött Miklós a nádasban? Mit evett? Hogyan aludt?
3. Milyen népmesei elem fordul elő a 8. versszakban?
4. Mit tudunk meg Miklós családjáról Bence elbeszéléséből? Szerinted milyen ember lehetett az édesapja? Fogalmazd meg az általad kitalált jellemzését néhány mondatban!
5. Miklós ezzel zárja a Bencéhez intézett beszédét: „Rólam is hall még hírt, hogy mikor meghallja, / Még a csecsszopó is álmélkodik rajta...”
Mire gondol Miklós, mit tervezget vajon? Foglald össze négy-öt mondatban!

» A válsághelyzet

A Harmadik énekben felgyorsult események itt, a Negyedik énekben megállnak. Nem történik semmi, Miklós tanácstalanul ül a nádasban, Bence tanácsokat adna neki, de nem lehet ebben a helyzetben jó tanácsot adni. Miért jelentős mégis ez a rész? Mit üzen az olvasónak? Mit lát maga körül e pillanatban a főhős?

Az olvasót leginkább a csapda képe ragadhatja meg, ha átélt már hasonló csapdahelyzetet. Semerre sem vezet út, nincs menekvés, nincs kijárat. Ami történt, megtörtént: a gyilkosságot nem lehet semmissé tenni. Hogyan tovább? Minden odaveszett, olyan

bajba keveredtünk, amely jóvátehetetlen. Mindezt azonban csak az az olvasó fogja teljesen megérteni az elhangzó nyelvi jelekből, aki átélt ehhez hasonló élményt. Minél jobban emlékeztet egy leírt jelenet a saját élményünkre, annál erősebben át tudjuk érezni.

Az elbeszélő szemszögéből nézve azért nélkülözhetetlen ez az ücsörgés a nádasban, mert ezzel tudja megadni Miklós további útjának az alaphangulatát. Miklós nem valami felé tart, hanem el akar távolodni valahonnan. Nem

célja lesz a tetteinek, hanem oka. Ezt a **válsághelyzetet** kell itt felvázolni. A főhős mindössze a sűrű nádat látja maga körül. Ám **ez az ének előrevetítés is**. Sejteti a jövőt, Miklós szándékát arra vonatkozólag, hogy valami olyat szeretne tenni, amivel a becsületét visszaszerezheti.

Miklós sokáig bolyongott a nádasban, amíg találkozott Bencével. Ráesteledett, de zaklatottsága miatt nehezen tudott elaludni. A negyedik és ötödik versszakban az édes álom pillangó alakjában jelenik meg:

„Majd az édes álom pillangó képében
Elvetődött arra tarka köntösében”.

Az álom így egy metafora segítségével válik érzékletessé, képszerűvé ezekben a strófákban. **A több versszakon vagy akár teljes műben végigvonuló metaforát vagy megszemélyesítést allegóriának nevezük.**

Az allegória összetett költői kép, amelynek alapja egy mozzanatról mozzanatra kibontott metafora vagy megszemélyesítés. Az allegória egy elvont, kézzelfoghatóan nem létező fogalmat képszerűen jelenít meg.

Mit gondolnak mások?

A generációk együttélése a mai rohanó, problémákkal teli világban természetesen nem teljesen zökkenőmentes. Az együttéléssel jelentkező problémák nagyon is jelen vannak a mindennapi életben, a családok életében.

Azok a családok, akik minden nehézség és probléma ellenére mégis az idősekkel való együttlakást választották, élvezik és viselik az idősek életének örömeit és terheit, de élvezik az időskorúak óriási segítőkézségét is.

Nagyon sok fiattól és felnőtt embertől hallhatjuk, hogy milyen fontos szerepet játszottak életükben a nagyszülők, és mekkora veszteség volt a haláluk. Óvodába, iskolába kísérik

az unokákat, ebéddel várják őket, kikérdezik a leckét. Átalluk esetleg azt kerülheti el a család, hogy a gyerek az utcára sodródjon, „kulcsos gyerek” legyen, vagy az utcán nevelkedjen fel.

Az idős ember szemszögéből nézve is nagyon fontos a családi kötelék. A munka világából kilépve megrázkódtatásokkal éli át a nyugdíjazás utáni napokat, hónapokat, sőt éveket. A legnagyobb baj, ami ilyenkor érhet egy addig aktív embert, ha feleslegesnek érzi magát. A feleslegesség érzése, olyan hangulati állapot eluralkodása, mikor úgy érzi, már nincs rá szükség, sok idős embernél megbetegedéshez, depresszióhoz, teljes életuntáshoz vezethet. Ennek jó ellenszere a nagycsaládban élés, ahol a családi közösségben tervszerűen készülnek új helyzetük megélésére. A nagyapák és nagyanyák segítenek a napi háztartási teendőkből, a ház körüli munkákban, az ügyek intézésében, segítenek az unokák ellátásában, nevelésében.

(Forrás: www.csaladinet.hu)

1. A fiatalabbak szemszögéből milyen előnye lehet az idősekkel való együttélésnek? Sorolj fel legalább négyet!
2. Mi lehet a legnagyobb baj, ami egy idős embert érhet a nyugdíjazása utáni időszakban? Miért?
3. Mi az a két dolog, amivel tartozunk az időseknek? Érvéledet foglald össze hatnyolc mondatban!
4. Bizonyítsd a *Toldi* Negyedik éneke alapján, hogy nagy segítség, ha az idősek együtt élnek a fiatalabbakkal! Gyűjts minél több idézetet a szövegből, amelyek ezt támasztják alá!

Rendszerezünk!

A Negyedik ének szerkezeti vázlata

Idézd fel az ábra segítségével a Negyedik ének eseményeit! Kik voltak Miklós segítői és akadályozói ebben a részben?

Negyedik ének

„Harmadnapja már, hogy mindenütt kereslek”

Szerkezeti egység

Helyszín

Idő

Cselekmény

A cselekmény kibontakozása

Nagyfalu környéke, nádas

Hajnal
Három napig tartó bujdosás

Miklós találkozása Bencével.
Anyai segítség:
„Sült hús, fehér cipő, kulacs bor van benne.”

„Nem válik belőle farkasoknak étek”

1. Mit tapasztalsz, milyen jeleket észlelsz magadon, ha félsz, vagy ha veszélyben vagy?
2. Ember embernek farkasa. – Mit jelent a mondás? Gyűjts még farkasokkal kapcsolatos szólásokat, közmondásokat!

Ötödik ének

„Az éren és nádton Miklós bujdosik vala.”

Ilosvai

1. Elfeküdt már a nap túl a nádas réten,
Nagy vörös palástját künn hagyá az égen,
De az éj erőt vett, csakhamar beronta,
Az eget, a földet bakacsinba¹ vonta,
És kiverte szépen koporsószegével;
Fényes csillagoknak milljom-ezerével;
Végre a szép holdat előkerítette
S ezüst koszorúnak fejtül odatette.
2. Miklós pedig indult a szokatlan útra,
Magát jobban-jobban a nádasba fúrta:
De mintha kötéllel vonták volna hátul,
Nem birt elszakadni az édesanyjátul.
Vissza-visszanézett: hej, pedig mi haszna?
Egy teremtés sincs ott, akit megláthatna,
Mégis visszanézett, sőt meg is fordulva,
Búcsut venni indult egy kis idő múlva.

1 bakacsin: fekete posztó

3. S amint visszafelé méne, mendegéle,
Egy helyütt a zombék csak lesüpped véle:
Réti farkas fészke volt épen alatta,
Benne két kis kölyke rítt az isten-adta.
Megsajnálta Miklós hogy reájok hágott,
Símogatta a két árva kis jószágot,
Mint a juhász-bojtár, amikor kapatja,²
A komondor kölyköt végig simogatja.
4. Kár volt símogatni; csak vesztére tette;
Mert megzörren a nád hirtelen megette;
Jó az anya-farkas szörnyü ordítással,
Rohan a fiúnak, birkoznak egymással.
Fel-feláll a farkas hátulsó lábára,
Méri éles körmét Toldi orcájára,
Csattog a fejr fog vérszopó inyében,
S mintha szikrát hányna, csillog a holdfényben.
5. Toldi pedig magát serényül forgatja,
Öklének csapásit sűrűn osztogatja:
Ömlik a vér száján és orrán a vadnak,
Nagy meredt szemei szörnyen kidagadnak.
Nyelve a szájában meg nem tudna fézni,
Csattogó fogával azt is összevérzi,
Mint veszett kutyáé csorog véres nyála;
Senki sem látott már dühösb vadat nála.

² kpat: valamire szoktat, idomít

6. Miklós a kötődést unni kezdi végre,
Lábát sem restelli híni segítségre,
S mint midőn a bika dolgozik szarvával,
Fölveti a farkast egy erős rugással.
Messze az avasba³ esik a vadállat,
Nagy darab helyütt letördeli a nádat,
És amint lehulla puffanó eséssel,
Nagyot üt a földre hangos nyekkenéssel.
7. De lám, mintha ördög volna belé bújva,
Egyet hengeredik s talpra ugrik újra,
Elordítja magát keserves haraggal,
S mégyen új csatára köszörült fogakkal.
Körmeit Miklósnek a vállába mártja,
Száját a fejénél két araszra tátja
S hátulsó lábával úgy szorítja térdét,
Pusztítsa el Isten a kegyetlen férgét!
8. Ez még csak mehetne, de most jó a nagyja:
Ordít a hímfarkas s hátul megtámadja;
– Mit csinálsz most Miklós? jaj, dehogy birsz vélek!
Ezer lelked volna, mégis megölnének. –
Semmi baj! az néki a tulajdonsága,
Hogy, ha nő veszélye, nő a bátorsága:
Kisegíti magát, sohase féltsetek,
Nem válik belőle farkasoknak étek.
9. Mert amint a nőtény öltre ment s birokra,
Megszorítja torkát Toldi két marokra;
Csak kifordult körme a fiú nyakából,
Kifogy minden erő a horgas-inából.
Szeme is kidülled, véres könnyel telve,
Mint egy nagy csoroszllya,⁴ lóg ki zöldes nyelve:
Nem kiment belőle, bennszorult a pára,
Ahogy eltátotta, úgy maradt az álla.

3 avas: a nádasnak az a része, ahol már régen nem vágta nádat

4 csoroszllya: ekelap, az eke földet hasító része

10. Akkor fogja Toldi, jót kanyarít véle,
És a kanhoz vágja, mely rohan feléje;
Fölkel az dühösen, s hogy megint lecsapja,
Párját fekhelyéből mérgesen harapja.
És pedig világos, hogy megint fölkelne,
Ha Miklós előre néki nem felelne:
De úgy elpaskolja most a nőtényével,
Hogy világ végéig sem támad többé fel.
11. Toldi a vadaktól így megmenekülvén,
Megpihent kevéssé egy zombékra ülven;
A farkas-fiakban sem volt már lehellet,
Eltaposva nyúltak Toldi lába mellett.
Távolabb fekütt az anyjok, meg a párja;
Tisztán süttött rájok a hold karikája,
Hidegen tekintett a rét fenekébe,
Mint egy arany tepsi, szétmeredt a képe.
12. Miklós az elméjét mindenképen hányta,
Nem mondhatnám pedig, hogy a farkast szánta,
Hanem gondolkozott az ő farkasáról,
Őt elnyelni vágyó rossz szívű bátyjáról.
De hát mért akarja bátyja őt megenni,
Mért akar hóhéra, nem testvére lenni?
Vagy mikor járt Miklós néki ártalmára?
Mért feni agyaráát jó atyjafiára?
13. Mert hiszen, ha példát farkasokról vészen:
Ott is a rosszabbik az ő bátyja lészen:
Fészkit oltalmazza a mezőnek vadja,
Ki nem ingerelte, azt meg nem támadja.
Vagy ha néha gyomra készti öldöklésre,
Nem bánt senkit aztán, ha csillapul éhe;
Akkor is barmoknak tizedelve nyáját,
Megkiméli mindég a maga fajtáját.

14. De az ő testvére – de az ő testvére,
Ki mondja meg neki: mért tör életére?
Nem csillapul máskép, csak vérével, szomja?
Vagy ha birtokából jó öccsét kinyomja?
Hátha annak, aki szomjuhozza vérit,
Mint a farkasoknak most, megadná bérít?
Vagy talán emberben tartósabb a pára,
És azért nincs Györgynek végső éjszakája?
15. ... Állj meg, állj meg, Toldi! gyilkos a szándékod,
Jaj ne vess bosszúdnak véres martalékot.⁵
Tudd meg: a legyilkolt atyafinak vére
Bosszuért kiált fel az egek egére.
Tudd meg: ha megölnéd tennen testvéredet,
Akkor meggyilkolnád örök életedet;
Ne félj, fenn az Isten; ő majd igazat lát,
Bízd rá a büntető bosszuállás dolgát.
16. Most, mintha valami ötlenék eszébe,
Hirtelen felállott s a vadakhoz lépe,
Gyorsan fölvetette őket a vállára,
Úgy indult veszélyes éjjeli útjára.
Ment nagy sebbel lobbál a nád erdejében,
Nagy hosszú sikátort fúrt azon mentében.
Hátul a két farkas csüngött a sarkáig,
Vissza sem tekintett az anyja házáig.

Kérdések, feladatok

1. Hihetőnek érzed a leírást, ahogy Miklós elbánt a farkasokkal?
2. A *János vitéz* melyik jelenetével rokon Miklós farkaskalandja? Mi teszi hitelesebbé a *Toldi*-ban olvasott jelenetet?
3. Miért tud Miklós (a testi erején kívül) felülkerekedni a farkasokon?
4. A költő szerint milyen következménnyel járna, ha Miklós megölné a bátyját?
5. Szerinted mi jár Miklós fejében, milyen szándékkal indul „az anyja házáig”? Írd le néhány mondatban a gondolatait!
6. Ebben az énekben sok kérdő mondat szerepel. Mi a szerepük ezeknek Miklós érzelmeinek bemutatásában?

5 martalék: zsákmány, prédá

» Az epizód

A farkaskaland egy epizód: önmagában is kerek egészet alkotó történet. Akár nélkülözhető is lenne a cselekmény egészének szempontjából: ugyanúgy folytatódhatna a történet farkaskaland nélkül is, ahogyan vele együtt folytatódik. Miért fontos mégis?

Az író szempontjából lényeges, hogy újabb jelét adhasa Miklós a testi erejének, hiszen már az Előhangban megígérte: páratlan erejű hősről fog mesélni. De egyúttal a gyengédségéről is be tud itt számolni: Miklós megsimogatja a farkaskölyköket. A legfontosabb azonban, hogy nem indíthatja még útnak a hőstét, nem hagyhatja csak úgy, minden búcsú nélkül magára az anyját, nem futhat el csak úgy, minden tiltakozás nélkül a bátyja elől. S a szükséges visszatérésre épp megfelelő alkalmat adnak a farkastetemek.

Az olvasó megkapja a **kalandot**, amit már várt. Meglepő, meghökkentő, feszült, izgalmas eseménynek kell kibontakoznia: enélkül nem lenne igazi hőstörténet a *Toldi*. A farkaskaland próbatétel is. Miklós legyőzi a vadállatokat. György gonoszságával szemben azonban tehetetlen.

A hős szempontjából a bajból való kilábalás első lépése ez az epizód. Bár visszafelé kell még tekintenie, és a csapdából még nem szabadult ki, de ez a kaland mégis a felgyógyulásának az első lépése. Már van ötlete, van gondolata, és főleg: újra van célja.

Az epizód közbeiktatott, a cselekményt előre nem vivő esemény.

Mit gondolnak mások?

Üvölt, mint a fába szorult féreg – tartja a mondás, de vajon tisztában vagyunk azzal, hogy a toportyánféreg, a nádi farkas és az aranysakál (*Canis aureus*) egy és ugyanazon faj más-más elnevezése?

Ez a hazánkban egyre gyakrabban megjelenő titokzatos kutyaféle valójában a Kárpát-medence őshonos ragadozója. A farkashoz, a medvéhez és a hiúzhoz hasonlóan a kitartó üldözések miatt néhány évtizedre kihalt Magyarország egész területéről, majd valami történt...

Gyakran ellentmondásos híreket hallhatunk a sakálról: találgatás, pontatlan információ vagy megalapozott kutatás eredményei.

Az elmúlt 50 év során az európai sakálpopuláció (csoport) jelentős változásokat mutat mind az elterjedési terület, mind a populációméret tekintetében. Az 1960-as évek előtt átmeneti egyedszámcsökkenés látszik, majd ismételt felbukkanást követően, a 90-es évektől egyre nagyobb területet foglal el Kelet- és Közép-Európában. Ez a folyamat olyannyira zajlik, hogy az Országos Vadgazdálkodási Adattár adatai alapján 2009-ben 674 db sakál volt terítéken.

(Kurys Anita *Régi-új faj hazánkban: aransakál* című írása nyomán, http://www.ng.hu/Termeszett/2014/08/regiuj_faj_hazankban_aransakal_)

1. Sorold fel az aransakál más elnevezéseit!
2. Mely vadállatok haltak ki a kitartó üldözések miatt Magyarországról?
3. Mikortól kezdve jelentek meg újra a sakálok hazánk területén?
4. Miért tekinthető a sakál régi-új fajnak Magyarországon?
5. Versenyezzetek! Ki tud több állatokkal kapcsolatos szólást, közmondást összegyűjteni három perc alatt?

Rendszerezünk!

Az Ötödik ének szerkezeti vázlata

Idézd fel az ábra segítségével az Ötödik ének eseményeit!

Ötödik ének

„Jó az anya-farkas szörnyü ordítással”

Szerkezeti egység

Helyszín

Idő

Cselekmény

A cselekmény kibontakozása
1. epizód

Nagyfalu környéke,
násás

Éjszaka

Miklós legyőzi a farkasokat.
„Semmi baj! az néki a tulajdonsága: /
Hogy ha nő veszélye, nő a bátorsága”

„Felmegyek Budára bajnok katonának”

1. Éreztél már olyat, hogy a szüleid jobban aggódtak érted, mint ahogy te észszerűnek láttad abban a helyzetben?
2. Mikor sírnak a gyerekek, és mikor a felnőttek? Milyen pozitív hatása lehet a sírásnak az emberi szervezetre?

Hatodik ének

„Anyja Tholdi Györgynek Miklóst szánja vala.”
Ilosvai

1. Szépen süt le a hold Nagyfalu tornyára,
Gyepszélén¹ fejeérik Toldi Lőrinc háza;
Háta megett annak nagy gyümölcskert zöldel,
Mely fölérne holmi alföldi erdővel.
Kertre nyílik a ház egyik ajtócskája;
Ott van Toldinének a hálószobája;
Rozmaring² bokor van gyászos ablakában:
A körül leskődik³ a fiú magában.
2. Farkasait Miklós, amint oda ére,
Letevé a kertnek harmatos gyepére.
Ő meg, mintha lopni jőne, lábujjhegyen,
Édesanyja záros⁴ ajtajához megyen,
Soká hallgatózik, mindenütt hiában;
Mert csak egy szű perceg a szemöldökfában;⁵
Zörgetne is, nem is; bátorsága nincsen,
Csak úgy tétovázik keze a kilincsen.

1 gyepszélén: (itt) a falu végén

2 rozmaring: rozmaring, halványkék virágú, illatos örökzöld növény

3 leskődik: (itt) leskelődik

4 záros: (itt) bezárt

5 szemöldökfa: az ajtókeret felső, vízszintes része

3. Ejnye, hát hol járhat most ez a félsz* benne?
 Máskor a sárkánnyal is birokra menne;
 Édesanyját félti igen-igen nagyon,
 Nehogy a zörejre szörnyen felriadjon.
 Az is megeshetnék, hogyha így fölverné,
 Ablakát, ajtóját megnyitni se merné,
 Hanem zajt csinálna hangos sikoltással,
 S tán nem is tudnának szólni majd egymással.
4. Azért a két farkast fölveszi vállára:
 Elkerül a háznak másik oldalára:
 Minden élő állat elpihent ott, kinn, benn:
 Még csak a kutyák is alusznak egy színben.⁶
 Nyitva áll az ajtó: látszik a György ágya:
 Hosszu fejér kendőt terít a hold rája;
 Alatta pediglen a ház ereszének
 Őrálló legényi sorban heverésznek.
5. Minden alszik. Miklós sem tétoáz sokat,
 Küsszöbre fekteti le a farkasokat,
 Aztán a lándzsákat a kezébe kapja,
 Melyek a fal mellé voltak támogatva;
 Őrállók ruháit földre szegzi vélek,
 Hogy ne kelhessenek, majd mikor kelnének,
 S bemegy a szobába. Jaj! most Toldi Györgyöt,
 Ha még el nem vitte, elviszi az ördög.
6. Ott lesi Miklós a szúnyogháló mellett,
 Györgyből mikép hortyog ki s be a lehellet;
 Egy marokszorítás – s ha száz lelke volna,
 Mégis elhallgatna, többet nem horkolna.
 De Miklós elkezdi: „No megölhetnék,
 Megérdemelnéd, ha rávinne a lélek,
 Hanem most egyszer nem leszek ártásodra,
 Csak hogy itt is voltam, azt adom tudtadra.”

* félsz: népies, „félelem” helyett (A. J.)

6 szín: részben nyitott oldalú, tárolásra szolgáló gazdasági épület

7. Azzal a két farkast az ölébe vette,
Az öreg nyoszolya⁷ szélire fektette,
Így beszélve nékik: „tente, tente, szépen:
A testvérbátyátok fekszik itten épen.”
Maga pedig ment a benyíló szobába,
Melyben asztalnál ült anyja gyászruhába’:
Asztalon két öklét egymásra fektette,
Búbánatos fejét arra eresztette.
8. Hasztalan lelkődött ott az édes álom,
Nem birt általtörni a szomorúságon,
És utoljára is csalással ejté meg,
Köntösét elkérte a hideglelésnek;
Úgy furá magát be tarkójába hátul,
Futkosott sarkáig s vissza a sarkátul,
Összezsibbasztotta, megrészegítette:⁸
Ennyibe került, míg elszenderíthette.
9. Még így sem sokáig tartott szunnyadása:
Elrebbenté Miklós csendes kopogása;
Felriadt az asszony, mihelyt meghallotta,
De Miklós előre így bátorította:
„Édes anyámasszony, ne féljen kegyelmed:
Nem hozok a házra semmi veszedelmet,
Jóllehet, hogy éjjel járok, mint a lélek,
De ha nappal jőnék, tudja, megölnének.”
10. Nem is félt az özvegy, amint ezt hallotta,
Karjával a fiát általszorította,
Egy fillér kis darab, de annyi hely sincsen,
Hová az orcáján csókvetést ne hintsen.
„Jaj, hát látlak ismét! be sose gondoltam,
Majd kétségbeestem, érted majd megholtam,
De Istenem minek beszélek oly nagyon:
Bátyádurad itt a másik házban⁹ vagyon.”

7 nyoszolya: ágy

8 megrészegít: (itt) elkábít

9 másik ház: (itt) másik szoba

11. Ennyit mondott anyja; többet nem is szólna,
Ha mindjárt a széles Hortobágyon volna,
Ott is úgy ölelné, szíve elfogódnék,
Szája hosszú néma csókra kulcsolódnék.
Érzi Miklós, hogy mint reszket az ölében,
Tán lerogyna, ha ő nem tartaná szépen;
Pedig ő is szörnyen meg vala indulva,
Nem is felelt mindjárt, csak jó idő múlva.
12. Tartani akarta magát, de hiába!
Mintha tűt szúrnának orra cimpájába,
Vagy mintha alatta reszelnének tormát,
Tekerő nyilallást érze olyanformát.
Megáradva hullá könnye két szemének
Az ábrázatjára kedves szülőjének,
S mint mikor két hegyről összefut a patak,
A kétféle könnyek egybeszakadtanak.
13. Végre szivét Miklós megkeményítette,
Szemét anyja őszes hajához értette,
Összeszedte magát s főlegyenesedvén,
Valahogy erőt vett rínivaló kedvén.
És szólott anyjához következő szókkal:
„Hagyjon fel kegyelmed kicsinyég¹⁰ a csókkal;
Szakmány módra¹¹ van rám mérve minden óra:
Jöttem kegyelmedhez búcsuvevő szóra.
14. Nem remélem, hogy itt maradásom legyen
György miá,¹² kit Isten akárhová tegyen;
Végre még gyilkosa lennék, attól félek...
Nem! az sosem leszek – arról nem beszélek, –
Hanem annyit mondok: ne busuljon kelmed;
Vesse ki szivéből azt a nagy félelmet:
Nem azért megyek el, hogy vissza ne jőjek;
Hiszem a teremtőt, még addig nem öl meg.

10 kicsinyég: (itt) kis ideig

11 szakmány módra: szűkre szabva

12 miá: miatt

15. Nagy erőt érezek mind a két karomban,
Nem vesztegetem azt szérűn¹³ és malomban;
Édesapámnak is hallám vitézségét:
Hát csak én gyaláznám meg a nemzetségét?¹⁴
Felmegyek Budára bajnok katonának,
Mutatok valamit ottan a királynak,
Olyat, ami nem lesz bátyám szégyenére,
Sőt irígység miatt megszakad a lépe.¹⁵
16. Azért szépen kérem, édes anyámasszony,
Sohase aggódjék, sohase sirasson;
Aki meg se halt még, minek azt siratni,
Mikor a halott sem fog halott maradni...?”
Többet is beszélne még a szülőjének,
Ha az ebek alatt¹⁶ nem üvölnének,
De mihelyt ezt hallá, mindjárt észrevette,
Hogy imént egy dolgát balgatagul¹⁷ tette.
17. A kutyák haragját nem egyéb okozta,
Hanem hogy a farkast az udvarba hozta;
Mármost felugatják ezek a cselédet;
Azért csak rövidre fogta a beszédet:
„Nincs időm továbbra hogy maradjak itten,
Kegyelmet pedig áldja meg az Isten;
Áldja meg az Isten ezen a világon:
Még a másikon is, szivemből kívánom.”
18. „Áldjon meg, áldjon meg!”... anyja eddig mondta,
Hogy ki áldjon? vagy kit? azt csak úgy gondolta;
Tudta, hogy az, aki a szívet vizsgálja,
Minden kívánságát benne megtalálja.
Hát mikor melléről elszakadt a gyermek!
Kínját elbeszélni nyelve nincs embernek:
Lelke volt talán a lánc közöttük, aki
Nem kikapcsolódott: tövestül szakadt ki.

13 szérű: az a terület, ahol a levágott gabonát ösz-
szegyűjtötték és kicsépték

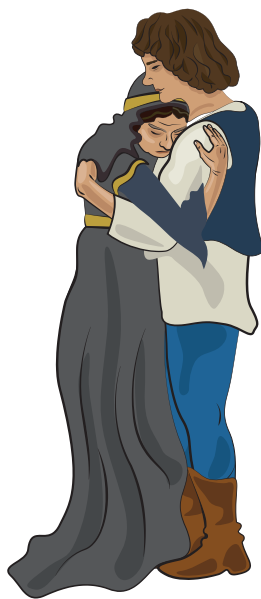
14 nemzetség: család

15 megszakad a lépe: (itt) belehal, belepusztul

16 alatt: (itt) lent

17 balgatagul: (itt) meggondolatlanul

19. A kutyák azonban nyíttak és szűköltek,¹⁸
Csúnya üvöltéssel az ajtóig jöttek,
Feltápáskodtak a szolgák üggyel-bajjal,
Györgyöt is fölverték a fertelmes zajjal.
„Ki járt itt? mi járt itt?” így óbégatának,
Hogy a két farkasra reá akadának.
„Ez a Miklós dolga! ezt más nem tehetta!
Utána! utána! ilyen szedtevette!”
20. S mint mikor egy fészek lódarázs fellázad,
Olybá¹⁹ képzelhetni most az egész házat:
Bukdosnak egymásban a széles tornácon,
Futkosnak szanaszét gyalog vagy lóháton.
Merre? vagy hová fut? azt egyik sem tudja,
A bolondok útát jobbra-balra futja;
Végre György úr őket összeszidva rútul,
Megy elül s a többi mind utána zúdul.
21. Hallja-é az özvegy e vadászi lármát,
Kürtölést, kurjantást, kopók csaholását?
Hallja, mint kiáltják: elébe! elébe!
S tudja ki elébe? hogy Miklós elébe?
Nem! ezt ő nem hallja. Eltűntén fiának
Gyöngye lábainai megtántorodának,
Lehanyatlott szépen a megvetett ágyra:
Isten tudja, meddig tart az ájulása.

Kérdések, feladatok

1. Emlékezz vissza a *János vitéz*re: kitől búcsúzott szomorúan Kukorica Jancsi? Mi a hasonlóság és mi a különbség a két helyzet között?
2. Keresd meg a szövegben, mitől fél Miklós az édesanyja ajtajánál!
3. Gyűjtsd össze, milyen hasonlatokat használ Arany a sírás megindulásának érzékeltetésére!
4. Milyen terveket fogalmaz meg Miklós az édesanyjának?
5. Képzeld el a következő helyzetet: György két szolgája másnap reggel beszélget egymással, és egyikük nem érti, miért rakta le Miklós a farkasokat György közelébe. Magyarázd el neki a másik legény nevében, mit jelenthet Miklós tette!
6. Hogyan viselkedett Miklós az alvó György láttán? Milyen új vonással gazdagodott Miklós jelleme?

18 nyí és szűköl: (itt) vonyít

19 olybá: (itt) olyannak

» Különféle látószögek

Vegyük sorra, ki mit lát a maga látószögéből ebben a részben! Ki mit érzékel abból, hogy Miklós farkastetemeket csempészett fivére mellé, és elbúcsúzott az anyjától?

György és a katonái sokáig semmit se látnak mindebből, hiszen alszanak. Nem sokat érzékelnek a világból, élvezik a biztonságukat és a kényelmüket. Ez azonban el is tompítja őket: nem annyira nyitottak a világra, mint azok, akiknek nehézségeik vannak.

Az édesanya bonyolult helyzetet lát. Nem engedné el a fiát, de muszáj ezt tennie. Gyűlölnie kellene a másik fiát, de mégiscsak a gyermeke az is. Valami jót érdemelne a világtól, de a legrosszabbat kapja, amit csak anya kaphat. Hallja a lármát, az üldözést: egyik fia öli a másikat.

Miklósnak most már minden egyszerűbb, mint az édesanyjának. Elköszönt az anyjától, és megsértette a bátyját. A búcsúzás során megfogalmazta legfontosabb célját: „Felme gyek Budára bajnok katonának.” Veszténivalója nincs, végre elindult a saját útján.

A tizenkét énekből álló mű feléhez érkeztünk. **A cselekmény kibontakozása során a különféle nézőpontok is segítettek abban, hogy jól megismerjük a szereplők tulajdonságait. Ebben az énekben láthatjuk, mennyire összetett jellem Miklós.** Egyszerre határozott, erős, céltudatos és nagyon érzékeny, könnyen elcsüggedő. Miklós megölhetné a testvérét, de nem teszi. Ezzel erkölcsileg felülemelkedik György gonoszságán, tettein.

A különféle nézőpontok segítenek abban, hogy alaposan megismerjük a szereplők tulajdonságait.

Rendszerezzünk!

A Hatodik ének szerkezeti vázlata

Idézd fel az ábra segítségével a Hatodik ének eseményeit!

Hatodik ének

„Nagy erőt érezek mind a két karomban”

Szerkezeti egység

Helyszín

Idő

Cselekmény

A cselekmény kibontakozása

Nagyfalu

Éjszaka

Miklós elbúcsúzik édesanyjától.
„Sohase aggódjék, sohase sirasson”
Meglátogatja bátyját is.
„Ez a Miklós dolga! ezt más nem tehette”

Részösszefoglalás – Arany János: Toldi

Arany János 1846-ban a Kisfaludy Társaság pályázatára írta *Toldi* című elbeszélő költeményét.

Az epikus szerkezetű mű első hat éneke tartalmazza az előkészítést, a bonyodalmat és a kibontakozás egy részét.

Kérdések, feladatok

1. Alkossatok két csoportot! Az egyik csoport gyűjtse össze azokat a részleteket, amelyekből megtudjuk, milyennek tartja Miklós Györgyöt! A másik csoport keresse meg azokat a versszakokat, amelyekben megismerjük György gondolatait Miklósról! Vitassátok meg, milyen a Toldi testvérek egymáshoz fűződő viszonya!
2. Válasszátok ki a listából azokat az érzéseket, amelyek hatására Toldi még a súlyos malomkövet is felemelte, majd eldobta!

féltékenység

irigység

félelem

utálat

düh

szégyen

keserűség

magány

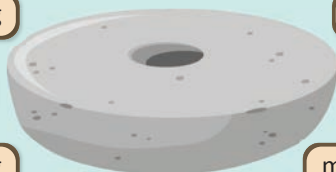
szomorúság

bátorság

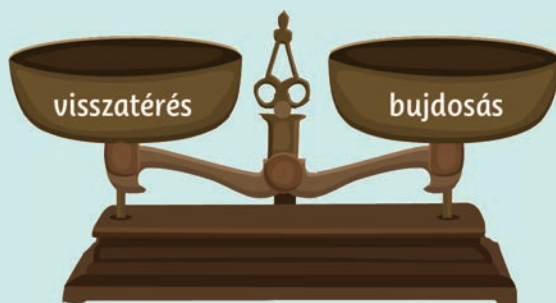
kíváncsiság

meglepettség

lelkesedés

3. Gyűjtsétek össze, milyen érvei lehettek Miklósnak a visszatérés és a bujdosás mellett!

4. Kukoricza Jancsi és Toldi Miklós sorsa párhuzamba állítható: mindkettejüknek el kellett hagynia a faluját. Hasonlítsátok össze a két szereplő helyzetét! Keressetek hasonlóságokat és különbségeket!

„Nagy hegyek lebegtek délibáb vizében”

1. Előfordult már veled, hogy egy probléma vagy kérdés kapcsán azáltal kerültél közelebb a megoldáshoz, hogy beszéltél róla? Miért segíthet a döntésben, ha valakinek megfogalmazzuk kérdéseinket?
2. Mi jut eszedbe a gyász szóról? Milyen érzések és gondolatok kapcsolódhatnak a gyászhoz?

Hetedik ének

*,Oly igen megszaná az asszony siralmát,
Mondá, hogy megállja nékie bosszuját.’*

Ilosvai

1. Kinek az ég alatt már senkije sincsen,
Ne féljen: felfogja¹ ügyét a jó Isten.
Toldi Miklósét is lám miként felfogta:
A holdat egy vastag felhőbe burkolta;
Lett olyan sötétség, hogy semmi sem látszott,
Zengett az ég szörnyen, csattogott, villámlott:
Az Isten haragja megütött egy hajdút,³⁹
Vége lett azonnal, még csak el sem jaidúlt.
2. Nem vette tréfára Toldi György a dolgot,
Hogy az istennyila feje körül forgott,
Elszéledt kutyáit visszakürtölte,
Kósza népe is mind összegyűlt megette:
De bizony közel volt akkor már a reggel,
Hogy haza vergődött az ázott sereggel,
S az volt a legnagyobb bosszusága neki,
Hogy, amit elgondolt, még sem vihette ki.

1 felfog: (itt) felkarol, segít

2 hajdú: itt: fegyveres nemesi szolga

3. Miklós messze tette magát³ azon éjjel,
Szembeszállt esővel, villámmal és széllel,
És midőn a hajnal a homályt elverte,
Magát egy sivatag pusztaságban lelte.
Ki volt útitársa a kietlen pusztán?
A nap ment utána a kék égen úszván:
Elérte, elhagyta; otthagya magában,
A barátságtalan nedves éjszakában.
4. Háromszor hagyá el. Negyedik nap, délben,
Nagy hegyek lebegtek délibáb vizében:
Bámult Miklós, mert ő olyat sosem látott,
A hegyet bámulta, nem a délibábot.
Sietett, sietett, ámbár vala fáradt;
Estenden⁴ meglátta a budai várat;
S még nem ment le a nap, midőn odaére
Híres nevezetes Rákos mezejére.
5. Rákosnak mezője tőszomszédos Pesttel,
Pest alatt ért össze utasunk az esttel.
Találkoztak pedig egy temető mellett,
Temetőben új sír dombja sötétellett.
De miféle sírnek sötétlik ott dombja,
Arra Miklósnak most van is, nincs is gondja:
Hosszu gyászruhában – mindenható Isten! –
Édesanyja bókol egy pár új kereszten.

3 messze tette magát: nagy utat tett meg

4 estenden: estefelé

6. Pedig nem anyja volt, csak szakasztott mása,
Követ meglágyítna keserves sirása;
Hát Miklós ugyan hogy ne szánná meg nagyon,
Holott neki kőnél lágyabb szíve vagyón?
Meg is esett szíve, oda is ment hozzá,
Hogy kiért? miért sír? tőle tudakozá,
És a gyászos özvegy (mert özvegy volt nyilván)
Így felelt szavára keservesen sírván:
7. „Jaj, fiam! ne kérdezd az én esetemet:
Ma temettem el két vitéz gyermekemet:
Duna szigetében⁵ gyilkoló meg egy cseh,
Isten a pokoltól soha meg ne mentse.”
Többet nem szólhatott, ezt is csak tördelve:
Nagy zokogás miatt elállott a nyelve;
Letérdelt a sírnak fekete dombjára,
S nyögött, leborulván a két keresztfára.
8. Sokáig tartott így. Miklós pedig várta,
Hadd szűnjék az asszony keserves sirása;
Szűnt is egyszer aztán, legalább úgy látszott:
Nem rí oly erősen, egy kicsit juházott.⁶
Akkor monda néki: „Hallom, amint hallom,
Az asszony baját, de nem értem, megvallom;
Két fiát megölték, ki ölé meg és mért?
Ha megölték: nincs, ki vért kívánjon vérért?”
9. Fölegyenesedék e szavakat hallván,
S erőt vett az asszony kegyetlen fájdalmán;
Sovány is, halvány is volt az ábrázata,
Csak a két nagy szeme sötétellett rajta.
„Vért a vérért, mondog? O jaj! senki sincsen,
Az én keservembe ki belé tekintsen;
Puszta a szívem, mint kopár őszi tarló,⁷
Amelyről leszedte a kalászt a sarló.”

5 Duna szigete: Margitsziget

6 juházik: csillapodik, engesztelődik

7 tarló: a gabonatermés learatása után maradt, beszántatlan földterület

10. Toldi pedig monda: „Ne sírjon kegyelmed,
Csak nem támad már fel a két vitéz gyermek:
De ne legyen nekem az Isten Istenem,
Ha bosszút nem állok érettök a csehen.
Hanem kérem szépen (s látja, nem hiában),
Mondja el a dolgot isten-igazában;
Özvegy édesanyám van nekem is otthon,
Tudom én sajnálni a jó özvegyasszonyt.”
11. Ekkor a bús asszony nekibátorodva,
Hogy’ esett, mint esett, mind elpanaszolta:
Duna szigetében öklelődzik egy cseh,
S szörnyüképpen szolgál neki a szerencse;
Kérkedik nagy fennen, magát hányja veti,
A magyar nemzetet csúfra emlegeti:
Sok bajnok kiment már életre, halálra,
Özvegyet, árvát és jajszót hagyni hátra.
12. Tegnap állt ki az ő két levente fia;
Nem volt félországban olyan pár dalia,
Nem volt a világon olyan jó két gyermek:
És most egymás mellett egy sírban hevernek!
Elrémült a világ; nem is akadt már ma,
Aki a kegyetlen csehvel szembe szállna;
Pedig megint ott lesz a szigetben reggel,
Istent káromoló gőgös beszédekkel.
13. Így megértve Miklós a bajnak mivoltát,
Tovább az asszonnal nem közlötte dolgát,
Hanem köszönt s indult Pestnek városába,
Menet nagy dolgokat forgatván magába’.
Utcáról utcára ment nagy sebbel-lobbal,
Mintha ott a járást ő tudná legjobban,
Pedig csak ödögött előre meg hátra:
Kebelén kenyere, hátán volt a háza.

Kérdések, feladatok

1. Foglald össze röviden, mi történt Miklóssal ebben az énekben!
2. Mi hoz szerencsét Miklós számára a menekülés során?
3. Mennyi idő alatt ér oda Rákos mezejére?
4. Keresd meg, milyen hasonlattal érzékelteti a költő az édesanya fájdalmát! A hasonlat második sora egyben metafora is – értelmezd ezt a részletet!
5. Az özvegy egyre jobban megnyugszik, amikor Miklóssal beszélget. Milyen fokozatokat látsz az asszony megszólalásaiban? Hogy segíti elő Miklós a gyász feldolgozását?
6. Hogyan kapcsolódik össze Miklós célja, az özvegy fájdalma és a nemzet becsülete ebben az énekben?
7. A Hatodik és a Hetedik ének eseményei alapján vitassátok meg: előre tervez Miklós, vagy inkább hirtelen, a következményekre nem gondolva hozza meg döntéseit? Vegyétek sorra: mi szól az egyik, és mi a másik lehetőség mellett?

» A jelentések születése

Sokszor találkoztunk már a jelenséggel: ugyanaz a jel mást jelent nekem és mást neked. Találkoztunk vele irodalomórán, és találkoztunk vele a mindennapi életben is. Még amiről azt hinnénk, egyértelmű, az is jelenthet mást és mást. Felbukkan a távolból Buda épületeinek körvonala: annak, aki hazatér, a megnyugvás pillanata, annak, aki idegenből jön ide, izgalom, feszültség, kíváncsiság. Miklósnak is csupa izgalom a lelke, pedig épp csak meglátta Buda tornyait. Györgynek, ha ő jönne ezen az úton, a hazatérést jelentené: végre kipihenheti magát.

» Buda korabeli metszete a Schedel-krónikából (1470 körül)

A jelentést befolyásolhatják, gazdagíthatják a költői eszközök és az alakzatok is. Például a metonímia olyan költői eszköz, amelynek alapja lehet térbeli, időbeli vagy anyagbeli érintkezés, illetve ok-okozati kapcsolat. Ebben az énekben ezt olvashatjuk: „Az Isten haragja megütött egy hajdút”. A költő az ok, az előzmény nevével („Isten haragja”) jelöli az okozatot, a következményt (villám).

Ebben az énekben fontos szerepük van a párbeszédeknek. Miklós kérdéseket tesz fel az özvegynek, az asszony válaszaiból megtudja, hogy egy cseh bajnok sorra legyőzi a magyar daliákat. A gyászoló asszony története mást jelent Miklósnak és a szomorkodó anyának. Az anyának ez végső veszteség: a halál mindig az, s itt két fia veszett oda egyszerre. Miklósnak azonban egy lehetőség arra, hátha megmutathatná az erejét! Hátha kiállhatna azzal a fékezhetetlen bajvívóval! Hátha elégtételt vehetne a fiúk haláláért!

Miklósnak más oka is van rá, hogy felfigyeljen az özvegyre és gyászára. Saját maga is megfogalmazza: özvegy anyám van nekem is, s annak is van oka a gyászra. **Párhuzamot** fedez fel saját sorsa és az özvegyé között. Hat rá a látott jel, átéli a hallottakat, bele tud helyezkedni mások életébe. Hat rá, mert amit hall, az saját élményeit juttatja eszébe.

A metonímia olyan költői kép, amelyben egy fogalmat egy másik fogalommal helyettesítünk a közöttük lévő kapcsolat alapján. Ez a kapcsolat lehet: ok-okozati, anyagbeli, térbeli és időbeli.

Rendszerezünk!

A Hetedik ének szerkezeti vázlata

Idézd fel az ábra segítségével a Hetedik ének eseményeit!

Hetedik ének

„Duna szigetében öklelődzik egy cseh”

Szerkezeti egység

Helyszín

Idő

Cselekmény

A cselekmény kibontakozása
II. fordulópont

Pest
környéke

Három
napig tartó
vándorlás
után, este

Miklós és az özvegy találkozása.
„De ne legyen nekem az Isten Istenem
Ha bosszút nem állok érettök a csehen.”

„Toldi György az öccse birtokára vágyik”

1. Magyarázd meg a következő szavak jelentését: undok, aljas, sunyi, számító! Állítsd növekvő sorrendbe őket a legkevésbé rossztól a számodra legnegatívabbig!
2. Évelj a következő közmondás igazságtartalma mellett: A hazug embert hamarabb utoléri, mint a sánta kutyát.

Nyolcadik ének

*„Király.....
Ha tartaná Miklóst otthon, ír a nagy kárnak.”
Ilosvai*

1. Toldi György pediglen kigondolta bölcsen,
(Hogy egyik szavamat másikba ne öltsem)
Kigondolta, mondom, kifőzte magában:
Mikép legyen úrrá öccse vagyonában.
Hát előbb mint Miklós, ő is Budán termett,
Hogy Lajos királynál megássa a vermet.¹
Fel is ment, mihelyest leszállott a lóru,
S ilyen ajánlást tett a szegény fiúrul.
2. „Felséges királyom! Keserű az nékem,
Amit jelenteni gyász² kötelességem;
Keserű, mert vízzé csak nem válik a vér,
Csak testvér marad az, aki egyszer testvér.”
Itt elhagyta, s mintha erősen zokogna,
Szemét egy kendővel ugyancsak nyomkodta;
Veres lett a szeme a nagy dörzsölésre,
De könnyet a király nem vett benne észre.

1 megássa a vermet: beárul, feljelent

2 gyász: (itt) gyászos

3. A király azonban ilyenképen szóla:
 „Nem is hallottam még, hogy testvéred volna,
 Udvaromba miért soha nem vezetted,
 Be sem is mutattad, meg sem ismertetted?”
 György pedig felele: „Oh, uram királyom!
 Nekem az kiváltkép szégyenem és gyászom,
 De, –” (s nagyot sohajtott erre az egy dé-re),
 „Érdemetlen volna királyom kegyére.
4. Miklós a tizedik esztendőben járván,
 Kimúlt szegény apánk s ő elmaradt árván,
 Apja helyett apja én akartam lenni,
 S belőle, mint illik, jó vitézt nevelni:
 De korhely,³ buta lőn: jóra semmi kedve,
 Hon maradt, betyárnak, pórnak⁴ nevedkedve;
 Pedig erő benne volna módnélküli:
 De mi haszna? lebzsel és a bajt kerüli.”
5. Felelt a jó király: „Ejnye bizony nagy kár,
 Mégis rosszul tetted, hogy róla hallgattál,
 Azt mondád: igen nagy erő lakik benne:
 Csodálnám, ha harcra kedve mégsem lenne.
 De ami elhaladt, nem mult el végképen,
 Hozd fel őt, hadd lássam, hozd fel, kérlek szépen,
 Megtanul, majd meglásd, az én iskolámban;⁵
 Ha nem, úgy is elmegy egy közember-számban.”
6. „Köszönöm, köszönöm felséged kegyelmét,
 Méltatlan öcsémről ily jó hiedelmét,
 De jaj! minden késő: öcsém el van veszve,
 Szántszándékkal való gyilkosságba esve!
 Jaj! hogy ily panaszra kell nyitnom a számat,
 Megölé némelynap szerető szolgálmat...”
 Monda György és nyögve egy kőszentre⁶ borult;
 A király ránézett s képe elkomorult.

3 korhely: mulatozó, léha

4 pór: paraszt

5 iskola: (itt) sereg

6 kőszent: valamely szentet ábrázoló kőszobor

7. Hogy miért borult el a király orcája,
Azt nem mondta Györgynek, ez sem tudokálta;⁷
Hallgattak sokáig; végre a felséges
Király így töré meg a nagy csendességet:
„Mégis van egy módon kegyelem számára,
Hozasd fel a fiút mielőbb Budára:
Egy erős cseh ví bajt Duna szigetében,
Sok derék vitézem mult ki már kezében.
8. Hadd jöjön fel öcséd és álljon ki azzal:
Vagy erőt vesz rajta,⁸ vagy keze miatt hal,
Ha győz, úgy derék fi, méltó kegyelemre;
Ha nem, úgy vétkeért meg leszen büntetve.”
Ezt mondá a király; de nem örült rajta
A jó szívü bátya, sőt ekkép sohajta:
„Jaj! mérthogy öcsémnek már ez is későn jön:
Elment, bujdosóvá lett az egész földön.
9. Hová, hová nem lett? elosont⁹ a háztól,
El sem búcsuzott, csak a kapufélfától,
Híre, hamva eltűnt, elveszett az útja;
Él-e, hal-e már most? a jó Isten tudja.”
Így sopánkodott György álnoksággal telve,
Hej pedig hamis volt néki teste-lelke,
A foga fejeit mindjárt kimutatta,
Beszédének sorját emígy fordította:
10. „Neki már világ és törvény szerint vége,
Jól tudom, rám nézne¹⁰ földi öröksége:
El is foglalhatnám, elvehetném joggal,
Hogyha úgy akarnék banni a dologgal.
De azt mondaná majd egyik avagy másik,
Toldi György az öccse birtokára vágyik.
Lám ni! azt a háztól világra zavarta,
Aztán fogta, minden földét elfoglalta.

7 tudokálta: (itt) tudakolta

8 erőt venni valamin: legyőzni

9 eloson: (itt) elbujdos

10 rám nézne: (itt) nekem járna

11. Pedig Isten mentsen, hogy így elfoglaljam,
S a világ bosszantó rágalmait halljam!
Aztán meg ki áll jót, hogy reám nem törne,
S elvett birtokáért öcsém meg nem ölne.
Ezt én nem akarom és nem is tanácsos,
Hanem im letésem széked zsámolyához:
Hogy ki legméltóbb rá, felséged tudhatja,
Királyi adomány-képen annak adja.”
12. Elmondá Toldi György és hajlonga mélyen;
A király kilátta,¹¹ mi szándéka légyen;
Kitalálta szépen a fő gondolatot,
Melyet Toldi György úr szépen elhallgatott:
Királyi levelet ohajtott felőle,
Hogy öccsét könnyebben kitudja belőle,¹²
Ha netán kegyelmet nyerne idő mulva,
És az öröksége után felindulna.
13. Hidegen mosolygott a felséges király,
S így fogá meg Györgyöt saját szavainál:
„Öcséd örökségét, jól van, elfogadom,
S rá te vagy legméltóbb, tehát néked adom:
Olyan feltétellel adom pedig néked,
Hogyha holnap a cseh bajnokot kivégzed.
Vár fokára tűzöd a levágott fejet:
Úgy nyered királyi függő pecsétet.”¹³

11 kilát: (itt) kitalál

12 kitudja belőle: kismizzi valamiből, kitúrja valahonnan

13 függő pecsét: az oklevélből kilógó zsinórra erősített pecsét

-
14. Toldi György veresebb lón a főzött ráknál,
Homályosan látott a szép napvilágnál,
A faragott képek táncoltak körülé,
Csak kicsibe mult el, hogy el nem szédülé;
Aztán egy hidegség végig futott rajta,
Fázott, mégis izzadt; elsápadt az arca,
Elsápadt, hogy annyi vér se maradt benne,
Mennyi egy szűnyognak egyszer elég lenne.
15. Megszólamlott aztán végre valahára,
S így felelt szomorún a király szavára:
„Mondom: nekem nem kell az öcsém vagyonya,
Én lemondtam róla, lelkemet ne nyomja.”
Így szólott s köszönt a felséges királynak,
Hazament s nekiállt otthon a hajának,
Nekiesett tépni, homlokát öklözni:
Csak lesték a szolgálk: kell-e már kötözni.¹⁴

Kérdések, feladatok

1. Melyik versszakban derülhet ki legkorábban a király számára, hogy György nem őszinte? Idézd ezt a részletet!
2. „Hidegen mosolygott a felséges király” – mire gondolhatott közben? Fogalmazd meg néhány mondatban az uralkodó gondolatait!
3. Arany János a lélekábrázolás egyik legnagyobb mestere. Ebben az énekben például a szélsőséges érzelmek testi tüneteit írja le részletesen. Keresd meg ezeket a verssorokat, és állapítsd meg, milyen költői eszközökkel teszi szemléletessé mondanivalóját!
4. Keressetek bizonyítékot arra, hogy Lajos király újabb és újabb mentségeket talál Miklós számára!
5. A *Bibliában* Salamon királyhoz fordul két veszekedő asszony, hogy tegyen köztük igazságot: mindketten azt állítják egy kisbabáról, hogy az ő gyermekük. Hogyan állapítja meg a király, hogy melyikük mond igazat? A történetet elolvashatod a tankönyv *Rádás* című fejezetében.

14 kötözni: csillapítani a dühöngőt

» A nézőpont változása

A Nyolcadik énekben új kép tárul elénk, mintha éles váltás lenne a filmben, amit nézünk, és egy másik helyen, más szereplőkkel peregne tovább a következő jelenet. Nemcsak az változik, amit látunk, hanem a nézőpont, a látószög is megváltozik.

Az elbeszélő mindaddig Miklóst követte kamerájával. Már az Előhang is róla szólt, ő magasodott ki a parasztok közül az Első énekben, őt követték a mezőről haza, majd otthonról a nádasba, s végül Pestre. Megismertük a gondolatait, vágyait, vele azonosultunk, érte aggódtunk. Most elhagyja őt az elbeszélő, és György nyomába szegődik.

Nemcsak György tudatába látunk bele hirtelen, hanem a király gondolataiba is. Látjuk, hogy tudja: György rosszban sántikál. György pedig tudja, hogy szándékosan szabott túl nehéz feltételt a király, ezen még ő is átlát, a király pedig végképp átlát őrajta. Itt mutatkozik csak meg igazán, amiről már sokszor beszéltünk: ahány ember, annyiféle tud jelenteni egyidejűleg ugyanaz a jel. Miklós gyilkos lett: erről mi mindent tudunk, s azt is tudjuk, hogy nem ő a főbűnös. Györgynek ez a gyilkosság a legjobb alkalom. A király pedig nem hisz Györgynek, és egyre jobban szeretné megismerni Miklóst.

A Nyolcadik ének középpontjában György, a legfőbb ellenség áll. A párbeszédéből megtudjuk, legfontosabb célja, hogy megszerezze öccse örökségét. Fordulópontnak is tekinthetjük ezt a részt, mivel eddig Miklós sorsa fordult egyre rosszabbra, most György terve hiúsul meg. Emellett kiderül, hogy a király és Miklós szándéka megegyezik.

A Nyolcadik énekben fontos szerepük van a párbeszédeknek. A király és György beszélgetése során ismerjük meg a báty valódi szándékát.

Mit gondolnak mások?

A magyar udvarban, ahol Lajos felnőtt, a magyar volt a használt nyelv, így ezt nem kellett megtanulnia. Az tény, hogy Lajos király több nyelven beszélt, és az is előfordult, hogy csak magyarul tudó nádorának maga fordította a velencei követ szavait.

Érdemes számba venni Lajos király uralkodóként elért sikereit. Apjától eltérően neki már nem kellett harcolnia a trónért, Károly halála után néhány nappal minden nehézség nélkül koronázták magyar királlyá – 16 esztendő volt ekkor. Öccse, András herceg meggyilkolása után hadat vezetett Nápolyba, ahol felvette a királyi címet, visszaszerezte az apja uralkodása idején elvesztett Dalmácia feletti uralmat, és egy örökösödési szerződés értelmében 1370-ben Lengyelország királyává is koronázták. Magyarországot délről, a Balkán-félszigeten – Lajos számos hadjáratának köszönhetően – hűbéres államok sora vette körül, s hódításainak köszönhetően mind Lajosnak, mind

➤ Nagy Lajos király ábrázolása a Képes krónikában

a Magyar Királyságnak jelentősen megnőtt az európai tekintélye. Egy kortárs itáliai krónika egyenesen azt állította, hogy Lajos „a világ leghatalmasabb fejedelme volt a keresztények között”. Jó hírének köszönhetően kapta később a „nagy” melléknevet: egy 15. századi kódexben olvasható először a jelző, *Lodovicus potens*, vagyis 'erős', 'hatalmas' Lajos. [...]

Mind életében, mind halála után úgy emlékeztek meg róla, mint jó és igazságos

királyról. Mátyás király történetírója, Antonio Bonfini őrizte meg azt a hagyományt, hogy Lajos király álruhában járta az országot, hogy megtudja, történtek-e visszaélések. Eszerint az „igazságos király” eredetileg Lajos volt, a hagyomány csak később kapcsolódott Mátyás személyéhez. Városokat pártoló, vallásos, számos templomot építő, támogató uralkodó volt, akinek a személyes vitézségét is gyakran emlegették. (Szilágyi Aladár Csukovics Enikővel készített interjúja nyomán, www.erdelyiportal.ro)

1. Mit jelent magyarul: „Lodovicus potens”?
2. Két dolgot is említ a szöveg, amit a köztudat Mátyás királyhoz kapcsol, ám valójában Lajos királyra igaz. Melyek ezek?
3. Készíts a füzetedbe pókhálóábrát a szöveg kulcsszavaiból!
4. Mondd el saját szavaiddal, mit állított Lajosról egy itáliai krónika szerzője!
5. Nézz utána a könyvtárban vagy az interneten, ki volt Antonio Bonfini!

Rendszerezzünk!

A Nyolcadik ének szerkezeti vázlata

Idézd fel az ábra segítségével a Nyolcadik ének eseményeit!

Nyolcadik ének

„A király kilátta, mi szándéka legyen”

Szerkezeti egység

Helyszín

Idő

Cselekmény

A cselekmény kibontakozása

Buda

Miklós
érkezése
előtt

György bepanaszolja öccsét a királynál.
„De jaj! minden késő: öcsém el van veszve,
Szántszándékkal való gyilkosságba esve!”

„Nyughelyet nem adott senki éjszakára”

1. Ha látnád az utcán valakiről, hogy segítségre szorul, megkérdeznéd, mire van szüksége (pl. eltévedt külföldi turista, hajléktalan egy hideg téli napon, csomagot cipelő idős ember)?
2. Hallottál már olyan esetről, amikor egy hétköznapi ember saját életét kockáztatva nyújtott segítséget, „hőstettet” hajtott végre? Ha igen, meséld el társaidnak!

Kilencedik ének

*„Bika rugaszkodván, kötél szakadt vala...
Miklósnek akkoron sok máj adatott vala.’
Ilosvai*

1. Pest város utcáin fényes holdvilág van,
Sok kémény fejrlik fenn a holdvilágban;
Barna zsindelytetők¹ hunyászkodnak alább,
Megborítva mintegy a ház egész falát.
Azt hinné az ember: a padlásan laknak,
Azért csinálták azt sokkal magasabbnak;
Most a házfalakat rakják emeletre,
Akkor a tető volt kétszer újra kezdve.
2. Sok bolyongás után végre kifáradva,
Letelepült Miklós az utcán egy padra;
Úri nép jött-ment ott; asszony, lány és férfi,
Miklós nézte őket, el is unta nézni.
,Aláfüggesztette fejét nagy bánatban,
Mert egy pénze is nincs üres tarsolyában,’
Pedig négy nap óta csak gombát mit evett,
Melyet vándorolva útfélen szedhetett.

¹ zsindelytető: hosszúkás falemezekkel pikkelyszerűen borított tető

3. Hirtelen nagy lárma, nagy sikoltás támad:
Tűz van-é vagy árvíz, vagy víják a várat?
Nincsen tűz sem árvíz, nem is jó ellenség,
Hanem van egy másik rémítő jelenség:
Egy nagy szilaj bika fut a keskeny utcán,
Valahogyan vágóhidrul szabadulván;
Bömböl és sikangat,² és a vért szagolja,
Mely füléből ömlik s szügyét³ végigfolyja.

4. Mészáros legények merre láttak, széjjel
Iramodtak egy-egy hurkoló kötéllel,
És míg magok biztos helyre nem jutának,
Addig rá sem értek szólni a kutyának.
Volt pedig a hídnál hat erős szelindek,⁴
Utána uszíták a bikának mindet,
A kutyák szaladtak, nem is voltak restek,
A bika fülének és marjának⁵ estek.

5. Mihelyt egyik kutya a fülét megvérzé
S fülében a bika a fájdalmat érzé,
Elbődüle szörnyen és lerázta őket,
Elszórá füléről a fülönfüggőket.
Hullottak az ebek, hogy jobban sem kellett,
Nagyokat püffentek a házfalak mellett,
Egy-egy darab fül, hús ha maradt szájokban,
Agyarkodva rágták kínos haragjokban.

6. A vágólegények csak kiálták: „fogd, fogd!”
De a veszett állat karikára forgott,
S amely kutya egyszer hozzá közelített,
Annak ő szarvával repülni segített.
Egyiket bedobta a szomszéd udvarra,
Másiknak a bélit ontotta ki szarva,
A vágók pedig, hisz’ mit tehettek másat?
Biztaták keményen a – döglött kutyákat.

2 sikant: hirtelen éles hangot hallat

3 szügy: nagyobb négylábú állat törzsének a két mellső láb közötti része

4 szelindek: nagy, zömök testű, erős kutya

5 mar: négylábú állat hátán a lapocka fölötti kidomborodó rész

7. A bika azonban, mint a zúgó szélvész,
Nem nézte az útnak sem hosszát, sem szélét:
Annak tartott, akit elül-utol talált,
Futá minden ember a bizonyos halált.
Sikolt a fehér nép, esve már kétségbe;
Férfiak kiáltják: elébe, elébe!
De egy sincsen, aki elébe fordulna,
Hanem még a fúru-lyukba⁶ is bebúna.
8. Toldi nem futott el, csak felállott szépen,
S a bikát bevárta az utcaközépen.
„Mit akarsz te fickó! tán bolond vagy? nem ládd
A dühös bikát, hogy jön egyenesen rád?”
Látta Miklós bizony, hogyne látta volna?
„Csak kiáltozzatok” – magában gondolta,
S elbocsátá a szót a két füle mellett,
Minthogy látni mármost a bikához kellett.
9. Mert alighogy Miklóst a bika meglátta,
Rémitőt sikkantott és a port kapálta,
Azután úgy szórta a földet szarvával,
Mintha szerűn pelyvát⁷ forgatna villával.
Egyszersmind erősen nekirugaszkodva
Szarvát öklelőre nagy-le⁸ bocsátotta.
„Odavan! vége van! jaj, jaj!” sikoltának
Minden ablakából a pesti utcának.

6 fúru-lyuk: kisebb fúrt lyuk
7 pelyva: a gabonaszemekről cséplés-
kor leváló hártvás levélkék
8 nagy-le: nagyon le

10. Dehogyan van! lábával elébe toppantott,
Rémitó szavával erősen kurjantott:
E fogással visszahökkenté a marhát,
S azon pillanatban megragadta szarvát,
Vágószékre voná két szarvánál fogva,
A mészárosokat előkiáltotta,
Nagy-sokára el is jöttek azok oztán,
Erős köteleket és pányvákat⁹ hozván.
11. Megköték a bikát vastag gerendához,
Szarvát lenyügözték¹⁰ az első lábához;
A nép széjjeloszlott; a vágó legények
Egy kis házikóba fekünni menének.
Miklós meg leült a vágóhid szélére,
Ott akarván tanyát fogni azon éjre;
Fejének párnája a szín ágasa¹¹ volt,
Lepedőt sugárból terített rá a hold.
12. De a mészárosok nem engedék neki,
Hogy a vágószínen magát pihenje ki,
Egy jó darab májat kilöktek elébe,
S menjen onnan, mondták, „anyja keservébe.”
„Ez hát a jutalma száz meg száz életnek,
Hogy a megmentőnek alamizsnát vetnek –”
Gondolá s a májat ott a földön hagyta,
Jött egy éhes kutya, annak odaadta.
13. Aztán ment az utcán. Sok helyütt susogta
Valaki: „ez volt az, aki szarvon fogta;”
Sok helyen látott még egy-két emberképet,
Ablakból, kapuból amint visszalépett.
Aztán becsapódott az ablak táblája,
Hallott a kapukon kulcsnak csikorgása,
Aztán csendesség lón, hideg, embertelen;
„Hát nekem” mond Toldi „hol lesz már tűzhelyem?¹²”

9 pányva: csúszó hurokban végződő hosszú kötél

10 lenyügöz: megkötöz

11 ágas: két vagy három ágban végződő tartóoszlop

12 tűzhely: (itt) szállás

14. Hányféle dolgok nem jutottak eszébe!
 Előtte lebegett édesanyja képe,
 Mint mikor hozzá ment búcsuvétel végett,
 S nyakán csimpalyogva¹³ ajkán csókja égett.
 Akkor is oly csendes méla éjszaka volt,
 Akkor is oly tisztán csillogott le a hold,
 Akkor is ki volt ő mindenünnen zárva,
 Nyughelyet nem adott senki éjszakára.
15. Majd az édesanyja képét odahagyva,
 Az özvegyasszonyra repült gondolatja,
 Hogy' sírt a keresztén, két kezét hogy' törte,
 Amiért a vad cseh két fiát megölte.
 Fogadása jut most eszébe s így sohajt:
 „Oh mikép víhatnék holnap én avval bajt?¹⁴
 Hol vagon paizsom, páncélom, fegyverem?
 Fog-e a cseh bajnok szembeszállni velem?
16. Oh! bizony mit sem hajt¹⁵ a cseh bajnok énrám,
 Kinevet, kigúnyol és félvállról néz rám,
 Vagy talán hozzá még közel sem bocsátanak,
 »Félre innen, rongyos!« mondják, ha meglátnak.”
 S nagyon elbusítá Miklóst e gondolat,
 Lassan ment az utcán, sohajtott nagyokat,
 Meg-megállt, szemét a föld felé meresztve,
 Mintha lába előtt valamit keresne.
17. Egyszer föltekinte, képe is felvídult,
 Azt gondolnák, hogy fut, úgy menésnek indult,
 Ment, ment egyenesen a temetőkertbe,
 Hol imént a síró gyászos asszonyt lelte.
 Könnyü eltalálni, mi lehetett célja:
 Volt a két fiúnak fegyvere, páncélja;
 „Felveszem azt,” mondta, és örült előre:
 Jaj! hogy ez az öröm is elpártolt tőle.

13 csimpalyogva: csimpasszkodva

14 baj: (itt) párbaj

15 hajt: foglal kozik, törődik

18. Össze-visszajárta a temetőkeretet,
De nem lelt abban egy elátkozott lelket:
Hol keresse mármost az özvegynek lakját?
Budapest városát sok ezeren lakják.
Látta, hogy hiában minden akarátja,
Erős fogadását hiába fogadta;
Könnyű dibdáb¹⁶ játék maga, esküvése,
Pajkos gyermek a sors, csak úgy játszik véle.

19. És mivelhogy szállást az élők nem adtak,
Elpihent tanyáján hideg halottaknak;
Nyirkos volt a sírdomb a harmattól, melyet
Hűvös éj sírt arra örökösök helyett.
Fölnézett az égre, az országutjára;*
Keservesen gondolt bujdosó voltára;
S mint amely madár van elröppenő félben,
Úgy tett a reménység hervatag szívében.

Kérdések, feladatok

1. Magyarázd meg a következő szavakat: tarsoly, vágóhíd, szérű, fehérnép!
2. Hol csempész Arany egy kis humort ebbe az egyébként komor énekbe? Idézd a sorokat!
3. Fogalmazd meg a saját szavaiddal az alábbi verssorokat! Mi volt annyira nehéz Miklós számára?

„Látta, hogy hiában minden akarátja,
Erős fogadását hiába fogadta;
Könnyű dibdáb játék maga, esküvése,
Pajkos gyermek a sors, csak úgy játszik véle.”

4. Ha te is az egyik nézője lettél volna Miklós küzdelmének a bikával, oda mertél volna menni hozzá utána, hogy felajánld a segítséged? Mit mondtál volna neki?
5. Írj egy nyolc-tíz mondatos fogalmazást arról, hogy történe Miklós hőstette a mai Budapesten! Mitől mentené meg az embereket?

16 dibdáb: haszontalan, semmirekellő

* országútja: tejút az égen (A. J.)

» A bikakaland

A bikakalandot sokszor nevezik epizódnak.

Hasonlít a farkaskalandra: önmagában is kerek történet, és ráadásul olyan történet, amely nélkül ugyanúgy folytatódhatna a cselekmény, mint így. A farkasokkal szemben Miklós önmagát védte, itt azonban a pesti népet menti meg. A bika legyőzésének története azonban mégis befolyásolja a folytatást. Sok szállal kapcsolódik a cselekmény egészéhez.

Miklós, akinek méltatlan életet szánt a bátyja, kezdettől érzi, hogy többre hivatott, és kezdettől keresi a bizonyítási lehetőséget.

Már akkor is kísérletet tesz erre, amikor találkozik Laczfi nádor seregével, s úgy mutatja meg nekik az utat, hogy közben rendkívüli erejét is észrevetesse velük. Azzal, hogy a farkaskaland után visszatér a házba, szintén bizonyítani akar: ne higgyék, hogy gyávaságból futott el, van bátorsága visszatérni!

A bikakaland során is bizonyítani akar, és bizonyít is, hiszen életek sokaságát menti meg. Mit tapasztal mégis? Hogy májat dobnak neki, csavargónak nézik. Egyszerre látni kezdi magát kívülről, a többi ember szemével. Ő csak egy csavargó. Ez a felismerés vezet el ahhoz a gondolathoz, hogy páncélt kell szereznie. Nem elég kiválónak lennünk: ennek látszania is kell rajtunk.

» Magyar fajta bika

A Kilencedik ének a farkaskalandhoz hasonló epizód, ám itt Miklós nem a saját életét menti, hanem a bika elől menekülő járókelőket védi meg.

Mit gondolnak mások?

A városok húsellátásáról a mészárosok gondoskodtak. Ők is céhben¹⁷ álltak, több céhmesterrel. A város egyik legtekintélyesebb céhe volt az övék. A céhmesterek rendszeresen megvizsgálták a mészárszékeket, hogy elegendő hús került-e a piacra. Ők ellenőrizték a húsok minőségét is: azt, hogy tiszta-e, friss-e, nem romlott-e, nincs-e borsóka¹⁸ benne?

17 céh: azonos foglalkozású iparosok és kereskedők szervezete

18 borsóka: féreg

Aki romlott húst merészelt forgalomba hozni, attól az első három ízben elvették a húst, megbírságotlák, s négy hétre eltiltották az árusítástól.

A budai mészárosok a faggyú értékesítésével és faggyúgyertya-készítéssel is foglalkoztak. Állatvásárlás végett az egész országot bejárták, s postai szolgálatot is teljesítettek. Vágóhidjaik is voltak Budán. Céhük háza a Mátyás-templom közelében állt, hatalmas, tornyos épület volt.

Állatot naponta vágta. Mégpedig lenn a vízivárosi Duna-parti vágóhidakon. Az állatbőröket naponta a mészárszékek elé aggatták, ezzel jelezték a kimért hús frissességét. Aki ezt nem tette, attól a magisztrátus elvette a bőrt, s bírsággal sújtotta. A mészárszékek friss halat, hetivásárkor füstölt húst is árulhattak.

(Zolnay László *Kincses Magyarország* című könyve nyomán,
Magvető Könyvkiadó, 1977)

SZÖVEGÉRTÉS

1. Gyűjtsd össze, milyen feladatokat láttak el a budai mészárosok!
2. Mit gondolsz, mi tette a mészárosokat alkalmassá arra, hogy postai szolgálatot is teljesítsenek?
3. Sorold fel a céhmesterek feladatait!
4. Milyen büntetést kapott az a mészárszék, ahol romlott húst árultak?
5. Hogyan jelezték a mészárosok, hogy friss húst mérnek?

Rendszerezzünk!

A Kilencedik ének szerkezeti vázlata

Idézd fel az ábra segítségével a Kilencedik ének eseményeit!

Kilencedik ének

„Pajkos gyermek a sors, csak úgy játszik véle”

Szerkezeti egység

Helyszín

Idő

Cselekmény

A cselekmény kibontakozása
2. epizód

Pest és
Buda

Este

Miklós legyőzi a bikát.
„S azon pillanatban megragadta szarvát,
Vágószékre voná két szarvánál fogva”

„Hányféle szép dolgot össze nem álmodott!”

1. Alkossatok négy csoportot, és magyarázzátok meg a következő kifejezéseket, szólásokat!
 - a) Megette a kenyere javát.
 - b) Életbe vetett bizalom.
 - c) Szerencse próbálva jó.
 - d) Majd kiugrik a bőréből.

Tizedik ének

*„Anyja Tholdi Györgynek szolgát azon kéré,
Jó Tholdi Miklósnak ha lészen szüksége,
Akkor rozskenyeret eleibe tégye.’*

Ilosvai

1. A játszi reménység amidőn imette*
A boldogtalannál hitelét veszttette,
Álmodt küld szemére, kecsegtető álmodt,
Avval édesíti a nyomoruságot.
Toldi is álmában cseben győzedelmet
És nyert a királytól vétkeért kegyelmet;
Drága gyöngyös fegyver csillogott kezében,
Drágább örömkönnnyü anyja két szemében.
2. Lódobogás hallék: elrepült az álom,
Feltekinte Toldi a szép holdvilágon,
Messze látott volna, hanemhogy nem kellett,
A lóhátas ott ment a temető mellett.
S ki volt a lóhátas? Nem hitt a szemének,
Midőn abban a vén Bencét ismeré meg:
„Hé! ki az? hová mész? te vagy, öreg Bence?
Istenem! nem lehet! milyen nagy szerencse!”

* imette: ébren, nem álomban (A. J.)

3. Bezzeg mondhatná is már a tisztos szolga,
Hogy nem a vén Bence, hanem ez s ez volna,
Mikor Toldi Miklós letépte lováról
S minden port lecsókolt ráncos orcájáról!
De Bence mindebből egyebet nem értett,
Csak hogy sírból ugrott reá egy kisértet;
Hosszasan leckézte Miklós a vén szolgát,
Míg fel bírta fogni a dolog mivoltát.

4. Hanem mikor aztán felfogta eszével,
Halála napjáig sem feledheté el;
Nem feledheté el soha az uradta,¹
Mint ijedt meg a nagy örömnél miatta;
Mint nem hitt szemének egészen, csak félig:
Csontjait hogyan megtapogatta végig;
S hogy megeredt a könny két öreg szeméből,
Mint a záporosó Isten fellegéből.

5. Az öröm, a panasz jó sokáig tartta,
Elbeszélte Miklós, ami történt rajta,
De tudnivaló, hogy nem beszélt folytában:
Anyját kérte minden tizedik szavában.
„Hogy van édesanyám? nem beteg-e szegény?
Búskodik-e nagyon elveszett gyermekén?
Nála dőzsöl-e még s mit csinál a másik?
Jaj! szegény anyámmal úgy-e rosszul bánik?”

6. De értésül adta Bence a fiúnak,
Magát anyja miatt sose adja búnak,
György sem háborítja, odahagyta másnap,
Nem is repeszté meg szívét a nagy bánat;
Csak látni szeretné Miklóst minden áron,
És ha feltalálja széles e világon,
Fölkeresi, bizony-bizonyal ígérte,
Ha ötven mérföldet kell is menni érte.

1 uradta: istenadta

7. „Nem is egyébiránt indított el engem
Fölkeresni téged, Miklós, édes lelkem,
Hanem hogy legyek hű ápoló cseléded,
Gondoskodjam róla, mikor mi szükséged.
Akármerre jársz-kelsz, ott legyek sarkadnál,
Legyek segítségül, ha bajba akadnál...”
Ezt mondotta Bence s ezenkívül mennyit!
Ki győzné azt versbe szedni valamennyit!
8. Arra határozták, hogy csak ott meghálnak;
Bence egy abrakot² adott a lovának,
Abrak is, kenyér is volt a kápa³ mellett,
Nem röstelte Bence az efféle terhet;
Egy öblös tarisznyát is emelt a kápa,
Könyökig nyúlt Bence a nagy tarisznyába;
Kihúzott valamit, és így szóla: „Itt van;
Nesze, szolgálám, madár-látta cipót* hoztam.
9. Édes anyádasszony ezt neked küldötte,
Maga dagasztotta, maga is sütötte,
És megparancsolta erős-kegyetlenül,
Hogy saját kezébe adjam szegetlenül.”⁴
Azzal átaladta, kést is adott mellé;
Néki veti Miklós és ugyancsak szelné:
De nem hogy a cipó válna el derékon,
Hanem a kés tört el, pedig nem volt vékony.
10. Az öreg csodálta: „Ejnye! hogy a kőben⁵
Fúttá úgy meg a szél az átalvetőben!”⁶
Nézte a kést: hová illik a darabja,
Gondolá: jó volna, ha összeragadna.
Hanem Miklós bizony nem esett kétségbe,
Hogy éhen hal, midőn kenyér van kezébe’:
Feltöré a cipót tétovázás nélkül,
S íme egy darab vas hull ki közepébül.

2 abrak: szemestakarmány ló számára

3 kápa: a nyereg elől és hátul felmagasodó része

* madár-látta cipó vagy kenyér: így kedveskedik a paraszt gyermekének azon kenyérdarabbal, melyet a tarisznyában útról vagy mezőről hozott (A. J.)

4 szegetlenül: egészben (kenyeret megszeg: egy karéjt levág belőle)

5 hogy a kőben: csodálkozás; hogy történhetett ez?

6 átalvető: kettős tarisznya vagy középen átkötött zsák, amelyet vállon átvette hordtak

11. Felvette a vasat lába mellől Bence:
Hát nem vas-darab volt, hanem vasszelence,⁷
Könnyen felnyitotta, nem volt semmi zárja,
Bele nézett, hát csak elállt szeme szája:
Vert arany⁸ volt benne, nem kettő, sem három,
Hanem amióta megvan a világon,
(Pedig kenyerének javát már megette)
Annyit sosem látott, azt erősítette.
12. Hát Miklós nem örült a váratlan kincsen?
Hogy ne örült volna, abból semmi sincsen,
Szörnyűképen örült, ugrált örömeiben,
A holnapi napot forgatá eszében:
Hogy' veszen majd fegyvert, szép ruhát magának!
Hogyan veszi fejét a cseh Mikolának!
Hogy' lesz ez? hogy' lesz az? – De hányféle hogy-ot,
Hányféle szép dolgot össze nem álmodott!
13. Mikor mind a ketten eleget örültek,
Megolvasni a pénzt egy sírdombra dültek;
Toldi a tokjából egyenként szedte ki,
Bence pedig tartá a két markát neki.
És így szóla Bence: „No te öreg tenyér!
Ilyet sosem kaptál, bezzeg viszkethetnél.*
De minek beszélek, a szám majd hibázik –”
Nem biz az, kerek szám lett: kijárta százig.

7 vasszelence: vasból készült ládika

8 vert arany: aranypénz

* viszkethetnél: a nép tenyere viszketéséből azt jósolja, hogy pénzt fog kapni (A. J.)

14. „Most hallgass szavamra, jámbor szolgál Bence:
Nesze tedd el, itt van kilencvenkilence;
De a századikat könnyü helyütt⁹ hagyom:
Megisszuk, mivel most magas kedvem vagyok.”
Váltig ellenkeznék benne a hű szolgál,
Ha nyergén kulacsa ki nem száradt volna:
Kívül nedves ugyan, a harmat megeste,
De a belsejébe csiholni lehetne.*
15. Nem is messze kellett fáradni avégett;
Csak közel találtak egy szegény csapszékét:¹⁰
Szennyes is, rongyos is volt az öreg csárda,
Oda illett volna Hortobágy síkjára.
Egy szomjú kútágas ácsorgott előtte,
Bence nyerges lovát amellé kötötte;
Toldi pedig bément: sötét volt a házba’,
Belevágta fejét a szemöldökfába.
16. „Hé kocsmáros! hol vagy? a teremburádat!
Alszol, vagy meghaltál? mért nem gyújtsz világot?”
„Dehogyan alszom, (kit hoz a forgószél megint?)
Itt a mécs, bor is lesz: itce kell-e vagy pint?”¹¹
„Nem kell pint, sem itce, hiába is adnád,
Egy csöppet se hozz, vagy hozz egy öreg kannát!”
Elühmgette magát a csaplár e szóra,
Gondolván magában: most akadt ivóra.
17. Bence a tarisznyát béhozá ezalatt:
Miklósnaak ugyancsak jól esett a falat,
Rakta is szaporán, alig győzte nyelni,
Három sem érkeznék vele versent enni.
Mikor pedig a nagy kanna megérkezett,
Mint a birkozásnak, neki gyűrekezett;
Felhajtá majd félig az öt pintes pohárt;
Bence megsokalta: „Az Istenért! megárt.”

9 könnyű helyütt: könnyen elérhető helyen

* csiholni lehetne: szikrát fogna a szárazság miatt (A. J.)

10 csapszék: kocsmá

11 itce: 8 deciliter; pint: 1,5 liter

18. „Árt, nem árt, én azzal keveset gondolok,
Terád pedig kicsit tartozik a dolog;
Ha örül az ember, csak nyűg, hogy van esze,
Temessük el azt ma, itt van, igyál, nesze!”
Avval odaadta az edényt Bencének:
Reszketett a keze az öreg legénynek,
Nem is bátorkodott inni egyszer sokat;
Mindig megolvasta titkon a kortyokat.
19. Míg ezek történtek a felső asztalon,
A kemencénél megpendült a cimbalom:
Egy öreg cimbalmos hevert a szurdékban,¹²
Már alutt, de fölkel, hallva, hogy vendég van.
Toldi meg a kannát felkapá kezébe,
És kipattant vele vígan a közére:
Ivott is, táncolt is: majd leszakadt a ház,
Bence mindig mondta: „Megárt a bor, vigyázz.”
20. „Árt, nem árt, én avval nem gondolok! haj rá!” –
És az öreg kannát magasan felhajtá,
„Búsoljon a lovad, elég nagy a feje;
Nem volt ilyen kedvem, van száz esztendeje.
Kannát nekem csaplár! pintet az öregnek!
Mert nehéz a kanna: kezei remegnek.”
Megfogadta a szót a bormérő ember:
Bence a pintesből iszogott renddel.¹³

► *Hollósy Simon: Ivóban*
(1887, Magyar
Nemzeti Galéria,
Budapest)

12 szurdék: kuckó, a kemence és a fal közötti keskeny hely

13 renddel: mértéktartóan

21. „Haj rá! haj! lakjuk el a búbánat torát;
 Álmos a csaplárunk: igyuk meg a borát!
 Igylál vén cimbalom: mindjárt rád locsolom.”
 „Belém inkább uram: amúgy iszonyodom.”
 „Magadéból ingyen! hallod-e kocsmáros!
 Tégy úgy, mintha innál.” „Uram! nem lesz káros?”
 „Ha csak ennyit tudtok,” monda Miklós, „inni:
 Igya meg a föld a maradékot: így ni!”
22. S végigönté a bort a szoba földjére:
 Rázta fejét Bence s így tett rá, hogy: „éjnye!”
 Toldi pedig rakta ugyancsak a táncát,
 Verte a fejével a mestergerendát.¹⁴
 Széles jókedvében kurjantott nagyokat,
 Ivott, megint táncolt: megint ivott sokat;
 De mértéket tartott az öreg cimbora:
 Csak apránként fogyott a pintesből bora.
23. Egyszer elhallgatott, Miklós nem dorgálta;
 Nehéz lett a feje, húzta a lócára,
 Elszaladt előle a boglyakemence,
 Felborult ültéből, úgy elgyengült Bence.
 Toldi is beléunt a mulatozásba,
 Asztalon leborult két izmos karjára:
 (Meztelen karjában dagadtak az erek)
 Úgy aludt el, úgy hált a hatalmas gyerek.

Kérdések, feladatok

1. Bontsd szerkezeti egységekre a Tizedik éneket, és adj címet a részeknek!
2. Mit jelentenek a következő szavak: dőzsöl, röstell, mécs, pint?
3. Keresd meg, hogyan utal arra az elbeszélő, hogy nem tud mindent leírni abból, amit Bence mondott Miklósnak!
4. Bencéről többször is kiderül, hogy milyen szegény, és hogy nem tartja jónak a pazarlást. Idézz legalább három részletet, ami erre utal!
5. „Úgy aludt el, úgy hált a hatalmas gyerek.” – Miért nevezi az elbeszélő Miklóst gyereknek?
6. Képzeld el, hogy Bence beszámol az otthoniaknak a Miklóssal való találkozásáról! Meséld el néhány mondatban egyes szám első személyben, hogy élted át a történeteket!

14 mestergerenda: a mennyezet közepét tartó vízszintes, erős főgerenda

» A késleltetés

A Tizedik énekben nagyot lendül előre a történet. A pénzküldemény folytán egy csapásra megoldódik, ami megoldhatatlannak látszott egészen mostanáig. Ugyanakkor az elbeszélő le is fékezi az előrehaladást, gondosan előkészíti a végkifejletet. Nem kapkodja el, először beilleszt egy késleltető jelenetet: a mulatást. **Késleltetéssel** él: kitérőt tesz, hogy ne következzen be túl hamar a megoldás. Vegyük szemügyre a felgyorsító és a késleltető eseményt is!

Az édesanya pénzküldeményét a kenyér rejti. Különös érzés lehet Bencének, amikor kiderül, hogy olyan küldeményt vitt, amelyről nem is sejtette, mit rejt magában. Így történik meg velünk is számos ese-

mény a mindennapokban: megvan a maga értelme, de mi nem tudunk róla. Pedig aktívan részt veszünk benne. Létezik a valóságnak egy olyan rejtett síkja is, amelyről nem tudunk. Vagyis a valóság nem csak annyiból áll, amennyit látunk és megértünk belőle. Miklós ugyanígy érezhette értelmetlen kalandnak a bikával való küzdelmet, pedig nagyon is hasznos volt. Érezhette sorscsapásnak, hogy megölte György katonáját, pedig épp ez a borzalmas hiba emelte ki őt az otthoni unalomból. Egy sor dolog az életben utólag nyer jelentést, vagy utólag más jelentést nyer, mint amit először gondoltunk róla. A kenyérről kiderül, hogy pénzt rejt, egy véletlen találkozásról pedig, hogy életünk igazi útját mutatja meg.

A késleltető jelenetnek, az ünneplésnek is fontos szerepe van. Azt mutatja meg, hogy Miklós teljes ember. Egészen mostanáig csak búslakodni láttuk. Most kiderül: örülni is tud.

» I. Lajos aranyforintja

A késleltetés növeli a feszültséget, és előkészíti az elbeszélő költemény tetőpontját.

Mit gondolnak mások?

„Legrendesebb a kenyérsütés, ha kora reggel történik. Készítése a következő. Ha két kenyeret akarunk sütni, előbb két marék komlót¹⁵ kell megáztatnunk egy liter langyos vízben, ez már előtte való este történik, s a beáztatott komlót letakarva félretesszük. Ekkor vegyünk elő egy sütőteknőt, melyet tisztára ki kell törölgetni. Szitáljunk bele két kenyérhez körülbelül 12 kilogramm kenyérlisztet. A teknőt egy széklábra kell állítani a konyhában a tűzhely közelében, lehet azonkívül a teknő alá és fölé párnákat is rakni, hogy a lisztet, illetőleg a kenyértésztát melegen tartsa. Este kilenc óra tájban csinálj kezdeddel a lisztben egy fodrot, öntsd bele az áztatott komló levét, lehet egy kis élesztőt is hozzákeverni. Készítsd el egy e célra tartott falapátkával a kovászt. Takard le, hogy lassan keljen. Reggel 4 órakor már hozzá kell fogni a dagasztáshoz, keverj ekkor még bele vizet, két marék sót és addig dagasztjuk, míg egész sima és hólyagos lesz.

» Frissen sült kenyér

Ekkor be kell takarni s ezalatt a kemencét kellőleg befűteni. A fűtést úgy kell intézni, hogy mire a tészta megkelt, a kemence is meleg legyen. Egy félórával előbb a tésztát ketté kell vágni, gömbölyűre gyúrni és szakajtókosárba tenni, melybe előbb tiszta szakajtókendőt terítettél. Hagyd néhány percig kelni, aztán fordítsd sütőlapátra, s told a kemencébe. Hagyd 2 óráig sülni, s ha kiveszed, mosd meg a felső héját, hogy piros és fényes legyen.”

(Szegedi házikenyér sütése. Részlet *Rézi néni szegedi szakácskönyvéből*)

1. Foglald össze öt mondatban a kenyérsütés legfontosabb lépéseit!
2. Hogyan kell melegen tartani a kenyértésztát?
3. Miért kell hozzákezdeni reggel 4 órakor a dagasztáshoz?
4. Mikorra kell befűteni a kemencét?
5. Mit jelentenek az alábbi, kenyérrrel kapcsolatos kifejezések: megette a kenyere javát, egy kenyéren élők, kenyeres pajtások, együtt keresik a kenyeret?

15 komló: növény, amelynek termését régen kenyér kelesztésére használták

Rendszerezünk!

A Tizedik ének szerkezeti vázlata

Idézd fel az ábra segítségével a Tizedik ének eseményeit! Miről álmodozott Miklós a 12. versszakban?

Tizedik ének

„Hányféle szép dolgot össze nem álmodott!”

Szerkezeti egység

Helyszín

Idő

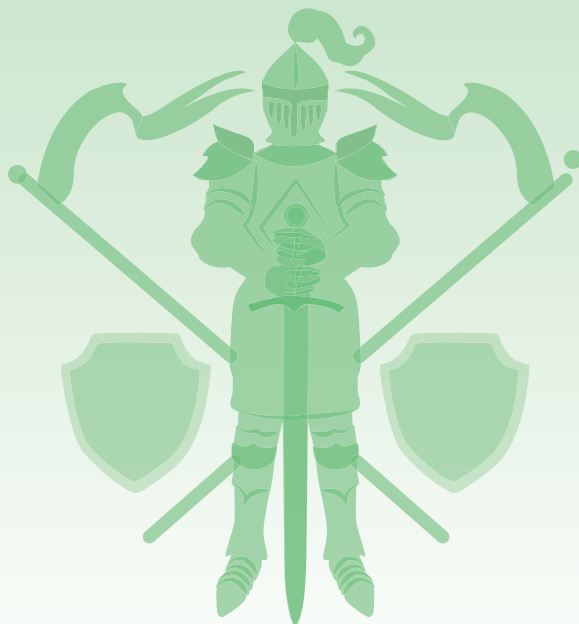
Cselekmény

A cselekmény
kibontakozása
III. fordulópon

Pest és Buda

Éjszaka

Miklós és Bence találkozása.
Anyai segítség.
„Vert arany volt benne, nem kettő,
nem három”

„Vágtat a zászlóhoz és mérkőzni kíván”

1. Igaz szerinted egy verseny kapcsán, hogy nem a győzelem, hanem a részvétel a fontos? Gyűjts az állítás mellett és ellen szóló érveket is!
2. Ismersz olyan játékokat, amelyekkel gyerekek és felnőttek is szívesen játszanak? (Ne csak tárgyakra gondolj!)

Tizenegyedik ének

*„Meg kell ma itt halni tudod egyikünknek;
Nem szükség a hajó oztán holt embernek.”*

Ilosvai

1. Fölvevé a hajnal piros köpenyegét,
S eltakarta vele az égboltnak felét,
De nem volt oly kényes a bársony ruhába’,
Hogy be ne pillantson a szegény csárdába.
Betekint félszemmel egy törött ablakon,
Hát csak a cimbalmost látja benn egy padon,
Kinn sem lát egyebet az öreg szolgánál,
Aki dolgát végzi jó Rigó lovánál.
2. Aztán széttekinte Pesten és Budában,
Nézegette magát a széles Dunában:
Duna folyóvíznek piros lett a habja,
Közepén egy barna csónak úszott rajta.
A csónakban Toldi, nem egyéb, evezett,
Messze felborzolta a lapát a vizet;
Fényes apró csöppek hulltak a magasból,
Mintha zápor esnék piros kalárisból.¹

¹ kaláris: korallból vagy korallutánzatból készült nyaklánc

3. Csakhamar is átkelt Toldi a nagy vízen,
Megköté csónakját a budai részen,
Kiszállott belőle s nagy-sebesen méne,
Hogy keressen olyat, ami neki kéne:
Szép aranyos fegyvert és ruhát magának,
Cifra új szerszámot jó Rigó lovának,
A Rigónak, akit hozott hű szolgája,
Mert otthon is az volt kedves paripája.
4. Vett is amit kívánt: paizst, szépet, nagyot;
Dolmányán² a szabó parasztot* nem hagyott,
Mindenütt belepte az aranyaszománt;³
Vett sisakot, páncélt, hét tollú buzogányt,
Kopját is, gerelyt is, mindenféle fegyvert,
Melyeket Budán a legjobb kovács vert;
Ezüstös, aranyos, sallangos⁴ szerszámot;
Egy szó annyi mint száz: mindent megvásárlott.
5. Hogy a csárdába ért, felöltözött szépen,
Tollas buzogányát forgatá kezében,
Akkor bútt fel a nap az ég karimáján,
Meg is akadt szeme a fiú ruháján.
A Rigó sem az volt, aki tegnap estve,
Sárral, úti porral szürke színre festve,
Hanem fekete, mint a fekete bogár,
Elsikamlott szőrén a fényes napsugár.
6. Hát mikor ráadták a nyalka⁵ szerszámot,
Mint illett neki, hogy ragyogott, csillámlott!
Mikor hátára ült jó gazdája Toldi,
Körülnézte magát s elkezdett táncolni.
Akkor „hopp!” s mint a szél, aki most szabadul,
Vitte Toldit a ló oly kegyetlen vadul;
Bence könnyes szemmel ballagott utána;
Fájt, hogy búcsút sem vett tőle kis gazdája.

2 dolmány: csípőig érő, testhez simuló, zsinóros kabát

* paraszt: puszta, csupasz (A. J.)

3 paszománt: ruhát díszítő zsinór

4 sallang: keskeny szíjakkól font, lelógó dísz

5 nyalka: csinos

7. Mi történt ezalatt a budai szélen?
Hallgassatok rá csak, azt is elbeszélem.
A király sátora vala ott felvonva;
Tiszta kék selyemből volt a sátorponyva;
Róla, mint az öklöm (ha kicsit nem mondok),
Lógtak köröskörül oly nagy arany bojtok:
Messze kiösmerszett a többitől, bátor⁶
Egymást érte ottan a sok úri sátor.
8. Drága karos rengők⁷ dagadóra tömve,
Bársonnyal bevonva, arannyal áttörve,
Álltak a sátorban gyönyörű szép renddel,
Kiknél szebbeket már nem képzelhet ember.
Egy öreg⁸ szék is volt a kellő közepén,
Fényes drágakővel kipitykézve⁹ szépen,
Nagy arany körmével a földet karmolta,
Mely bársony pokróccal szinte¹⁰ bé volt vonva.

9. A sátrak el voltak rekesztve korláttal,
Tilos volt parasztnak lépni azon által;
Kívül fegyveres nép és tömérdek ember
Az üres sátrakat majd elnyelte szemmel.
Duna partjáig nyúlt a korlát kétfelül
Nagy üres tér maradt a korláton belül,
Olyan, hogy egy marhavásárnak is elég
Lenne, ha a marhát oda eresztenék.
10. Duna-partban egy nagy zászló volt felütve,
S tarka-barka csónak a nyeléhez kötve;
Nemkülönben pedig a pesti oldalon
Lobogó odafenn, csónak volt a habon.
Széles utca a víz: ember a sövénye;
Közepén a sziget nyúlik fel beléje,
Gyilkos sziget volt ez: már hetednap óta
Vérrel élt, mikép a vérszopó pióca.

6 bátor: régies kötőszó: ámbátor = ámbár, bár, noha

7 karos rengő: kárpitozott karosszék

8 öreg: (itt) nagy

9 pitykézve: (itt) díszítve

10 szinte: szintén

11. Egyszer jön a nagy cseh Buda vára felől,
Táncol nagy lovával a korláton belől;
Káromkodik csúnyán, a magyart böcsmérli:¹¹
Hogy nincs, aki merje magát vele mérni.
De ime hirtelen a pesti oldalon
Nagy örömjaj támad és nagy riadalom:
Ismeretlen bajnok fekete paripán
Vágtat a zászlóhoz és mérkőzni kíván.

12. Sisakellenzője¹² le vagon bocsátva,
Csúcsáról fehér toll libeg-lobog hátra;
Toldi (mert hisz' ő volt) a tollat levészi,
Mindjárt ott teremnek a király vitézi,
S eveznek a tollal, mint hogy tisztök tartja,
A cseh bajvívóhoz a budai partra;
Vérszín a cseh tolla, fölcseréli vele:
A bajra hívásnak volt e dolog jele.

13. Ezalatt a várba gyors híradók mentek.
A király lejött és sok nagyúri rendek,¹³
A két bajnok pedig csónakon egyszerre
Indult s érkezett meg a bajvívó helyre.
Ott Miklós, mihelyest partot ért a lába,
Csónakát berúgta a széles Dunába:
Mintha korcsolyázna, futott az a habon,
Partba vágta orrát a pesti oldalon.*

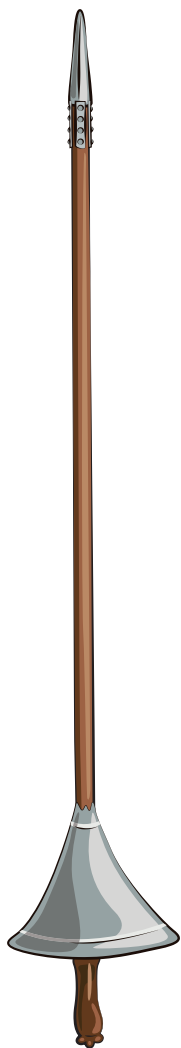
14. Cseh vitéz kérdezé: miért cselekedte,
Hajóját a Dunán hogy eleresztette?
„Nem egyébért, vitéz” Miklós így felelt meg,
„Hanem hogy egy csónak elég egy embernek:
Egyikünknek itt ma gyászos lesz a vége,
S nem lesz a halottnak hajóra szüksége.”
Monda Toldi, avval kezét összetette,
Buzgón fohászkodva Istent említette.

11 böcsmérel: becsmérel, szid

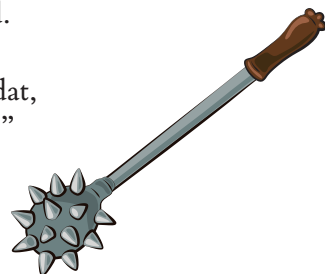
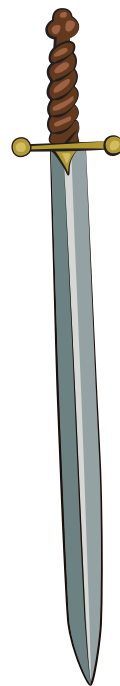
12 sisakellenző: a sisak leereszthető, arcot védő része

13 nagyúri rendek: az ország főemberei

* Szájhagyomány szerint. (A. J.)

15. Azután így szóla: „Vitéz! addsa kezed:
Te sem bántál soha, én sem sértettelek;
Ha haragunnál is, egy órad sincs hátra,
S a halálos ágyon ki meg nem bocsátna?”
Erre a cseh nyujtá vaskesztyűs tenyerét,
Hogy összeroppantsa vele Miklós kezét;
Észrevette Miklós a dolgot előre,
S a cseh barátságát jókor megelőzte.
16. Összeszedte Toldi roppant nagy erejét,
S megszorítá szörnyen a bajnok tenyerét;
Engedett a kesztyű és összelapúla,
Kihasadozott a csehnek minden ujja.*
S mint mikor tavasszal, ha lágy idő fordul,
A házak ereszen a jégcsap megcsordul:
Úgy csordúlt ki a vér minden ujja végén.
Elszörnyedt a bajnok Toldi erősségén.
17. Aztán megragadta Toldi csak úgy kézzel,
Rángatta a csehet szörnyü erejével,
Ropogott keze közt, elolvadt a teste;
Végre így könyörgött a cseh térdre esve:
„Kérlek édes fiam! ne kívánd halálom,
Minden vagyonomat ím neked ajánlom,
,Tizenkét vitéznek drága sok marháját,
Vitézlő magammal minden apródságát.”
18. Toldinak a szíve hajlott a kérésen,
„Legyen úgy” felelte, „marhádat elvészem,
De azt is korántsem magamnak kívánom,
Két vitézt megöltél: az anyjoknak szánom.
Most, mint alamizsnát, megadom életed.
Hanem tégy hit alatt¹⁴ erős ígéretet:
Hogy habár mély tenger nyelné el hazádat,
A mi országunkra mégsem teszed lábad.”

* Színhagyomány szerint. (A. J.)

14 hit alatt: eskü alatt, esküvel

19. Mindent felfogadott¹⁵ a bajnok ijedten,
S békével mentek a csónak felé ketten:
Hát egyszer a nagy cseh, nekihúzakodva,
Toldihoz hátulról hozzávág orozva.¹⁶
Szerencse, hogy Toldi a Duna tükrében
Meglátta s megkapá a kardot kezében.
Leborult a nagy cseh: „Kegyelem! irgalom!”
„Eredj, kérd Istentől: útað megmutatom.”

20. S amely kardot ő az álnok csehtől elvett,
Avval adott néki örökös kegyelmet.
Íziben* elmetszé fejét a testétől,
Piros lett a nagy kard gazdája vérétől.
Toldi felmutatja a fejet a kardon,
Nagy rivalgás támad kétfelől a parton:
Tapsolnak, kiálnak, zászlót lobogtatnak;
Buda nagy hegyei visszakurjongatnak.¹⁷

15 felfogad: megfogad

16 orozva: orvul, alattomosan

* íziben: hamarjában (A. J.)

17 visszakurjongat: visszhangoz

Kérdések, feladatok

1. Mi a párbajra való kihívás jele?
2. Mit gondolsz: Toldi meg akarta ölni a cseh vitézt már azelőtt is, hogy az orvul rátámadt? Mi szól emellett, és mi ellene?
3. Mi utal Miklós határozott magabiztosságára még a küzdelem előtt? Idézd két megszólalását!
4. Miért nem meglepő, hogy a cseh hátulról támad Miklóstra? Miből derült ki már korábban, hogy nem becsületes?
5. Mit gondolsz, egy tényleges párbajban is győzedelmeskedett volna Miklós? Írd meg egy néhány soros történetben, hogy zajlott volna a fegyverekkel vívott küzdelem!

» A tetőpont

Az elbeszélő költemény **tetőpont**jához értünk. Ez a történet nagyjelenete, mégpedig több okból is. Először is megoldódik Miklós problémája: ekkora hőstett biztosan megfelelő elégtétel a bűnéért. Már a mű elején éreztük, hősünk jobb sorsra érdemes. Miklós hibázott, de jóvátette, megmentette a nemzet becsületét. Sok kör bezárul itt ezenkívül is. Miklós elégtételt vett, bosszút állt a két fiúért, akiket a cseh vitéz megölt. Azután az első, meggondolatlan gyilkosság is ellenpontra talál: ez ha emberölés is, egészen másféle. Sok

minden már itt lezárul, holott még hátravan az utolsó ének.

Ebben az énekben is megfigyelhetjük, milyen sokfelől tekinthetünk ugyanarra az eseményre, és milyen sokféleképpen kap jelentést ugyanaz a jel. A király és udvara Buda felől tekint a szigetre, Bence minden bizonnyal Pestről követi az eseményeket. A sisakellenző eltakarja a bajnok arcát: Bencén kívül senki sem tudja, kit rejt a páncél. Nem tudják azt sem, mi mindent hordoz magában ez a vitéz, milyen sorsot, milyen lelki terheket.

» Lovagalakos kályhacsempe (Budapesti Történelmi Múzeum)

» Lovagi játékok napjainkban

Miklós belső lényege tárul fel most, a párbaj jelenetében. Amilyen meggondolatlan volt az első gyilkosánál, most olyan megfontolt, hisz elsőre meg is kegyelmez a csehnek. Amilyen elvakult volt akkor, most olyan körültekintő, hisz nem alszik el az ébersége a győzelem utáni pillanatokban sem. Érezzük, hogy Miklós felnőtté vált.

Az epikus művek negyedik szerkezeti egysége a cselekmény csúcspontja, a tetőpont.

Mit gondolnak mások?

A lovagság eredete a 11. századig nyúlik vissza. A 15. századig a középkori Európa hódító hadjáratainak főszereplői voltak a nehézfegyverzetű lovas harcosok, akik többszörös túlerőben lévő gyalogos ellenséget is képesek voltak megfutamítani.

A lovagok hosszú lándzsával indultak rohamra, fegyverüket hónuk alá szorították, úgy rohantak neki ellenfelüknek. Kezdetben csak mellvértet viseltek, később az egész testüket páncél védte. [...]

A lovagok sajátos helyet foglaltak el a középkori társadalomban, feladatuk a harc volt. A lovagi felszerelés használatát, a harci fortélyokat az ifjak hosszú évek alatt sajátították el hűbéruruk (a földbirtokos, akinek szolgálatában álltak) udvarában. Bé-

keidőben lovagi tornákon adhattak számot ügyességükről, amikor pedig a király harcra hívta őket, élesben bizonyíthatták bátorságukat.

A lovagi életformához hozzátartoztak a lovagi erények: a bátorság, a szerénység, a mértékletesség és a könnyörületesség, s a lovagoknak tisztelniük kellett a királyt, a főurakat, a papokat és a nőket.

A lovagok hétköznapjai unalmasak lettek volna, ezért gyakran tartottak lovagi tornákat. [...] A lovagok címerükkel díszített páncélban léptek porondra, legtöbbször lovon ülve vívtak meg, kopjával vagy tornalándzsával. Utóbbi puhafából készült, csaknem 4 méter hosszú és 9 centiméter átmérőjű volt. A csúcsa az úgynevezett rózsában végződött, a lovak kezét tölcser formájú

▶ Lovagi párbialdal egy középkori kódexből

fém lap védte. Oldalukra kardot is kötöttek, a felszerelésük része volt a tör és a buzogány. Páncélzatuk olyan nehéz volt, hogy sokszor emelőszerkezettel rakták nyeregbe őket. A két bajvívó vágtaözve közelített egymás felé, s igyekezett egyetlen döféssel kibillenteni a másikat a nyeregből. A harc addig tartott, míg egyikük földre nem került. A győztes elvehette a vesztes lovát és fegyvereit.

(Forrás: <http://www.mimicsoda.hu>)

1. Írj példát három lovagi érényre! Hogyan tudjuk gyakorolni ezeket napjainkban?
2. Lovagi tornák nélkül „a lovagok hétköznapjai unalmasak lettek volna”. Egyetértesz ezzel az állítással? Érvelj mellette vagy ellene négy-öt mondatban!
3. Miért csak a földbirtokosok fiai közül kerültek ki lovagok?
4. Napjainkban mennyire számít a család vagyoni helyzete a gyermek pályaválasztásánál?
5. Mi volt a győztes jutalma a lovagi tornán?

Rendszerezzünk!

A Tizenegyedik ének szerkezeti vázlata

Idézd fel az ábra segítségével a Tizenegyedik ének eseményeit!

Tizenegyedik ének

„Ismeretlen bajnok fekete paripán
Vágtat a zászlóhoz és mérközni kíván.”

Szerkezeti egység	Helyszín	Idő	Cselekmény
Tetőpont	Pest és Buda	Reggel	Miklós legyőzi a cseh vitézt. „Leborult a nagy cseh: »Kegyelem! Irgalom!« »Eredj, kérd Istentől: útag megmutatom.«”

„Dicső híre-neve fennmaradt örökre”

1. Vajon mi lesz Toldi György sorsa a mű végén?
2. Lajos király helyében te hogy tennél igazságot a két testvér között? Mit szánál Miklósnak, és mit Györgynek?

Tizenkettedik ének

*„Király azért ötet fejéhez választá,
És tizenkét lóra neki hópénzt adata.’*

Ilosvai

1. Mikor Toldi Miklós megfogá a csehet
És az ijedtében legott¹ térdre esett,
Igen megörvendett a felséges király,
Könnybe lábadt szeme a nagy öröm miá,²
S így szólt az urakhoz, kik mellette voltak:
„Úgy hiszem, ez a cseh nem fog víni holnap;
Most akadt emberre, aki megtanítja:
Máskor hogy’ gyalázza a magyart s hogy’ szidja.
2. De ki az a bajnok? nem ösmered Toldi?
Ki ismeri? Én nem tudom elgondolni;
Nincs egy jóra való vitéz országomban,
Akit ne ismerjek s nevét meg ne mondjam:
De ily erőt, mint amely van e vitézben,
Én nem tapasztaltam soha emberkézben;
Félek, nem magyar lesz; pedig nem lenne szép,
Ha más vinná ki a magyar becsületét.

1 legott: azonnal

2 miá: miatt

3. Egyébiránt, legyen magyar avagy német,
Nagy csapástól menti meg a magyar népet;
El is veszi tőlem jutalmát gazdagon,
Toldi gyilkos öccse részét neki adom.”
Toldi György e szóra csak úgy hűle-fűle,³
Szétnézett, hallja-e más is őkivűle?
Összesúgtak-búgtak az úri emberek:
Hogy gyilkos öccse van, annak örültenek.
4. Mikor pedig Miklós a csehet kiszabta,⁴
S kisebbik darabját⁵ kardján felmutatta,
Tüstént parancsolá király ő felsége,
Tizenkét aranyos vitéz menjen érte.
El is mentek azok szép zászlós sajkával,⁶
S vitték a királyhoz Toldit nagy pompával.
A király szólt: „Bajnok! nyisd fel sisakodat,
Mondd neved s mutassad vitézi arcodat.”
5. Térdre esett most a király lábainál
S így kezdette Miklós: „Oh felséges király!
Nem vagyok én bajnok, csak egy földönfutó,⁷
Hogyan lettem azzá? tudj’ a mindentudó.⁸
Magam sem tudom hogy’, esém gyilkosságba,
S elzaklatott⁹ bátyám a széles világba:
Én meg idejöttem feladni tettemet,
S várni vagy kegyelmet, vagy büntetésemet.”
6. Ily bátran beszéle Miklós a királynak,
Felnyomá rostélyát acél sisakjának:
Halvány is, piros is volt az ábrázatja,
Mert bánat és öröm osztozának rajta.
Tetszett a királynak szép fiatal képe,
Azért nyájasan ily kérdést tőn¹⁰ elébe:
„Nemdenem¹¹ a Toldi Lőrinc fia volnál?”
Miklós a fejével ráütött¹² e szónál.

3 hűle-fűle: hol fázott, hol melege volt

4 kiszab: (itt) levág, megöl

5 kisebbik darabját: (itt) fejét

6 sajka: csónak

7 földönfutó: otthontalan, szegény

8 mindentudó: az Isten

9 elzaklat: (itt) elüldöz, elkerget

10 tőn: tett

11 nemdenem: ugye

12 ráüt: (itt) bólint

7. Akkor az urakhoz fordult a felséges
Király s ekkép tartott hatalmas beszédet:
„Urak! hű vitézim! ide hallgassatok,
Mert nem tréfaság az, amit most hallotok:
Toldi György testvére ez a vitéz gyermek,
S György azon van, hogyan ásson ennek vermet,
Hogyan zárhatná ki öccsét örökéből,
Hogy’ tagadhatná ki a nemzetségéből.
8. Tudom minden csínyát,¹³ mert végére jártam;
Azért most szemébe mondom neki bátran:
Árván maradt öccsét parasztnak nevelte,
Mert nagy erőt sejtett benne s irigyelte,
Mert attól félt, hogy a Miklós erős karja
Az ő hírét-nevét homályba takarja;
Mert – de’jszen¹⁴ tudja azt az ő gonosz lelke,
Öccsét rangja szerint miért nem nevelte.
9. Azt is tudom, hogy ő ingerlé a minap,
S úgy talált megütni egy bosszantó inast;
Kivallák szolgálai, mi módon tartatott
A testvéröccsére embervadászatot.
Nem úgy van, Toldi György? de úgy van! a király
Minek volna, ha nem tudná, ki mit csinál?
Egy ilyen testvérré annyi rosszat kenni,
Ki csupán magától ennyire bírt menni!”
10. Nagy tetszés követte a király beszédét,
Zsenge¹⁵ korához ily ritka bölcsességét:
Toldi György pedig lesüté fejét mélyen,
Csakhogy a föld alá nem bútt szégyenében.
A király most szemét Miklósra vetette.
Vállát kegyelmesen meg-megveregette;
És monda nyájasan: „Ifju vitéz, állj fel:
Eladott a bátyád, de többször nem ad el.

13 csínyát: csínyét, cselét, ravaszágát

14 de’jszen: de hiszen

15 zsenge: ifjú, fiatal

11. Én neked a földön ím kegyelmet adok;
Kérd Istent, remélem Isten is adni fog;
Bírdad békességben birtokod, ha rád száll,
Nem volt az, mióta megvan, jobb gazdánál.
És hogy haragosod ne legyen a szomszéd,
Íme bátyád önként neked adja részét:
Vértagadó¹⁶ testvér! nemde úgy van? érted?
Hogy ősi birtokod öcsédnek ígérted?”
12. György meredt szemeket vetett a királyra,
Hej dehogy mert nem-et mondani szavára!
Mert villogott szeme, és iszonyú pogány¹⁷
Harag sötétellett a király homlokán.
„Jól van”, mond a király, „igen a felelet?
Jól van! Erről még ma írsz öröklevelet;¹⁸
Most pedig, miután így kipróbáltalak,¹⁹
Mondom: udvaromnál többé ne lássalak.”
13. Megszólalt most Miklós: „Felséges királyom!
Bátyám birtokára egy cseppet se vágyom;
A magamé sem kell, legyen tied, bátya,
Teljék vele fősvény szived kívánsága;
Csak azon könyörgök mostan felségednek:
Vegyen be sergébe,²⁰ csupán közembernek;
Jó az Isten, jót ad: megszerzi kardom,
Amire szükségem leszen, avval tartom.”
14. Felelt a nagy király: „Ne légy olyan gyermek;
Hogyan vennélek én hitvány²¹ közembernek?
Királyi fejemhez választalak téged
S mán kezdve tizenkét lóra jár hópénzed.”²²
De míg ezt elmondta, azalatt leoldott
Derekáról egy nagy cifra rezes kardot:
Gyémánt a cifrája, arany volt a reze,
Toldinak nyújtotta s monda: „Kösd fel, nesze!”

16 vértagadó: (itt) rokonát az örökségből kiforgató

17 pogány: (itt) kegyetlen

18 öröklevél: a birtok átadásáról, átörökítéséről szóló írás

19 kipróbál: próbára tesz

20 sergébe: seregébe

21 hitvány: (itt) egyszerű

22 hópénz: havi fizetés

15. Semmit se mondhatna s adhatna királya,
Ami Toldinak ily örömet csinálna,
Pénzért, gazdagságért hej dehogy cserélne:
Dárius²³ kincsének még oda sem nézne.*
Azért akarta is szépen megköszönni,
De a szó nem akart a nyelvére jönni,
A király azonban nem neheztelt érte,
Mert az együgyű²⁴ szív nyelvén nagyon érte.
16. És hogy örömeiben ne maradjon hiány,
Hogy beteljék mindaz, amit szíve kíván,
Épen mintha álma kezdődnék most elől,
Anyját látja jönni a korlátok felől.
Elfelejtett mindent és futott elébe,
Kimélve szorítá páncélos ölébe,
Nem szólott egyik sem, nem sírt, nem nevetett,
Csak az öreg Bence rítt a hátok megett.
17. Végre a nagy öröm, mely szívöket nyomta,
Mint a terhes fölleg, mérgét kiontotta,
Szemökből a zápor bőségesen hullott,
Akkor könnyült szívvel Toldiné így szólott:
„Lelkemtől lelkezett gyönyörű magzatom,
Csakhogy szép orcádat még egyszer láthatom;
Be szép vagy! be nagyon illel leventének!
Isten sem teremtett tégedet egyébnek.”
18. Miklós pedig monda: „Nem megjövendöltem,
Hogy előbb vagy utóbb bajnok lesz belőlem?
De nem köszönöm azt magam erejének:
Köszönöm az Isten gazdag kegyelmének.
Mármost Toldi Györggyel lakhelyet cserélünk,
Ő Nagyfaluba megy, mi pedig itt élünk:
Valaha tán ő is hozzám édesedik;
Ha nem, irigykedjék, míg el nem temetik.”

23 Dárius: gazdagságáról híres perzsa uralkodó
* oda sem néz neki: tréfás kitétel, körülbelül ennyit tesz: fel sem veszi, rá sem hajt (A. J.)

24 együgyű: (itt) gyermekien egyszerű, jámbor

19. Így szerette anyját a daliás gyermek,
 Szívét nem bántá még nyíla szerelemnek;
 Nem is lón asszonnyal tartós barátsága,²⁵
 Azután sem lépett soha házasságra.
 Rettenetes vitéz támadott belőle,
 Kalász-módra hullt az ellenség előtte,
 Védte az erőtlent, a királyt, országot;
 Csuda-dolgairól írtak krónikákat.
20. Senki sem állhatott ellent haragjának,
 De ingét is odaadta barátjának,
 S ha nem ellenkedett senki az országgal,
 Örömet tanyázott a víg cimborákkal.
 Nem hagyott sok marhát, földet és kincseket,
 Nem az örökségen civódó gyermeket:
 De, kivel nem ér föl egész világ ökre,²⁶
 Dicső híre-neve fennmaradt örökre.

25 nem is lón asszonnyal tartós barátsága: nem házasodott meg

26 ökre: (itt) vagyona

Kérdések, feladatok

1. Bontsd szerkezeti egységekre a Tizenkettedik éneket, és adj címet a részeknek!
2. Mit jelentenek az alábbi részletek:
„Mikor pedig Miklós a csehet kiszabta, / S kisebbik darabját kardján felmutatta”
„Királyi fejemhez választalak téged / S már kezdve tizenkét lóra jár hópénzed.”
3. A lovaggá avatás szertartásán a katona letérdel a király elé, s ő kardjával megérintve a katonát a vállán, lovaggá üti a kiválasztott személyt. Nézz utána, létezik-e még ma is ez a szertartás! Hol, melyik országban? Milyen érdemekért nyerheti el valaki a lovagi címet?
4. Mely híres királyunkra hasonlít leginkább Lajos király jelleme? Mik azok a tulajdonságok, amelyek hasonlónak teszik őket?
5. Mi történhetett Toldi Györggyel a mű végén olvasottak után? Vesd össze a lecke elején levő 1. feladatra adott válaszoddal mostani gondolataidat!

» A megoldás

A *Toldi* éppúgy nyelvi jelekből áll, mint minden szöveg, s így egészében éppúgy **művészi jel**, ahogyan valamennyi műalkotás is az. Ahogyan a Bence által hozott kenyeret, a *Toldit* is értelmezhetjük az első pillantás alapján, de ennek is megkereshetjük a **rejtett jelentéseit**.

Első pillantásra kiemelhetjük az Arany Jánosra jellemző, páratlanul szép nyelvezetét. Metaforáit, hasonlatait, alakzatait most, hogy végigolvastuk, érdemes külön kigyűjteni, áttekinteni. A szépség is üzenet: ha a legegyszerűbb témáról szólna, akkor is drága kincsként kellene őriznie a magyar népnek.

A Tizenkettedik ének a mű megoldása. A megoldás felidézi a népmesék igazságszolgáltatását, a jó győzedelmeskedik, a rossz elnyeri méltó büntetését. Megjelenik minden eddig megismert lényeges szereplő. Az ilyen sok szereplőt felvonultató részt tablónak nevezzük.

Az elbeszélő költemény utolsó két versszaka nem tartozik szorosan a történethez. Ebben a részben Miklós későbbi sorsáról olvashatunk, ezért utóhangnak nevezzük.

Kereshetünk a műben rejtett jelentéseket is, mintha kenyérben keresnénk a pénzes szelencét. Allegóriaként is értelmezhetjük a művet *A walesi bárdokhoz* hasonlóan: pontról pontra lefordítható, a szöveg egészen végigvonuló képként. Ha így nézzük, a korabeli olvasók tekinthették a *Toldit* az 1800-as évek nagy kérdéseire adott **allegorikus válasznak** is. Toldi nemesi származású, de paraszti munkát végez. Osztozik a földművesek sorsában, és lovagként a trón közelébe emelkedik.

► Páncélsisak

Az epikus művek ötödik szerkezeti egysége a megoldás, amelyben lezárul a cselekmény.

Mit gondolnak mások?

„A korabeli leírások alapján igen színes uralkodói egyéniség rajzolódik ki előttünk Lajos személyét illetően. Küküllei János krónikáiról amellet, hogy bölcsnek és bőkezűnek írja le, külsejéről megjegyzi, hogy „közepes magasságú ember volt, büszke tekintetű, göndör hajú és szakállú, barátságos arcú, vastag ajkú és kissé görbe vállú”. Közvetlenebb volt apjánál, érzelmeit nem palástolta, nyitott és jókedvű királyként ítélték meg, aki bátorságát minden helyzetben igyekezett bizonyítani, ami többször is életveszélybe sodorta őt. A világhódító III. Alexandrosz²⁷ mellett a másik példaképe Szent László király volt, akinek kultusza virágkorát élte az Anjouk alatt. A lovagkirály eszményének igyekezett megfelelni és ez kortársai, valamint az utókor szemében is sikeresnek bizonyult.”

» Nagy Lajos a Thuróczy-krónikában (1488)

(Részlet Németh Máté *A lovagkirály nápolyi kalandjai: Nagy Lajos viszontagságai Itáliában* című írásából, <http://mult-kor.hu>)

1. Miért tartották a korabeli leírások Nagy Lajos királyt színes egyéniségnek?
2. Készíts rövid, néhány mondatos leírást a királyról a füzetedbe!
3. Miben különbözött a király az édesapjától?
4. Nézz utána a könyvtárban vagy a világhálón, mit jelentett a lovagkirály eszménye!

27 III. Alexandrosz: Nagy Sándor ókori uralkodó, hadvezér

Összefoglalás – Arany János: Toldi

Összefoglaló kérdések, feladatok

1. Alakítsatok három-négy fős csoportokat, és lapozzatok a 154–155. oldalra! Az ábra segítségével idézzétek fel Miklós Nagyfaluból Budára vezető útjának legfontosabb állomásait! Válasszatok ki egyet, és rövid jelenet formájában adjátok elő a társaitoknak!
2. Válassz egyet azokból a versszakokból, amelyeket kívülről megtanultál! Mondd el padtársadnak, majd mutasd be ezen keresztül az ütemhangsúlyos verselést! Használd fel az alábbi fogalmakat: felező tizenkettes, szünet, sormetszet!
3. Milyen epizódokat olvashattál a *Toldiban*? Mi volt a szerepük a mű egésze szempontjából? Találj ki egy epizódot te is! Melyik énekek között helyezkedhetne el? Foglald össze a tartalmát tíz-tizenkét mondatban!
4. Miklós menekülése közben találkozik valakivel, hasonlóan a népmesékben szerencsét próbálni induló legkisebb fiúhoz. Hogyan történnek a találkozások a mesékben, hogyan az elbeszélő költeményben? Vedd figyelembe az alábbi szempontokat: ki kivel találkozik, mit tud meg tőle, ki segít kinek, mi lehet „jótett”, mi lesz a segítő jutalma?

	Népmesék	Toldi
Jutalom		
Találkozások		
Segítségnyújtás		

5. Keressetek olyan részleteket, amelyek a lovagi élet szépségeit, illetve nehézségeit mutatják be!
6. Gyűjtsetek példákat a következőkre: metafora, hasonlat, alliteráció, rím, ismétlés, felsorolás, fokozás! Tanuljatok meg mindegyikből egyet-egyet!
7. Alkossatok csoportokat, és válasszatok három olyan helyzetet, amikor Miklóshoz hasonlóan cselekedtetek volna, és három olyan jelenetet, amikor máshogyan döntöttetek volna! Hogyan alakulhatott volna a történet folytatása ezekben az esetekben?
8. Készítsetek képregényt a *Toldiról*! Minden énekből válasszatok ki a számotokra legfontosabb részletet, és készítsetek hozzá illusztrációt! Idézeteket is válogathattok hozzájuk!

A mű szerkezeti vázlata

Szerkezeti egység	Ének	Idő	Helyszín	Cselekmény
Előhang: a 14. században élt Toldi Miklós alakjának felidézése				
Előkészítés	1. ének	1. nap déltől estig	Nagyfalu és környéke	Miklós találkozása Laczfi nádorral és vitézeivel.
Bonyodalom	2. ének			Miklós összetűzése Györggyel; édesanyjuk közbelépése.
Kibontakozás	1. fordulópont	1. nap éjszaka, 2–4. nap		Miklós akaratlanul gyilkossá lesz.
	<i>Első epizód</i>			4. ének
		2. fordulópont	4. nap éjszaka	Miklós legyőzi a farkasokat. Miklós búcsúja édesanyjától, látogatása Györgynél.
	3. fordulópont	5–7. nap	Vándorlás, Pest környéke	Miklós és az özvegy találkozása.
<i>Második epizód</i>	8. ének	Miklós érkezése előtt	Pest és Buda	György bepanaszolja öccsét a királynál.
	9. ének	8. nap este		Miklós legyőzi a bikát.
Tetőpont	10. ének	8. nap éjszaka		Miklós és Bence találkozása.
	11. ének	9. nap	Miklós legyőzi a cseh vitézt.	
Megoldás	12. ének	9. nap	Királyi igazságszolgáltatás: Miklós elnyeri jutalmát, György pedig büntetését; megérkezik az édesanyjuk és Bence.	

A 12. ének 19–20. versszaka: Miklós jövődő sorsa

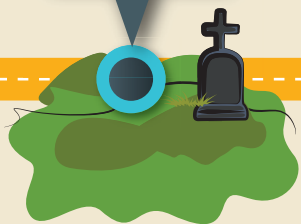
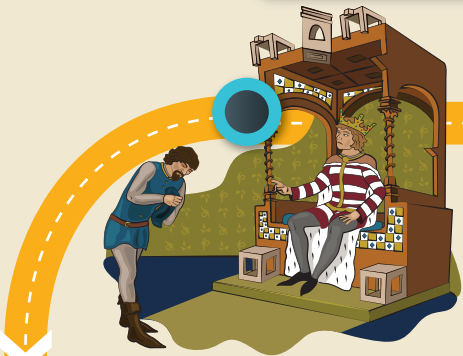
Toldi Miklós,
a történelmi hős

1. nap Nagyfalu és környéke

5-7. nap Pest környéke és Buda

2. fordulópont
Találkozás az özvegygel

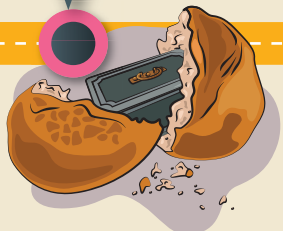

8. nap Pest és Buda

3. fordulópont
Anyai segítség

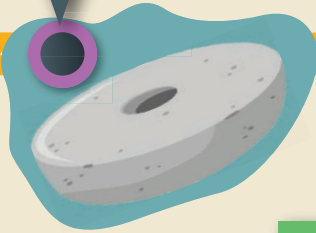
Második epizód

1.

fordulópont

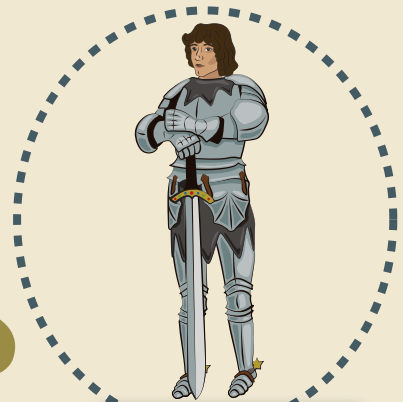
Gyilkosság

2–4. nap Nagyfalu és környéke

Első epizód

9. nap

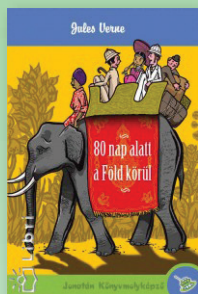
Pest és Buda

„Dicső híre-neve
fennmaradt örökre.”

Olvasmányajánló

Könyvek kalandkedvelő olvasóknak

Olvastál már kalandregényt? Ha igen, válassz belőle egy izgalmas részletet, és meséld el röviden a társaidnak!

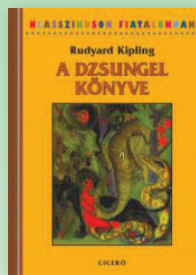

Jules Verne: *80 nap alatt a Föld körül*

Verne egyik legnépszerűbb regénye, Phileas Fogg, az előkelő londoni Reform Club tagjának történetét meséli el. A főhős arra vállalkozik, hogy fogadásból 80 nap alatt körülutazza a Földet. A fantasztikus kalandokkal teli világ körüli út rengeteg fordulatot, mulatságos meglepetést tartogat.

Rudyard Kipling: *A dzsungel könyve*

A regény főhősét, Mauglit Farkas anyó neveli fel saját kölykeivel együtt. Az emberkölyök éppúgy érti a fű zizegését, a madarak nyelvét, mint a vadon más lakói. Akela, a farkasok bátor vezére, Ká, a bölcs óriáskígyó és Balu, a medve segítségével a farkasfalka befogadja Mauglit. Elfoglalja helyét a Gyűlés Szikláján is, és ahogy nő, a farkasok mindinkább a dzsungel urának tekintik.

Astrid Lindgren: *Ronja, a rabló lánya*

A svéd erdők mélyén, egy sziklavárban él Mattis, a rablóvezér. Kislánya, Ronja legjobban az erdőben szeret barangolni, ahol megismerkedik az ellenséges rablóvezér fiával, Birkkel. A két gyerek elválaszthatatlan jó barát lesz az apák legnagyobb bánatára. Az egész nyarat az erdőben töltik, majd úgy döntenek, hogy másként fognak élni, mint a szülei.

Christine Nöstlinger: *A cseregyerek*

A regény egyik főhőse, Jasper cseregyerek: Londonból érkezett Bécsbe. A nappalokat bezárkózva tölti a szobájában, még a fürdőszobába sem megy ki. Érthetetlen, miért nem áll szóba a család tagjaival. Hogyan fog így javítani a kiskamasz Ewald csapnivaló angol kiejtésén a nyári szünetben? Mit gondoltok, mivel sikerül végül szóra bírni őt, miután már-már az örületbe kergeti a vendéglátóit?

VERSEK

*„Ha nevetnél, én is örülnék,
Vacsora után melléd ülnék.
Te az én szívemet elkérnéd
S én hosszan, sok szépet mesélnék.”*

(József Attila: Istenem, én nagyon szeretlek...)

„S most Pannónia is ontja a szép dalokat”

RÓLAD SZÓL

1. Beszélgetsetek arról, miről híres ma Olaszország, és miről nevezetes Magyarország!
2. Hogyan fejezi ki egy ország, ha büszke valamelyik híres fiára? Hogyan fejezhetjük ki mi, honpolgárok, ha büszkék vagyunk a hazánkra?

Janus Pannonius: Pannónia¹ dicsérete

Eddig Itália² földjén termettek csak a könyvek,
S most Pannónia is ontja a szép dalokat.
Sokra becsülnek már, a hazám is büszke lehet rám,
Szellemem³ egyre dicsőbb, s általa híres e föld!

(Berczeli Anzelm Károly fordítása)

► Janus Pannonius szobra Pécsen (Borsos Miklós alkotása, 1972, fotó: Kalmár Lajos)

Kérdések, feladatok

1. Miért éppen Itáliához hasonlítja hazáját Janus Pannonius?
2. Ismersz olyan híres magyarokat, akik elmondhatják magukról: „Szellemem egyre dicsőbb, s általa híres e föld!”? Ha igen, sorolj fel néhány nevet!
3. Keress megszemélyesítéseket a versben! Hányféle élettelen dolog jelenik meg élőként?
4. Fordítsd meg a szöveg állításait: mi minden nem volt azelőtt, ami a költő korában létrejött?
5. Aligha igazi dalokról, énekekről van szó a versben. Mire utalhat a dal szó? Milyen rokon értelmű szavakat használnál helyette?

1 Pannónia: a Dunántúl latin neve

2 Itália: Olaszország

3 szellem: (itt) hírnév

» A lírai alkotások

Hosszan tanultunk Arany János művéről, a *Toldiról*. Megtanultuk, hogy a műfaja elbeszélő költemény, vagyis epikus mű, sok lírai elemmel.

A líra a három műnem (líra, dráma, epika) egyike. Az epikus mű történetet mond el, a dráma pedig összeütközést jelenít meg, a lírát legegyszerűbben úgy jellemezhetjük, hogy valamiféle élményt vagy érzelmet fejez ki. Az élmény persze lehet rossz élmény is, szerelmi csalódás, kétségbeesés, magány. Ez a rövid felsorolás is mutatja, hogy a lírai művekben a költő nagyon közvetlen hangon szólal meg. Minél közvetlenebb az élmény kifejezése, annál líraiabbnak mondjuk az alkotást.

Janus Pannonius verse Mátyás király korában született, eredetileg latin nyelven íródott. **A szerző neve is latin „fordítás”, jelentése Magyarországi János.** Az ókori rómaiak nevezték Pannóniának hazánk dunántúli részét, amely birodalmukhoz tartozott. A költő 13 éves korában Itáliába ment tanulni. Ott ismerkedett meg a reneszánsz kultúrával, amelyet azután, 24 évesen hazatérve, pécsi püspökként itthon is igyekezett meghonosítani.

A reneszánsz korszakának az 1300–1600 közötti időszakot nevezzük. **A reneszánsz újjászületést jelent.**

Itáliából indult, Firenze, Velence, Róma voltak a legfontosabb központjai. A képzőművészet mellett újjászületett a költészet és a zene is. Mindegyik művészeti ágra jellemző a humanizmus eszméje, amelynek középpontjában az emberi élet gazdagsága, szépsége áll.

A költemény összehasonlítással indul: a kultúra és a költészet hazája Itália, de már Pannóniában is születnek szép dalok. Ezzel az összevetéssel a legnagyobb elismerést nyújtja hazájának. A második részben saját hírnevét vetíti rá hazája elismertségére, s így magyarázza ez utóbbi felemelkedését.

A vers műfaja epigramma, amely eredetileg az ókori görög költészetben feliratot jelentett. A feliratot kőbe vésték, ezért rövidnek kellett lennie. Fokozatosan eltávolodott eredeti funkciójától, de formáját, rövid, tömör jellegét megtartotta, és előtérbe került, hogy **csattanóval, váratlan, frappáns fordulattal záruljon.**

A *Pannónia dicsérete* verselése időmértékes, két disztichonból áll. A disztichonos versformában két sor váltakozik szabályosan: egy hexameter és egy pentameter. A pentameter 5 verslábból áll, 2,5–2,5 tagolású, a sor közepén cezúra (sormetszet) található.

» Janus Pannonius (Orosz István rajza, 2008)

Az epigramma eredetileg feliratot jelentett. Rövid, csattanóval záruló lírai műfaj.

Rendszerezünk!

Időmértékes versforma

Sorolj fel az eddig tanult művek közül néhányat, amely időmértékes verssorokból áll!

Disztichon

Időmértékes versforma, amelyben két sorfajta váltakozik szabályosan, egy hexameter és egy pentameter.

A **hexameter** hat verslábból áll. A verslábak spondeusok (— —) vagy daktilusok (— ∪ ∪). Az ötödik versláb mindig daktilus, a hatodik pedig spondeus vagy trocheus (— ∪).

A **pentameter** is hat verslábból áll, de a harmadik és a hatodik csonka (egy szótagból álló) versláb. A harmadik után úgynevezett sormetszet következik.

A verslábak határát függőleges vonalakkal jelezzük, a rövid szótagok alá kis félkört, a hosszúak alá vízszintes vonalat húzunk.

Eddig Itália földjén termettek csak a könyvek,

— ∪ ∪ | — ∪ ∪ | — — | — — | — ∪ ∪ | — —

hexameter

S most Pannónia is ontja a szép dalokat.

— — | — ∪ ∪ ∪ || — ∪ ∪ | — ∪ ∪ | —

pentameter

„Emberségről példát, vitészegről formát”

1. Milyen helyszíneken zajlik egy mai felnőtt élete? Hol, mennyi időt tölt?
2. Képzeld el, milyenek lehetnek egy katona mindennapjai a török korban! Mi lehetett benne a legnehezebb?

Balassi Bálint: Egy katonaének

*In laudem confiniorum¹
az „Csak búbánat” nótájára²*

Vitézek, mi lehet ez széles föld felett szebb dolog az végeknél?³
Holott⁴ kikeletkor az sok szép madár szól, kivel ember ugyan él;
Mező jó illatot, az ég szép harmatot ad, ki kedves mindennél.

Ellenség hírére vitézeknek szíve gyakorta ott felbuzdul,
Sőt azon kívül is, csak jó kedvéből is vitéz próbálni indul,
Holott sebesedik, öl, fog, vitézkedik, homlokán vér lecsordul.

Veres zászlók alatt lobogós kopiát⁵ vitézek ott viselik,
Roppant sereg előtt távol az sík mezőt széllyel nyargalják, nézik;
Az párduckáppákkal,⁶ fényes sisakokkal, forgókkal szép mindenik.

Jó szerescsen⁷ lovak alattok ugrálnak, hogyha trombita riadt,
Köztök ki strázsát áll,⁸ ki lováról leszáll, nyugszik reggel, hol virradt,
Midőn éjten-éjjel csataviseléssel mindenik lankadt s fáradt.

1 In laudem confiniorum (latin): a végek dicséretére
2 Balassi egy, az ő korában ismert nóta ritmusához írta a versét
3 végek: a török hódoltság korában az ország Török Birodalommal szomszédos határa, illetve az ottani végvárok
4 holott: (itt) ahol
6 kápa: csuklya
7 szerescsen lovak: arab telivérek
8 strázsát áll: őrködik

Az jó hírért, névért s az szép tisztességért ők mindent hátra hadnak,
Emberségről példát, vitézségről formát mindeneknek ők adnak,
Midőn, mint jó rárók,⁹ mezőn széllyel járók, vagdalkoznak, futtatnak.

Ellenséget látván örömmel kiáltván ők kopiákat törnek,
S ha súlyosan vagon az dolog harcokon, szólítatlan megtérnek,
Sok vérben fertezvéen arcul reá térvén űzőt sokszor megvernek.

Az nagy széles mező, az szép liget, erdő sétáló palotájok,
Az utaknak lese, kemény harcok helye tanuló oskolájok,
Csatán való éhség, szomjúság, nagy hévség¹⁰ s fáradtság mulatságok.

Az éles szablyákban örvendeznek méltán, mert ők fejeket szednek,
Viadalhelyeken véresen, sebesen, halva sokan fekszenek,
Sok vad s madár gyomra gyakran koporsója vitézül holt testeknek.

Óh, végbelieknek, ifjú vitézeknek dicséretes serege!
Kiknek ez világon szerteszerént vagon mindeneknél jó neve,
Mint sok fát gyümölcscsel, sok jó szerencsékkel¹¹ áldjon Isten mezőkbe!

Kérdések, feladatok

1. Kiket szólít meg versében a költő?
2. Hasonlítsd össze a 2–4. és a 6–8. versszak vitézi életet bemutató képeit! Miben különbözik a két rész hangulata?
3. Gyűjtsd össze, milyen érveket hoz fel a költő a vitézi életmód mellett! Melyik tetszik neked a legjobban? Miért?
4. Melyik versszak emeli ki a vitézek erkölcsi nagyságát? Hol helyezkedik el ez a strófa a versben? Hogyan ábrázolnád ezt?
5. Állíts össze listát a versbeli katonák felszereléséről! Hasonlítsd össze ezt Toldi Miklós lovagi fegyverzetével!

9 ráró: kerecsensólyom

10 hévség: szenvedélyesség, hevület

11 szerencse: (itt) zsákmány

» A vitézi élet szabadsága

Balassi Bálint katonaéletet dicsőítő költeménye jó száz évvel később keletkezett, mint a *Pannónia dicsérete*. A költő az 1500-as években élt, a török ellen harcolt, Esztergom ostromában esett el. Ő már magyar nyelven írta verseit. *Egy katonaének* című költeményében a végvári vitézek életét, harci tevékenységét dicsőíti. Ez a vers a reneszánsz kultúra nyomait viseli magán. A természet szeretetét, az emberi élet értékét, gazdagságát méltatja.

A költő megszólítja a vitézeket, nemcsak róluk, hanem hozzájuk is szól a vers. A vers kiemeli, hogy a végvári vitézek életénél nincs szebb dolog a világon. Mozgalmas képeket láthatunk a vitézek harci kedvéről, ellenség elé vonulásáról. A végvári vitézek az emberség és a vitézség példaképei. Ám a második részben felvillannak a nehézségek is: fáradtság, megpróbáltatások, sebesülések.

» Balassi Bálint (Keresztény Múzeum, Esztergom)

Balassi Bálint versének középpontjában az emberi élet gazdagsága, szépsége áll: „Emberségből példát, vitézségről formát mindeneknek ők adnak”.

Mit gondolnak mások?

Balassi életének egyik híres jelenete, amikor a Habsburg császár udvarában előadja bravúros kanásztáncát. De milyen is lehetett az a kanásztánc? A kanásztánc tágabb értelemben a *pásztortáncok*, *botolók* egyik gyűjtőneve s a velük rokon régi stílusú táncok, ugrósok elnevezése. Szűkebb értelemben az említett táncsalád egyetlen mozzanatra korlátozódó, önállósult ága: két, földön keresztezett bot (vagy más eszköz) körül járt fegyvertánc voltaképpen. E *férfitánc*-fajtát mutatványos fegyvertáncként tartja számon az irodalom, noha a tényleges fegyvert (kard, fokos, balta) már más eszközök (bot, nyárs, vessző, hangszer, söprű, nádkéve, szalmaköteg, kendő, szalag, kalap, üveg, tojás, ostor stb.) helyettesítik. Az ügyességi próba vagy virtuskodó mutatvány lényege az eszköz kerülgetése, melyet tánc közben érinteni, elrúgni, megsérteni nem szabad. A keresztezett botok szögletei a kanásztánc formakincsét korlátozzák, így az viszony-

lag csekély és egyszerű. A kanásztánc két váltakozó részből épül fel: 1. A botok előtti és körüli táncnak mintegy bevezető és közjáték szerepe van, 2. a főtéma pedig a botok szögleteiben való gyors, virtuóz ugrálás. A kanásztánc az egész népterületen és a Kárpát-medence minden részén ismert. A somogyi kanásztánc dramatikus változatát disznóölő táncnak nevezik. A mutatványos fegyvertáncok e jellegzetes formája hosszú időn át nagy területen hozzá tartozott az európai népek tánckincséhez, s virágkorát a középkorban élhette. Kelet-európai divatjukat a török elleni küzdelem időszakához fűződő reneszánszuk hosszabbíthatta. E táncok maradványait napjainkig közvetítő pásztorkultúra szokatlan, az egész népterületet behálózó bőségben őrizte meg.”

(A *Magyar néprajzi lexikon* kanásztánc szócikke nyomán)

1. Foglalkozás, nem, eszköz, alkalom: ilyen sokfelől csoportosítják a néprajztudósok a kanásztáncot. Keresd meg a felsorolt fogalmak megfelelőjét a szövegben, és azonosítsd ezekkel a kanásztánc rokon értelmű megnevezéseit!
2. Mi történik tánc közben a botokkal? Hogyan kapcsolódnak a táncmozdulatok a botokhoz?
3. Gyűjtsd össze a szövegből azokat tárgyakat, amelyek helyettesíthetik a botot! Sorold őket három-négy csoportba!
4. A táncban megmutatkozó virtuskodásra a versben is ráismerhetünk. Miért különleges ez a tánc, és milyen különleges tetteket visznek végbe a katonák a vers szerint?

Rendszerezzünk!

A vitézi élet szépségéről

Dolgozzatok három-négy fős csoportokban! Foglaltok össze egy végvári vitéz napját a 2–4. és a 6–8. versszakok képei alapján!

1. versszak	2–4. versszak	5. versszak	6–8. versszak	9. versszak
A vitézek megszólítása:	A harc bemutatása: leírás fokozással „Ellenség hírére”	A vitézi élet értékei: „Az jó hírért, névért s az szép tisztességért” „Emberségből példát, vitézségről formát”	A harc bemutatása: leírás fokozással „Ellenséget látván”	Áldás kérése

„Úl pénzes ládáján sovány ábrázattal”

1. Mi a véleményed a zsebpénzről? Érvelj hasznossága mellett, vagy ellene!
2. Hasonlítsd össze a pénz jó és ártalmas hatásait! Készíts táblázatot a füzetedbe!
3. Fogalmazd meg néhány mondatban, mi a különbség a takarékoság és a kapzsiság között!

Csokonai Vitéz Mihály: Zsugori uram

Esmérek¹ én egy vént. – Ki az: – Neve nincsen:
Régen eladta már aztat is a kincsen;
Sőt míg bírt is véle, magában tartotta,
Mert mondani másnak ingyen sajnállotta. –
Hol lakik? – Ott látszik, ama kapu megett,
Egy ház, melyet náddal önnönmaga szegett.²
Van két palotája a Piac-utcába,
De azt a rácoknak³ adta árendába;⁴
Maga e kunyhóba éhezvén kucorog,
S elméjébe mindég a drágaság forog.
Úl pénzes ládáján sovány ábrázattal,
Tisztelvén a Mammont⁵ örök áldozattal.
A bús gond béesett orcájában hever,
Mérget kedveltető kincseiből kever.
Oly sárgák orcája sovárgó gödrei,
Mint aranyára vert királyok képei:
Mint a sírból feljött halott útálsága,
Amelyről minden húst a párka⁶ lerága.

1 esmér: ismer

2 szeg: bekerít, körbevesz

3 rác: szerb

4 árendába: bérbe

5 Mammon: a bőség istene; vagyon

6 párka: utalás a görög mitológiában szereplő három sorsistennő egyikére, aki elvágja az élet fonalát

Most is azért sóhajt és dül-fül magába,
Mért nem adhatja az áert⁷ árendába.
S öszvekalkulálván⁸ saját számadását,
Nyögve kárhoztatja szörnyű pazérlását.⁹
Gyász idők! – így kiált, vádolván az eget, –
Lám, csak egy rövid nap mennyit elveszteget
Ma csak harminc arany jött bé a kasszába,
Mégis kilencven pénzt adtam ki hiába.
Azonba mely szörnyű károm következze: –
Itt jajgat, s fejére kulcsolódik keze –
Mely szörnyű kár! egy szél pénzem elrablotta,
Lantornás⁶ ablakom ketté szakasztotta! –

Úgy tűnődik; s talám azt is sajnálja ő,
Hogy a versbe ingyen s potomra¹¹ jött elő.

(1794)

Kérdések, feladatok

1. Miért lakik „zsugori uram” egy düledező kunyhóban?
2. Gyűjtsd ki a versből azokat a részleteket, amelyek „zsugori uram” kapzsiságát mutatják!
3. Melyek azok a kifejezések, amelyek neveltségessé teszik a vers főhősét? Miért?
4. Mi segít minket abban, hogy elképzeljük, hogyan néz ki „zsugori uram”? Írd ki a versből a megfelelő részleteket a füzetedbe!
5. Milyen hasonlatokkal írja le a költő a főhős külsejét?
6. Fogalmazd meg, mi különbözteti meg a takarékossgot a fősvénységtől!
7. Írj levelet „zsugori uramnak”, amelyben megpróbáld őt meggyőzni viselkedésének értelmetlenségéről!

7 áer (latin): levegő

8 öszvekalkulál: összeszámol

9 pazérlás: pazarlás

10 lantorna: olajjal átitatott vékony marhabőr

11 potomra: nagyon olcsón

» A jellemkép

Csokonai Vitéz Mihály *Zsugori uram* című versében viszonylag kevés a líraiság. Arról, aki beszél a versben, keveset tudunk meg. Inkább csak az általános véleményt fogalmazza meg, a józan ész ítéletét. A józan ész nézőpontjából vizsgálja a betegesen zsugori ember típusát. Azonban magának a zsugori vénnek is megvan a saját nézőpontja, s onnan nézve nagyon is normálisnak látszik, hogy a filléres gond miatt is jajgatni kell. A legfontosabb, hogy **megfelelő nézőpontból** tekintsünk a világra: ne legyünk elfogultak, ne legyenek rögeszméink, ne váljunk valamiféle bálványnak – például a pénznek – a rabjaivá. Mert az ilyen rabság a látást is elhomályosíthatja.

Csokonai verse jellemkép, „zsugori uram” bemutatásán keresztül megismerjük a fővényiség jellemzőit.

➤ Csokonai Vitéz Mihály

A jellemkép rövid terjedelmű verses vagy elbeszélő műfaj, amely a hétköznapi élet egy tipikus alakját mutatja be.

Mit gondolnak mások?

Harún ar-Rasíd, az igazhívők¹² fejedelme, egy éjjel izgatott és álmatlan volt, elhívatta vezírjét, Dzsafárt, és azt mondta neki: „Álmatlan vagyok, szorongás fogott el, nem tudom, mit tegyek.” Ott állt eunuchja,¹³ Maszrúr is, és elnevette magát. A kalifa megkérdezte: „Mit nevezsz? Azért, mert engem semmibe veszel, vagy pedig elment az eszed?” Maszrúr így felelt: „Igazhívők fejedelme, esküszöm a próféták nagyjára, akinek a sarja vagy, hogy nem szándékosan történt. De tegnap, mikor elmentem a palotából, hogy járjak egyet, és a Tigris partjához értem, nagy néptömeget láttam; megálltam, hát egy ember nevette ott a népet. Úgy hívják, hogy Ibn el-Káribi. Most jutott eszembe valami, amit mondott, és azon nevettem. Bocsásd meg, ó igazhívők fejedelme.” Ekkor a kalifa azt mondta: „Hozd elém azonnal azt az embert.”

12 igazhívő: az iszlám valláshoz tartozó, velük egy hiten lévő személy

13 eunuch: a fejedelem feleségeinek őre

Maszurú sietve ment, amíg meg nem találta Ibn el-Káribit. „Engedelmeskedjél a kalifa hívó parancsának.” – „Hallom és engedelmeskedem” – szólta Ibn el-Káribi. „De – folytatta Maszurú – azzal a feltétellel viszlek hozzá, hogy akármit kapsz, annak háromnegyed részét nekem adod, a többi a tied lehet.” – „Nem – vetette ellen Ibn el-Káribi –, legyen a fele a tied, a fele az enyém.” De Maszurú makacskodott: „Nem!” – „Hát akkor legyen egyharmada az enyém, kétharmada a tied.” Hosszas huzakodás után Maszurú végre elfogadta ezt a feltételt. Felkerekedett hát Ibn el-Káribi, és elment Maszurúrral.

Mikor megjelent az igazhívők fejedelménél, a kalifáknak járó üdvözlés után megállt előtte. Az igazhívők fejedelme így szólt hozzá: „Ha nem fogsz megnevettetni, három verék rád ezzel a bőrzacskóval.” Ibn el-Káribi így szólt magában: „Három ütés ezzel a bőrzacskóval nem nagy dolog, ha ostorcsapás se szokott fájni nekem.” Mert azt hitte, hogy a kis zsák üres.

Mesélt aztán olyan dolgokat, amelyek a feldühödtet is megnevetthették, mindenféle tréfát, mókát, de az igazhívők fejedelme nem nevetett, még csak el se mosolyodott. Ibn el-Káribi igen elcsodálkozott rajta, zavarba jött, szurkolt, az igazhívők fejedelme pedig azt mondta neki: „Most megérdemled a verést.” Elő is vette a bőrzacskót, de négy darab kő volt benne, mindegyik két fontot¹⁴ is nyomott. Az ütés Ibn el-Káribi nyakát érte; elordította magát, de eszébe jutott a Maszurúrral kötött egyezség, és azt mondta: „Bocsánat, ó, hívők fejedelme, engedj két szót szólnom!” – „Mondd, mit akarsz” – szólta a kalifa. „Maszurú egy feltételt kötött ki – mondta –, és én megegyeztem vele abban, hogy akármit kapok a hívők fejedelmétől, egyharmadát megtarthatom, kétharmada az övé legyen. De csak hosszas alkudozás után érte be ennyivel. Most, hogy mást nem kaptam tőled, mint verést, és egy ütést már megkaptam, a másik kettőt őt illeti meg. Nekem kijutott az én részem, itt van ő, igazhívők fejedelme, fizesd ki most, ami neki jár.”

► Az Ezeregyéjszaka meséi című mesegyűjtemény perzsa kiadásának illusztrációja (1849–1856)

14 font: régi súlymérték, kb. fél kilogramm

Mikor az igazhívók fejedelme ezt meghallotta, majd hanyatt dűlt nevetében. Oda hívta Maszrúrt, rávágott egyet, az nagyot kiáltott, és azt mondta: „Igazhívók fejedelme, megelégszem egyharmaddal, adj neki kétharmadot!” A kalifa jót nevetett rajtuk, és mindkettőnek ezer aranyat adatott. Azok pedig boldogan és elégedetten távoztak. (Részlet *Az ezeregyéjszaka meséi* című arab mesegyűjteményből, Honti Rezső fordítása)

1. Miben nyilvánul meg Maszrúr kapzsisága?
2. Mi a jelentése a kalifa szónak a szöveg szerint?
3. Milyen tulajdonságok jellemzik a kalifát, Maszrúrt és Ibn el-Káribit? Készíts róluk rövid leírást a füzetedbe!
4. A történet címe: *A kapzsiság büntetése*. Szerinted valóban elnyeri a kapzsi a büntetését? Érvelj!
5. Találj ki, és fogalmazz meg egy történetet ugyanezzel a címmel (*A kapzsiság büntetése*)!

Rendszerezzünk!

Komikus jellemrajz

Dolgozzatok három-négy fős csoportokban! Vitassátok meg, hogy erősítik vagy gyengítik egymást Zsugori uram külső és belső tulajdonságai!

Belső tulajdonságok	Külső tulajdonságok
„Ül pénzes ládáján”	„sovány ábrázattal”
„elméjébe mindig a drágaság forog”	„kunyhóba éhezvén kucorog”
„bús gond”	„béesett orcájában”
„sóhajt és dűlfül magába”	„sárgák orcája sovárgó gödrei”

„Kedv! Remények! Lillák!”

1. Derűlátó vagy inkább borúlátó vagy? Miért?
2. Fogalmazd meg a saját szavaiddal, mit jelent a remény!

Csokonai Vitéz Mihály: A Reményhez

Földiekkel játszó
Égi tűnemény,¹
Istenségnek látszó
Csalfa, vak Remény!
Kit teremt magának
A boldogtalan,
S mint védangyalának,²
Bókol³ úntalan.
Síma száddal mit kecsegtetsz?
Mért nevensz felém?
Kétes kedvet mért csepegtetsz
Még most is belém?
Csak maradj magadnak!
Biztatóm valál;
Hittem szép szavadnak:
Mégis megcsalál.

Kertem nárcisokkal
Végig ülteted;
Csörgő patakokkal
Fáim élteted;
Rám ezer virággal
Szórtad a tavaszt
S égi boldogsággal
Fűszerezted azt.
Gondolatim minden reggel,
Mint a fürge méh,
Repkedtek a friss meleggel
Rózsáim felé.
Egy híjját esmértem
Örömminek még:
Lilla szívét kértem;
S megadá az ég.

► Nárcisz és rózsza
(következő oldalon)
ábrázolása korabeli
növényhatározókban

1 tűnemény: gyorsan feltűnő és elmúló dolog
2 védangyal: őrangyal

3 bókol: bókokat mond, dicsér

Jaj, de friss rózsáim
 Elhervadtanak;
 Forrásim, zöld fáim
 Kiszáradtanak;
 Tavaszom, vígságom
 Téli búra vált;
 Régi jó világom
 Méltatlanra szállt.
 Óh! csak Lillát hagytad volna
 Csak magát nekem:
 Most panaszra nem hajolna
 Gyászos énekem.
 Karja közt a búkat
 Elfelejténém,
 S a gyöngykoszorúkat⁴
 Nem irígyleném.

Hagyj el, óh Reménység!
 Hagyj el engemet;
 Mert ez a keménység
 Úgyis eltemet.
 Érzem: e kétségbe
 Volt erőm elhagyó,
 Fáradt lelkem égbe,
 Testem földbe vágy.
 Nékem már a rét hímetlen,⁵
 A mező kisült,
 A zengő liget kietlen,
 A nap éjre dűlt.
 Bájoló lágy trillák!⁶
 Tarka képzetek!
 Kedv! Remények! Lillák!
 Isten véletek!

(1803)

Kérdések, feladatok

- Írj öt-hat különböző befejezést a következő mondatkezdethez: Remélem, hogy...!
- Előfordult már, hogy nagyon reménykedtél valamiben, ami aztán nem valósult meg? Foglald össze ezt az élményedet néhány mondatban!
- Miért szerepel ebben a versben nagy kezdőbetűvel a remény szó?
- Jellemezd egy-egy szóval, melyik versszaknak milyen a hangulata!
- Hasonlítsd össze a 2. és a 3. versszak képeit, és keress ellentéteket!
- Beszélgétek meg, mi változtathat széppé egy fájdalmas emléket!

4 gyöngykoszorú: a költői siker jelképe

5 hímetlen: virágok nélküli

6 trilla: énekszó

» A tökéletes műalkotás

► Barabás Miklós: Galambposta (1843)

Csokonai Vitéz Mihály Komáromban ismerte meg Vajda Juliannát, akit verseiben Lillának nevezett. Szerelmük kezdetben reményteljes volt, ám Lilla végül máshoz ment feleségül. A költő a Lillához írt verseket ciklusba rendezte. **A versciklus olyan versek sora, amelyek témája (például a benne szereplő érzelem, jellemvonás, hangulat) hasonló. A Reményhez című költemény a Lilla-ciklus záró darabja, a szerelem végére utal.** Minden odavesztett, ami fontos volt, nem maradt más, csak az üresség. Odavesztek az életcélok, semmibe tűnt az élet értelme. A tökéletes kifosztottság jelenik meg a helyzetet megjelenítő képek sorában is: a virágok elhervadtak, a kert elpusztult.

De a vers kapcsán egy furcsa ellentmondásra is felfigyelhetünk, amellyel még sokszor találkozhatunk más versek olvasásakor is. Ha ennyire fáj a beszélőnek a szakítás, ha ennyire feldúlt, akkor zilált, csapongó sorokat kellene papírra vetnie. Itt mégis az ellenkezőjét látjuk: szabályos vers, mesterien kidolgozott szöveg született. Mintha azt akarná illusztrálni: minél nagyobb a versbeli beszélő fájdalma, annál tökéletesebb művel fejezi ezt ki. Úgy látszik, épp a fájdalom táplálja azt a szenvedélyt, amely képes a **tökéletes műalkotás** létrehozására.

Mert ez a mű bizony a tökéletesség benyomását kelti. A vers műfaja **óda, magasztos tárgyú, ünnepélyes hangvétellű költemény**. Emellett elégiának is tekinthető, hiszen az elvesztett szerelem miatti bánat szólal meg benne. A költemény **időmértékes verselésű**. A verssorok ritmusát az egy hosszú és egy rövid szótagból álló versláb, a **trocheus** (– u) adja. A sorok végén **keresztírim** (a b a b) található. Emellett a formai tökéletesség érzetét erősítik a felbukkanó **alliterációk, betűrímek** is („szép szavadnak: / Mégis megcsalál”).

A versciklus olyan versek sora, amelyeknek hasonló a témája.

A vershelyzet:

- rögzítheti a mű születésének térbeli és időbeli körülményeit;
- bemutathat egy olyan emberi helyzetet, amelyre a vers ad választ.

Mit gondolnak mások?

Mikor megtudta, hogy az előkészítőn buktam, Léon apóm a térdére ültetett, és elmesélte a nyúl meg a teknősbéka történetét. Jól emlékszem még, milyen volt hozzá bújnom, milyen simogató volt a hangja.

– Felfogtad, öregem, hogy emberfia egy lyukas garast nem tett volna a fránya teknőcre, mert olyan lassú... És mégis ő győzött! És tudod, miért győzött? Mert helyén volt a szíve, és nem hagyta magát! Te is ilyen vagy, én tudom! Láttam ám, hogy képes vagy órák hosszat fúrni-faragni... Teknőc vagy, nekem elhiheted!

– De az iskolában sose az a feladat, hogy fúrjunk-faragjunk! – zokogtam neki. – Mindig olyasmi, amit lehetetlen megcsinálni!

Mikor megtudta, hogy hatodikban buktam, már más húrokat pengetett. Elmentem hozzájuk, ahogyan szoktam, és nem fogadta a köszönésemet. Némán ettünk, és a kávé után is maradt a helyén.

– Léon apó?

– Mit akarsz?

– Megyünk a sufniába?

– Nem.

– Miért nem?

– Mert anyád elmondta a rossz hírt.

– ...

– Én egyszerűen nem értelek. Utálod az iskolát, de mindent elkövetsz azért, hogy minél tovább ott fogjanak...

Nem feleltem semmit.

– Nem lehetsz ennyire tökkelütött! Az vagy? – vágta oda nyersen.

– Az.

– Ettől jön rám az idegroham! Ó persze, a legegyszerűbb kijelenteni, hogy nulla vagyok, és széttárni a kezedet! Ó persze! Így akarta a sors! El vagyok átkozva, sima ügy! No és hogyan tovább? Tervek? Elindulsz visszafelé, újra az ötödik, újra a negyedik satöbbi, hogy aztán harmincéves korodra esetleg kiköhögöd az érettségit?

Egy párna csücskét babráltam, nem mertem fölneézni.

– A fenébe, tényleg nem értelek. Az öreg Léont mindenesetre felejtse el. Nekem egy ember ne vágja a gyeplőt a lovak közé! Hagyjanak békén a bohócok, akik sajnálattatják magukat! Akik fegyelemsértésért kapnak útilaput! Téboly! Kicsapás, osztályisméltés. Bravó! Gyönyörű! Gratulálok! Voltam olyan hülye, hogy mindig kiálltam

» Anna Gavalda: 35 kiló remény (Magvető Kiadó, 2009)

melletted! ... Mindig! Folyton fűztem a szüleidet, hogy bízzanak benned, mentegetelek, buzdítottalak! Ide hallgass, kis haver: boldogtalannak lenni sokkal könnyebb, mint boldogulni, márpedig én ki nem állhatom, ha valaki beéri a könnyű megoldással, ki nem állhatom a siránkozókat! Boldoguljál, a teremtésit! Tegyéél a boldogságodért!

(Anna Gavalda *35 kiló remény* című regénye nyomán,
fordította: N. Kiss Zsuzsa)

SZÖVEGÉRTÉS

1. Milyen a viszony az elbeszélő és nagyapja, Léon apó között? Neked kivel van ilyen kapcsolatod?
2. Ismered a nyúl és a teknősbéka történetét? Foglald össze a saját szavaiddal! Ha szükséges, nézz utána a könyvtárban!
3. Alkossatok csoportokat, és beszéljétek meg, egyetértetek-e Léon apó „módszerével”!
4. Te mit gondolsz Léon apó módszeréről? Véleményedről írd le a füzetedbe!
5. Szerinted hogy alakult a fiú sorsa ezek után? Folytasd a történetet először úgy, hogy a fiú nem hallgat nagyapja tanácsára, majd úgy, hogy megfogadja azt!

Rendszerezünk!

A megszemélyesítés

Csokonai versében a lírai én emberi tulajdonságokkal ruházza fel a remény fogalmát. Gyűjtsd össze, milyen emberi tetteket hajt végre a megszemélyesített reménység a műben!

1. versszak	A remény megszemélyesítése	„Miért nevensz felém?”
2. versszak	Egy tavaszi kert képei	„Rám ezer virággal / Szórtad a tavaszt”
3. versszak	Egy téli kert képei	„Tavaszom, vígságom / Téli búra vált;”
4. versszak	A búcsúzás	„Hagyj el engemet!”

„S választottunk magunknak csillagot”

1. Írd le, milyen színek, hangok, képek kapcsolódhatnak egy holdfényes erdei sétához!
2. Szerinted fontos szerepe van a fantáziának, a képzelőerőnek az életünkben? Érvelj!

Petőfi Sándor: A négyökrös szekér

Nem Pesten történt, amit hallotok.
Ott ily regényes dolgok nem történnek.
A társaságnak úri tagjai
Szekérre ültek és azon menének.
Szekéren mentek, de ökörszekéren.
Két pár ökör tevé a fogatot.
Az országúton végig a szekérrel
A négy ökör lassacskán ballagott.

Világos éj volt. A hold fenn vala;
Halványan járt a megszakadt felhőkben,
Miként a bús hölgy, aki férjének
Sírholmát keresi a temetőben.
Kalmár¹ szellő járt a szomszéd mezőkön,
S vett a füvektől édes illatot.
Az országúton végig a szekérrel
A négy ökör lassacskán ballagott.

► Ökrös szekér a hortobágyi pusztán (2005, MTI Fotó: Friedmann Endre)

1 kalmár: kereskedő

A társaságban én is ott valék,
S valék szomszédja épen² Erzsikének,
A társaságnak többi tagjai
Beszélgetének s énekelgetének.
Én ábrándoztam s szóltam Erzsikéhez:
„Ne válasszunk magunknak csillagot?”
Az országúton végig a szekérrel
A négy ökör lassacsán ballagott.

„Ne válasszunk magunknak csillagot?”
Szólék én ábrándozva Erzsikéhez,
„A csillag vissza fog vezetni majd
A mult időknék boldog emlékéhez,
Ha elszakaszt a sors egymástul minket.”
S választottunk magunknak csillagot.
Az országúton végig a szekérrel
A négy ökör lassacsán ballagott.

(1845)

Kérdések, feladatok

1. Foglald össze röviden, mi történt a versben!
2. „Ott ily regényes dolgok nem történnek.” Mit jelent az első versszakban a regényes szó?
3. Dolgozzatok párban! Keressétek ki és nevezzétek meg a műben található költői eszközöket!
4. Milyen a vers hangulata? Gyűjtsd össze, milyen eszközökkel érzékelteti ezt a költő!
5. Mi emlékeztet a versben a mulandóságra? Milyen hiedelem kapcsolódik a csillagválasztás szokásához?
6. Írjatok fogalmazást *Ha lenne egy négyökrös szekerem* címmel!

» A refrén

Petőfi verse alkalmi jellegű, egy valóban megtörtént esemény hatására keletkezett. A költő 1845-ben Borjádön vendégeskedett egyik barátja, volt sárszentlőrinci iskolatársa, Sass István kúriájában.

A költemény igazi lírai alkotás. Egyetlen eseménye, hogy csillagot választanak maguknak a fiatalok. Egyetlen pillanatot próbál megragadni, a boldogságot próbálja szavakba önteni. Ahogyan a csillagot is azért választják a fiatalok, hogy örökre emlékeztesse őket erre az órára, úgy a vers is az idővel, az elmúlással akar dacolni. S a békés kocsiszáz hazafelé csakugyan érdemes rá, hogy megörökítsék. Az emberi élet legboldogabb perceit nem feltétlenül a látványos és nagy események jelentik, és nem is a lármás ünnepek, hanem sokszor épp azok a pillanatok, amikor látszólag semmi különös sem történik velünk. Ilyenkor az

» Barabás Miklós: Petőfi Sándor (1845)

2 épen: éppen

ember szeretné megállítani az időt, s ha már ezt nem teheti, mélyen emlékezetébe vési a szép és gondtalan percet.

A költemény műfaja életkép. Az életkép a mindennapi élet valamely jellemző alakját, helyzetét, eseményét megörökítő lírai műfaj.

A szekerezés ráérős nyugalmát, az utazás eseménytelenségét a költő azzal is kifejezi, hogy gyakori **ismétlésekkel** lassítja, néha **szórendcserékkel** szakítja meg a vers tempóját:

„Az országúton végig a szekérrel
A négy ökör lassacskán ballagott.”

Amikor a versszakok végén újra és újra megismétlődnek ezek a sorok, mintha az olvasót is lelassítaná, türelemre intené a költő. **A versszak végi sorok ismétlődését refrénnek nevezzük.** A refrénnek többféle szerepe lehet: fokozhatja a zeneiséget vagy nyomatékosíthatja az ismétlődő gondolatot.

A refrén a költemények versszakainak végén vagy ritkábban más helyén ritmikusan visszatérő verssor (verssorok). A refrén hordozhatja a vers legfőbb mondanivalóját, de ellentétben is állhat a vers tartalmával.

Rendszerezünk!

A boldog pillanat

Foglald össze röviden az alábbi táblázat segítségével a költő által megörökített történetet!

ELŐKÉSZÍTÉS			MEGOLDÁS
Hol?	Mikor?	Kik?	Mi történt? Mi a regényes dolog?
„Nem Pesten történt” „Szekéren mentek”	„Világos éj volt.”	„A társaságnak úri tagjai” „A társaságban én is ott valék, / S valék szomszédja épen Erzsikének”	„S választottunk magunknak csillagot.”

„Te az én szívemet elkérnéd”

1. Kit szeretsz a legjobban a világon? Miért?
2. Hogyan tudod megmutatni valakinek, hogy fontos neked?
3. Ki a példaképed? Mutasd be őt röviden a társaidnak!

József Attila: Istenem, én nagyon szeretlek...*

Istenem, én nagyon szeretlek,
Én szíve lennék a szivednek.
Ha rikkancs¹ volna mesterséged,
Segítnék kiabálni néked.

Hogyha meg szántóvető lennél,
Segítnék akkor is mindennél.
A lovaidat is szeretném,
Szépen, okosan vezetném.

Vagy inkább ekeszarvat fogva
Szántanék én is a nyomodba.
A szíkre² figyelnék, hogy ottan
A vasat még mélyebbre nyomjam.

Ha tanár lennél, én ügyelnék,
Hogy megtanulják jól a leckét.
S odahaza a sok tanítvány
Dolgozatát is kijavítnám.

Nem zavarnálak ennél, annál,
Tudnám én jól, mire mit adnál.
S bármi efféle volna munkád,
Velem azt soha meg nem unnád.

Ha nevetnél, én is örülnék,
Vacsora után melléd ülnék.
Te az én szívemet elkérnéd
S én hosszan, sok szépet mesélnék.

(1925)

➤ József Attila gyermekkori képe

* József Attila 1928-ban írt *Istenem* című versének korábbi változata

1 rikkancs: utcai újságárus

2 szík: szikes talaj

Kérdések, feladatok

1. Melyik családtagra emlékeztet a versben szereplő Isten-alak? Miért?
2. Szerinted milyen korú a versben megszólaló személy? Érvelj!
3. Hogyan szeretné kimutatni a szeretetét a versbeli beszélő Isten iránt?
4. Jellemezd egy szóval az utolsó versszak hangulatát!
5. Csoportmunkában rendszerezétek az eddig tanult ismereteiteket a vallásokról! Készítsetek gondolatábrát!
6. Írj fogalmazást, amelyiknek a zárósora: ... én nagyon szeretlek.

» Isten és Apa

József Attila több versében is foglalkozik az Isten kérdéssel. Ezeket vagy pályája első felében, vagy halála évében, harminckét évesen írta. A tárgyalt vers is korai, és tiszta, gyermekien naiv, őszinte, egyszerű képekben fogalmazza meg az Isten iránti szeretetet, hűséget.

Erősen érezhető rajta az apa nélkül eltöltött gyermekkor és ifjúkor fájdalma, hiányérzete. A megszólított akár az apa is lehetne. Egy apa lehet az, aki a földeken dolgozik, s aki mellé vacsora után oda lehet ülni.

» József Attila, édesanyja és nővére, József Etelka (Budapest, 1919)
A képen a költő barátjának, dr. Espersit Jánosnak szóló dedikációja olvasható

Mit gondolnak mások?

Kedves Isten!

Te vagy a kedvenc istenem. Nem állítok senkit elébed, és sokat imádkozom hozzád. Remélem válaszolsz, és te is sokat gondolsz rám! Felhívhatsz, ha akarsz!

Szeretettel

Jerry (9 éves)

Kedves Isten!

Köszönet neked a szüleimért, a húgomért, Anitáért, és a nagypapáért meg a nagymamáért! Mindannyian nagyon kedvesek és rendesek. Philt, a bátyámat pedig megbocsátom neked – gondolom, még nem fejezted be egészen.

Sean (12 éves)

Kedves Isten,

nagyon szeretlek téged. Azt akarom, hogy még idő előtt tudd meg, hogy szeretnék együtt lenni veled a mennyekben.

Örök szeretettel

Sarah (8 éves)

Kedves Isten,

apu azt gondolja, hogy ő te vagy. Kérlek térítsd észre!

Wayne (11 éves)

Annak, akit illet!

Igazán nagyon szeretnék hinni benned. De nem tudom, hogyan kellene. Anyu hisz benned, de apu nem. Hogyan lehetnék biztos ilyesmiben? Miért nem teszed könnyebbé? Rendes dolog volna tőled. Semmi különlegesre nem gondolok, nem kellene szétválasztanod a tengert, vagy ilyesmi. Csak kicsit megkönnyíthetnéd. Például hamarabb elmúlhatnék 13.

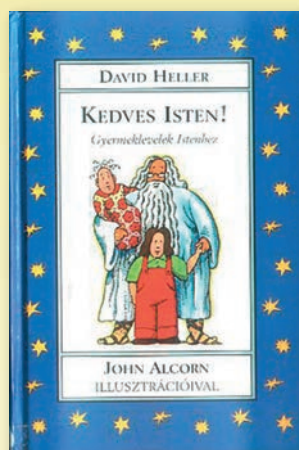
Joan (12 éves)

Kedves Isten!

Ha van pár perced, szeretnék veled beszélni néhány dologról. Először is kösz a karácsonyra kapott bicajt. Másodszer, kösz a hóért is. Harmadszor, mit szólnál egy kicsivel több szünidőhöz...?

Őszinte híved

Angela (9 éves)

Kedves Isten!

Azt olvastam, hogy az otthon ott van, ahol Isten (azaz te). Ez mit jelent pontosan? Azt jelenti, hogy ha vallásos iskolába járok, akkor hazajárok? Vagy hogy a nappalinkban is ott vagy? Mindenütt? Nem tudom. Csak azt, hogy a szívemben benne vagy.

Otthonról

David (12 éves)

(Részletek David Heller *Kedves Isten! Gyermeklevelek Istenhez* című könyvéből, fordította: Járdán Csaba)

1. Gyűjts a levelekből olyan részleteket, amelyek azt bizonyítják, hogy gyerekek írták őket!
2. Melyik levél áll hozzád a legközelebb? Miért?
3. Keres olyan részleteket a levelekben, amelyek felidézik József Attila versét!
4. Fogalmazd meg Wayne problémáját a saját szavaiddal!
5. Írj te is levelet! Kezddheted úgy is, hogy „Kedves Isten”, de úgy is: „Annak, akit illet”!

SZÖVEGÉRTÉS

Rendszerezzünk!

Vallomás

Folytasd a sort! Hogyan mutathatná még meg a versben megszólaló a szeretét?

	TE (Istenem)	ÉN (a versben megszólaló)
Ha	rikkancs	segítek kiabálni
Hogyha	szántóvető	a lovaidat vezetném szántanék a nyomodban
Ha	tanár	ügyelnék, hogy megtanulják a leckét kijavítanám a sok tanítvány dolgozatát
Ha	nevetnél	örülnék

„Fényről álmodtam: fény ragyog”

1. Szoktál álmodozni? Ha igen, miről?
2. Mit gondolsz, mi a szerepe az álmodozásnak az életünkben?

Kányádi Sándor: Álmodó

Várost álmodtam ide én;
fölraktam, itt van: az enyém.

Utat álmodtam, kész az út;
fürkészem: milyen messze fut?

Fényről álmodtam: fény ragyog.
És álmodtam egy ablakot,

ahonnan majd a végtelen
tavaszi eget nézhetem.

Megvan végre az ablakom,
van szobám, ahol lakhatom,

van alázatos szőnyegem,
naponta többször ehetem.

Mi kell még – kérdik –, nem elég?
Örülök persze – szólanék,

de csak a fejem ingatom.
Állok némán – és álmodom.

(1965)

➤ Márffy Ödön: Kilátás az ablakból

Kérdések, feladatok

1. Fogalmazd meg, mi a különbség álom és álmodozás között!
2. Idézd föl és írd le a legemlékezetesebb álmodat!
3. Mit jelent a „város”, az „út” és a „fény”? Bátran engedd szabadjára a képzeletedet!
4. Miért nevezi a vers „alázatosnak” a szőnyeget?
5. Kik kérdezik a versbeli beszélőtől a 7. versszakban, hogy „Mi kell még”?
6. Szerinted igaza van a vers beszélőjének? Érveld!

» A lírai alany

Ha visszalapozol pár leckét, megfigyelheted, hogy mindenütt elkerültük a költő emlegetését. A költő ezt gondolja, a költő ezt mondja. Mindenütt hangsúlyoztuk, hogy a versbeli beszélő az, akinek a szavait halljuk. Nem biztos, hogy a költő is azt gondolta, amit a versben kimondat valakivel. Valakivel? De hát kivel? Hol ezzel, hol azzal. Valakivel, aki nála is szomorúbb. Valakivel, aki nem vallja be a versben a szomorúságát. Ezt a megszólalót **lírai ének** vagy **lírai alany**nak nevezzük.

Kányádi Sándor versében arról olvastunk, hogy az ember akkor sem tud maradéktalanul boldog lenni, ha minden kívánsága teljesült. Életünkhöz hozzátartozik az örök sóvárgás, az örök vágyakozás valami más után. De azt, ugye, mégsem jelenthetnék ki, hogy Kányádi Sándor a szép lakásában is elégedetlen maradt? Azt ugye nem mondhatnánk, hogy a költőnek szép szőnyege van? Pontosabban szól a feletünk, ha úgy fogalmazunk: a lírai én továbbra is elégedetlenséget érez. A lírai alany továbbra sem tud álmok, vágyak nélkül élni.

» Kányádi Sándor (MTI Fotó: Beliczay László)

A lírai én a versben megszólaló beszélő, aki nem feltétlenül azonos a költővel.

Mit gondolnak mások?

Mind a korábbi nemzedékek, mind napjaink kamaszainak közös gondja a jövőre való felkészülés. „Mihez kezdjek az életemmel?” – ez a kérdés nem pusztán a pályaválasztásra vonatkozik. Végző soron az élet értelmének kérdése ez: „Mibe érdemes befektetnem az életemet? Hol fogom megtalálni az igazi boldogságot? Milyen területen tudom leginkább kibontakoztatni képességeimet?” Bármilyen elvontnak is tűnnek számunkra ezek a tünődések, a tinédzser számára nagyon is valóságosak, hiszen konkrét döntéseket kell hoznia: „Tovább tanuljak? Vagy inkább az iskola után dolgozni kezdjek? Milyen munkát keressek?” Ezek a döntések hosszú távon meghatározzák a kamasz életét. Minden lépés elvezet valahová, és egyúttal kijelöli a végállomást. Ez bizony néha félelmetesnek tűnik a gyerekkorból épphogy kinőtt kamaszok számára.

Nagy szolgálatot teszünk gyermekünknek, ha beszélünk saját tinédzserkori útkeresésünkről, harcainkról, örömeinkről és csalódásainkról. A kérdésekre persze neki kell választ találnia, de ösztönözhetjük a keresésben.

(Gary Chapman *Kamaszokra hangolva* című műve nyomán, fordította: Péter Erika)

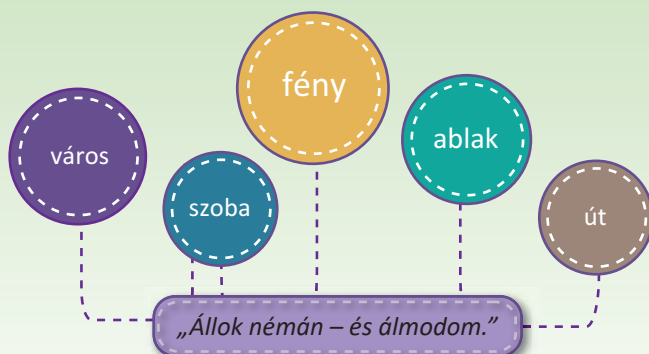
SZÖVEGÉRTÉS

1. Kiknek szól a fenti szöveg?
2. Válassz egyet az első bekezdés kérdései közül, és válaszold meg röviden!
3. Idézzetek föl olyan helyzeteket eddigi olvasmányélményeitekből, ahol a hős helyesen döntött, és ti is így tettetek volna az ő helyében!
4. Előfordult-e már veled, hogy nehezen döntöttél? Milyen módszerrel jutottál el a döntésig? Mi igazolta döntésed helyességét (siker, jó érdemjegy, dicséret stb.)?

Rendszerezzünk!

Hétköznapi álmódok

Gyűjtsd össze, minek örülnél a legjobban! Rajzold le, vagy meséld el!

„Csak ülnek, néznek, néznek, ülnek”

1. Mit csinálsz a szabadidőben? Mire hány órát fordítasz?
2. Van-e tévé vagy számítógép a szobában? Fogalmazd meg, mit gondolsz erről a helyzetről!

Roald Dahl:¹ Tanács a televíziózással kapcsolatban

Az a legfontosabb dolog
(A gyerekekre gondolok),
Hogy SOHA, SOHA nem szabad,
Hogy tévéműsort lássanak –
Sőt, legjobb, ha a bárgyú láda
Már be sem kerül a szobába.
Amerre csak jártunk, a tévét
A gyerekek szájtátva nézték.
Két-három óra meg se kottyán,
Csak néznek, míg a szemük kipottyan.
(Múltkor is láttunk egy helyen
Tíz szemgolyót a szőnyegen.)
Csak ülnek, néznek, néznek, ülnek,
Míg hipnózisba² nem kerülnek,
S a sok szennytól, mit egyre néznek,
Olyanok lesznek, mint a részeg.
Ó, persze, tudjuk, csendbe vannak,
A falnak fejjel nem rohannak,
Nem kezdik egymást hasogatni,
Hagynak nyugodtan mosogatni,
Míg fő az étel, hűl a lekvár –
De azon eltűnődtetek már,
Hogy ez a rémséges doboz
Miféle dolgokat okoz?

1 Roald Dahl (1916–1990, ejtsd: roald dál): norvég származású angol író. Magyarul is olvasható gyermekkönyvei: Karcsi és a csokoládégyár, A barátságos óriás, Danny, a szupersrác

2 hipnózis: görög eredetű szó, jelentése alvás; öntudatlan állapot

ELSORVASZT MINDEN ÉRZETET!
MEGHAL BELÉ A KÉPZELET!
Az észet betömi, eldugítja!
A gyereket úgy elbutítja,
HOGY TÖBBÉ BIZTOSAN NEM ÉRT MEG
TÜNDÉRVILÁGOKAT, MESÉKET!
Az agya lágy lesz, mint a sajt!
FEJÉBEN DUDVA, GAZ KIHAJT!
NEM IS TUD MÁST, csak nézni majd!
„Na jó! – mondjátok majd. – Na jó!
De ha a televízió
Nincsen, mivel foglaljuk el
A drága gyermekünk, mivel?”
Ezt fogjuk akkor válaszolni:
Míg nem volt még e bamba holmi,
Míg e szörnyet fel nem találták,
Mit csináltak vajon a drágák?
Hát elfelejtettétek volna?
Ezt mondjuk lassan, szótagolva:
OL... VAS... TAK...! És OLVASTAK és
OLVASTAK, s még ez is kevés
Volt nekik, OLVASTAK tovább!
Fél napjuk olvasásból állt!
A polc könyvekkel volt tele,
A föld, az asztal is vele,
S az ágy mellett, a kishabába
Még több könyv várt elolvasásra.
Sok szép mese, volt benne sárkány,
Volt indián, cet és királylány,
Kincses sziget, és messzi partok,
Hová sok csempész lopva tartott,
Kampó kezű, komor kalózok,
Egy elefánt, ki csak hallózott,
És rémes, éhes kannibálok,
Üstbe ki tudja mit dobálók...
Mily könyveken busult-vidult, ó,
Az a sok régi-régi lurkó!
Hát kérve kérünk titeket,
A tévékészüléketek

Dobjátok el, s mi hely marad,
Oda tehetek polcokat,
A polcra végig könyveket,
Hadd ontsanak csak könnyeket,
Hadd rúgkapáljanak a kölkök,
A nyelvük hadd legyen csak öltött –
Ígérjük, nem kell félnetek,
Ha vártok egy vagy két hetet,
A drágalátos gyermekek
Egyszer csak rájönnek maguktól:
Egy könyvtől lennének nagyon jól.
S ha már olvasnak ők – juhéj!
Szívükben árad szét a kéj,
Érzékeik kiélesednek,
Nem értik majd, hogy mit szerettek
Az émeletű, a silány,
Hülye, idétlen masinán.
S azok a drága gyermekek
Hálásak lesznek majd neked.

(Fordította: Varró Dániel)

Kérdések, feladatok

1. Milyen hatásai vannak a vers szerint a tévénézésnek?
2. Miért hagyják a mű szerint a szülők, hogy a gyerekeik tévét nézzenek?
3. Milyen hatásai vannak a vers szerint az olvasásnak?
4. Keresz példát a szövegben a felsorolt költői eszközökre: metafora, hasonlat, megszólítás, kérdés, felkiáltás, túlzás!

» Hétköznapi témák

Roald Dahl angol költő verse egészen prózainak látszik. Pontosabban hétköznapiak. Már a címe is: hogy a tévénézésről akar beszélni! Hát ez meg miféle költemény? – gondolhatjuk. Valójában nagyon is költői szöveg ez, magában hordozza a legtöbb olyan nyelvi eszközt, amely a lírát lírává, a verset verssé, a költészetet költészetté teszi.

Először is: teli van találóbbnál találóbb képekkel, amelyek az elvont, száraz gondolatokat megragadhatóvá teszik. „Fejében dudva, gaz kihajt”: **metafora** ez, hisz nem dudva az, ami kihajt a fejünkben, hanem zűrzavar, kavargás, téveszme. Azután meghökkentőek a **hasonlatok** is: „Az agya lágy lesz, mint a sajt!” Értjük persze, hogy nem kell ezt szó szerint venni, de hogy jobban fog szövegeket érteni, aki tévénézés helyett olvas, az egészen biztos. Hatásos költői eszköz a **fokozás** és a **túlzás** is, s erre is bőven látunk példát ebben a hétköznapiak tűnő versben. Annyira nézik a tévét, hogy kipottyan a szemük – mi ez, ha nem költői túlzás? Előbb csak az érzések soradásáról van szó, utána meg a képzelet haláláról: ez fokozás, a gyengébb megfogalmazásra következő erősebb kifejezés. **Megszólítást, költői kérdést** és **felkiáltást** is alkalmaz a költő. „Na jó!” – így hangzik a felkiáltás. „Mivel foglaljuk el gyermekünk?” – ez kérdés. „Hálásak lesznek majd neked”: ez pedig megszólítás.

Ez a vers tehát nagyon is megformált, stílusesszókben gazdag szöveg, függetlenül attól, hogy hétköznapi témáról szól hétköznapi nyelven. Tanuljuk meg, mert egyre több ilyen modern verssel fogunk találkozni: a **hétköznapi stílus** semmit sem árt egy műalkotásnak! Sőt, a mai költők egyre fontosabbnak érzik a hétköznapiságot, mert épp azokról a dolgokról akarnak beszélni, amelyek átszövik a mindennapjainkat.

A költészet, a lírai művek nincsenek elszigetelve a külvilágtól, témájuk lehet hétköznapi, mint például ebben a versben az olvasás és a tévénézés.

Rendszerezzünk!

Olvasnivalók

Mely korábban olvasott történetek, könyvek jutnak eszedbe az alábbi verssorok alapján? Írd le a címeket a füzettedbe!

„Volt indián, cet és királylány”

„Sok szép mese, volt benne sárkány”

„Egy elefánt, ki csak hallózott”

„Kincses sziget, és messzi partok,
Hová sok csempész lopva tartott”

Összefoglalás – Versek

Összefoglaló kérdések, feladatok

1. Párokat alkotva gyűjtsétek össze a líra műnemének jellemzőit! Munkátok eredményét foglaljátok vázlatba a füzetetekben!
2. Páros munkában dolgozva bizonyítsátok be egy-egy tanult műről, hogy a líra műnembe tartozik!
3. Mindenki írjon fel három-három, az elmúlt órákon tanult műcímet, szereplőt, szerzőt vagy fogalmat kisebb cetlikre, majd alkossatok csoportokat! A csoportokból egy-egy fő próbálja meg körülírni vagy elmutogatni a húzott szót csoporttársainak! Az a csapat győz, amelyik több feladványt talál ki.

A líra

A három műnem egyike. Az idetartozó alkotások valamilyen érzelmet, élményt fejeznek ki, és többnyire jellemző rájuk a verses forma.

Időmértékes verselés

A hosszú és a rövid szótagok szabályos váltakozásán alapuló verselési forma. Alapegysége a versláb.

Verslábak

spondeus	— —	(pl.: csel-ló)	jambus	∪ —	(pl.: gi-tár)
daktilus	— ∪ ∪	(pl.: zon-go-ra)	trocheus	— ∪	(pl.: brá-csa)

Verssorok

Hexameter: hat verslábból áll, spondeusokból és daktilusokból. Az ötödik versláb mindig daktilus, a hatodik pedig spondeus vagy trocheus.

Pentameter: hat verslábból áll, de a harmadik és a hatodik versláb csonka (egy szótagból álló). A harmadik versláb után úgynevezett sormetszet következik.

Olvasmányajánló

Könyvek verskedvelő olvasóknak

Idézzétek fel az eddig tanult versek közül azokat, amelyek a legnépszerűbbek voltak az osztályotokban! Olvassátok fel a kedvenc verseiteket!

Friss tinta [mai gyerekversek]

„Sok éve nem jelent meg ilyen remek versantológia. Gyerekeknek? Felnőtteknek? Én azt mondom, annak, aki éppen olvassa, de ha együtt teszik, az a legjobb! Szellemes, mulattató versek, egyiken sírsz, a másikon nevelsz, szóval az én ízlésem szerint valók.” (Halász Judit)

Kovács András Ferenc: Hajnali csillag peremén

„A Hajnali csillag peremén verseire a bravúros nyelvjáték és a még bravúrosabb rímtechnika jellemző. A kötet hét ciklusában a költő sorra veszi a természetben fellelhető csodákat, a növények életét és az évszakokat, megidézi a cirkuszok világát és különböző tájak jellegzetes állatait a pézsmatuloktól a dundi pandamedvén át Hasszán szamaráig.”

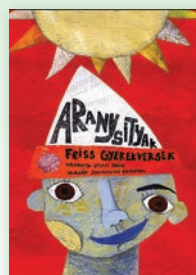

A világ tizenkét tételben. Versolvasókönyv gyerekeknek

„A vers – a legmodernebb szabadvers is – önmagában, megzenésítés nélkül is muzikál. Ha súlyos gondolatokat, szomorú érzéseket fogalmaz is meg: zenél benne a nyelv. S miközben ritmusa elringat vagy gyorsabban dobbantja a szívünket, varázslatos eleven képek sorát festi elénk...” (Falcsik Mari)

Aranysityak. Friss gyerekversek

„Mit csináljunk, ha unjuk a kaméleonunk színét? Tapetázzuk újra a falat, és ő majd alkalmazkodik. Ki az a maszatos szerencsen, aki életünkbe kis szerencsét belecsejn? Hát a kéményseprő!... Miért dobog Zsófi párnája? Hát mert apaszívet tettek bele... Ez a könyv tele van hasonló életfontosságú kérdésekkel és válaszokkal, melyek nélkül igazán nem élet az élet.”

GÁRDONYI GÉZA EGRI CSILLAGOK

*„Minden ház előtt janicsár. Minden tornyon félholdas
lófarok. Csak a Boldogasszony templomán áll még az
aranyos kereszt.”*

„Itt mindenki a hazát védi”

1. Milyen témájú könyveket szeretsz olvasni? Miért?
2. Melyik könyvet olvastad utoljára? Meséld el a többieknek, hogy miről szólt!

A „nagy könyv”: az *Egri csillagok*

► Gárdonyi Géza író szobra, Kutas László szobrászművész újonnan felavatott alkotása az egri Gárdonyi Géza téren (2014, MTI Fotó: Komka Péter)

Az *Egri csillagok* 2005-ben a Magyar Televízió *A Nagy Könyv* című, szépirodalmat népszerűsítő adássorozatában elnyerte a „Magyarország legnépszerűbb könyve” címet. Ez azt jelenti, hogy az először 1901-ben megjelent regény ma is igen közkedvelt, sok olvasó kedvence (a televíziós műsorban 400 ezren szavaztak).

Gárdonyi Géza műve történelmi (vagy más szóval: történeti) regény, melynek cselekménye az oszmán-török hódítások korában játszódik, egészen pontosan 1533 és 1552 között. A szerző rendkívül nagy alaposággal járt utána a történelmi háttérnek, még Isztambulba is elutazott, hogy pontosan tudja leírni a regény harmadik részének helyszínét. Az író élete utolsó huszonöt évében Egerben élt magányosan, szinte minden idejét az írásnak szentelve – kortársai ezért „egri remetének” is nevezték. Halála után az egri vár Bebek-bástyáján kialakított díszsírhelyen helyezték végső nyugalomra. Sírján egyszerű fakereszt áll ezzel a felirattal: „Csak a teste”.

A regény alcíme: Bornemissza Gergely élete. Ő a főhős, aki valóságos történelmi személy volt, de az *Egri csillagok*ban leírtak nem mindenben felelnek meg a történelmi forrásoknak. Erről később majd részletesen is olvashatsz. A további szereplők között is találhatunk történelmi személyeket (Dobó István, Szolimán szultán, Török Bálint, Mekksey István stb.), de bőven akadnak kitalált alakok is (pl. Jumur-

dzsák, Sárközi). A szereplőket elsősorban az elbeszélő ismerteti meg velünk, aki nem szereplője a regény cselekményének (tehát külső elbeszélő), viszont mindent tud, sokszor még azt is, amit az egyes szereplők gondolnak (mindentudó elbeszélő). Az is előfordul persze, hogy a szereplők egymást jellemzik beszélgetéseik során. A rokonszenves szereplők (pl. Vicuska) szinte csak jó tulajdonsággal rendelkeznek, az ellenszenvesek (pl. Jumurdzsák) viszont szinte csupa rosszal.

A mű öt részre tagolódik. Az első három rész cselekménye a vár ostroma előtt játszódik: 1533-ban, 1541-ben, illetve 1544-ben. Azt mutatja be, hogyan válik a főszereplő, Bornemissza Gergely alkalmassá arra, hogy Eger védelmének meghatározó hőse legyen. Kisfiúként ismerkedünk meg vele. A regény utolsó két, Eger várának 1552. évi ostromát elbeszélő részében Gergely már hadnagy, akinek bátorsága és találékonysága nagyban hozzájárul ahhoz, hogy a törökök nem tudják elfoglalni a várat.

A cselekmény – főként a mű első felében – több szálon fut, néhány ezek közül: török hódítások a 16. században, Éva és Gergely szerelme, Török Bálint sorsa. Ezeket a különböző szálakat nemcsak a főbb szereplők kapcsolják össze, hanem a regényben vissza-visszatérő motívumok és tárgyak is (pl. a csillagok, a hold, Jumurdzsák gyűrűje).

A regény központi témája a hősies, önfeláldozó hazaszeretet. Az alapelveket Dobó István, a vár kapitánya fogalmazza meg: „Itt mindenki a hazát védi. Ha vér kell, vérrrel. Ha élet kell, étellel. [...] Aki többre becsüli a bőrét, mint a nemzet jövődjét, nyitva még a kapu. Nekem férfiak kellene. Inkább kevés oroszán, mint sok nyúl.” A regény címe is jelképes: az egri csillagok maguk a várat védő hősök, akiknek névjegyzékét az író végakarata szerint 1923 óta a regény kiadásában függelékként közlik. Várkonyi Zoltán 1968-ban készítette el a regény filmváltozatát.

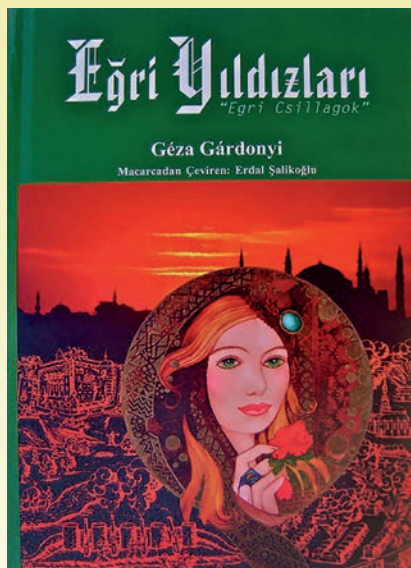

➤ Jelenet az Egri csillagok című filmből (1968, Rendező: Várkonyi Zoltán, Dobó szerepében: Sinkovits Imre)

Kérdések, feladatok

1. Melyik században játszódik az *Egri csillagok* cselekménye?
2. Történelemtörténet-e szerinted az *Egri csillagok*? Érvelj!
3. Ki a mű főszereplője, és kik a főbb szereplők? Rendezd őket csoportokba!
4. Idézd fel a legfontosabb cselekményszálakat, és adj nekik egy-egy rövid saját címet!
5. A történelem, a kaland, a szerelem vagy a hősiesség bemutatása a regény fő célja? Válaszodat támaszd alá érvekkel!
6. Készíts listát a kedvenc könyveidről! Melyik a te „nagy könyved”?

Mit gondolnak mások?

➤ A regény török kiadásának borítója

Az *Egri csillagok*at számos nyelvre lefordították: elérhető angolul és németül éppúgy, mint Kelet-Közép-Európa majd minden nyelvén, de kínaiul, vietnamiul és oroszul is. Csak azok nem tarthatták még kézben anyanyelvükön a könyvet, akiket rajtunk kívül a leginkább érint a történet: a törökök. A török fordításért több kulturális és politikai szervezet fogott össze. A regényt Erdal Salikoglu ültette át törökre. Annak idején orvosként kerül kapcsolatba Magyarországgal, ahol Kobzos Kiss Tamás zenésztársa és fordító vált belőle.

A regényt egyszerűen „a megismerésért” akarta lefordítani. „Ez a regény törökökről és magyarokról mesél. Bár 112 évvel ezelőtt íródott, és úgy tudom, húsz nyelvre lefordították, törökül eddig nem volt elérhető. Ez elgondolkodtatott, majd döntöttem, és lefordítottam.”

Erdal Salikoglu hitt abban, hogy megismerés nélkül nem lehetséges a szeretet. „Ha megismered a másikat, akkor legalább két lehetőséged van: vagy szereted, vagy nem. De amilyen távol állsz a megismeréstől, olyan mélyen gyűlölhetsz is. Ezért akartam, hogy a népem jobban megismerje a testvérnép gondolatait. Nem tartottam attól, hogy rossz érzéseket kelt majd, mert ez történelem. Az pedig köztudott, hogy minden dolognak, eseménynek legalább két oldala van. Tudtam, hogy a magyar nép fontosnak tartja ezt a művet. Ennek nagy jelentősége van. Azt akartam, hogy a népem elolvassa és megtudja a testvérnép érzéseit, gondolatait a múlttól, a történelemtől. Talán van titok benne, talán nincs. De volt benne valami, ami nagyon tetszett: pont azokat

a gondolatokat és érzéseket találtam meg, amelyeket mi is megtapasztaltunk saját történelmünkben: például Gallipoli¹ védelmében, amikor egy maroknyi anyaföldért 250 ezren kiürítették a vértanúság kelyhét.” [...]

A fordító nem azt várja a török olvasóktól, hogy tetsszen nekik a mű, csak azt, hogy elfogadják, elolvassák, és az ott írtak ismeretében forduljanak a magyarok felé. (Kiss Nelli *Ilyen az Egri csillagok török szemmel* című cikke nyomán, <http://mno.hu>)

1. Mi a regény fordítójának eredeti foglalkozása?
2. Mi a megismerés útja a fordító szerint?
3. Nézz utána a könyvtárban, milyen értelemben nevezheti a fordító „testvérnépnek” a magyarokat!
4. Hogyan fogadnád az *Egri csillagokat*, ha török olvasó lennél? Írj felháborodott vagy elragadtatott olvasói levelet a mű török kiadójának!
5. Nézz utána a könyvtárban vagy az interneten, hány éves volt Szulejmán szultán 1541-ben!

Rendszerezzünk!

A regény utóélete

Az *Egri csillagok* az egyik legismertebb magyar regény a világon. Az előző oldalakon olvashattál arról, hogy számos nyelvre lefordították. Vitassátok meg, hogy mi teheti érdekfeszítővé Gárdonyi regényét más népek számára is!

1 Gallipoli: félsziget Törökország európai részén

Hol terem a magyar vitéz?

1. Tegyük fel, hogy az egyik barátodat csúnyán megbántották az iskolában. Hogyan próbálnád meg lebeszélni a bosszúállásról?
2. Előfordult már veled, hogy nehezen tudtál megbocsátani valakinek? Hogyan sikerült mégis? Vagy miért nem sikerült?
3. Szerinted mi a teendő, miután megbántottunk valakit? Készíts „akciótervet”!

Gárdonyi Géza: Egri csillagok (I. 12–13., részlet)

12

A pap magára maradt a törökkel.

A török állt a cserfánál, és a fűre bámult. A pap a lándzsára támaszkodva állt előtte tizlépésnyire.

A kocsizörgés darabig még hallatszott, aztán az erdei csendesség vette őket körül.

A török akkor fölemelte az arcát.

– Mielőtt megölnél – mondotta sápadtan –, hallgasd meg egy szavamat. A derekamon az öv tele van arannyal. Az ilyen nagy zsákmányért megteheted azt, hogy el is temess.

A pap nem felelt. Csak nézte a törököt egykedvűen.

– Ha felakasztottál – folytatta Jumurdzsák –, áss nekem sírt itt a fa alatt, és tégy belé ülőleg. Fordíts arcommal Mekka¹ felé. A pénzemért megteheted.

Aztán nem beszélt többet. Várta a papot meg a kötelet.

– Jumurdzsák – szólalt meg végre a pap –, hallottam tegnap, mikor azt mondtad, hogy az anyád magyar nő volt.

– Az – felelte a török megelevenült nézéssel.

– Eszerint te félig-meddig magyar vagy?

– Az – felelte a török.

S a földre fordította a tekintetét.

– A törökök téged elraboltak gyermekkorodban?

– Eltaláltad, uram.

– Honnan?

– Már elfelejtettem.

– Hány éves voltál?

1 Mekka: az iszlám világ legszentebb helye

– Igen kicsi.
 – Apádra nem emlékszel?
 – Nem.
 – Arra se, hogy mi volt a neved?
 – Arra se.
 – Semmiféle név nem jut eszedbe a gyermekkorodból?
 – Nem.
 – Különös, hogy a beszédet nem feledted el.
 – A janicsárodában² sok magyar fiú volt.
 – Nem ismertél egy laki gyereket, Imre nevűt, Somogyi Imrét?
 – Úgy rémlik, mintha ismertem volna ezt a nevet.
 – Kerek fejű, fekete szemű, kis, testes fiú volt, mikor elrabolták, s mindössze ötesztendő. A bal mellén egy lóhere alakú anyajegy, mint nekem.

A pap széjjelvonta a mellén az inget: lóhere alakra csoportosult három lencsét mutatott a vállá és a mellbimbó között.

– Ismerem azt a fiút – mondotta a török. – Gyakorta láttam ezt a jegyet, mikor mosdottunk. Csakhogy most más a neve: Ahmed vagy Kubát, valami ilyenféle török név.

– Hát nem jártok együtt?

– Néha együtt, néha nem. Ő most Perzsiában hadakozik.

A pap föl és alá járt a török előtt. Egyszer csak rákiáltott:

– Hazudsz!

És élesen a szemébe nézett.

A török lesütötte a szemét.

– Mindegy – szólt a pap ismét nyugodt hangon. – Én nem öllek meg.

– Ó, uram! – kiáltott a török térdre borulva. – Lehetséges ez?

– Lehetségesnek lehetséges, de hogy okosságának nem ostobaság-e, az más kérdés.

– Irgalmazz, kegyelmezz meg nekem! Vedd el mindenemet, és tégy raboddá! Az eb nem olyan hű, mint én leszek hozzád!

– Csak az a kérdés – szólt a pap –, hogy ember vagy-e te vagy fenevad. Ha én téged elszabadítalak, ki kezkesedik arról, hogy megint nem ölöd és fosztogatod az én szegény nemzetemet?

– Allah verjen meg engem minden ostorával, ha valaha kardot fogok!

A pap a fejét rázta.

A török folytatta:

– Megesküszöm neked a legrettenetesebb esküvel, amit csak török mondhat.

A pap összefonta a karját, és a szemébe nézett a rabjának.

2 janicsár: zsoldos gyalogos katona, janicsároda: a janicsárok közös szállása

▶ *Jelenet az Egri csillagok című filmből (1968, Rendező: Várkonyi Zoltán, Jumurdzsák szerepében: Bárdy György)*

– Jumurdzsák, te itt a halál küszöbén térdelve diskurálsz³ velem, és engemet bolondnak gondolsz. Avagy azt véled, nem tudom én, mit mond a Korán⁴ a gyaurnak⁵ tett esküről?

A török homlokát kiverte a verejték.

– Hát mondj, uram, te valamit. Mondj akármit, az meg van téve.

A pap az állát a kezén nyugasztva gondolkozott. Aztán így szólt:

– Minden töröknél van valami amulett,⁶ ami védelmezi őt a harcokban, és segíti a jó szerencséiben.

A töröknek lecsüggedt a feje.

– A pénzed nem kell – mondotta a pap. – Azt az amulettet kívánom tőled.

– Nyúlj a mellesem⁷ alá – rebegte a török –, a nyakamon lóg.

Fölemelte a fejét. A pap csakugyan ott találta a kis kék selyemzacskóba varrt amulettet. Leszakította az aranyláncról, és zsebre tette.

Azután a török háta mögé lépett, és elvágta a lábán, kezén és karján általcsomózott kötelet.

A török lerázta a két kezéről a köteleket, és hirtelen megfordult. Szeme a tigris sárgán égő tekintetével villant rá Gábor papra.

Azonban a pap már akkor nekitartotta hegygel a lándzsát, és mosolygott.

– Nono, Jumurdzsák! Vigyázz, bele ne szúrd az orrodát!

Jumurdzsák dühében szinte lángot fújva hátrált a pap előtt. Mikor már vagy húsz-lépésnyire volt tőle, gúnyosan rikoltott:

– Tudd meg, ki volt a markodban, ostoba gyaur! Én ama híres jaja pasi⁸ Oglu Mohamed fia vagyok. Kaphattál volna értem zsákkal az aranyból!

A pap nem felelt. Megvető pillantást vetett rája, s a lándzsáját a kocsijára dobta.

13

A nap éppen elsüllyedt az éghatáron, mikor Gábor pap a kocsijára ült, és rátért az országútra.

A rabszolgák kocsisorának a végét még látta, amint lefelé mentek Pécsnek, de azt gondolta, hogy az csak az egyik rész; a többi északnak ment. [...]

3 diskurál: beszélget, társalog

4 Korán: az iszlám vallás szent irata

5 gyaur: hitetlen; keresztény ember, nem a törökök vallását (iszlám) gyakorolja

6 amulett: varázs erejű tárgy, ami a tulajdonosát megvédi minden rossztól

7 melles: ujjatlan ruhadarab

8 jaja pasi: janicsáralegység parancsnoka

Hanem az országutat a Dobó csapata állta el.

– Minek fordultál vissza? – kérdezte az egyik katona, mikor megismerte, hogy a rabok közül való.

A pap nem értette a kérdést.

– Jön a török – magyarázta a katona –, arra lesünk itt. Hát csak fordulj meg, és siess Pécsnek, mint a többi.

– Megállj, édes papom! – szólt Dobó.

S odalovagolt. [...]

– Arra kérnélek, vidd el magaddal ezt a kisfiút, és mihelyest lehet, küldd át nekem Török Bálinthoz Sziget várába.

– Szívesen – felelte a pap.

– Attól tartok, hogy valami baja történik – magyarázta Dobó. – Mink itt szétriasztunk egy jókora török csapatot, aztán, látod, valamelyik megsebezheti.

Kérdések, feladatok

1. Készíts vázlatot a szövegrészlet előzményeiről!
2. Fogalmazd meg, mik a következményei annak, hogy Gábor pap szabadon engedi Jumurdzsákokat, illetve hogy elveszi tőle a talizmánját!
3. Szerinted miért nem áll bosszút Gábor pap Jumurdzsákon? Próbáld meg minél több érvet felsorolni!
4. Miért hazudik Jumurdzsák, és miért nem tudja becsapni Gábor papot?
5. Párokban dolgozva gyűjtsetek össze lehetőségeket, mi mindent tehetett volna még Gábor pap a regénybeli helyzetben! Beszéljétek meg az osztályban, melyik megoldás hogyan vitte volna tovább a történetet!

» Az epika

Ebben a tanévben sok elbeszélő műről tanultunk, nem árt talán, ha ismét áttekintjük, mit is kell tudnunk az epika műneméről. **Az epika elbeszélő műveket foglal magába, amelyeket terjedelmük szerint tovább csoportosíthatunk. A kisepikába soroljuk a rövidebb műveket: például a mesét, a mondát, a novellát, az elbeszélést. A nagyepikába tartozik többek között a regény,** amelyről az *Egri csillagok* kapcsán részletesebben is érdemes beszélnünk.

A regénynek nemcsak írója van, hanem **elbeszélője** is. A kettő nem feltétlenül azonosítható, hiszen az író sokszor magára ölt egy maszkot. Az elbeszélő akár az egyik szereplő is lehet – ilyenkor végképp nem gondolhatjuk, hogy amit mond, az mind az író véleményét tükrözné.

› Dobó István szobra Egerben (Stróbl Alajos alkotása, 1907)

A regény elbeszélője több helyről is szemlélheti a dolgokat. Ha egyben szereplője a cselekménynek, akkor jobbra csak annyit tudhat, amennyit a regénybeli mozgása során lát, hall és tapasztal. De a nem szereplő **elbeszélő nézőpontja** is sokféle lehet. Van, hogy **mindentudó** ez az elbeszélő, még a hősök fejébe is beelát. És előfordul, hogy **korlátozott tudású**: csak annyit tud, amennyit egyik vagy másik szemtanú tudhat.

Az epika az elbeszélő műfajokat magába foglaló műnem.

Az epikus műveket terjedelmük alapján nagyepikai és kisepikai műfajokba soroljuk.

Rendszerezünk!

A regény jellemzői

Válassz egy regényt eddigi olvasmányélményeiből, és meséld el röviden a társaidnak, mi volt benne a legemlékezetesebb (pl. esemény, szereplő, színhely)!

Oda Buda!

1. A te életedben hol van jelentősége a cselnek, a „cselezésnek”?
2. Szerinted mikor szabad, és mikor nem szabad cselhez folyamodni? Érvelj!
3. Mitől válik felnőtté egy gyerek ma? Hogyan lehetett ez a török korban?

Gárdonyi Géza: Egri csillagok (II. 21., részlet)

A hold már akkor újra kisütött, és megvilágította a budai utat.

A kapun álló lándzsás törökök rá se néztek Gergelyre. Még akkor jöhetett-mehegett az egyes ember szabadon. Ki tudja, holnap nem rekesztik-e ki a magyart végképpen a Várból?

A ló menése csattogásra vált a kövezeten. Gergely a házak előtt is lándzsás janicsárokat látott. Minden ház előtt janicsár. Minden tornyon félholdas lófarak. Csak a Boldogasszony templomán áll még az aranyos kereszt.

Gergely a Szent György térre ért. Nagy bámulatára nem látott ott senkit.

Körüllovagolta a kútmedencét, az ágyúkat. Senki, senki. Csak egy dárdás török, vélhetőleg őrálló az ágyúk mellett.

Gergely leszállt, és hozzákötötte a lovát egy ágyúnak a kerekéhez.

– Mit csinálsz itt? – kiáltott rája a török.

– Várok – felelte Gergely törökül. – Csak nem félsz tán, hogy elviszem az ágyút?

– Nono – felelte a topcsi¹ barátságosan. – Hát török vagy te?

– Nem én.

– Hát akkor eredj haza.

– De nekem itt ma becsületbeli ügyem van. Légy, kérlek, türelmes.

A török akkor a fiúnak szegezte a dárdáját.

– Pusztulj innen!

Gergely eloldozta a lovát, és ráült.

A Fejérvári kapu felől gyalog és futva jött valaki. Gergely megismerte Fürjest, akinek a szőkesége szinte világított az éjszakában.

Eléje léptetett.

– Mekksey a Bálint úr házában van – szólott Fürjes lihegve. – Jer, mert az utcán nem engednek beszélni a janicsárok.

Gergely leszállt a lováról, és gyalog ment tovább Fürjessel.

¹ topcsi: tüzér

► Buda elfoglalása 1541-ben (török miniatúra, Isztambul, Topkapu Szeráj Múzeum)

– Hogyan történt ez a gázság? – kérdezte Gergely.

Fürjes vállat vont.

– A lehető legravaszabbul volt kieszelve. Míg mink a kis királlyal lent jártunk a táborban, a janicsárság beszállingózott a kapun, mintha az épületeket akarná megnézni. Csak lézengtek, bámultak. De egyre többen. Mikor már minden utca megtelt velük, egy kürtszóra előrántották a fegyverüket, és mindenkit bekergettek a házakba.

– Gazemberek!

– Így könnyű várat foglalni.

– Megmondta az én uram...

A palota ablakai nyitva voltak. Az egyik emeleti ablakban két fej látszott.

A kapu előtt épp akkor váltakoztak az örök, s a kapu alját egy nagy termetű janicsár állotta el.

– Mit akartok? – kérdezte félvállról.

– Idevalók vagyunk – felelte Gergely szárazon.

– Most kaptam a parancsot – szólt a török –, hogy: ki akar ki, be senki!

– Én a Török Bálint háza népe vagyok – szólt Gergely hevesen.

– Eredj haza, fiam – szólt lenézően a török –, Szigetvárra.

– Eressz be! – kiáltotta Gergely dühösen. S a kardjára csapott.

A török kihúzta a kardját.

– Takarodsz?!

Gergely elbocsátotta a lova kantárát, és szintén kardot rántott. Talán abban bízott, hogy nem egyedül van.

Az óriás török egyet mozdult, és a kardját fölillantotta. Gergely fejének csapott.

Gergely felfogta a vágást, s a kardja szikrát vetett a homályban. Ugyanabban a pillanatban előreszökkent, mint a macska, és vágott. Az arcába vágott.

– Allah! – bödült fel a török.

A falnak tántorodott. A háta alól ropogva hullt a vakolat.

Az emeletről kiáltás hangzott alá:

– Szúrd!

Gergely markolatig döfte a kardját a töröknek a mellébe.

Bámulva nézett az óriásra, mikor látta, hogy elejti a kardját, és zsákként dől el a fal mellett.

Gergely körülnézett. Fürjest kereste. Az bizony futott, sebesen futott a királyi palota felé.

Helyette három nagy süvegű janicsár közelített dühös rohanással és szitkozódva.

A fiú látta, hogy nincs veszteni való ideje. A kapura ugrott, és benyitotta. Azután gyorsan elreteszelte belülről.

A harctól izgatottan, remegő lábbal lépett még egynehányat, aztán hogy valaki dübörögve jött belülről a falépcsőn, leült a kapuboltozat alatt a padra, és lihegett.

Zoltay jött. Kard volt a kezében. Nyomában Mekcsey. Az is kardot rántott.

A kapualjban égő lámpás mind a kettőnek megdőbbsent arcát világította meg, mikor őt meglátták.

– Itt vagy már? – kiáltott Zoltay. – Nem történt bajod?

Gergely a fejével intett, hogy nem.

– Leszúrtad a törököt?

Gergely a fejével intett, hogy le.

– Gyere a szívemre, te kis hős! – kiáltotta Zoltay lelkesen.

És összelelgette a tizenöt esztendőes fiút, aki az imént tette le a vitézség próbáját.

A kapun dörömböztek.

– Menekülnünk kell – szólt Mekcsey. – A janicsárok összefutottak. Hanem előbb kezet, fiú! Ne haragudj rám, hogy megbántottalak.

Gergely kezét nyújtott. Kábult volt. Azt se tudta, mi történik vele. Szótlanul engedte, hogy tova hurcolják. Csak akkor ocsúdott fel, mikor a két ifjú lepedőkből kötelet csavart össze. Mekcsey szólította, hogy ereszkedjen le elsőnek az ablakon.

Gergely lenézett.

Lent a holdvilágos mélységben a királyi konyhakertet látta maga alatt.

➤ Topcsi (rekonstrukciós rajz)

Kérdések, feladatok

1. Foglald össze, milyen viszony fűzi Gergelyt Mekcseyhez, és milyen Fürjeshez!
2. Miért megy Gergely éjszaka a Szent György térre?
3. A szöveg megemlíti a Boldogasszony templomát a budai várban. Nézz utána a könyvtárban vagy az interneten, hogy nevezik ma!
4. Idézd fel történelmi tanulmányaidból, mi vezetett Buda elfoglalásához!
5. Keres a regényből más részeket, amelyekben Gergely hősiessége megmutatkozik!

» Az olvasás és a filmnézés

Sokat beszéltünk már az epikáról, az elbeszélő művekről és azon belül a regényről. Most érdemes még azt is rögzítenünk a magunk számára, hogy a regények sem egyformák: számos alcsoportot különböztethetünk meg köztük. **Kalandregény, ifjúsági regény, történelmi regény** – ezekről a típusokról bizonyára hallottál már. A kalandregény témája a szereplők kalandos története, a történelmi regényé valamilyen történelmi esemény.

► *Jelenet az Egri csillagok című filmből (1968, Rendező: Várkonyi Zoltán, Bornemissza Gergely szerepében: Kovács István)*

Napjainkban a kalandregény veszít a népszerűségéből. Ha izgalomra vágyik a közönség, gyorsabban, rövidebb idő alatt megkapják egy-egy kalandfilmtől ezt az élményt. Ahhoz nem kell annyi idő, mint egy regény elolvasásához. Ráadásul zenével, képpel, technikai bravúrokkal egészül ki a történet élménye, úgyhogy néha már nem is a cselekmény az érdekes, hanem a hatásos körítés. Fontos azonban tudnunk, hogy a filmek befogadásakor egészen másféle nézőpontból tekint a látottakra a néző, mint olvasáskor az olvasó.

A **filmnézés** hatalmas **érzelmi azonosulást** vált ki belőlünk. Egy megrázó jelenet a filmvászonon, főleg ha lírai zenével egészül ki, és megkapó arcokat mutat, könnyen csalhat egy pillanat alatt könnyeket a szemünkbe. Érzelmi azonosulásunk gyors és teljes, ami egy könyv olvasásakor kevésbé erőteljes. **Olvasáskor** viszont mondatról mondatra értelmeznünk kell a szavak jelentését, le kell fordítanunk a magunk nyelvére a leírtakat, még ha az anyanyelvünkön szólnak is. Ez a tevékenység úgy szórakoztat, hogy közben egy fontos gyakorlatot is végzünk. A film nagyszerű dolog, de ha kellően okos akarsz lenni, ajánlatos sokat olvasnod is.

A kalandregény történetének középpontjában a hős kalandjai, megpróbáltatásai vagy hőstettei állnak.

A történelmi regény témája valódi történelmi esemény, azonban a valóságos történelmi személyek és események mellett kitalált szereplők és helyzetek is szerepelnek a műben.

Mit gondolnak mások?

1541. augusztus 29-én foglalták el Buda várát I. Szulejmán oszmán szultán hadai, aminek eredményeként a Magyar Királyság területe tartósan három részre szakadt, és másfél évszázadra a Habsburg–török nagyhatalmi vetélkedés színterévé vált.

A két rivális király, I. Ferdinánd és Szapolyai János 1538-ban, a váradi békében megegyezett arról, hogy az utóbbi uralkodó halála után Magyarország a Habsburgok kezén egyesül majd, ám ez a titkos szerződés végül soha nem lépett érvénybe. Nem sokkal azelőtt ugyanis, hogy János 1540-ben befejezte életét, még hírt kapott fia születéséről, így végrendeletében nem vetélytársát, hanem a csecsemő János Zsigmondot nevezte meg örökösének.

Ferdinánd természetesen nem volt hajlandó beletörődni Szapolyai fiának trónra ültetésébe, fegyverrel tört János Zsigmond, Jagelló Izabella királyné és a család támogatói ellen. A Habsburg uralkodó által szervezett hadjárat legfőbb célja Buda meghódítása volt. Wilhelm von Roggendorf tábornok május 4-én kezdte meg a királyi székváros ostromát, melynek védelmét Fráter György, Werbőczy István és Petrovics Péter szervezte meg.

Mindeközben Mehmed bég 50 000 fős segédhada megérkezett a Csepel-szigetre, és hamarosan élelmiszert juttatott be Buda védőinek, így von Roggendorf győzelmi esélyei gyakorlatilag szertefoszlottak. Az idős hadvezér ennek ellenére augusztus közepéig körülzárva tartotta a várat, majd augusztus 20-án éhező seregével egy végső rohamra is kísérletet tett, ám a török–tatár csapatok és a Budáról kitörő magyarok ellen döntő vereséget szenvedett. Von Roggendorf a birodalmi had roncsaival hamarosan visszavonult Komáromba, így Szulejmán szultán augusztus 26-án megérkező főerői már nem vehettek részt a küzdelemben.

➤ Szulejmán

➤ János Zsigmond

➤ I. Ferdinánd

Ennek ellenére a következő napokban a törökök végigrabolták a környező vármegyéket, Szulejmán pedig augusztus 28-án üzenetet küldött óbudai táborából az özvegy királynénak, melyben személyes találkozóra hívta meg őt. Izabella félt attól, hogy a szultán Konstantinápolyba viteti majd, ám nem sok válaszára maradt: másnap a János-párti főméltóságokkal és a csecsemő János Zsigmonddal együtt tiszteletét tette a török táborban, ahonnan már egy másik Budára térhetett vissza.

Történt ugyanis, hogy a látogatás alatt Szulejmán janicsárjai beszivárogtak a kapukon, majd elfoglalták a várat. A törökök rövid küzdelem után lefegyverezték az őrköt, majd kitűzték a lófarkas zászlót, így a szultántól távozó magyar előkelők megdöbbenetesen konstatálhatták, hogy Budavár gyakorlatilag komoly erőfeszítés nélkül Szulejmán kezére került.

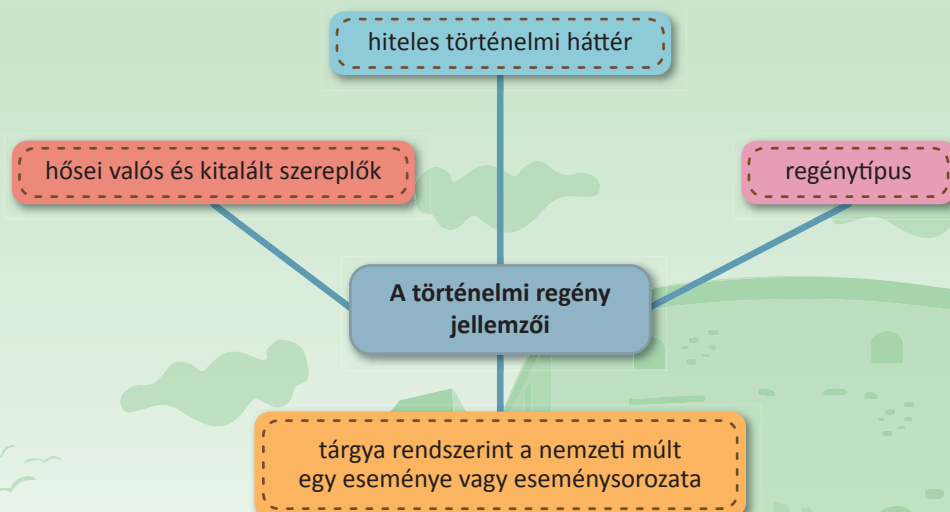
(Tarján M. Tamás: 1541. augusztus 29. Szulejmán szultán csellel elfoglalja Buda várát című írása nyomán, www.rubicon.hu)

1. Miért és hogyan szegte meg Szapolyai János a váradi békét?
2. A szöveg mely részletei szerepelnek a regényben is? Készíts listát!
3. Jogos volt-e a királyné félelme a szultánnál tett látogatástól? Érvelj a regény alapján!
4. Helyezkedj egy, a várat őrző magyar katona szerepébe, és meséld el 1541. augusztus 29-e eseményeit!

Rendszerezünk!

A történelmi regény

Vitassátok meg, mi tehet izgalmas, érdekesítő olvasmánnyá egy történelmi regényt!

A rab oroszlán

1. Fogalmazd meg, mit jelent számodra a kaland!
2. Milyen formában élhetsz át kalandot, izgalmat? Készíts felsorolást!
3. Szereted azokat a könyveket, filmeket, amelyekben csak kalandok vannak? Miért?

Gárdonyi Géza: Egri csillagok (III. 5., részlet)

Reggel, mikor a nap éppen kelt, az aga¹ kilépett az ajtón, és óriási ásításban eresztette ki a maradék álmat a fejéből.

– Bandzsál – szót az előtte hajlongó szolgának –, hol az a két deli?²

A szolga kereső pillantással fordult az udvar felé.

Az ajtó mellett ott guggolt a dervis.³ Az aga szavára fölkelt a helyéről.

– Elmentek, uram.

– Elmentek? – hördült el az aga. – Elmentek?

– El.

– Hogy mertek elmenni?

– Éppen azért várlak, uram. Az a két deli nem rendes járatú ember.

– Honnan tudod?

– Az éjjel kihallgattam őket.

– Mit beszéltek?

– Mindent összevissza. De főképpen azt, hogy a magadfajta emberrel nem jó találkozniuk.

Az aga szeme elmeredt.

– Akkor el kell venni tőlük a lovakat, a rabokat, a kocsit, mindent.

És ahogy ezt mondta, a hangja minden szónál emelkedett. Az utolsó szónál már ordított.

– Pénzük is van – folytatta a dervis. – Az egyik rab azt mondja, hogy az aranyat nem bírja cipelni.

– Arany? Hé, szpáhik!⁴ Lóra valamennyien! Utána a két delinek! Idehozzátok őket akár holtan, akár elevenen! De főképpen a kocsijukat.

1 aga: török katonai rang

2 deli: önkéntes lovassági csapat tagjai

3 dervis: mohamedán kolduló szerzetes

4 szpáhi: lovas katona

► *Török lovas katona (Szigetvári Csöbör Balázs török miniatúrája, 1570)*

A következő percben huszonnégy lovas szpáhi robogott ki a szeráj⁵ kapuján.

Az aga utánuk tekintett. Aztán a dervishez fordult:

– Mit beszéltek még?

– Nem értettem mindent. Halkan beszéltek. Annyi bizonyos, hogy magyarul beszéltek, és hogy az egyik rabjuk nő.

– Nő? Azt nem is láttam.

– Férfiruhába öltöztették.

– Szép?

– Bűbajos.

Az aga szeme élénken pislogott.

– A zsákmányból megkapod a részedet.

S befelé indult.

– Uram – kiáltotta utána a dervis –, én janicsár

voltam. Nem engednéd-e meg, hogy lóra üljek?

– De magam is megyek – mondta a feltüzeseedett aga. – Hát csak nyergeltess nekem is!

Kardot kötött, és csakhamar lóra fordult.

A konstantinápolyi országúton utolérték a huszonnégy fegyveres szolgát. Azok meglátták, hogy az uruk utánuk vágat. Visszatekingettek. Az aga intett nekik, hogy csak előre!

Az országút fehéren porzott a lovak patkója alatt.

Két óra nem telt belé, a csapat ujjongó ordítása hírelte az agának, hogy a szolgálai látják már a kocsit.

A szolgák akkor már a dombtetőn jártak, s hogy az országút lejtőre hajlott, eltűntek az aga szeme elől.

Az aga alig várta, hogy ő is felérjen az országút magasára.

Megsarkantyúzta a lovát, és a dús zsákmány érzetétől lobogva vágatott. Mögötte a dervis mint valami szőrös ördög ült a lovon. Szorította és verte a lovát. A haja kibomlott a csomóból, és olyanná vált a feje, mint valami nagy, kócos pemet.⁶ Az agától hirtelenében kapott kardot nem is volt még ideje felkötni, csak a kezében tartotta, s azzal ütötte a lovat, hol elől, hol hátul.

A dombon aztán látta az aga, hogy az üldözöttek még jó távol járnak, de már megszimatolták a veszedelmet.

5 szeráj: szultáni palota

6 pemet: kemencetakarításra használt, szalmából, kukoricafoszlányból készült eszköz

Íme, a két rab is lóra pattan, s fegyvert kap elő a saroglyából.⁷ A kocsis holmi apróságot kapkod ki a kocsiból: szétosztja a lovasok között. Azok a nyeregkápába és elejébe rakodnak. Azután lekutyorodik a kocsis a kocsi alá. A kocsi alól fehér füst száll fel. Akkor a kocsis lóra kap, és elvágat a négy lovas után.

Az aga ámuldozik.

– Micsoda rabok ezek – kiáltja hátra a dervisnek –, hogy nem akarnak szabadulni?

– Mondtam, hogy kutyák! – üvölti a dervis.

A tűz már belekap a kocsiba. A katonák zavartan állnak körülötte.

– Oltsátok! – kiáltja az aga. – Verjétek szét a kocsit!

Aztán ismét kiált:

– Csak három maradjon. A többi utána az ebeknek!

Abban a pillanatban nagyot lobban a kocsi, és nagy dördüléssel veti szét a lángot.

Nem marad a téren se kocsi, se ember, csak az egy borzas dervis, aki a levegő rúgásától és robbanásától megsiketülve áll, mint a boszorkánymacska a kémény tetején.

Kérdések, feladatok

1. Idézd fel a jelenet előzményeit!
2. Sorold fel a részlet szereplőit! Milyen viszonyban vannak egymással?
3. Keresd meg azokat az idézeteket, amelyek a szereplők közötti kapcsolatot mutatják be!
4. Hogyan emlegetik a törökök a magyarokat? Miért?
5. Kinek az ötlete lehetett a kocsi felrobbantása? Válaszodat támaszd alá a regény korábbi és későbbi történéseivel!
6. Mi történhetett volna, ha nem sikerül a robbantásos terv? Fogalmazz másik befejezést a jelenethez!
7. Ha filmet forgatnál a jelenetből, mely szövegrészletek segítenének a képi megformálásban? Készíts felsorolást!

» A regényíró és a filmrendező nézőpontja

Ebben a fejezetben egy igazi üldözéses jelenetnek voltunk a tanúi. Vajon hogy festett volna mindez filmen? Hiszen a filmekben szinte állandó elem az üldözéses jelenet. Hogyan oldotta volna meg a rendező? Hány kamerára lett volna szüksége? Izgalmas feladat lehet megírnod az olvasott jelenet filmes forgatókönyvét.

A filmrendező nézőpontja mindig más, mint a regényíróé. Az író könnyűszerrel elmondja nekünk, mit gondolt a hőse, de a filmrendező? Esetleg magában beszéljen

⁷ saroglya: a szekér hátsó, rácsszerű része

a hőse? Hangosítsuk ki a gondolatait? Időnként alkalmazzák ezt a megoldást, de pergő, gyors jelenetekben lehetetlen. Különösen párbeszédeknel! Nem állhatunk meg minden elhangzó mondat után, hogy meghalljuk, mit gondolt eközben a másik, vagy mit gondolt valójában, aki fennhangon olyan szépeket mondott.

Különösen nehezen tudja ábrázolni a rendező azt, hogy „én”. Megpróbálhatja ezt megteremteni a nézőpont megváltoztatásával, különféle utalásokkal, külső eszközökkel. Ha a regény egyes szám első személyben beszél hozzánk, egészen belehelyezkedünk a hős személyiségébe, azonosulunk vele.

A most olvasotthoz hasonló üldözésem jelenetekkel viszont sokkal könnyebb dolga van a rendezőnek. Amit az író csak körülményesen tud elmagyarázni, azt ő egyetlen képsorral a tudomásunkra hozhatja.

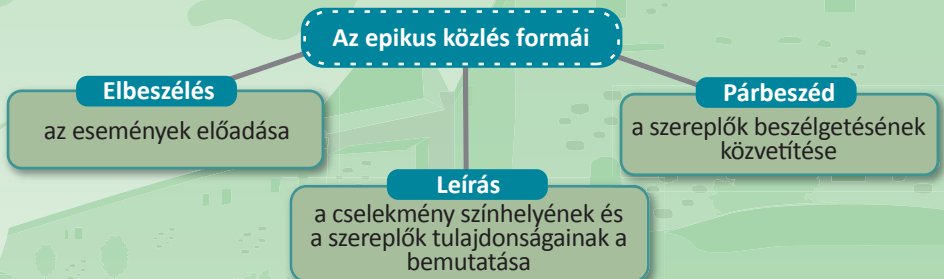
➤ Az isztambuli Hétorony falai napjainkban

Az epikai alkotások legjellemzőbb sajátossága az elbeszélő jelleg. Az író történetet, eseményeket jelenít meg.

Rendszerezünk!

Az epikus közlés formái

Gyűjtsetek példákat elbeszélő, leíró és párbeszédes részekre a most olvasott regényrészletből!

Eger veszedelme

1. Fogalmazd meg néhány mondatban, miért fontos dolog a hazaszeretet!
2. Mit jelent a becsületes küzdelem? Hol játszik szerepet a te életedben?
3. Írj esküszöveget egy baráti közösség számára!

Gárdonyi Géza: Egri csillagok (IV. 4., részlet)

Akkor aztán Dobó fölkelt.

Az aranyos sisakot a fejére tette, a vörös bársony kapitányi mentét a vállára. És bal kezét a kardján nyugtatva szólott:

– Kedves barátaim és védőtársaim. A falakat láttátok, most már a falakon belül levő erőt is ismeritek. Ebben a várban van most a maradék ország sorsa.

A teremben csend volt. Minden szem Dobón függött.

– Ha Eger elesik, utána nem állhat meg se Miskolc, se Kassa. Az apró várakat lerázza a török, mint a diót. Nincs többé ellenállás. És akkor Magyarországot beírhatja a történelem a halottak könyvébe.

Komor szemmel pillantott körül, és folytatta:

– Az egri vár erős, de ott a szolnoki példa, hogy a falak ereje nem a kőben van, hanem a védők lelkében. Ott pénzen fogadott, idegen zsoldosok voltak. Nem a várat mentek védeni, hanem hogy zsoldot kapjanak. Itt az öt pattantyús¹ kivételével minden ember magyar. Itt mindenki a hazát védi. Ha vér kell, vérrel. Ha élet kell, étellel. De ne mondhassa azt ránk a jövődő nemzedék, hogy azok a magyarok, akik 1552-ben itt éltek, nem érdemelték meg a magyar nevet.

Az ablakon besütött a nap, és rásugárzott a falon függő fegyverekre s a falak mellett rudakon álló páncélokra. Tündöklött tőle a kapitány aranyos sisakja is. Gergely mellette állott. Pillantást vetett az ablakra, aztán a szeméhez emelte a tenyerét, hogy a vezérre nézhessen.

– Azért hívtam össze kegyelmeteket – folytatta Dobó –, hogy mindenki számot vethessen magával. Aki többre becsüli a bőrét, mint a nemzet jövődjét, nyitva még a kapu. Nekem férfiak kellenek. Inkább kevés oroszlán, mint sok nyúl. Akinek reszket az ina a közelgő zivatartól, hagyja el a termet, mielőtt tovább szólnék, mert meg kell esküdnünk a vár védelmére olyan esküvel, hogy ha azt megszegi valaki, meg ne állhasson holta után az örök Isten szeme előtt.

¹ pattantyús: tüzér

► *Jelenet az Egri csillagok című filmből (1968, Rendező: Várkonyi Zoltán, Dobó szerepében: Sinkovits Imre)*

Félrenézett, és várt, hogy mozdul-e valaki.
A teremben csend volt.
Nem mozdult senki.
A feszület mellett két viaszgyertya állott. Az apród meggyújtotta.

[...]

Dobó levette az aranyos sisakot. Hosszú, szürke haját végigsimította. Intett a papnak.

Bálint pap fölkelt. Szintén levette a süvegét, és fölemelte az asztalon álló kis ezüstheszületet.

– Esküdjetek velem – mondotta Dobó.

A teremben mindenki a feszület felé nyújtotta a kezét.

– Esküszöm az egy élő Istenre...

– Esküszöm az egy élő Istenre – hangzott az ünnepi mormolás.

– ...hogy véretem és életemet a hazáért és királyért, az egri vár védelmére szenteltem. Sem erő, sem fortély meg nem félemlít. Sem pénz, sem ígélet meg nem tántorít. A vár feladásáról sem szót nem ejtek, sem szót nem hallgatok. Magamat élve sem a váron belül, sem a váron kívül meg nem adom. A vár védelmében elejétől végéig alávetem akaratomat a nálamnál feljebb való parancsának. Isten engem úgy segéljen!

– Úgy segéljen! – zúgták egy hanggal.

– És most magam esküszöm – szólta Dobó, két ujját a feszületre emelve. – Esküszöm, hogy a vár és az ország védelmére fordítom minden erőmet, minden gondolatot, minden csepp véretem. Esküszöm, hogy ott leszek minden veszedelemben veletek! Esküszöm, hogy a várat pogány kezére jutni nem engedem! Sem a várat, sem magamat élve meg nem adom! Föld úgy fogadja be testemet, ég a lelkeket! Az örök Isten taszítson el, ha eskümet meg nem tartanám!

Nem kételkedett azon senki. Lángolt mindenkinek az arca, mert tűz égett mindenkinek a szívében. A Dobó esküjére minden kard kivillant. Egy lélekkel kiáltották:

– Esküszünk! Esküszünk!

Kérdések, feladatok

1. Idézd föl, mik a fenti részlet előzményei!
2. Miért esett el Szolnok vára Dobó szerint?
3. Milyen érveket említ Dobó a vár védelmének fontossága mellett? Készíts felsorolást!
4. Megszegi-e valaki az esküt? Miért? Mi lesz a sorsa?
5. Mi a különbség eskü és esküdözés között?
6. Az 1. fejezetből olvasott részletben szóba került már a másnak tett eskü.
 - a) Idézd fel, és foglald össze néhány mondatban, mi történt!
 - b) Véleményed szerint ez eskü volt vagy esküdözés? Válaszodat indokold!

» Az eskü

Az eskü jelenete **jelképes, nagyerejű tettet** örökít meg. Az eskü ugyanis szimbolikus tett: **felelősségvállalás, elköteleződés**. Jelképes erővel kényszeríti az embert, anélkül hogy ténylegesen bármi történne. Odakötözi magát az ember valakihez, valamihez, ha esküszik. Ez az odakötöződés azonban – nyilvánvalóan – képletes dolog. Hiába tesz valaki esküt, attól még eljárhat másként. Mégis a **jelképek, a szimbólumok** – jelen esetben a szavak – ereje így is eléggé nagy. A kimondott szó olyan erőt hordoz magában, amire nem is gondolnánk. Az eskü előtt Dobó nem egyszerűen katonái lelkére beszél, érvelése kiválóan felépített szöveg, mely a meggyőzést is szolgálja. Ebben a történelmi korban az adott szó betartása erkölcsi kötelesség volt, Isten előtt fogadták meg, így csak nagyon kevesen tértek el tőle.

» Eger vára (1567, Domenico Zanti metszete)

De a jelképes gesztuson belül, Dobó beszédében további jelképes nyelvi elemek szerepelnek, főként metaforák. Eger elestéről beszél Dobó, mintha a vár egy ember lenne, aki eleshet. A halottak könyvéről, mintha a történelem egy hatalmas könyv lenne. Oroszlánokat szeretne maga mellett tudni, mintha a vadonban folya a küzdelem. Zivatarról beszél, mintha a török támadás természeti csapás lenne. Megtántorodást említ, mintha a csábító megvesztegetéstől még a testünk is meginogna.

De a jelképes gesztuson belül, Dobó beszédében további jelképes nyelvi elemek szerepelnek, főként metaforák. Eger elestéről beszél Dobó, mintha a vár egy ember lenne, aki eleshet. A halottak könyvéről, mintha a történelem egy hatalmas könyv lenne. Oroszlánokat szeretne maga mellett tudni, mintha a vadonban folya a küzdelem. Zivatarról beszél, mintha a török támadás természeti csapás lenne. Megtántorodást említ, mintha a csábító megvesztegetéstől még a testünk is meginogna.

Azt mondhatnánk, ezek csak szavak. De az ilyen szavaknak döntő szerepük lehet a lelkesülésben, így az események végkimenetelében is. A szavak megváltoztathatják a történelmet, a történelem nyomán pedig az emberiség egész élete átalakulhat. Ezért mondhatjuk, hogy a beszéd esetenként tett is. Ha kimondom, „nem haragszom”, az cselekvés is. Dobó szava sem csupán szó, hanem olyan tett, amely felér egy kardvágással.

A regény cselekménye több szálon fut. A különböző szálakat nemcsak a szereplők kapcsolják össze, hanem a regény visszatérő motívumai is (pl. a csillagok, a kard, a gyűrű).

Mit gondolnak mások?

▶ *Jelenet A Pál utcai fiúk című filmből (1969, Rendezte: Fábri Zoltán, főszereplő: Robert Efford)*

– Hadsegéd!

– Parancs!

– Nekünk valami olyan helyre kell mennünk, ahonnan az egész harcteret láthatjuk. A hadvezérek a csatát rendszerint dombtetőről szokták nézni. Hát mi fel fogunk mászni a kunyhó tetejére.

A következő percben már a kunyhó tetején állottak. A nap megcsillant Kolnay trombitáján, és ez roppant harcias külsőt adott a hadsegédnek. A tüzérek az erődökből mutogatták egymásnak.

– Nézd...

S ekkor előkerült Boka zsebéből a színházi gukker, mely már szerepelt egyszer, a Fűvészkertben. A vállára akasztotta a szíját, s e percben alighogy némi csekély kül-sőségekben különbözött a nagy Napóleontól. Hadvezér volt, annyi szent. És vártak.

Történetíróhoz pontos időszámítás illik, tehát pontosan jegyezzük fel, hogy hat perccel ezután a Pál utca felől trombitaszó hangzott. Idegen trombita volt. És erre a hangra fészkelődni kezdtek a zászlóaljok.

– Jönnek! – adták szájról szájra.

Boka egy kicsit elsápadt.

– Most! – mondta Kolnaynak. – Most dől el a birodalmunk sorsa!

Néhány pillanattal ezután mind a két őrszem leugrott a palánk tetejéről, és futva igyekezett a kunyhó felé, melynek tetején a tábornok állt. A kunyhó előtt megálltak és szalutáltak.

– Jön az ellenség!

– Helyre! – kiáltott Boka, és a két őrszem rohant a helyére. Az egyik a sáncba, a másik a Mária utcai sereghez. Boka a szeméhez emelte a távcsövet, és halkán mondta Kolnaynak:

„Boka felállt a sánc dombjára.

– Fiúk – kiáltott lelkesen –, tőletek függ a csata sorsa! Ha ti fel tudjátok tartóztatni az ellenséget, amíg a Mária utcai sereg végez, megnyertük a csatát! Ezt jól jegyezzétek meg!

Harsány ordítás felelt erre az árokból. A guggoló alakok tűzbe jöttek. Mulatságos kis figurák voltak, amint a sáncárokból ordítottak, és lengették a sapkájukat, anélkül hogy felállottak volna.

– Csönd! – kiáltott a tábornok.

És kiment a grund közepére. Ott már várta Kolnay a trombitával.

– Vedd a szádhoz a trombitát.

Ez is megtörtént. Aztán hirtelen levette szeme elől Boka a gukkert, pirosság ömlött el az arcán, és lelkes hangon mondta:

– Fújd!

És felharsant a trombitájel. A birodalom mindkét kapuja előtt megálltak a vörösingesek. Ezüstvégű lándzsáikon szikrázott a napfény, vörös ingükben, vörös sapkájukban olyanok voltak, mint a vörös ördögök. Az ő trombitáik is rohamot fújtak, és most tele volt a levegő izgató trombitaharsogással. Kolnay egyre fújta, egy pillanatra sem hagyta abba.

– Tata... tra... trara... – hangzott egyre a kunyhó tetejéről.”

(Részlet Molnár Ferenc *A Pál utcai fiúk* című regényéből, Móra Könyvkiadó, 2016)

1. Az előző tanévben megismerkedtél Molnár Ferenc *A Pál utcai fiúk* című művével! Mondj három olyan szót, amely először eszedbe jut a regényről!
2. Hogyan fogadták a Pál utcai fiúk Boka lelkesítő szavait?
3. Miért mászott fel Boka hadsegédjével a kunyhó tetejére?
4. Magyarázd meg, miért illik a történetíróhoz pontos időszámítás!
5. Mi a véleményed, hasonlít-e Boka Dobó kapitányhoz? Indokold meg a válaszodat!

Rendszerezünk!

Az Egri csillagok visszatérő motívumai

Válasszatok ki egyet a regény újra és újra felbukkanó elemei közül! Beszéljétek meg, milyen szerepe van az ismétlődésének!

Holdfogyatkozás

1. Hol van szerepe a te életedben a bátorságnak?
2. Milyen harci eszközöket használtak a török korban?
3. Nézz utána az interneten, milyen találmányok fűződnek magyar feltalálók nevéhez!

Gárdonyi Géza: Egri csillagok (V. 16., részlet)

Mikor hajnalban ismét ostromra indul a rengeteg török had a völgyben, a legénység a jól elkészültség dühös gyönyörűségével nézi a mozgásukat. A bosszú izgalma felhúzott rugóként feszül az izmaikban. Már nem is tudnak várni. Egy kis, köpcös legény kiugrik a résen a földhányásra, az ordítózza ömlő törökséggel szembe, s megfenyegeti őket a kardjával.

A legények kacagnak persze a falon.

– Ki az? – kérdezi Zoltay maga is nevetve.

– A kis Varga – mondják. – Varga János.

A legény visszaugrott, de ahogy a nagy nevetést látja, másodszor is kipattan a résen, és megfenyegeti a rengeteg török hadat.

Már akkor puskáztak rá a tüfenkcsik,¹ s ő a puskalövéstől még gyorsabban ugrott vissza, mint az előbb. Erre még jobban kacagtak.

Ezt már Dobó is látta. Dicsérőn intett neki a fejével.

Varga János, hogy a Dobó tetszését megpillantja, uccu neki: kipattan harmadszor is, és a golyókkal mit sem törődve emberül ráfenyeget a bőszültlen fölfelé törekvő törökökre.

Repül rá golyó, bomba és dárda. Nem találja egyik se. Ugrál csúfolódva, s rájuk nyújtja a nyelvét. Sőt meg is fordul hirtelen, és igen illetlen, de akkor mégis alkalomhoz illő veregetést mível magán. Aztán megint beugrik a résen.

És ez ott a török orra előtt! Százezernyi fegyveres török előtt!

– Ember vagy! – kiáltja le Dobó. – Jutalmat kapsz!

S látva, hogy ott rendben van minden, lóra ül. Az Ókapuhoz vágat. Mert a török a keleti és déli oldalon kanyarítja be a várat. Két helyre irányul az ostromnak minden ereje.

¹ tüfenkcsi: puskás, puskaműves

Gergely páncélba öltözött áll a bástyáján. Körülötte a hordók meg az óriáskerék. Áll nyugodtan, mint a szikla a háborgó tenger partján.

S jönnek, özönlének. Ordító pokolfergeteg: Bismillah! Bismillah!² Percekig elnyomja a hadi ordítás a tábori zenekar harsogó, csincsázó muzsikáját. De aztán a zenekar megáll a várral szemben a Királyszékén, és szól szakadatlanul.

– Majd táncoltok is mindjárt! – kiáltja Zoltay.

Mert a zene ideges menetű, ugrasztó zene volt.

Nyüzsög a török had. Lobognak a lófarkas, holdas zászlók. Elöl a janicsárok sárga-piros zászlaja. Hátrább az ulufedzsi³ fehér csíkos, zöld lobogója. Térdig érő pajszokkal takartan, vasba öltözött dübörögnek elő a szpáhek.

– Allah! Allah!

A kezükben lándzsa vagy kopja. A csuklójukon szíjon lógó, meztelen kard. A derekukon másik kard. Futva indulnak az árokból sűrűn a bástyának.

– Allahu akbár! La illah! Il Allah! Ja fettah!⁴

Feleletül lezuhan egy fekete hordó, s tüzet pökdösve, ugrálva gurul nekik. Egy szpáhi éléje szúrja a kopjáját a földbe, a másik, harmadik melléje.

– Allah! Allah.

A negyedik megragadja, hogy ledobja az árokba. Abban a pillanatban eldurran a hordó, s lángokádékkal veti szét az előcsapatot.

– Allahu akbár!

Mikor fel tudnának nézni, már köztük a másik hordó is. Pöködi, lövi a tüzet százfelé. Megáll a vasba öltözött emberek között, s veti őket széjjel.

– Allah! Allah!

De azok nem fordulhatnak vissza. Alulról ezernyi ezer feltörekvő nyomja őket. Csak a nagy ugrosás látszik, a falhoz lapulás, a hátrább állók visszahőkölése meg a tíz öltre kilövellő tűz.

» Székely Bertalan: Egri nők (1867, Magyar Nemzeti Galéria)

2 Bismillah!: Allah nevében!

3 ulufedzsi: lovas katona

4 Allahu akbár! La illah! Il Allah! Ja fettah!: Allah a legmagasztosabb! Nincs más Isten, csak Allah! Ő minden út megnyitója!

Előre, pogányság, előre! Tűzön át is! S özönlik felfelé a szpáhik sűrű csapata.

De íme, megnyílik a bástyán a palánk, s egy óriási, füstös deszkakerék jelenik meg a magasban.

A kerék közepe füstöl; füstöl és sistereg. Lefordul, lezuhan a kőfalról. Megindul a tömött ezerek seregének.

– Iléri, iléri (előre)! – hangzik mindenfelől az agák és a jaszaulok⁵ kiáltozása.

De a kerék megjelenése mást mond az elől jövő vakmerőknek.

Még oda se ért jóformán közéljük, kidurran belőle az első villám s egy ötvenöles tűzfecskendés, amelynek minden cseppje kék lánggal ég tovább a kilövellés után, akár előre, akár holtra esett.

– Gözünü acs! Szakin! (Vigyázz! Vigyázz!)

A török had eleje rémülten vágódik arcra, hogy azt az ördögkerekét a hátán engedje legurulni. De az már szikrás tűzkerékké változik közöttük. Lángot lő, égő olajat pökdös, violaszínű tűztulipánokat szór a tar fejekre, harci köntösökre. Sisteregve, pattogva, dirregve–durrogva ugrál rajtuk tovább. Küllőiből kigyózó sugarakban szórja, fecskendezi, lövi a vörös, kék és sárga csillagokat.

– Meded Allah!

A legvitézebb csapatok is rémülten hátrálnak, egymásra nyomakodva menekülnek e pokoli csoda elől.

S a keréknek mintha esze és akarata volna, nyomon követi a futókat, leüti lábukról, befecskendezi őket eleven tűzzel: égő olajjal, égő kénnel. Elsüti a puskájukat úgy, hogy egymást lövik. Telepöki tűzzel szemüket, szájukat, fülüket, nyakukat, úgy, hogy bukfencet vet tőle még a haldokló is. S gurul a tűzkerék tovább. Hosszú, tüzes mennykövek szállnak belőle, s leütik a jaszaulokat a lovukkal együtt. A hosszú lángok csontig égetnek, a füstje fojt. A durrogás megsüketíti. Lángokba öltözteti a csapatokat, amelyek mellett elrohan. S nyomában nem maradnak mások, csak tűzkínban fetrengő, égő halottak, örültként ugrándozó, égő elevenek.

S immár felhőbe öltözötten gurul a kerék tovább, százával lövellve a villámokat.

– Jetisin! Jetisin!⁶ Allah!

Hiábavaló a jaszaulok tombolása, a szeges ostor, a futók arcba verése, nincs többé ember, hogy a külvárat ostromolja.

S a magyarok még rá kirontanak a romlásán, s aki a kerék útján fektében vagy a rémület dermedtségében ott maradt, ütik, vágják, kaszabolják irgalmatlanul.

– Vissza! Vissza! – hangzik a kürtszó.

S Gergely alig bírja a legényeit visszaparancsolni.

– Hordót a falra! Hordót!

5 jaszaul: űr, hadrendező

6 Jetisin!: Segítség!

S gurítják, állítják a hordót. De a török maradéka is nagy zörgéssel, zúgással oszlik el onnan. Csak az ágyúk maradnak, meg az elképedt, ágyús topcsik.

Kérdések, feladatok

1. Idézd fel, honnan támad Gergelyben a tüzes kerék ötlete!
2. Próbáld meg lerajzolni Gergely találmányait!
3. Miért volt szükségük a törököknek zenekarra az ostromhoz?
4. Gyűjts ki minél több hangutánzó szót a szövegből!
5. Miért tűnik úgy, mintha a keréknek „esze és akarata volna”?
6. Gyűjtsd össze a szemelvényben szereplő török szavakat, és olvasd el a jelentésüket a lábjegyzetben!
 - a) Beszéld meg a padtársaddal, miért használt Gárdonyi ilyen sok török szót ebben a jelenetben! Miért éppen ezeket a szavakat írta bele a történetbe?
 - b) Hogyan jeleníti meg az író a harcoló magyarokat? Miért nem beszélnek?

» A bátorító üzenet

Ha sikeres cselekvés szemtanúivá válunk, az minket is lelkesít. Akkor is jobb kedvre derülünk, ha nem a mi sikerünk. Hát még, ha a miénk! A mi csapatunké! Akkor a sikerélmény sokszorozódni kezd, és bátorságot ad. Ennek a hangulatnak köszönhetően mi magunk is sikeresebbé tudunk válni. Megnő az önbizalmunk, és ez sokszor épp elég ahhoz, hogy a lehetetlennek látszó akadályokat is leküzdjük.

» Korabeli metszet Eger váráról (16. század)

Az *Egri csillagok* csatajelenetét olvasva többszörösen is találkozunk ezzel a jelenséggel. Varga János fittyet hány a veszélyre: ki-kiugrik a fedezékéből, incselkedik az ellenséggel. Újra és újra megússza! A produkciója fellelkesíti a várvédőket, s ki tudja, talán épp ez az aprócska jókedv billenti el a siker felé a harc kimenetelét. Egy ember cselekszik, s az összes többi bátrabbá válik.

Az ostrom, az egriek hősie és sikeres ellenállása is ilyen **bátorító üzenet** számunkra. Ahogyan a védőket Varga János tette szilárdítja meg hitükben, úgy minket a magyarság régi győzelmei. Varga és a várvédők bátorsága egyaránt jel, amely sok-sok ember szá-

mára visz üzenetet. Olyan tettek ezek, amelyek a régmúltban történtek, s a hősök már rég elporladtak nyughelyükön. S az akkori üzenet mégis kifejti a hatását ma is. Bátorít minket, ha hallunk egykori sikereinkről.

Gárdonyi Géza regényének központi témája a hősies, önfeláldozó hazaszeretet.

Mit gondolnak mások?

Bornemissza Gergely kétszer házasodott, de egyik feleségét sem hívták Évának. Első felesége, Fügedi Oláh Erzsébet korán meghalt. Az egri vitéz 1554 januárjában feleségül vette Sigér Dorottyát. Bornemissza János nevű gyermeke (aki Gárdonyi művében Jancsikaként szerepel) e második házasságból születhetett.

A vár sikeres védelmét követően Bornemissza több királyi adományban részesült Abaúj és Sáros megyékben, illetve Eger környékén. 1553. március 11-én Bornemissza Gergely átvette az egri vár és a püspöki javadalmak kezelését. A vár újjáépítése során ő tervezte és építtette a Gergely-bástyát. Az 1554-es év azonban véget vetett sikeres pályafutásának. 1554 novemberében a füleki basa adóztató katonái ellen indult, de

➤ *Az egri vár ma*

Keresztesnél, Csincse határában csatát veszített, és az oszmánok elfogták. Bornemissza előbb a budai pasa tömlőcében raboskodott, majd megpróbálták kiváltani egy gazdag török fogollyal, de az alkudozások nem jártak sikerrel. 1554 novemberében elindították a foglyot Konstantinápolyba, ahol a híres Héttoronyban raboskodott. Felesége 1555 januárjában levélben kérte Nádasdy Tamás nádort, járjon közbe szabadulása érdekében. A közbenjárás sikertelen volt: Ahmed pasa, Eger várának sikertelen ostromlója 1555 szeptemberében kivégeztette Bornemissza Gergelyt.

(H. Németh István *Az egri vár védői, 1552* című írása nyomán, mnl.gov.hu)

1. Írd meg Bornemissza Gergely vázlatos életrajzát a regény, illetve a fenti szöveg alapján!
2. Elrabolhatták-e Gergely gyermekét az egri vár ostromának idején? Indokold meg a válaszodat!
3. Miért lehetett fontos Ahmed pasának, hogy ne engedje szabadon Gergelyt?
4. Miért szabad egy írónak megmásítani a történelmi eseményeket? Érveld!
5. Eltérhet-e a filmfeldolgozás a regény szövegétől? Miért?

Rendszerezzünk!

A regény szereplői

Másold a névsort a füzetedbe! Kapcsold össze nyilakkal, vonalakkal, ügyes, kifejező jelekkel azokat, akiket a cselekmény összekapcsolt egymással!

Gergely

Jumurdzsák

Dobó

Szulimán

Éva

Ahmed pasa

Mekcsey

Veli bég

Sárközi

Hegedüs hadnagy

Összefoglalás – Gárdonyi Géza: Egri csillagok

Összefoglaló kérdések, feladatok

1. Ebben a fejezetben öt részletet olvashattál újra a regényből. Te melyik öt epizódot választottad volna? Miért?
2. Párokat alkotva gyűjtsétek össze, mit tanultatok a regény műfajáról! Munkátok eredményét foglaljátok vázlatba a füzetetekben!
3. Rendezetek „nagy könyv” versenyt az osztályban!
4. Mutassátok be egymásnak a kedvenc könyveteket szabadon választott módon (pl. rajz, plakát, PPT-előadás), és a végén szavazzatok a legjobbról!

Az elbeszélő

A regénynek nemcsak írója van, hanem elbeszélője is. Az elbeszélő lehet mindentudó (mint a legtöbb helyen az *Egri csillagok* elbeszélője), és lehet korlátozott tudású is, például a regény egyik szereplője vagy egy külső szemlélő, aki csak annyit tud, amennyit egy szemtanú tudhat.

A történelmi regény

Regénytípus, amelynek tárgya rendszerint a nemzeti múlt valamely epizódja. Az *Egri csillagok* műfaja történelmi regény, cselekménye a 16. században játszódik. Középpontjában Eger várának 1552. évi ostroma áll, emellett megismerjük az előzményeket is.

A regény szerkezete

1. Hol terem a magyar vitéz? (1533)	Az első három részben a főszereplő, Bornemissza Gergely történetén keresztül ismerjük meg a török hódoltság időszakát.
2. Oda Buda! (1541)	
3. A rab oroszlán (1544)	
4. Eger veszedelme (1552)	Az utolsó két rész Eger várának ostromát beszéli el. Gergely a vár hadnagya, az ő bátorsága és leleményessége is hozzájárul ahhoz, hogy a törökök nem tudják bevenni a várat.
5. Holdfogyatkozás (1552)	

NOVELLÁK, REGÉNYRÉSZLETEK

*„Látjuk mindnyájan, amit nem mer kimondani.
A gyerekeknek szárnya van. Két borzos, fehér szárnyacska.”*

(Lázár Ervin: A tolvaj)

„Két borzos, fehér szárnyacska”

1. Mit jelent a törvény szó? Milyen írott és íratlan törvényeket ismersz?
2. Kire szokták mondani, hogy „törvényen kívüli”? Szerinted helyes ennek a kifejezésnek a használata?

Lázár Ervin: A tolvaj

Lázár Ervin novellája a cím ígéretéhez híven a falusi parasztcsaládhoz éjjel belopakodó tolvajról szól. A család tagjai csak az éjszaka érkező betolakodó motozását hallják, és reggelre mindig eltűnik valami. És mivel a tolvaj vissza-visszatér, hogy újabb tárgyakat emeljen el, az apa segítséget hív. A legények pedig lesben állva készülnek az idegen lefűlélésére.

– Most meg a mozsártörő – mondta anyám; elvékonyodó hangjából éreztem, hogy türelme végén jár.

Akárki is az, hagyja abba ezt az idéetlen tréfát!

– Te csinálod velem ezt, kislíam? – Sírósan mondja, csak valljam be végre, megbocsát.

– Én? – Nagyon rosszulesik a gyanúsítás.

Mire kellene nekem mozsártörő? Meg köcsögfedő falap, parázscsipetű, derelyevágó, pároskés, fakanál, borsszóró meg efféle konyhai vicik-vacak.

– Akkor mondd meg, hogy kicsoda! Eddig azt hittem, napközben jön. De nem. A mozsártörő este még megvolt. Határozottan emlékszem rá. Akkor már ablakot, ajtót, mindent bezártam. És megvolt. Ott volt a helyén.

Márpedig akkor csak olyasvalaki jöhet számításba, aki házon belül van. Mert idegen, ha kulcsa volna se tudna bejönni a rigli meg az akasztó miatt. S akkor ki lenne más, mint én?! A húgom még kicsi, a bátyám komoly nagyfiú, apám meg nem szokott idéetlen tréfákat csinálni.

– Mért nézel így?! Miért gondolod, hogy hazudok? – és a haragtól, szégyentől, a méltánytalanságtól viszketni kezd az orrom belseje, aj-aj, mindjárt sírva fakadok, hopp, egy könnycsepp, anyám gyorsan odalép hozzám, az arcához húzza az arcomat.

Ebédkor összegyűlik a család. Krumpligombócos hagymalevest eszünk, és közben haditanácsot tartunk: „Ezek szerint mégis éjjel jár.” „De hol jön be?” „Én hallottam az éjjel egy csörrenést, mintha valaki belekotort volna az evőeszközök közé.” „Én meg lépteket hallottam. Halkan, mint a macska, osont valaki. Mezítláb.”

– Na, majd végére járunk ennek a lopkodásnak – mondja apám határozottan.

Este besorjázik a házba hat legény. A Jósvaiak, Bedzsó, Gazdag Pisti, meg Tájbel Lőrinc. A konyhába mennek. Egyik az asztal alá ül, a másik az ablakszögletbe, Bedzsó a fal meg a konyhaszekrény közé. Elrejtőznek.

– Csak kiáltsatok – mondja apám –, azonnal jövök a lámpával.

Bent a szobában azért elfújja a petróleumlámpát, nehogy a fény elriassza a tolvajt, de nem fekszik le, felöltözve ül a lámpa mellett, a gyufa a keze ügyében.

Én sem akarok elaludni. Nem moccan semmi. Dübörög a csend, hasogatja a dobhártyámat. A szemem lassan lecsukódik. Már barna ködökben szállok, amikor felharsan a kiáltás:

– Megvan!

Sietős zajok, sercen a gyufa, a lámpacilinderben kihúzza magát a láng, apám két lépéssel a konyhában van, mi meg mindnyájan utána.

– Itt van, fogom – mondja Jósvai Jancsi.

Már bent vannak a lámpa fénykörében, mindenki döbbsen néz.

Jósvai Jancsi egy ismeretlen, meztelen kisgyerek karját szorítja.

A gyerek rémulten bámul ránk, még a fütyülője is reszket a félelemtől.

Anyám közelebb megy hozzám, a háta mögé néz.

– Apa – mondja elszoruló hangon –, világíts ide!

Apám fölemeli a lámpát, a fény a gyerek hátára esik.

– De hiszen... de hiszen – suttogja anyám.

Látjuk mindnyájan, amit nem mer kimondani. A gyerekeknek szárnya van. Két borzos, fehér szárnyacska.

– János, engedje el.

Jósvai Jancsi elereszti a gyerek karját, anyám gyorsan kireteszeli a kijáratit ajtót, kiakasztja a kampót, megfoghatja a zárjában a kulcsot, és kitárja.

Bezuhan a házba a tücsökcirpeléses éjszaka. Szikráznak odafönn a csillagok, a hold ridegsárga.

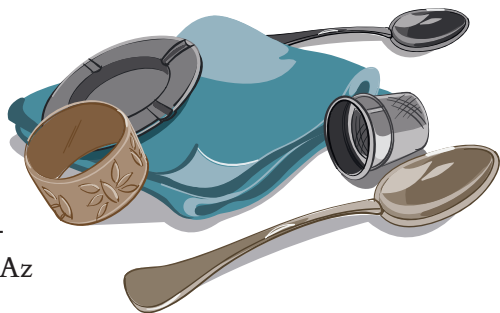
A gyerek gyors léptekkel kisiet a házból. Csak amikor már eltűnt, akkor merünk utánamenni.

– Hol van?

Hátrafeszített nyakkal nézzük az eget.

– Most – kiáltja a bátyám –, láttátok, átrepült a hold előtt. Igen, mintha valami fekete pötty elúszott volna ott.

Attól kezdve hosszú ideig rosszul aludtunk éjszakánként. Füleltünk. De nem csörrent semmi, nem koppant, nem csisszent, nem suhogott. Az angyal nem jött többé.

– Háttha még sok mindenre szüksége lett volna – szomorkodott anyám, és esténként telerakta a kiskonyha előtti malomkő asztalt konyhai tárgyakkal, terítőkkal, szalvétákkal. De sohasem hiányzott belőle semmi.

Most, felnőtt férfiként, felriadok néha éjszaka, és fülelek.

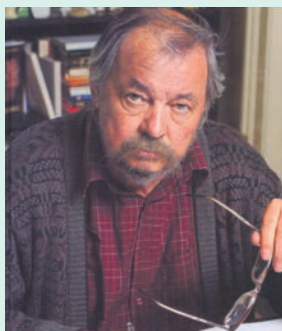
Háttha itt motoz a lakásban egy angyal! Háttha szüksége van valamire a dolgaim közül!

De nem moccan semmi, csak a csend hasogatja a dobhártyámat.

Kérdések, feladatok

1. Milyen érzéseket keltett benned a történet? Gyűjts olyan szavakat, amelyek véleményed szerint kifejezik a novella hangulatát!
2. a) Nézz utána, hogyan néztek ki a novella elején felsorolt tárgyak (pl. mozsártörő, párázscsíptető), és mikor mire használták őket!
b) Keress olyan idős nénit a környezetedben, aki ismeri ezeket az eszközöket, és beszélj vele a használatukról! Ha mód van rá, készíts fényképeket is! A beszélgetésről készíts feljegyzést, s számolj be az osztálytársaidnak arról, mit hallottál!
3. A szövegben az egyik gondolat szinte szó szerint, kétszer szerepel. Keresd meg, és állapítsd meg, milyen élethelyzetet jelöl vele a szerző!
4. Keresd meg azt a szövegrészt, ahol a háziak életében történő fordulatról olvashatsz! Miért válik ez számukra fordulóponttá?
5. Miért nem jött többet az angyal?
6. Gyűjtsd ki: a) hol játszódik a történet; b) kik a legfontosabb szereplők; c) mikor, mennyi idő alatt játszódik a történet?

» Az értékrend

» László Ervin

László Ervin novellája eszünkbe juttatja a törvényeket, például ezt: nem szabad lopni. De ezek a törvények nem egyenrangúak.

A történet elején mindenhatónak, vitathatatlanak látszik a magántulajdon szentségének törvénye. Lopni nem szabad. Ahogy a Tízparancsolatban is, úgy a paraszti közösség tudatában is benne van. Mi is lenne a falu szegényeivel, ha a nagy nehezen megszerzett javaik is csak úgy eltűnnének időről időre? A faluközösség nem tűrte az ilyesmit, az ősi törvény alapján kivetette magából a tolvajt.

Váratlanul azonban érvényét veszti ez a törvény. Egyszerre csak megbánják, hogy akadályozni akarták a tolvajt. Sőt, szeretnék, ha újra jönne. Ha újra elhozna közénk

egy olyan törvényt, amely magasabb rendű a mindennapok törvényénél. De hogyan lehetséges ez? Csak azért, mert különleges valaki a tolvaj, máris érvényét veszette minden szabály?

Valóban eléggé különleges. Szárnya van. Angyal. Sosem látott, földöntúli lény. Nem elég ennyi ahhoz, hogy sutba dobjuk a törvényeinket? Nem lenne elég, ez az angyal azonban a szeretet világából röppen át ide, hozzánk. Egy olyan világ üzenetét hozza, amely összehasonlíthatatlanul nagyvonalúbb, mint mi vagyunk. Ahol majd mi is magunktól fogjuk felkínálni, amire a másoknak szüksége van. Ahol nem a törvények fogják elejét venni a lopásnak, hanem az emberek adni akarása, megosztani akaró szeretete. Ahonnét ez az angyal jött, ahonnét a szeretet váratlan üzenete jött át egy pillanatra, ott minden más-ként van. És emellett minden más eltöri.

A novella rövidebb elbeszélő műfaj. Olyan tömören előadott történet, amelynek kevés szereplője van, rendszerint egy lényeges esemény fordul elő benne, és meglepően, csattanószerűen zárul.

Rendszerezünk!

A novella jellemzői

Sorolj fel eddigi olvasmányélményeidből olyan műveket, amelyeknek novella a műfaja!

„az ólomkatona fülébe réges-régi dal csendült”

1. Szerinted melyek ma a világot fenyegető legsúlyosabb globális problémák?
2. Írj egy rövid, öt-hat mondatos levelet egy barátodnak, amelyben tanácsokat adsz neki, hogyan tudná jobban óvni a környezetét!

Békés Pál: Az ólomkatona

A rendíthetetlen ólomkatona meséjét bizonyára ismered. Békés Pál novellájában az ólomkatona története napjaink díszletei és eseményei között játszódik. A különböző kalandokban részt vevő főhős beleszeret a szintén elfeledett és egyedül hagyott Barbie babába. Kettejük viszontagságait követve jutunk el a csatornába, majd az óceánba, hogy végül meglepő és megnyugtató módon záruljon a történet.

Fényes város volt, hízott és kevély. Bontógépek dübörögtek mindenütt, eltüntették az aprócska házakat, a régi, girbegurba utcákat, azután felzúgtak a betonkeverők, ontották az új épületekhez valót. Most éppen palota épült a külvárosban – az új Néprajzi Múzeum. Majdani helyén, az Andersen és a Grimm utca sarkán sorra omlottak a földre az ódon vityillók.

Az ólomkatonát bontásra ítélt, fakórózsaszín házban találta egy munkás. Fényes, fenyegető acélkampójával éppen hosszú, olajos hajópallókat szakított ki a padlózatból, amikor a deszka alól hirtelen előpenderült a katona. Kopott volt és piszkos, a nadrágja talán vörös, a zubbonya talán kék – már amennyire a szutyok látni engedte –, ráadásul születésétől fogva hibás: az egyik lába hiányzott. És daliás mégis. Olyan elszántan markolta a puskáját, mintha csak az imént öntötték volna ólomkanálból társaival, az egész regimenttel¹ együtt. Pedig hát hol volt már a regiment, és hol a társak.

A bontómunkás megforgatta vaskos ujjai közt, azután zsebre vágta, és szaggatta tovább a padlót, a mintás falburkolatot, az ablak- és ajtókereteket, hogy csak úgy recsegett. Estére híre-pora sem maradt a fakórózsaszín háznak, mintha soha nem is létezett volna.

– Egy katona! – csapta össze a kezét a bontómunkás fia. Örült neki, besorozta játékseregébe, és hadba vetette nyomban. Ám hamarosan elégedetlenkedni kezdett,

¹ regiment: seregyi katona

mert az ólomkatonának nem lehetett csavargatni, ide-oda állítgatni a végtagjait, és teste rejtett nyílásaiból nem süvítettek elő rakéták, mint a különféle sátáni űrrobotoknak, amikkel karácsonykor és születésnapokon lepte meg őt a rokonság. Ráunt az ólomkatonára hamar, igaz, a kéttucatnyi űrrobotra is, mert rövidesen kapott egy számítógépet, és attól kezdve csakis azzal játszott. Joystickkel² vezérelte a képernyőn száguldozó acéltestű kommandósokat.

Egy év sem telt belé, és a tavaszi lomtalanításkor az ólomkatona az utcára került a többi semmirevaló kacattal együtt. A környékbeliek kihajigáltak mindent, ami törött, repedt, régi, és az ólomkatona a járdaszegély mellett heverve nézte a kicsorduló kukákat, meg a melléjük zuhintott, vicik-vacakokkal agyontömött, nagy, átlátszó nejlonzacskókat.

Az egyik nejlonzacskóban csodát látott. Egy Barbie babát. Darázsderekű volt, tökéletes termetű, valaha szőke haja csimbókokba ragadt, tarka ruhája fölgűrődött, vagy tán hiányzott is belőle egy darab, de ez csak még vonzóbbá tette. Keze a magasba emelve, mintha integetne, piros szája félig elnyílt, mint aki segítségért kiált, és kék szeme oly kétségbeesetten meredt a nejlonzacskóból az utcára, akárha börtönből leskelődne.

Hej, ha mozdulni tudnék, gondolta a katona, felhasítanám a szuronyommal a zacskót, és kiszabadítanám. És ha kiszabadítottam, megkérném a kezét. Persze tudom, kikosarazna, hiszen ő tökéletes, én meg hibás vagyok... de nem volnék katona, ha meg nem próbálnám.

Két gyerek gördeszakázott arra, egyikük kis híján felbukott az ólomkatonán.

– Az anyád – mondta, aztán meg: – Nézzed csak! – és fölkapta a járdaszegély melől. – Király, mi? Csónakáztassuk meg!

És már vitték is. Az ólomkatona áldotta az eget, hogy nincsenek könnyei, mert ha lennének, bizonyára eleredtek volna, amiért el kellett szakadnia a Barbie-jától. És az olyan férfiatlan.

A fiúk jókora csónakot hajtogattak egy újság címlapjából, melyen a legutóbbi terrortámadásról harsogtak a szalagcímek, a színes képeken romok és halottak. Mindezt azonban hamarosan eláztatta a kibetonozott medrű, külvárosi patakocska vize. A fiúk kurjongatva gördeszakáztak a patakmeder mentén, azután elmaradtak. A katona szilárdan állt fél lábán a papírcsónak végében, rezzenetlenül markolta fegyverét, és a Barbie babára gondolt.

Körülbelül ugyanekkor locsolókocsi haladt végig a lomokkal teli Andersen utcán, melyet csak az imént hagyott el az ólomkatona. Az erős vízszugár telibe találta, feldöntötte a nejlonzacskót, és a zilált, kurtaszoknyás Barbie a betonra koppant. Nyomban elragadta a járdaszegélyről visszaverődő locsolószugár hulláma, és besodorta a csatornanyílásba.

A patak vize mind sebesebben folyt, itt-ott, ahol szemét torlaszolta el útját, a víz veszedelmesen zubogott, és meg-megpördítette a papírcsónakot. De az ólomkatonának szeme sem rebbent.

² joystick: botkormány, játékkar

Eleredt az eső. A papírhajót most fentről is ostromolta a víz, már-már szétmállott, amikor a város határát jelző híd alá ért. Ráadásul éppen a híd alatt zúdult a csenevész patakba a csatorna; felduzzasztotta és tovább mocskolta az amúgy is szennyes vizet. A hajó zökkent egyet – orra a csatornanyílásból elősodródó Barbie-nak ütközött, a baba előre nyújtott karja a péppé ázó papírperembe akadt. Együtt sodródtak tovább a fekete vízben.

Minket egymásnak teremtett a sors, gondolta az ólomkatona, és szeretne volna tudni, vajon mit gondol erről a hajója mellett lebegő darázsderékú, de ekkor hirtelen egy vízipatkány bukkant elő a bűzös sötétből.

– Állj! – visította. – Ez itt a határ. Az útlevelet! Iratok nélkül nem lehet átkelni!

Az ólomkatona nem válaszolt, a vízipatkány viszont észrevette a Barbie-t.

– Hiába bújsz, látlak! Ide az iratokat, ne mondjam még egyszer, mert különben...

Sosem derült ki, hogy mi történt volna különben, mert a víz sodra háromszor is körbepördítette a csónakot és sebesen tovaragadta, a vízipatkány pedig hiába igyekezett, lemaradt.

– Se útlevél? Se vám? Határsértő! – sikította utánuk a sötétbe. – Embercsempész! – Majd egy utolsó erőfeszítéssel: – Te mocskos állat! – Oly különös volt ez egy vízipatkány szájából.

De az ólomkatonának nem jutott ideje, hogy ezen töprengjen, mert alighogy túljutottak a hídon, a papírhajó megadta magát. Csoda, hogy eddig bírta. Az újságlap szétfoslott, a piszkos víz a kék nadrág, majd a piros zubbony körül habzott, és amikor a nyakát is elérte, az ólomkatona fülébe réges-régi dal csendült, melyet egy réges-régi, lebontott világban hallott utoljára:

*Isten áldjon, jó vitéz,
nem bálba, halálba mész.*

Fejjel előre süllyedt a meder mélye felé, ám szuronya hirtelen belefűrődött valamibe. Egy szelíd tüllfodorba, mely a Barbie derekáról csüngött alá, és most szétterült a vízben. A baba műanyagból volt, a felszínen lebegett, a katonát lehúzta volna az ólom menthetetlenül – ám megmenekült. Összetűzve sodródtak a háborgó, egyre szélesebb folyón, majd folyamon.

Az ólomkatona a karcsú, rózsaszínre fröccsöntött testet nézte a vízhomályon át; mintha álmodt volna, valószerűtlent, gyönyörűt. Soha ilyen boldog nem voltam még, gondolta. És sosem kerülök ilyen közel hozzá, ha nem kerül ilyen közel hozzám a végzet... Ja, és azt is gondolta még: mámorító. Újra fölcsendült fülében a réges-régi dal, édesebben, mint az imént:

*Isten áldjon, jó vitéz,
nem halálba, bálba mész.*

De a dalocska még be sem fejeződött, a bálterem fénye helyett vaksötét borult rájuk. Elnyelte őket egy hatalmas hal.

A sötétben eltűnik az idő. A katona és a baba nem tudta, vajon napok, hetek vagy hónapok óta vannak-e odabent, és sejtelmük sem volt róla, hogy már a nyílt óceán hullámain szelik. Időnként kitarult az óriás száj, halacszkák sodródtak a mérhetetlen bendőbe, azután elpusztultak nyomorultul, és elenyésztek nyomtalanul. Csak az ólomkatona és a Barbie baba kucorgott odabent, emészthetetlenül.

Egyszerre azután vergődni, rángatózni kezdett a hal, majd elcsöndesedett. Az ólomkatona és a Barbie baba persze nem tudhatta, hogy beleúszott egy zátonyra futott, süllyedő óriástanker³ nyomán terjengő végeláthatatlan olajfoltba. Pikkelyeit elborította az olaj, szája, kopolyúí összeragadtak.

Egyenlítői nap tűzött a partra sodródott tetemre. Nem sok időbe telt, a hús elenyészett, és ottmaradt a ragacsos, fekete homokban heverő hatalmas csontváz – körötte más halak, madarak, víziállatok maradványai – s a fehérítő csontok között az ólomkatona meg a Barbie.

Inas, fekete halász őgyelgett⁴ arra – hiába halász, nem szállhat vízre, amíg nyersos-lajat hullámszik a tenger, oda minden elesége és reménye. Észrevette őket.

– Egy katona! Meg egy fehér baba! – csapta össze kezét a halász fia. Játszott velük naphosszat a parti falu egyetlen utcáján álló, háncsból, kartonból, bádoglemezből tákolt kunyhó padlóján.

A halász idővel már ki sem sétált a partra; otthon ücsörgött hallgatagon. Azután – hogy valamivel elüsse az időt – játék autót fabrikált a fiának a ház körül található hulladékból. A karosszériát lapos motorolajos pléhdobozból készítette, a kerekeket apró, kerek konzervdobozokból, és igyekezett az egésznek olyan formát adni, hogy a lehető legjobban hasonlítson a minden akadályt leküzdő Landroverekhez,⁵ melyekkel a környéket adóztató helyi hadúr⁶ martalócai⁷ száguldoztak. Eszébe jutott, hogy megépíti a terepjárókra rögzített, körbeforgatható géppuska modelljét is, de nem talált hozzá anyagot. Szerencsére. Mert akkor nem jutott volna hely a Barbie babának és az ólomkatonának. Így viszont a halász fia, amint megkapta az ajándékot, beültette őket a terepjáróba. Fehérek voltak és tarkák, mégis, mereven bámultak a messzeségbe, akár a szafarira⁸ induló gazdag turisták.

Nem, gondolta az ólomkatona a Barbie mellett ültében, ennyi boldogság el sem fér bennem, elolvadok a gyönyörűségtől.

3 óriástanker: kőolaj szállítására alkalmas tankhajó

4 őgyeleg: bámészkodik

5 Landrover: terepjárótípus

6 hadúr: vezér, vezető

7 martalóc: fosztogató katona

8 szafari: utazás

Másnap a hadúr részeg martalócainak elfogyott a türelmük. Rossz idők jártak rájuk is, így hát rossz néven vették, hogy a halászok, akiket tétlenségre kárhoztatott az olajfolt, nem adóznak. Hogy súlyt adjanak követelésüknek, végigrobogtak a Landroverekkel a falu főutcáján, és géppuskáikkal duhajul¹⁰ végiglőtték a házakat.

A halász fia négykézláb mászkált a földön, mert éppen az autóját tologatta, de apja sajnós állt. Vére ráfröccsent a játékkocsira, a motorházra meg az ajtókra.

A falubeliek sikoltozva menekültek a közeli dombok közé, a haramiák¹¹ pedig az elmaradt adó fejében összeszedtek minden mozdíthatót.

A holmi néhány nap múlva egy fővárosi piacon tűnt fel újra, gondosan szétszortírozva a földre terített kendőkön. Ott volt a konzervdobozokból készített játék autó is, a kormánynál rendületlenül markolta puskáját az ólomkatona, mellette a Barbie – a motorházon és az ajtókon barnára száradtak a foltok.

Fehér langaléta¹² guggolt a tarka kendő mellé. Szabadsága utolsó napját töltötte itt, a világ végén, és a jól sikerült szafari után, hazaindulás előtt néhány csecsebecsét szeretett volna vásárolni emlékebe.

Sötét volt megint. És hideg. A kéttenyérfényi konzervdoboz-Landrover egy repülőgép rakterében állt.

Azután egy dohányzóasztalon, a tágas, világos nappaliban, körötte vendégek – érdeklődve hallgatták a szafari-útibeszámolót, és nevetve koccintottak. Az egyik vendég felcsillanó érdeklődéssel, már-már izgatottan vizsgálgatta a játék autót és utasait. Valósággal rajongott. Előadást rögtönzött a kézművesmesterségek továbbéléséről a technicizált világ viszonyai között, és felhívta a figyelmet a díszítőművészet új eszközeire és formáira – ennek bizonyítékát az érett esztétikai érzékre valló, szimmetrikusan elhelyezett barna foltokban vélte fölfedezni –, majd félrevonta a házigazdát.

Előkelő helyet kapott az ólomkatona és a Barbie baba az Andersen és a Grimm utca sarkán nyílt új Néprajzi Múzeumban.

A barna mintás Landrover egy üvegpolcon állt, a „Napjaink népművészete” feliratú teremben. A bal első keréken fekete leltári szám.

A terepjáró moccsatlan utasai mereven bámulták a tárló üvegén túl felködlő látogatókat. Tekintetükben diadal; mint akik legyőzték a halált.

Az állhatatos¹³ ólomkatona fülében ismét fölcsendült a dal:

Isten áldjon jó vitéz...

– de a második sort elfelejtette.

Rendíthetetlenül markolta fegyverét, és azt gondolta: boldogság. Mindörökre boldogság.

9 duhajul: hangoskodva, féktelenkedve

10 haramia: rabló, gonosz ember

11 langaléta: feltűnően magas, sovány

12 állhatatos: kitartó, hűséges

Kérdések, feladatok

1. a) Kiről szól ez a történet? Foglald össze, hogy mi mindent tudunk meg róla!
b) Ki Barbie? Gyűjtsd össze, hogy mit tudunk meg róla! Miért nem szólaltatja meg őt is az író?
2. Minden rosszban van valami jó. – Érveld a közmondás mellett az olvasott történet alapján! A „rossz” lehet a világ sorsa és pusztulása, illetve az ólomkatona által átélt események, a „jó” pedig az ólomkatona vágyainak beteljesülése!
3. Értelmezd a szöveg következő mondatait, kifejezéseit:
 - a) „Fényes város volt, hízott és kevély.”;
 - b) „de nem volnék katona, ha meg nem próbálnám”;
 - c) „a tárló üvegén felködlő látogatók”.
4. Milyennek látja az elbeszélő a „fejlett” és „fejletlen” világ viszonyát? Válaszodba foglald bele az alábbi részlet magyarázatát: „A barna mintás Landrover egy üvegpolcon állt, a »Napjaink népművészete« feliratú teremben.”
5. Mit tudunk meg a Barbie baba ólomkatonához fűződő érzéseiről? Írd meg a történetet az ő szemszögén keresztül!
6. Örömteli és szomorú dolgokról is olvashatunk Békés Pál novellájában. Számodra mi a leginkább felemelő, és mi a legelkeserítőbb az olvasott történetben?

» Az átirat

Békés Pál története **átirat**. Egy régi mesét írt meg újra a szerző: Hans Christian Andersen meséjét. Annak ez volt a címe: *A rendíthetetlen ólomkatona*. Ennek egyszerűen: *Az ólomkatona*. Sok mindenben hasonlít a két mese, de sok mindenben el is tér egymástól. Ebben a mostani mesében több a mai dolog. Papírból készült táncoslány helyett Barbie baba szerepel benne. Számítógép áll a játékok szomszédságában az asztalon, afrikai bandaháborúkról, pénzbeszedőkről hallunk. Ám a történet ebben a mai környezetben is érvényes. Ugyanúgy hat az olvasókra, ahogyan a klasszikus mese: szép és megrendítő, fantasztikus mese, s mégis érezzük, hogy ró-lunk szól. Tágítja a látókörünket, s olyan perspektívát kínál, amelyből talán még sosem pillantottunk a saját világunkra. Megtanít az aprócska lények szemével látni, megtanít a sorsnak kiszolgáltatott ember szemével látni, és megtanít a hűség nyelvén beszélni.

Mennyire más képet fest a szerző a világról egy aprócska lény nézőpontjából – ez talán az első újdonsága a történetnek. Mások is írtak már ilyesmiről. Talán hallottál már Gulliverről, aki hol óriások közé keveredik kisemberként, hol apró lények bámulnak rá,

» Békés Pál otthonában (Budapest, 1995. március 22., MTI Fotó: Tóth István Csaba)

„felállítottam magamnak egy napirendet”

1. Te szívesen élnél egy szigeten? Milyen előnyei, hátrányai lehetnek?
2. Ismersz olyan műveket, amelyek szigeten játszódnak? Általában mitől izgalmas ezeknek az alaphelyzete?

Daniel Defoe¹: Robinson Crusoe² (részlet)

A regény főszereplője Robinson, aki hajótörést szenved, és egyetlen túlélőként egy lakatlan szigetre kerül. A főhős mindent megpróbál, hogy otthonossá, élhetővé tegye környezetét. Robinsont végül 28 év után egy hajó legénysége megtalálja és hazaviszi Angliába.

NAPLÓ

1659. szeptember 30-a: Engem, a szegény, nyomorult Robinson Crusoe-t, miután hajótörést szenvedtem, a háborgó tenger kivetett e szerencsétlen szigetre, melyet a Kétségbeesés Szigetének neveztem el. Mindenki más, aki a hajón utazott, a vízbe fúlt, és majdnem én is.

Partot érésem után a napom hátralévő részét tragikus helyzetem miatti sajnálkozással töltöttem. Nem lévén ételem, lakhelyem, ruhám, fegyverem, vagy módom a menekülésre, átadtam magam a kétségbeesésnek, és felkészültem a halálra. Úgy gondoltam, hogy majd vadállatok tépnek szét, bennszülöttek gyilkolnak le, vagy étel hiányában éhen halok. A vadállatoktól való félelmemben az éjszaka beköszöntével egy fán pihentem meg, és mély álomba merültem, holott egész éjszaka esett az eső.

Október 1-je: Reggel nagy meglepetésemre azt láttam, hogy a tengerár sokkal közelebb sodorta a hajónkat a szigethez. Ez egyrészt örömről adott okot, mert viszonylag sértetlennek tűnt, és így remélhettem, hogy ha elül a szél, magammal hozhatom onnan mindazt az élelmiszert és szükséges tárgyakat, amelyek kisegíthetnek a bajban. Másrészt viszont

1 ejtsd: deniel difó

2 ejtsd: rabinszn kruzo

Újjáéledt bennem a bánat társaim elvesztése miatt, mert úgy gondoltam, hogyha a fedélzeten maradunk, megmenthetjük a hajót is, vagy legalább nem fulladtak volna vízbe mindannyian. Ha pedig túléltek volna, talán roncsaiból újjáépíthetnénk a hajót, hogy a világ valamely más tájára vitorlázzunk. A nap nagy részét ilyen dolgokon tűnődve töltöttem el. Később azonban beúsztam a tengerbe, és felmásztam a hajó fedélzetére. Az eső egész nap esett, de szélcsend volt.

Október 1-től 24-ig: Ezeknek a napoknak szinte mindegyikét azzal töltöttem, hogy többször meglátogattam a hajót, és amikor a tenger vize áradni kezdett, tutajokon hoztam el onnan mindent, amit csak tudtam. Ezekben a napokban is sok eső esett. Voltak ugyan közben felhőtlen napok is, mégis úgy tűnik, ez volt az esős évszak.

Október 20-a: A tutajommal és a rajta lévő rakománnyal a vízbe borultam, de a víz sekély volt, a rakományom viszont nehéz, így apály idején a nagy részét sikerült megtalálnom.

Október 25-e: Az egész napos esőzést a szokottnál kissé erősebb szellőkések kísérték, és ennek köszönhetően a hajó darabjaira hullott. Ezután már csak apálykor láttam néhány darabját a vízben. Jómagam a napot azzal töltöttem, hogy ingóságaimat megvédjem az eső elől és alaposan betakarjam.

Október 26-a: Majdnem egész nap a tengerparton kutattam azt a helyet, ahol állandó otthonomat felépíthetném. Nagyon aggasztott, hogy nem volt megfelelő védelmem a vadállatok vagy vademberek esetleges éjszakai támadásaival szemben. Estére találtam egy helyet az egyik szikla aljában, amely megfelelőnek tűnt. Félkörben ki is jelöltem a táborhelyem határait. Erre a határvonalra erődítményszerű falat terveztem építeni, egy dupla cölöpsort, melyet középen a horgonykötelek darabjaival és más szükségtelen kacatokkal töltök fel.

Október 26-tól 30-ig: Bár az idő egy részében nagyon sűrűn záporozott az eső, mégis keményen dolgoztam azon, hogy vagyonomat az új lakhelyemre szállítsam.

Október 31-e: Reggel fogtam a fegyveremet, és portyázni indultam. Megöltem egy nősténykecskét, de a kicsinye követett engem, és mert nem fogadta el az ételt, amit elé tettem, végül őt is meg kellett ölnöm.

November 1.: Felállítottam a szikla alatt egy nagy sátrat, odabenn cölöpökre kötöttem a függőágyamat, és ezen az éjszakán már a sátorban aludtam.

November 2.: Kicsit beljebb attól a helytől, ahová a cölöpfalat készültem felhúzni, ládákból, hordókból és a tutajok rönkjeiből védművet építettem.

November 3.: Vadászni indultam, és lőttem két kacsához hasonló madarat, amelyeknek remek íze volt. Délután nekiláttam, hogy asztalt készítek magamnak.

November 4-e: Ezen a reggelen felállítottam magamnak egy napirendet, amely alapján a továbbiakban dolgozom, alszom és kikapcsolódom. Reggelente, ha nem esett, két-három órás portyára indultam a puskámmal, majd 11 óráig dolgoztam, utána következett az ebéd. 12-kor lefeküdtem aludni, mert az időjárás túl meleg volt a munkához, majd késő délután újra dolognak láttam. Ezen és a következő napon a munkámat az asztalkészítés tette ki, az asztalosmesterséggel ugyanis még elég pocskéul boldogultam. Idővel aztán a szükség rákényszerített a pontosabb kézműves munkák elsajátítására.

November 5-e: Ezen a napon messzire barangoltam a kutyámmal és a puskámmal, és lelőttem egy vadmacskát. A bőre kellemesen puha volt, de a húsa ehetetlen. Zsákmányom bőrét, mint mindig, most is lenyúztam és megőriztem. A tengerpartra visszatérve különböző vízimadarakat láttam. Ami azonban igazán meglepett és szinte megijesztett, az a két-három foka volt, amelyről először nem is tudtam, miféle lények, és amíg így ámuldoztam a látványukon, ők a tengerbe siettek és elmenekültek előlem.

November 6-a: Reggeli sétám után folytattam az asztalkészítést, és be is fejeztem, ám korántsem voltam elégedett. Később azonban rájöttem, hogyan javíthatnék rajta.

November 7.: Kezdett állandósulni a jó idő. 7-én, 8-án, 9-én, 10-én és részben 12-én (mivel 11-én számításaim szerint vasárnap volt) egy szék elkészítésével foglalatoskodtam, és sok pepecselés árán elviselhető külsejűre formáztam, de elégedetlen maradtam. Készítése közben többször darabjaira szedtem szét.

Megjegyzés: Hamarosan felhagytam azzal a szokásommal, hogy megüljem a vasárnapokat. Az idő múlását jelző táblámon ugyanis eltévesztettem a jeleket.

November 13.: Ezen a napon esett. Ez lehűtötte a földet, és felfrissülést hozott nekem, de az esőt hihetetlen mennydörgés és villámlás kísérte, ami azért rémített halálra, mert veszélyben forgott a lőporom. A zivatart követően elhatároztam, hogy lehetőleg egészen kis adagokra osztom el a lőport, hogy így ne forogjon veszélyben.

November 14–15–16.: E három nap során kis, kocka alakú ládák vagy dobozok készítésével foglalatzkodtam. Ezek mindegyikébe félkilónyi vagy kilónyi puskaport töltöttem, majd a dobozokat félreeső, biztonságos helyekre tettem el. A három nap egyikén lelőttem egy nagy madarat, amelynek a fajtája előttem ismeretlen volt, de az íze jó.

November 17.: Ezen a napon vájni kezdtem a sátram mögötti szikla bemélyedését, hogy egy újabb helyiséget hozhassak létre magamnak.

Megjegyzés: Ehhez a munkához három dologra volt elengedhetetlen szükségem. Egy csákányra, egy lapátra és egy talicskára vagy kosárra. Félbehagytam tehát a munkát, még mielőtt igazán nekiláthattam volna, és azon gondolkodtam, hogyan tegyek szert ilyen szerszámokra. Csákány gyanánt az emelőrudakat használhattam, amelyek nehéz, de hasznos eszköznek bizonyultak, de lapát vagy ásó nélkül nem végezhettem ezt a munkát, viszont fogalmam sem volt, hogyan készítsék egyet.

November 18.: Reggel, kirándulás közben egy olyan fára bukkantam az erdőben, amit a brazilok, keménysége miatt, vasfának neveznek. Ebből nagy erőfeszítések árán, és kis híján kicsorbítva a baltámat, levágtam egy darabot, és bár nagyon súlyos volt, hazacipeltem. Sokáig küzdöttem a kemény fával, míg végül apránként lapát vagy ásó formájúra alakítottam. A nyele az angol lapátnyélre emlékeztetett, de fém lapátfejvel nem rendelkezttem, így azt is a fából kellett kifaragynom, ami kevésbé tartós megoldásnak bizonyult, de így is hosszú időn át hasznomra volt. Semmi kétség, hogy ilyen formájú lapátot, és ilyen hosszú időn át még senki nem készített.

(Fordította: Lengyel Tamás)

Kérdések, feladatok

1. Foglald össze öt mondatban az olvasott naplórészlet tartalmát!
2. Gyűjtsd össze Robinson legfontosabb tennivalóit!
3. Hogyan próbálja Robinson megvédeni új lakhelyét?
4. A főszereplő mely tulajdonságainak köszönheti, hogy életben marad egy lakatlan szigeten? Gyűjtsétek össze ezeket, és vitassátok meg, hogy melyekre volt ezek közül leginkább szüksége!
5. Beszélgetsetek arról, hogyan befolyásolják Robinson életét a véletlenek!

» **Robinson naplója**

Daniel Defoe 18. század elején született *Robinson Crusoe* című regényének alapja valóságos történet. Alexander Selkirk skót tengerész négy évet töltött egy lakatlan szigeten, ahol büntetésből hagyta a kapitánya. A különös sorsú matróz történetét mindenki ismerte Angliában.

A mű kalandregény és napló egyben. A főhőst, Robinsont apja ügyvédnek akarta taníttatni. A fiatal fiú azonban szembeszállt a szülői szándékkal. Kalandvágát nem volt képes legyőzni: tengerre szállt. Több tengeri utazás után 1659. szeptember 1-jén félelmetes viharba kerültek. Hajójuk megfeneklett a homokon, csónakon próbáltak menekülni. A pusztító vihart egyedül Robinson élte túl.

A csónakot a víz a szárazföldre vetette, így vissza tudott menni a hajóra, ahonnan magával vitt mindent, amit később a szigeten felhasználhat. Összeszedett minden használható szerszámot, fegyvert, lőszert és puskaport.

Helyzetét hihetetlen józansággal mérte fel. Írásban rögzítette, mi a jó és a rossz mindabban, ami vele történt. Az egymás mellett felsorakoztatott érvek meggyőzték arról, hogy legjobb képességei szerint kell alkalmazkodnia új életéhez.

➤ *Daniel Defoe (17–18. század körül, Nemzeti Tengerészeti Múzeum, London)*

A kalandregény olyan regénytípus, ahol a történet középpontjában a hős kalandjai, megpróbáltatásai vagy hőstettei állnak.

Rendszerezünk!

Vitassuk meg!

Alkossatok csoportokat, és gyűjtsetek érveket mindkét állítás mellett! Melyikkel értetek inkább egyet?

„A környezetszennyezésért nem én vagyok a felelős, hanem a nagy gyárak és vállalatok. Ezért aztán nekem a saját életemen nem is kell változtatnom. A világ sorsát én, az egyszerű ember úgysem tudom befolyásolni.”

„Mindenkinek felelősséget visel a környezetéért és a többi emberért. Nekem is végig kell gondolnom, hogyan tudok változtatni a saját életemen, hogy ezzel jobbá tegyem a világot.”

„És egy igazi detektív!”

1. Szerinted városban vagy faluban jobb élni? Te hol szeretnél élni? Miért?
2. Mi a különbség a „gyerekcsoport” és a „banda” kifejezés között? A hangulati eltérésen kívül más különbség is van közöttük?

Nógrádi Gábor:¹ Gyerekrablás a Palánk utcában (részlet)

Nógrádi Gábor ifjúsági regényének főhőse Kondor Lajos, azaz Lajcsika, aki szeretne mindent megtenni annak érdekében, hogy elvált szülei újra összekerüljenek. Barátaival a játszótéren meg is tervezik saját elrablását, majd rá egy napra kezdetét veszik az események. Miközben a felnőttek és a rendőrök izgatottan keresik az emberrablók nyomait, a gyerekek Dávid Dezső cipésmester házának padlásáról követik nyomon az eseményeket.

Nem volt olyan felnőtt a Palánk utcában aznap délelőtt, aki sejthette volna, hogy miközben szomszédok jönnek, szomszédok mennek, rendőrök jönnek, rendőrök mennek, figyelik őket a magasból. Pedig, ha valaki alaposan megnézi Dávid Dezső cipésmester padlásának kerek szellőzőnyílását... No, de kinek jutna eszébe szellőzőnyílásokat figyelgetni, amikor elraboltak egy gyereket? Aki talán gúzsba kötve fekszik egy pince mélyén. Szemén sál, szájában zsebkendő, arcát könnyek mossák. Mellette pedig két-három marcona² férfi (vagy nő?) várakozik, hogy eljőjön a délután hat óra, amikor a húszezer forintos váltságdíjért átadhatják a megkínzott fiút.

Ki tudja?

Talán enni sem adnak neki. Lehet, hogy fenyegetik, csúfolják, ijesztgetik... Igen, a felnőttek is legalább úgy képzelődnek, mint a gyerekek.

Csak ügyesebben titkolják.

Mindegyik gondosan kiszínezte magában Lajcsika szörnyű sorsát, és aki már eléggé félt a saját rémképeitől, az gyorsan beszélni kezdett, hogy megszabaduljon a feszültségtől, és ne gondoljon a gondolataira.

1 Nógrádi Gábor (1947): író. Ismert műve még a *Pete Pite* és *Az anyu én vagyok is*.

2 marcona: mogorva, zord

– Én hallottam – mondta Bodorka csicseregve –, hogy egy elrabolt gyereknek levágták a fülét, és elküldték csomagban a szülőknek. Azért küldték, hogy bebizonyítsák: náluk van a gyermek.

– Én meg azt olvastam, hogy egy szűk ládában tartották az elrabolt embert – szörnyülködött Pirók mama, és magához szorította a kis pisist.

– Ne ijesztgessük már egymást – mondta remegő hangon Kocsonyás néni, és hozzátette –, lehet, hogy szegény Lajcsika már nem is él.

– Ezt megnyugtatsnak szántad? – kérdezte Kocsonyás bácsi élete párjától, és megcsóválta a fejét.

– Szegény Lajcsika! – szipogott Bodor Dorottya, és megpróbálta felidézni magában a gyerek arcát. Nem sikerült. „Ezek a kisfiúk olyan egyformák – gondolta. – Csodálom, hogy az édesanyjuk megismeri őket.”

– Szegény Lajcsika – visszhangozta Pirók mama Bodorka szavait, amihez gyorsan Kocsonyás néni is csatlakozott:

– Szegény Lajcsika!

Eközben egy vékony arcú, szőkésbarna hajú és zöld szemű fiú Dezső bácsi padlásának ke-
rek szellőzőnyílásán keresztül már órák óta azt figyelte, hogy hogyan keresik szegény Lajcsikát. Igen, ő volt az! „Kondor Lajos, tizenegy éves magyar állampolgárságú személy”, amint az Portoroki rendőri jelentésében is szerepelni fog. Azaz: szegény Lajcsika!

Hősünk tehát nem feküdt egy pince mélyén gúzsba kötve. Nem álltak körül marcona alakok. Sőt még a füle is épségben volt, bár a szokásosnál kissé pirosabban meredezett a feje két oldalán.

No, de ez érthető. Felbolydult méhkas az utca, rendőrautók cirkálnak a házuk előtt, anyu sír, Róza néni rikácsol, Sanyi bácsi hápog. Ilyen felfordulást még a Pirók család feje sem okozott annak idején, amikor bor, sör és pálinka üzemanyaggal feltankolva totálkárosan tántorgott az utcán, és minden egyes kapun bezörgetett abban a meggyőződésben, hogy ő ott lakik, és azonnal engedjék be. Pedig akkor a kutya kórusa és a kihívott rendőrautó szirénája olyan koncertet adott, hogy az eset fekete betűkkel került bele az utca íratlan történelmébe.

Elegendő ok volt tehát arra, hogy Lajcsika füle elpiruljon. Bezzeg a mellette álló 8 és 12 év közötti, marconának nem nevezhető bandatagok nem szívták így mellre a lenti hercehurcát. Pedig ők is nyakig benne voltak a gyerekrablásban! Csakhogy

» *Jelenet a Gyerekrablás a Palánk utcában című filmből (1985, rendező: Mihályfy Sándor, szereplő: Léner András)*

az ötlet és az igazi felelősség Lajcsikáé volt. Tulajdonképpen ő rabolta el saját magát! S hogy miért? Ennek megértéséhez vissza kell kissé pergetni az időt.

Egy nappal a gyermekrablás előtt, augusztus másodikán, a déli órák utáni nagy melegben kis csoport álldogált a közeli játszótér egyetlen, árnyékot adó fácskája alatt. Egyedül Pirók András, az örökmozgó csodacsatár cselezte ki a közönyösen álldogáló fácskát focilabdájával, amelyet néhány nappal azelőtt, a tizedik születésnapjára kapott.

– Pirók kettő viszi a labdát! – rikácsolta közben. – Viszi, viszi, hatalmas cselsorozat után... hopp, egy utolsó csel... elfekteti a kapust, és belsővel, finoman, a bal alsó kapufa mellett begurítja a lasztit a hálóba. Góáóáó!!!

– Mondd, Pirók kettő – szólt oda Lajcsi –, befagyna a feneked, ha egy kicsit abba hagynád az ugrálást?

András odasomfordált a labdával a többiek közé, és felhúzott szemöldökkel elnézett mellettük.

– Kösz – mondta Lajcsi, és megszívta az orrát. – Ne haragudj, de most igazán fontos dolgokról dumálunk.

Öten álltak történetünk főszereplője körül, s hogy végre Pirók is lebénult, folytathatták a beszélgetést.

– És mi lenne, ha megmondanád az anyukádnak? – kérdezte Lajcsitól a középben kettéválasztott hajú Kocsonyás Gergő, és olyan okosan nézett, ahogyan komoly dolgokról beszélgetve nézni illik.

– Mit mondana meg? – nézett rá megvetően, karba tett kézzel Pirók Zsófi, a társaság legidősebb tagja, aki tiszta blúzában és szoknyájában kirítt a piszkos térdű fiúk társaságából. – Azt, hogy ki akar szökni az édesapja után? Vagy azt, hogy az édesanyja ne menjen feleségül az Állókígyóhoz? Azt hiszed, beleszólhat az ilyesmibe egy gyerek?

– Hát... – mondta Gergő. – Miért ne?

– Okos! Okos! – csúfolódott Anti, Dávid bácsi kilencéves unokája, aki kinőtt atlétatrikójában úgy festett, mint egy zsugorított díjbirkózó. – A mamájának mindent elmond szépen, aztán bezárják egy szobába szépen...

– ...ahogy téged szoktak szépen – fejezte be a mondatot Andris (Hajrá, Pirók II.!), és már futott is a meglóduló Dávid Anti haragja elől.

– Szobafogság! Szobafogság! – kiabálta távolabbról Pirók II. Anti azonban megrántotta a vállát, mint aki nem foglalkozik gyengeelméjük megfenyítésével.

– Anyámmal nem lehet beszélni – mondta Lajcsi. – Tudjátok...

Itt egy pillanatra megállt, mert az embernek meg kell gondolnia, mit mond az édesanyjáról.

– Tudjátok, már ő is úgy érzi, hogy nem kellett volna elválnia. Szereti az apukámat. Én tudom. De ezt sohase mondaná meg. Még nekem sem. Aztán meg ott van Róza néni és Sanyi bácsi. Szövik a pókhálót.

– Én is ezt mondtam a múltkor – jegyezte meg Zsófia. – Hogy szövik.

– El kellene őket kapni egy sötét utcasarkon – heveskedett Anti. – Mondjuk, ott nem lenne villany, aztán csak úgy gyanútlanul sétálnának haza: trallala, trallala! Mi meg elbújnánk a kapukban, és egy jelre rájuk rohannánk...!

– Á! Erre már én is gondoltam – szólt Lajcsi. – Nem megy. Mit csinálnánk, ha elkapnánk őket? Megvernénk? Na és? Nem ér semmit. De ha én el tudok menni édesapámhoz, és beszélek vele, és elmondom, hogy...

Itt Lajcsi szava elakadt, nagyot szívott az orrán, és elnézett a hinták felé. A többiek is összevissza nézdegéltek: a lábukra, egymásra meg a fára, míg újra meg nem jött Lajcsi hangja.

Kevés rosszabb dolog van annál, mint ha valaki sír mellettünk, és nem tudunk rajta segíteni.

– Tudom, hogy vissza fog jönni. Amit én kérek tőle, azt mindig megcsinálja. Te is emlékszel, Andris, amikor a magasugróléceket megcsinálta.

– Igen – bólogatott Pirók II. – Tényleg.

– Na ugye. Kimegyek és megmondom neki, hogy házasodjanak újra össze. Elmesélem, hogy milyen hülye az Állókígyó, meg a Róza néni mennyit eszik...

A többiek nevettek, és Lajcsi is elmosolyintotta magát.

– Biztosan visszajön. Ő nem is akart elválni. Én ott voltam a tárgyaláson! Ő nem akart elválni.

– Hát persze – mondta Zsófi –, miért akart volna? A mamád szép.

– Na ugye – mondta Lajcsi –, én is ezt mondom.

– És tulajdonképpen most hol van az édesapád? – kérdezte Kocsonyás Gergő.

– Olaszországban. De két vagy három nap múlva már Párizsban lesz.

– Az Franciaország fővárosa – kottyant közbe Iván, Gergő unokatestvére, de aztán zavartan megigazította a szemüvegét, mint aki nem mondott semmit. Őt ne okosozzák le!

– Feri bácsi mesélte el nekem tegnap az útvonalat. Ő a kamionosok csoportvezetője. És ha én most elbújok, mintha elraboltak volna, és szerzek ezzel húszezer forintot, akkor már el tudok menni Párizsba repülővel.

– Az frankó! – vakkantott Anti.

– Csakhogy útlevél kell – szólt közbe Zsófi.

– No és? Egy éve külön útlevelet csináltattunk nekem. Akkor még úgy volt, hogy meglátogatom... Csak előveszem a fiókból, és kész.

– Ez veszélyes – mondta Gergő.

– Az úrhajózás is veszélyes – szólt Lajcsi.

– Az élet is veszélyes – tette hozzá Zsófia, mert valahol ezt olvasta.

– A tévében mondták, hogy egy elrabolt gyereknek levágták a fülét – jegyezte meg Pirók kettő András, aki visszamerészkedett a csoporthoz, és megállt Lajcsi mellett, de Antitől kissé távolabb.

– Ki vágta le? – kérdezte Iván.

– Hát az emberrablók.

– Jó, majd nyissz! Levágom a saját fületem! – fortyant fel Lajcsi, és leült a fa tövébe.

– És hogyan képzeled ezt az... izé... elbújást? – guggolt le Gergő, hogy egy szintre kerüljön Lajcsival, aki hátát a fa törzsének döntve egy fűszálat rágogatott.

– Egy erdőben kell elbújni – mondta Pirók kettő. – A rablók is oda bújnak, és akkor senki sem találja meg őket.

– Robin Hood is oda bújt – jegyezte meg Gergő. – Csakhogy Budapest nem a sherwoodi rengeteg. No, meg egy igazi erdőben vadállatok vannak.

– Én vagyok Maugli! A dzsungel fia! – rázta karjait az ég felé Dávid Anti, és tenyerével a száját ütögetve felüvöltött: – Ábábábábábábá!

– Először is így Tarzan csinált, nem Maugli! – mondta Lajcsi. – Másodszor, ha folyton hülyéskedtek, akkor nem kell segíteni.

– Lajcsinak igaza van – bólintott Zsófi. – Nem értitek az egészet.

– Erdőbe nem bújok – jelentette ki Lajcsi. – Nincs is erdő, meg aztán éjszaka ott nem lehet hol aludni. Valami pince vagy elhagyott ház jöhetne csak szóba. Esetleg egy fáskamra. Nincs valamelyikötök udvarában egy olyan fáskamra, ami emberrablásra alkalmas?

– Nincs – mondta Zsófi. – Tudod, hogy nincs. Nálunk tele van...

Talán már sohasem tudhatjuk meg, hogy Zsófiék fáskamrája mivel van tele, mert Dávid Anti mint egy gumilabda, fektéből felpattanva elüvöltötte magát:

– Ötlet! Zseniális ötlet! A probléma meg van oldva!

– Meg a cipőfűződ is – mondta Pirók kettő. – Tarzan, a majomember elveszti a cipőjét.

– Ide figyeljetek! A padlás! A mi padlásunk. Tök üres.

Lajcsi Antira bámult, aztán Gergőre és Zsófirra, mint a legokosabbakra, és óvatosan megjegyezte:

– Ez jó ötletnek látszik.

– Na ugye! – ugrált Anti páros lábbal a magasba. – Na ugye!

– Vak tyúk is talál... szemetet! – morogta Pirók kettő, de csak halkán.

– Nagypád nem szokott felmenni a padlásra? – kérdezte Lajcsi.

– A falával? Egy évben legfeljebb egyszer, ha jön a kéményseprő. De a kéményseprő egy hónappal ezelőtt már járt nálunk.

– Ezt az egészet meg kell szervezni – szólt halkán Gergő, az okos. – Mindent pontosan, mert a legkisebb hiba is végzetes lehet.

A *végzetes* szó nagy hatást tett a társaságra. Nem értették egészen, de ez csak rosszat jelenthet, mert benne van a *vég*. Mindenki hallgatott, csak Gergő folytatta a mondkáját:

– Ha elkövetjük a *végzetes* hibát, akkor nemcsak a cselszövés nem sikerül, hanem még mi is megjárhatjuk.

– Na és – nyegléskedett Pirók kettő –, egy veréssel több vagy kevesebb, nem számít.

– Hülye – legyintett Zsófi, mert szégyellte, hogy őket verik otthon.

– Nem a verésről van szó – szakította félbe a kezdődő testvérháborút Kocsonyás Gergő. – Hanem arról, hogy mindenki rajtunk röhögne, ha az emberrablás nem sikerül.

– Aha! – bólintott András, mert a kiröhögés valóban rosszabb, mint a verés. Aztán hirtelen a hinták felé mutatott. – Vigyázat! Jön!

Zsófi és Andris húga, Borbála vágatott feléjük, kék szalagokkal díszített copfjai repkedtek a feje körül.

– Meg kell keresni aput, mert egy bácsi várja! – kiabálta már messziről. – Andris, azt mondta anyu, hogy hívd haza.

– Mintha te nem tudnád, hol van! – dörmögte Pirók kettő, de Zsófi pillantása belefojtotta a szót. – Oké! Rögtön jövök.

És elszaladt a sarki kocsmá irányába.

– Mi van? Mit csináltak itt? – kérdezte Borbála a komor társaság láttán, mire Anti gyorsan legyezni kezdett a kezével.

– Lányokat ne vegyünk be – mondta –, azok mindent elfecsegnek.

– Én talán fiú vagyok? – csattant fel Zsófi. – A fiúk egyébként is sokkal pletykásabbak.

– Mit beszélsz? Hogy mi? – ugrott bokszolóállásba a zsugorított díjbirkózó. – Mi pletykások vagyunk?

– Állj le! – szólt rá Lajcsi. – Bori tud hallgatni.

Borbála hálás pillantást vetett az emberrablás jövődjé „áldozatára”, és lekuporodott mellé, mint a kiskutyák szoktak a gazdi lábához, ha szolgálatkészzen várják újabb parancsait.

– Javaslom – kezdett bele Gergő a haditervebe –, hogy holnapután reggel hajtsuk végre az akciót.

– Nem holnapután – mondta Lajcsi. – Már holnap. Két nap múlva Párizsban kell lennem.

– Miért? – kottyant közbe az értetlen Bori, de nem kapott választ.

– Igazad van – mondta Gergő. – Holnap. Addig Anti és András rendbe hozzák a padlást, hogy lakható legyen.

– Én azzal az agyalágyulttal... – kezdte Anti, de Gergő letorkolta.

– Az emberrablás ideje alatt minden ellenségeskedést felfüggesztünk. Aki ezt a szabályt nem tartja be, az nem vehet részt az akcióban.

– Talán inkább Lajcsi mondja el, hogy mit csináljunk – hadarta Anti –, mégiscsak az ő elrablásáról van szó, nem a tiédéről.

– Gergőnek igaza van – mondta Lajcsi –, az ellenségeskedést felfüggesztjük. No, most... Szóval holnap reggel. Igen. Majd azt mondom, hogy moziba megyek, és akkor felmegyek a padlásra. Persze ilyenkor kell írni egy levelet az emberrablók nevében...

– Milyenkor? – kottyant közbe Borbála, mert még mindig nem értett semmit.

– Az ilyen leveleket újságokból kivágott betűkből szokták összeállítani – mondta Iván, a szemüveges. – Ha akarjátok, én megcsinálom.

– Csináld – mondta nagylelkűen Lajcsi. – Legyen benne, hogy húszezer forintért visszamegyek. Vagyis hogy visszakaphatja a gyerekét. Hozza a pénzt a Palánk utcába. A Bognár bácsi háza elé. Tegye a fa odvába. Ott sok a bokor, el lehet bújni. De ne nagyon ijeszd meg anyut, jó?

– Persze – lihegte Iván –, majd vigyázok. Meg ne rémüljön.

És már meg is született fejében a szöveg, amelyet mi már ismerünk.

Futva érkezett vissza Pirók II. Andris (apja a távolban tántorgott hazafelé), és a díszes társaság az emberrablás minden részletét alaposan megbeszélte. A szerepeket kiosztották, és titoktartást fogadtak életre-halálra.

Most pedig tekerjük előre az időt, és ugorjunk vissza a padlásra, ahol Lajcsika vörslő fülekkel, büszkén és izgatottan figyelte az utcai felfordulást. Mellette a két Pirók: Zsófi és Andris állt, valamint Kocsonyás Gergő, az ész. A többiek lent az utcán sétálgattak ártatlan képpel, hogy közelebről figyelhessék meg az eseményeket, és gyors futárként hozzák a hírt: mi újság.

A padlást vastag porréteg fedte. Egyik sarkában nagy, fonott ládák álltak tele használt ruhával, a többiben régi gyerekágy, néhány összetört polc és egy rozsdás lavór hevert. Az ablak közelében egymásra helyezett csomagolópapírokra matracot tett Anti és Andris. A gyerekágyból vehették ki, a gyanús foltok legalábbis ezt mutatták. A matrachoz pokrócokat is szereztek „valahonnan”. Kissé távolabb, a tető széle és a földem találkozásánál, gerendák árnyékában egy rozsdás vödör állt hullámpapírral letakarva. A vödörnek fontos funkciója volt, mert a padlásra sajnos nem építettek vécét. Az épület tervezői ezelőtt hatvan évvel ugyanis nem voltak elég előrelátóak, és nem gondoltak arra, hogy egyszer majd itt fog rejtőzni egy fiú, és annak lesznek különböző kis és nagy dolgai. No, de szerencsére akadt egy vödör, és ott volt Anti, aki önfeláldozó módon, naponta kétszer némi fintorgással, de levitte a küblit. Merthogy a vödörnek, ha *olyan* célra használják, az a neve. Így rendezték be tehát a rejtekhelyet, természetesen világítás nélkül, hiszen este a legkisebb fénypontocská is áruló lehetett volna.

– Hűha! – ugrott fel a padlásra a ház hátsó oldalához támasztott létráról Dávid Anti. – Óriási cirkusz! Rendőrautók, rendőrök. És egy igazi detektív! Nem is egy! Kikérdezik a szomszédokat is! Állati! Állati!

– Felfered a port – mondta Zsófia nyugodt hangon, pedig majd kiugrott a szíve, úgy dobogott. – Ne ugrálj és ne üvöls. Mi is látjuk.

– Anyu mit csinál? – kérdezte Lajcsi.

– Hát... azt nem tudom. Oda nem mehetek be – mondta a Dávid unoka. – Ott rendőrök vannak.

– Biztosan sír – mondta Lajcsi.

– Mi az? – támadt rá Anti. – Már megbántad?

– Hülye – mondta Lajcsi, és az ablak felé fordult.

– Jaj, te nagyokos! – csattant fel Pirók II., bár megfogadták, hogy az emberrablás ideje alatt nincs ellenségeskedés. De hát az ilyen fogadalmakat olyan nehéz betartani.

– Nem bánta meg – magyarázta a durcásan hallgató Antinak Gergő –, csak nem mindegy neki, hogy mit csinál az anyukája. Őt nem akarja bántani. Sőt azt akarja, hogy *neki is* jobb legyen. Mármint az anyukájának. Érted? Ne az Állókígyóhoz menjen feleségül. Csakhogy az anyukája nem tudja, hogy Lajcsi jót akar neki. Érted?

– Persze – rántotta fel a vállát a zsugorított. – De akkor sem kell lehülyézni.

– Juj, nyomozókutya! – kiáltott fel Zsófia, és olyan ideges lett, hogy azonnal le kellett másznia a létrán.

Lajcsi, Gergő és Anti egymáshoz szorulva, dermedten nézték, hogy a nyakörvvel féken tartott kutya a rendőrrel együtt besietett Lajcsiék házába, majd kis idő után mind kijöttek. Elöl az eb, utána a gazdája, majd egy hanyag öltözetű, kövérkés, kopaszkás úr következett, mögötte egy szőke bajszú és persze Róza mama, Sanyi bácsi meg a szípigó Orsika. A libasorban trappogó társulat az utcára érve balra fordult, és a kutya nyomában elindultak Dávid Dezső cipézmester háza irányába.

– Mit csináljunk? Mit csináljunk? – hadarta Anti, és pillantása ijedten rebtent ide-oda Lajcsi és Gergő között. Most mintha még jobban összezsugorodott volna.

Kérdések, feladatok

1. Keresd meg a történet elején azokat a mondatokat, amelyeket humorosnak tartasz! Fogalmazd meg, mitől mulatságosak!
2. Hogyan éri el a szerző, hogy az olvasó ne izguljon az elrabolt kislány miatt?
3. „...az eset fekete betűkkel került bele az utca íratlan történelmébe” – olvastuk a szövegben. Te be tudsz számolni valamilyen érdekes esetről, ami az utcákban történt?
4. Mit tudunk meg Pirók Zsófi és Andris családjáról? Milyen helyzetben van otthon a két gyerek? Mi a véleményed erről a helyzetről?
5. Mitől nagyon izgalmas az utolsó jelenet? Mi veszélyezteteti legjobban a gyerekek terveit? Vajon hogyan folytatódhatna tovább? Néhány mondatban foglalj össze két lehetséges folytatást!
6. Robin Hoodról, Tarzanról, Maugliról is beszélnek a gyerekek. Nézz utána, kik ők!

» A nézőpontok változása

» Nógrádi Gábor:
*Gyerekrablás a
Palánk utcában*
(Budapest, 1986)

Nógrádi Gábor remek története **ifjúsági regény**, az olvasott jelenet alapján azonban akár kriminek, bűnügyi regénynek is mondhatnánk. **A bűnügyi regény olyan regénytípus, amelynek cselekménye egy-egy rejtélyes bűntény köré szövődik.** Elrabolt gyerek, rendőrök, nyomozók, rendőrkuttyák. Aggódó szomszédok, megválaszolhatatlan kérdések, feszültség. Persze mi a másik nézőpontból is rápillanthatunk az eseményekre. Fönről, a padlásról figyelve a lenti dolgokat, egyszerre világossá válik, hogy nem történt itt semmiféle gyerekrablás. De ezt odalenn nem tudhatják. A két nézőpontból figyelve egészen mást jelentenek ugyanazok az információk. Egy krimiben ezek a dolgok különösen is élesen tudnak megmutatkozni. Hiszen ha a nyomozó a bűnözők nézőpontjából tekinthetne szét, egészen másként látná a dolgokat.

Egy bűnügyi történetben különösen fontosak a jelek. Eltűnt a gyerek: ez egy olyan jel, amely sok mindent jelenthet: megszökött, elrabolták, eltévedt valahol, vagy csapdába esett, és nem tud hazatérni. Mindennapjainkban nekünk is számos lehetséges jelentés közül kell választanunk. Egyik jel sem egyértelmű, amivel találkozunk. Meg kell alkotnunk belőle valamilyen jelentést, s azután kiderül, jól értelmeztük-e a látottakat, vagy tévútra jutottunk, mint itt a Palánk utcában a szomszédok. Magunkkal hívjuk a barátunkat, de ő nemet mond. Haragszik ránk? Megunt minket? Másvalaki lett a barátja? Vagy egyszerűen nem ér rá, ahogyan mondja is, és pár nap múlva kiderül, semmi baja velünk?

Mást jelentenek a jelek letről nézve, és mást a padlásról. Mást jelent a barátunk húzódozása most, és mást fog jelenteni holnapután. Mást jelentene a dolog, ha rendelkezésünkre állna még néhány jel, amit egyelőre nem látunk. Vagyis a jelek jelentéséről három dolgot állíthatunk röviden:

1. Változnak, ha más nézőpontból tekintünk rájuk.
2. Változnak, ha később tekintünk vissza rájuk.
3. Változnak, ha további jeleket ismerünk meg.

Az ifjúsági regény olyan regénytípus, amelynek célközönsége a mindenkori fiatalság. A bűnügyi regény cselekménye egy-egy rejtélyes bűntény köré szövődik.

Rendszerezzünk!

Kalandos történetek – olvasmányajánló

Alakítsatok párokat! Gyűjtsétek össze, milyen kalandos történeteket olvastatok eddig! Válasszatok egyet, és meséljétek el a többieknek! Olvastátok például az alábbi regényeket?

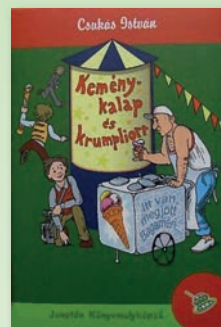

Erich Kästner: *Emil és a detektívek*

„Nektek nyugodtan megmondhatom: ez a dolog Emillel teljesen váratlanul ért. Tulajdonképp egészen más könyvet akartam írni. Olyan könyvet, amelyben a tigriseknek rémületükben a foguk is vacog, a datolyapálmák kókuszdiói pedig lúdbőrösök az iszonyattól.” – olvashatjuk a regény elején. Az író végül mégis Emil kalandos történetét írja meg, aki Berlinbe utazik, és a vonaton egy keménykalapos úr ellopja minden pénzét. De a berlini srácok összefognak, hogy kézre kerítsék a tolvajt.

Csukás István: *Keménykalap és krumpliorr*

A regényben egy nagyszabású terv kidolgozása új lendületet ad kis Rece és Péter barátságának. Elhatározzák, hogy megszerveznek egy világraszóló cirkuszt lakókocsival, sátorral és vadállatokkal. A cirkuszigazgató Hörömpő, az állatidomár. Van egy hosszú szíjostora, azzal idomítja a vadállatokat. Ha létre kellene hoznod egy cirkuszt, hogyan kezdenél hozzá?

Annie M. G. Schmidt: *Macskák társasága*

Minna titokzatos körülmények között macskából lánnyá változik. Éppen jókor, mert azzal a különleges képességével, hogy ért a macskák nyelvén, megmenti Tibbét, a félnék újságíróat attól, hogy kirúgják a helyi újság szerkesztőségéből. A macskák által szállított hírek nemcsak a fiatalembert, de a városkát is megmentik a nagy hatalmú dezodorgyáros mesterkedéseitől.

„Várjatok, mindjárt jövök”

1. Mit gondolsz: felnőttként szabadabb életet élhetsz majd, mint gyerekként? Hogy élnek meg ezt vajon a felnőttek?
2. A fizikai mozgás szabadságán kívül mi jelenthet még szabadságot? Egy bezárt szobában is érezhetjük szabadnak magunkat?

Brunella Gasperini:¹ Mi és ők – Egy lány feljegyzései (részlet)

Brunella Gasperini sorozatának első kötetében, az *Én és ők*ben az édes-apa által csak *Kicsinek* nevezett lánykát még pelusai, plüssállatkái társaságában láttuk. Mára a kislány megnőtt, s a tizenhárom éves Nicoletta szemszögéből látjuk a családot. A legidősebb testvér, Bruna egyetemista lett. A középső most Maurizio: immár érettségi előtt álló fiatalember. Nicoletta nem érzi jól magát a városban, hiába él a lakásukban két kutya (Baó és Baócska) és három macska (Köcsög, Plutó és Giovanna). Az ő igazi otthona a kis tóparti ház San Mametében, ahol a család a nyarat szokta tölteni.

[...] Mindenki csak beszél, beszél, de nem figyel a másikra. Úgy veszem észre, az emberek nem figyelnek egymásra.

Ők meg azt mondják, én nem figyelek. Nem beszélek, a fellegekben járok, nem ezen a világon élek, blabla. Azt mondják, gátlásos vagyok, meg erőszakos, és rajtam a pubertáskori neurózis.² Blabla.

Persze hogy nem nagyon tetszik ez a világ, s ha lehet, akkor távol tartom magam tőle. De hogy a fellegekben járnék, azt nem hiszem. És szórakozott se vagyok. Nem tudom, mi vagyok. De akármi is, nem tetszik. De ahhoz sincs kedvem, hogy pszichoanalitikushoz³ menjek. Mit tudhat az rólam! A felnőttek soha semmit se tudnak.

Anyám talán tudna, ha volna ideje, de mindig mással van elfoglalva, magáról is, meg rólam is megfélekedzik.

1 Brunella Gasperini (1918–1979, ejtsd: gászperini): olasz író. Másik híres műve: *Egy nő és egyéb állatfajták*.
2 pubertáskori neurózis: kamaszkori lelki zavarok
3 pszichoanalitikus: olyan lélekgyógyász, aki a beteget meghallgatva annak elbeszéléséből von le következtetéseket

Talán saját magamnak kéne analizálnom⁴ magamat, akkor rájönnék, mi vagyok. Visszamennék a kezdetekhez és a többi, de hol a kezdet? Kiskoromban szabad voltam és boldog. Mikor lett vége a kiskoromnak? Mióta érzem magam gúzsba kötve, mindenféle nyúggal megverve? Harisnyatartó, melltartó, gondolatartó, csupa nyúg. Néha tetszenek a nyúgeim, néha nem. Többnyire nem.

Régen kellett volna írnom ezt a füzetet, amikor még gőzöm se volt a nyelvtanról, s biztos voltam abban, amit mondok, s tudtam, értik, mit beszélek. Amikor szabad voltam. Már soha többé nem leszek szabad. Rettenetes, ha erre gondolok.

A redőny gurtinja merev, félúton megakad, és én is vele. Kint esik. Ablakomból egy csomó ablakot látni. Ez nem az otthonom. Ez csak egy ház, ahol lakom, s kivárom, amíg nyár lesz. Az igazi otthonom egy piros kis ház, lábánál tó, a tetején pelék,⁵ mögötte régi kert, hársfákkal, vörösfenyővel, mogyoróbokrokkal, fehér leanderrel.⁶ Csak behunyom a szemem, és magam előtt látom. Emlékezem. Szeretek emlékezni. Sokkal jobban, mint élni.

Élni – azt hiszem, nem sok értelme van. Mi értelme apám életének: reggel bemegy a hivatalba, este hazajön és ordítozik. Mi értelme anyám életének: fáradtság, önkívület, idegcsillapítók, nagy nehezen kipróbált és kárba vesztett vidámság.

Talán rájövök az értelmére, de addigra öreg leszek. Nem akarok megöregedni.

Jobb, ha visszafelé nézek. Elég, ha behunyom a szemem. A kikötő, a tó, a zöldellő völgy, a folyó, a hegyek, fölöttük kányák röpködnek. Rosella hangja, amint a stégről hív, és Antonio, amint felfújja a gumicsónakot, és azt mondja.

– Nicolettta! – ez nem Antonio, hanem apám.

A redőny, a redőny, jó, jó.

A piros ház eltűnt, s vele a stég, Antonio és a nyár. Várjatok, mindjárt jövök.

Le a redőnyt.

Szia, hercegnő

– Gyerünk, mozgás, ütődöttek, rajta, rajta! – kiáltja egy hang a folyosón; ez a reggeli ébresztőm.

Az ébredés, hát az valami undorító.

San Mametében nem. Ott jó felébredni. Az első dolog, amit meghallok, a madarak, aztán letről a tó csobogása, s amikor kinyitom a szemem, az öreg zsaluktól zöld csíkossá látom a világot. Aztán besodródnak az emberi hangok. Jó ráérős nyári hangok, mindenkié fiatal. San Mametében a mamának is fiatalos a hangja. Néha még

4 analizál: elemez, vizsgál

5 pele: mókushoz hasonló, de kisebb, erdőben élő, téli álmat alvó rágcsáló

6 leander: rózsaszín vagy fehér virágú, fás szárú, örökzöld növény

a papáé is, már amikor ott van. Figyelem a hangokat, a tavat, a madarakat, s lassan ébredzem ebben a zöld világban.

Aztán kinyitom a kertre néző zsalukat, lent, a fűvön Antonio javítgatja a robogóját. Antonio szünet nélkül javít valamit. Ha nem a robogót, akkor a gumicsónakot vagy a pingpongasztalt vagy bármit, amihez hozzáfér, s a végén minden rosszabb, mint volt.

– Van egy csavarhúzó? – kiált föl, s kezét beletörli piros-kék csíkos trikójába. – Ha van egy csavarhúzó, utána elviszlek robogózni.

Csavarhúzó azonban nincs. És motorozni se akarok vele. Minden olyan nehéz lett. Tavaly nyáron még könnyű volt. Együtt mászkáltunk a folyó kövein, együtt csónakáztunk, és ugyanazokat a lemezeket hallgattuk; kedves volt hozzám (másokkal olyan, mint egy vadember), és én azt hittem, ez elég. Aztán a nyárnak vége lett, nagyobb lányokkal láttam, s rájöttem, hogy ennyi nem elég. Rossz volt, amikor rájöttem. Minden olyan más lett. Nem akarok rágondolni.

Szívesebben emlékszem rá úgy, amint a fűvön javítgatja a robogót, a trikója csupa olaj, feje fölött kabócák ciripelnek – felejthetetlen nyár volt, a múlt és a jövő közt.

Amúgy sincs időm ábrándozni, föl kell kelnem. A fölkelés, hát az valami undorító.

– Én bezzeg már egy órája talpon vagyok! – harsogja egy hang a folyosón. – Ez az ütődött meg még mindig itt áll a zoknijával a kezében.

Aki egy órája talpon van már, az jóapám. Aki fél pár zoknival a kezében álldogál, az a bátyám. Minden áldott reggel.

– Nyakleves lesz a vége! – ordítja apám, aki még életében nem ütött meg senkit. – Egy nagy-nagy pofon! – bizonygatja két köhögés közt. Rengeteget cigarettázik, reggelente majd megfullad a köhögéstől, s minél jobban köhög, annál hangosabban ordít.

– Mgnr nu go nu – feleli a bátyám, miközben zokniját húzza. Illetve csak akarja, mert a szeme csukva, s olyan mély hangokat hallat, mintha egy pincéből jönnének.

– Beszélj rendesen! – ordít apám. – Ne gurgulázz!

Ez a gurgulázás kedvenc szavajárása, nagyon tetszik neki.

– Meglátod, ma nem várlak meg! A sofőröd vagyok én, vagy mi? Máris indulok, és akkor majd gyalogolhatsz!

Ezt minden áldott reggel elmondja. És minden áldott reggel megvárja. S a bátyám tudja.

– Gr no un pgnu – válaszolja, s minden erejével azon van, hogy felhúzza a másik zokniját is.

– Bruna! – kiáltja el magát apám, s visszamegy a folyosóra. – Hát te mire vársz? Tapsra? Vagy Marx Károlyra?

Ha a nővéremmel beszél, minden második szava Marx.

– Tanulok – szól ki az ajtó mögül Bruna mártírhangon.

Az egyetemen később kezdődnek az előadások, alhatna még egy-két órát, ám apám nem bírja elviselni, hogy a gyerekei aludjanak, ha ő ébren van. Nővérekém tisztában van vele. Így hát ül az ágyban, kezében könyv, minden valószínűség szerint fordítva, s várja, hogy apa elmenjen, s ő sorsára hagyassa a könyvet, és visszabújhasson az ágyba meg az álomba. Azt hiszem, apám gyanítja a dolgot, de bizonyítékai nincsenek, és nem is tudja, hogyan szerezhetne, tekintve, hogy ilyen nagy lány szobájába nem nyithat be csak úgy. Ezért mindössze arra szorítkozik, hogy bizalmatlanul és dühösen méregesse a csukott ajtót. Az enyémet viszont kinyitja.

– Hoppá! – csukja vissza azon nyomban: a harisnyatartót veszem fel éppen, amiből rájön, hogy én is nagylány lettem. – Hogyhogy felkeltél már? – dühöng az ajtó előtt. – Nem maradhattál volna még egy kicsit?

Szívesen vagyok ágyban. De apám első reggeli ordítására fölpattanok, nem mint-ha félnék tőle, inkább attól tartok, hogy siettetnek. A szüleim *mindig* siettetnek: gyerünk, nosza, rajta, mozgás, gyorsan, indulás. Utálok sietni. Utálok a sietséget, a noszogatást. Ez is valami neurózis lehet.

A testvéreim nem neurotikusak. Álmosak és kész.

Anyám is álmos. De ő is felkel az első ordításra, bár nem tudni, miért, hiszen nincs magánál, ásítózva botorkál ide-oda, tekergeti a haját, körülötte kutyák, macskák raja, s ő holdkórosan dadogja: ne kiabálj, fáj a fejem, siessetek, beszélj halkabban, mozogjatok, jaj, a fejem. Amitől apám dühbe gurul, s ezt huszonevi házasság után észrevehette volna már anyám, de nem. Vagy tán észrevette, s épp azért kel föl, hogy elterelje a gyerekekről a figyelmet, s magát kínálja fel az apai ordítózás célpontjául. Igazi hősnő, ahogy elnézem.

Az eredmény: apa vele *is* ordibál.

Kimegyek a szobámból, s látom, amint holdkóros képpel, pöttyös pongyolában a falhoz lapul, apám meg föl-alá dübörög, akár egy köhögős ágyúgolyó. Baó és kis felesége, Baócska, szorosan anyám lábához simulnak, s zavarodottan nyüszítenek. Mint mindig, amikor apa ordít. Szeretnének rendet teremteni, csak nem mernek. [...]

Giovanna⁷ sárga szeme sűrűn verdes szürke bundája mögött, s úgy üldögél a folyosó közepén, akár egy mamut – az emberi dolgokon mereng. Ez a főfoglalkozása Giovannának. Mint Eliot Gömböc macskájának, „csak ül, csak ül, csak ül, csak ül.”⁸

[...]

A kis fürdőszoba ajtajában összeütközöm a bátyámmal. Mindkét lábán zokni, de a szeme majdnem csukva.

– Hess – int kedvesen.

Ez azt jelenti, hogy várjak, ő vonul be. És csakugyan.

7 ejtsd: dzsovanna

8 Idézet T. S. Eliot *A vén Gömböc macska* című verséből, Nemes Nagy Ágnes fordítása

Mehetnék a nagy fürdőszobába, az szabad, de minden vicik-vacakom, kis kefe, nagy kefe, kis szivacs, nagy szivacs, kis szappan, nagy szappan, kencefice a kis fürdőszobában van, s nélkülük mit kezdjek? Anyám szerint „vicik-vacak neurózisban” szenvedek.

Az ajtófélfának támaszkodom a kis fürdőszoba előtt, fölveszem Plutót, csak úgy bűg a motorja, és várok. Szeretek várni. Közben mélázhatok.

San Mamete, nyár. Egy júliusi reggel. A padlás zöldes világába (manzárdszobám⁹ van) Rosella hangja sodródik be a stégről. Rosella tizennégy éves, a szeme kék, s amikor mosolyog, olyan, mint egy hód, és minden nyarat a nagyszülei kertjében tölt, a miénk mellett, a stég túloldalán.

– Nicoletta! – hallom hangját a zöldes színű világban. – Jössz csónakázni?

Rosellának meg a testvéreinek a csónakja rövid, vaskos alkotmány, előttük a szülei, a nagyszülei meg a dédszülei is (s így tovább) használták. Ahogyan mi a *Domokost*, mígnem tavaly a viharban összetört, éjszaka eloldódott a kötele, és mi éppen nem voltunk otthon. Százéves volt, úgy ért bennünket, mint egy szeretett személy halála. Orrát a tóra néző verandán tartjuk, virág van benne.

Így maradtunk csónak nélkül, csak gumitutajok vannak, de azok nem számítanak, nem is nyikorognak, nincsenek emlékeik. Mitől volnának csónakok?

– Másik csónakot? – kérdi a mama, amikor a papa hajóprospektusokkal megrakodva érkezik San Mametébe.

A mama rájuk se néz. A *Domokos* orrára pillant, mely csupa virág és emlék.

– Nem akarunk másik csónakot – jelenti ki.

Azt hiszem, alapjában véve a papa se akar. Csak szeret vásárlásokat tervezgetni, árakról fecsegni, elkölteni való pénzről. Amink nincs. Ha van, akkor már nem szeret beszélni róla. Elkölti és kész.

Tehát Rosella hív a stégről, menjünk csónakázni, és...

– Dudududaa duda dududaaa – ez nem Rosella, hanem a bátyám, kijött a fürdőszobából; szeme nyitva, mégse valami éber; szórakozott dúdolását apa megvetően *dudulásnak* hívja.

– Hagyd abba a dudulást, te ütődött! Még mindig itt dudulsz?

– Tessen, tessén – mutat bátyám a fürdőszobára, hogy mehetek, s dudulva távozik.

Ez a „tessen, tessén” az igazgatójuk szavajárása, mindig ezt mondja, amikor megy az osztályba, s int, hogy üljenek csak le. A gimnázium összes tanulója mondja ezt az égvilágon mindenre, családjuk nemkülönben.

Lerakom Plutót („tessen, tessén”), s belegázolok a fűrészporszigetekkel tarkított tengerbe. A szigetek attól keletkeznek, hogy a kis fürdőszoba nemcsak a bátyámé meg az enyém, hanem a macskáké is. A tenger meg úgy keletkezett, hogy a bátyám

⁹ manzárdszoba: padlásszoba

most fürdött. A vicik-vacakjaim egyébként a helyükön várnak, mert nem bírom, ha hozzájuk nyúlnak, s ezt a bátyám is tudja. Sose nyúl semmihez. A tükör csupa pára, arcom a nejlonpánt keretében ugyanolyan titokzatos, mint máskor. Kerek arc, pisze orr, dióbarna szem, rengeteg gesztenyeszínű haj. A részletek ismerősek, de az egész? Igyekszem úgy nézni, ahogy egy idegen nézné, de nem nagyon sikerül. Huh. Kezdődik a szertartás a vicik-vacakokkal.

(Fordította: Székely Éva)

Kérdések, feladatok

1. Mit gondolsz, vajon a San Mamete-iek is ilyen felhőtlenül boldognak élik meg falujukban a hétköznapokat? Mit jelent a mondás: A szomszéd kertje mindig zöldebb?
2. Szerinted „jól működő” családról olvastunk? Honnan lehet tudni, hogy a sok veszekedés ellenére az apa szereti őket?
3. Hogyan tudnád jellemezni a család életét? Írj össze minél több olyan szót, amelyek jellemzik a hétköznapjaikat, egymáshoz való viszonyukat!
4. Csoportmunkában gyűjtsétek össze a szövegből, hogy mivel töltötték az idejüket a család tagjai: év közben a városban és nyáron a tóparti házban!

» Az empátia

Brunella Gasperini regénysorozata (*Én és ők, Ő és mi, Mi és ők*) egy sokgyerekes család mindennapjait mutatja be. Egyik regényében az édesapa beszél hozzánk, a másikban egy másik családtag nézőpontjából látjuk a família életét. A történet Olaszországban játszódik az 1960-as években. Jelenetei azért is érdekesek, mert megmutatják, milyen sokféle inger ér bennünket akár egyetlen perc alatt. S hogy akik ezeket a jeleket küldik felénk, azoknak fogalmuk sincs róla, mi minden zajlik már amúgy is a fejünkben. Körülbelül olyan ez a jelenet is, mintha focilabdákat lőnénk át a szomszéd kertjébe a magas kerítés felett. Fogalmunk sincs, odaát hova csapódik be a labda. Lehet, hogy a virágágyásba, vagy lehet, hogy épp a levestálba a teraszon. Jeleket küldünk egymás felé, de nem tudhatjuk, mit találunk el, mi minden jár épp akkor a másik fejében.

Ebben a regényben Nicoletta hangját halljuk, az ő szemével látjuk a családot. A regeli kapkodásban mindenki egyszerre beszél, mindenki egyszerre menne a fürdőszobába, mindenki ideges. Nicoletta azonban egy másik világról ábrándozik. A távolba tűnt nyári vakáció emlékei elevenednek meg benne. Ott, a tóparton minden jobb volt, senki sem kapkodott, élvezni lehetett a nyugalmat. Az emlékképeket azonban elhomályosítják a mostani teendők, középük vegyülnek kiábrándult érzései, s ebbe a keveredő-kavargó gondolatsokaságba csapódnak be a külvilág neki címzett üzenetei.

A jelenet empátiára, együttérzésre taníthat bennünket. **Az empátia azt jelenti, hogy képesek vagyunk beleélni magunkat a másik ember helyzetébe, képesek vagyunk fel-fogni az ő szempontjait is.** Aki képes empatikusan viselkedni, az tudja, hogy sok minden kavaroghat épp a másik fejében. S azt is tudja, hogy ez a sok minden az általa küldött üzenet jelentését is megváltoztathatja odabenn.

Ebben a regényben az író Nicolettának, a család legkisebb gyerekének nézőpontjából mutatja be az eseményeket.

Rendszerezünk!

Történetek a családról – olvasmányajánló

Alakítsatok párokat! Gyűjtsétek össze, milyen családokat ismertetek meg eddigi olvasmányaitokban! Válasszatok egyet, és meséljétek el a történetüket a többieknek! Olvastátok például az alábbi regényeket?

Bálint Ágnes: *Szeleburdi család*

A tizenkét éves Laci naplójából részletesen megismerjük a háromgyermekes Faragó család mozgalmas hétköznapjait. A vidám, szeleburdi család örömmel fogad be minden új jövevényt kissé zsúfolt lakásába, legyen az aranyhörcsög, cincér vagy lopótök.

Nemere István: *A fantasztikus nagynéni*

Ez a regény Huba és Csaba kalandjairól szól. A fiúk Argentínából hazatért nagynénjük, Máli társaságában egy Tivadar nevű öreg autómobilal nekivágnak az országnak. A fantasztikus nagynéni fejébe veszi, hogy megkeresi ifjúkori szerelmét, Gergőt, hogy végre megtalálja a boldogságot.

Összefoglalás – Novellák, regényrészletek

Összefoglaló kérdések, feladatok

1. Rendezetek versenyt az osztályban! Soroljátok fel a füzetetekben azokat a műveket (cím, szerző), amelyeket vagy teljesen, vagy részben olvastatok ebben a tanévben!
2. Beszéljétek meg, hol játszódnak ezek a történetek! Ki emlékszik közületek több helyszínre?
3. Válassz ki mindegyik olvasott műből két-két szereplőt, és írd le egy eseményt röviden mindkettejük nézőpontjából! Olvassátok fel egymásnak, próbáljátok kitalálni, kinek a nézőpontjából szólal meg a felolvasó!

Novella

A novella rövidebb elbeszélő műfaj. Olyan tömören előadott történet, amelynek kevés szereplője van, rendszerint egy lényeges esemény fordul elő benne, és meglepően, csattanószerűen zárul.

Elbeszélés

Az elbeszélés is kisepikai műfaj, ám a novellánál hosszabb terjedelmű. Általában egyetlen cselekménysorozatra épül, és viszonylag sok szereplő, fordulat, színhely jelenik meg benne.

Kalandregény

A regény egyik típusa, amelyben a történet középpontjában a hős kalandjai, megpróbáltatásai vagy hőstettei állnak.

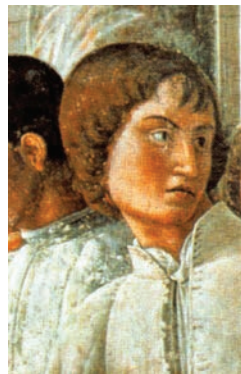
Napló

A napló rendszeresen, folyamatosan írt, személyes élményeket, feljegyzéseket időrendben tartalmazó elbeszélő mű.

Életrajzi vázlatok

JANUS PANNONIUS (1434–1472): Valószínűleg a Dráva menti Csezemice községben született. Anyai ágon kismanesi származású volt. Édesapját korán elvesztette, tizenhárom éves koráig a Szilágyiakkal és Hunyadiakkal rokonságban álló, özvegy édesanyja nevelte és taníttatta.

Később taníttatását nagybátyja, Vitéz János, a későbbi esztergomi érsek vállalta magára. Az 1440-es évek végén Ferrarában, majd Padovában tanult. Hunyadi Mátyás trónra kerülése után hazatért az udvarba, és udvari állása után pécsi püspök lett. Az epigramma és az elégia műfajában alkotott jelentőset.

BALASSI BÁLINT (1554–1594): Gazdag főúr gyermekként született, így kiváló nevelésben részesülhetett. A kor legjelentősebb írója, Bornemisza Péter volt a nevelője. Anyanyelvén túl nyolc nyelven tudott: latinul, németül, olaszul, törökül, lengyelül, horvátul, szlovákul, románul. Huszonegy évesen részt vett az Erdély elleni hadjáratban. Báthory István fejedelem fogságába esett, aki inkább vendégének, mint foglyának tekintette. Hazatérve nem mást választott feleségül, mint az egri hős leányát, Dobó Krisztinát, aki ráadásul első unokatestvére volt. Hátralevő életét végvári katonaként élte.

A török elleni küzdelemben érte a halál is, negyvennégy éves korában. Esztergomot próbálták visszafoglalni a töröktől, amikor ágyúgolyó találta el a lábát. Az orvosok nem segíthettek rajta, költői és katonai pályája véget ért.

DANIEL DEFOE (1660–1731): Angol író, újságíró. Londonban született kispolgári családban, édesapja gyertyaöntő volt. 1683-tól kereskedőként dolgozott. Volt harisnya-kereskedő és sikeres téglagyáros, cylinder-, gypjú- és borkereskedő. Sokat utazott, bejárta Európa nyugati felét. Vállalkozásai azonban nem voltak túl sikeresek.

Újságíróként népszerű és nagy hatású cikkeivel nevet szerzett magának. Saját újságot alapított. Később visszavonult, s az írásnak és családjának élt. Hihetetlen mennyiségben ontotta a kalandos történeteket. 1719-ben írta meg nagy sikerű művét, a *Robinson Crusoe* című regényt.

FAZEKAS MIHÁLY (1766–1828): Debrecenben született, apja állatorvos volt. A család a cívisekhez, a módosabb debreceni polgárokhoz tartozott. A híres debreceni kollégiumban tanult, főleg az irodalom és a botanika (növénytan) érdekelte. Tizenhat évesen katonának állt, bejárta Európa nagy részét. 1796-ban hazatért Debrecenbe, ahol kertészet- és növényneveléssel foglalkozott. Költőbarátai hatására visszatért az íráshoz, a debreceni „füvészköltők” közé tartozott. 1804-ben megírta a *Lúdas Matyi* című elbeszélő költeményt, később átdolgozta és kiadta Bécsben.

CSOKONAI VITÉZ MIHÁLY (1773–1805): Debrecenben született, Csokonai József borbély és Diószegi Sára gyermekeként, református családban. A debreceni református kollégium diákja volt, később az intézmény tanára lett. A kollégiumban fegyelemsértési pert indítottak ellene és kicsapták. 1795-ben Pesten járt, ahol feltehetőleg szemtanúja volt a Martinovics-féle felkelők kivégzésének, kicsapásának egyik indoka a lázadók iránt érzett szimpátiája lehetett. Ezután Sárospatakon tanult, majd Pozsonyba ment, ahol kiadta a *Diétai Magyar Múzsza* című lapot. Komáromban ismerte meg Vajda Juliannát, aki a Lilla-versek műzsája lett. Szerelmük kezdetben reményteljes volt, ám Lilla végül máshoz ment feleségül. 1802-től Debrecenben élt, és munkáinak kötetbe rendezésével foglalkozott. 1804-ben egy temetésen megfázott, és 1805-ben elhunyt.

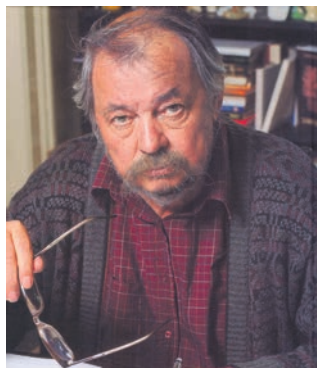
GÁRDONYI GÉZA (1863–1922): 1863-ban született Agárdon. Apja Kossuth fegyvergyárosa volt, akinek Aradról halálos ítélete elől kellett elmenekülnie. Gárdonyi tanítóként kezdte a pályáját, majd újságíró lett. Huszonhárom éves korában adta ki első regényét, s attól kezdve ontotta a műveket. Harmincnégy éves korában házat vásárolt az egri vár mellett, és odaköltözött. Egerben írta a regényírói pályája csúcspontját jelző történelmi regényeit: a *Láthatatlan embert* (1902) és az *Isten rabjait* (1908). Egy törökül jól tudó barátjának köszönhetően megismerte az oszmán hódítók kultúráját. 1899 tavaszán tanulmányútra indult, járt Konstantinápolyban, bejutott a Héttoronyba is, megnézte a múzeumok arany- és gyémántkincseit. Így készítette elő legismertebb regényét, az *Egri csillagokat*. Az első világháború idején (1914–1918) mindinkább visszavonult, utolsó éveiben sokat betegeskedett, s 1922-ben meghalt.

JÓZSEF ATTILA (1905–1937): Budapesten született József Áron és Pócze Borbála gyermekeként. Apja 1908-ban elhagyta családját, s ettől kezdve anyja egyedül nevelte őt és testvéreit. Makón végezte a gimnáziumot, s első kötete 1922-ben jelent meg a *Szépség koldusa* címmel.

1924-ben beiratkozott a szegedi bölcsészkar magyar–francia szakára. Egyetemi éve alatt előadásokat hallgatott a bécsi és a párizsi egyetemen is. 1927-től Budapesten élt, s különböző folyóiratok munkatársaként dolgozott.

Az 1930-as években politikai gyűléseken is részt vett, röpiratokat írt. Sorra jelentek meg kötetei: *Dönts a tőkét, ne siránkozz* (1931), *Külvárosi éj* (1932), *Medvetánc* (1934), *Nagyon fáj* (1936). 1937-ben egészségi állapota sokat romlott, már a szanatóriumi kezelés sem segített rajta. 1937 novemberében a balatonszárszói vasútállomáson vesztette életét.

LÁZÁR ERVIN (1936–2006): Budapesten született. Édesapja Lázár István uradalmi intéző, édesanyja Pentz Etelka. A Tolna megyei Alsó-Rácegrespusztán töltötte gyermekéveit. Iskolába a környező falvakba járt. A budapesti Eötvös Loránd Tudományegyetemen elvégezte az újságíró szakot. 1964-ben jelent meg *A kisfiú meg az oroszlánok* című meseregénye a Móra Kiadó gondozásában, későbbi állandó illusztrátora, Réber László rajzaival. Meséi példa nélkülűen új, jellegzetes hangon szólaltak meg, s ez olvasói körében a rajongásig népszerűvé tette:

A Hétfejű Tündér (1973), *Berzsián és Dideki* (1979). *A Négyszögletű Kerek Erdő* (1985) című kötet megkapta az Év Könyve jutalmat – később a *Bab Berci kalandjai* (1989), valamint a *Csillagmajor* (1996) nyerte el ugyanezt.

BÉKÉS PÁL (1956–2010): drámaíró, műfordító, forgatókönyvíró. Budapesten született. Egyetemi éve alatt kezdett el írni, 1976-tól publikált. Többféle műfajban alkotott: írt regényeket, meseregényeket, hangjátékokat és színműveket, bemutatkozott műfordítóként is. Első regénye felnőtteknek szólt, 1979-ben jelent meg *Darvak* címmel. Első ifjúsági könyve *A kétkelkező varázsló* (1983) című, groteszk elemekre épülő meseregény, amelyből rádiójáték és színdarab is készült. 2005-ben A Nagy Könyv olvasásnépszerűsítő mozgalom ötletgazdája, elindítója volt.

Fogalomtár

- allegória:** 1. költői kép; egy elvont fogalom megszemélyesítése vagy érzékelhető képben való ábrázolása; 2. olyan irodalmi mű, amely rejtett, második jelentést hordoz
- alliteráció:** betűrím, rendszerint a szókezdő hangok összecsengése
- átírat** (parafrázis): egy irodalmi mű tartalmilag hű vagy szabad átírása az értelmezés, a népszerűsítés szándékával, vagy valamilyen művészi hatás elérése céljából
- ballada:** „tragédia dalban elbeszélve”; olyan irodalmi műfaj, amely mindhárom műnem tulajdonságait magán viseli: verses formájú, sokszor lírai hangú, ezért a lírához is kapcsolódik; ugyanakkor történetet mond el, ez az epikához köti; sok benne a párbeszéd, emiatt drámainak is nevezhetjük
- balladai homály:** az a jelenség, hogy a balladák számos, a történetet érintő részletet elhallgatnak, ezeket az olvasónak kell kikövetkeztetnie
- bűnügyi regény** (krimi): olyan regény, amely a bűntények felderítésével, elkövetésük bemutatásával foglalkozik
- cselekmény:** egy irodalmi mű története az eseményeknek abban a sorrendjében, ahogy a műben sorakoznak egymás után
- cselekményszál:** egy elbeszélő mű azon eseményeinek összessége, amelyek szereplőik, témájuk, célrendszerük tekintetében megegyeznek
- daktilus:** az időmértékes verselés egyik verslába, egy hosszú és két rövid szótagból áll; jele: – ∪ ∪
- elbeszélő** (narrátor): epikus művekben a történet elmondója
- életkép:** a mindennapi élet valamely jellemző alakját, helyzetét, eseményét megörökítő lírai műfaj
- elbeszélő költemény:** különféle témájú, hangvétellű, szerkezetű, verses formájú epikai alkotások összefoglaló neve
- epika:** a három irodalmi műnem egyike; az ide tartozó műfajokra jellemző, hogy történetet mondanak el
- epizód:** hosszabb műnek önmagában is kerek egészet alkotó részlete; akár nélkülözhető is lehetne, mégis fontos, mert gazdagítja a történetet
- expozíció:** epikus és drámai műveknek a főszereplőket és az alaphelyzetet bemutató első szerkezeti része
- felező tizenkettes:** ütemhangsúlyos sorfajta, amely két hat szótagú ütemből áll
- fiktív alak:** a valóságban nem létező, kitalált szereplő
- hétköznapi stílus:** a mindennapok társalgásaira jellemző kifejezési módok és eljárások összessége
- hexameter:** görög eredetű időmértékes verssor, amely hat verslábból áll, daktilusok és spondeusok alkotják; az ötödik versláb mindig daktilus, az utolsó spondeus
- időmértékes verselés:** a hosszú és a rövid szótagok szabályos váltakozásán alapuló verselési forma
- ifjúsági regény:** olyan regény, amelynek célközönsége a mindenkori fiatalság
- jambus:** az időmértékes verselés egyik verslába; egy rövid és egy hosszú szótagból áll (∪ –)

- jel:** érzékszerveinkkel fölfogható tárgy vagy jelenség, amely túlmutat önmagán, a valóság egy másik elemére utal
- jellemkép:** a hétköznapi élet egy-egy tipikus alakját bemutató rövid terjedelmű verses vagy elbeszélő műfaj
- jelkép** (szimbólum): valamely gondolati tartalom (eszme, érzés, elvont fogalom) érzékletes képpel való helyettesítése
- kaland:** meglepő, meghökkentő, feszült, izgalmas esemény egy elbeszélő mű történetében
- kalandregény:** olyan regény, amelynek középpontjában a főhőssel történő meglepő, meghökkentő, feszült, izgalmas események állnak
- késleltetés:** epikus és drámai művekben a cselekmény menetének lassítása, új bonyodalmak beiktatása
- korlátozott tudású elbeszélő:** olyan történetmondó, aki csak annyit tud, amennyit egyik vagy másik szemtanú tudhat
- kötött verssor:** meghatározott szótagszámot igénylő költői sorfajta, lehet ütemhangsúlyos vagy időmértékes egyaránt
- külső elbeszélő:** olyan történetmondó, aki nem szereplője a történetnek
- líra:** a három irodalmi műnem egyike; a lírai művek általában valamilyen személyes élményt, érzelmet fejeznek ki
- lírai alany** (lírai én): a versben egyes szám első személyben megszólaló beszélő; nem mindig azonos a költővel, akinek életét irodalomórákon megismerjük; a költők gyakran szerepek mögé rejtőznek, a sajátjukétól különböző nézőpontba helyezkednek
- metafora:** két fogalom, jelenség azonosítása közös külső vagy belső vonásaik, vagy hangulati egyezésük alapján
- metonímia:** olyan költői kép, amelyben egy fogalmat egy másik fogalommal helyettesítünk a köztük lévő kapcsolat (ok-okozati, anyagbeli, térbeli és időbeli) alapján
- mindentudó elbeszélő:** olyan történetmondó, aki a cselekmény minden egyes részletét, még a szereplők gondolatait is ismeri
- monda:** népi eredetű, színhagyományban fenntartott, valamilyen meghatározott helyhez vagy személyhez kapcsolódó elbeszélés, amelyben a történeti valóság csodás elemekkel keveredik
- motívum:** irodalmi művekben ismételt előbukkanó témák, helyzetek, történések
- mottó:** idézet, amely a mű világába vezet; ismeretet közvetít vagy a hangulatot készíti elő
- műballada:** olyan ballada, amelynek ismerjük a szerzőjét, kezdetől írásban rögzített, nincsenek változatai
- műfaj:** a különböző irodalmi alkotások csoportosítására szolgáló fogalom; a műfajokat az egyes műnemek alá soroljuk be
- műnem:** az irodalom három, alapvető kifejezésformáját – a lírát, az epikát és a drámát – jelölő kategória
- népballada:** olyan ballada, amelynek szerzőjét nem ismerjük
- nézőpont:** mindazon körülmények összessége, amelyek egy történet elmondójának helyzetét jellemzik; az a helyzet, ahonnan és ahogyan egy történet elbeszélője „rálát” az elbeszélő történetre
- novella:** kisepikai műfaj; olyan, tömören előadott történet, amely nem törekszik a valóság teljes ábrázolására, rendszerint kevés szereplője van, az idő és a tér viszonylag szűkre sza-

bott, szerkezete behatárolt, egyenes vonalú, rendszerint egy sorsdöntő esemény fordul elő benne, és meglepően, csattanószerűen zárul

refrén: a versszakok végén vagy ritkábban más helyen ritmikusan visszatérő verssor (verssorok)

rege: ősi, szájhagyományban élő, mesés és csodás elemekkel tarkított prózai vagy verses elbeszélés

regény: a nagyepika meghatározó műfaja; kötetlen modorban elbeszélte történessorozat; nagy terjedelmű, rendszerint hosszú időtartamot felölelő történetet ábrázol szerteágazó cselekménnyel, fő- és mellékszereplőkkel. Középpontjában a részletesen ábrázolt háttér előtt játszódó eseménysor áll, a történettség mellett azonban fontos szerepet kap a szereplők érzés- és gondolatvilága, jellemfejlődése

rím: a sorvégi hangok összecsengése a versekben

rímszerkezet: a versszakok rímeinek szabályosan ismétlődő összecsendülése; ilyen például a keresztrím (abab), ölelkező rím (abba) vagy a bokorrím (aaaa)

románcos ballada: a többi balladánál könnyedebb hangvételű, derűsebb, szerencsés végkimenetelű ballada

sormetszet (cezúra): a verssor ütembeosztását tagoló szünet, amely a sort két vagy több részre osztva fokozza a ritmus hatását

spondeus: az időmértékes verselés egyik verslába; két hosszú szótagból áll (— —)

stílus: egy művészeti alkotásra jellemző kifejezési módok és eljárások összessége

szórendcsere: alakzat, amely a hagyományos szó- vagy mondatrend költői szövegben való felcserélésén alapul

tetőpont: epikus és drámai művek cselekményének az a pontja, ahol a feszültség a legerősebbé válik

toposz: közismert, korokon átívelő költői kép, írói fordulat, cselekményelem

történelmi regény: olyan regény, amelynek témája valódi történelmi esemény, azonban a valóságos történelmi személyek és események mellett kitalált szereplők és helyzetek is szerepelnek benne

történet: egy elbeszélő mű eseményeinek összessége az események időrendi sorrendjében

trocheus: az időmértékes verselés egyik verslába; egy hosszú és egy rövid szótagból áll (— ˘)

ütem: az ütemhangsúlyos verselés alapegysége; egy hangsúlyos és néhány hangsúlytalan szótagból áll

ütemhangsúlyos verselés: a hangsúlyos és hangsúlytalan szótagok szabályos váltakozásán alapuló verselés

válsághelyzet: epikus és drámai művek cselekményének az a pontja, ahol a főhős eléri sorsa alakulásának mélypontját

vándortéma (vándormotívum): több vidéken, több kultúrkörben terjedő, műről műre ismétlődő művészi motívum, jellemző részlet

vers: olyan szöveg, amelynek egészén valamiféle ritmus (szabályos ismétlődés és váltakozás) uralkodik; ellentét párja a próza

versciklus: olyan versek füzére, amelyek témája (például a benne szereplő érzelmek, jellemvonás, hangulat) hasonló

versláb: az időmértékes verselés rövid és/vagy hosszú szótagokból álló alapegysége

Déva, Kalán és Arany

Sok ezer esztendővel ennekelőtte, három tündér lakott Hunyadnak a földjén, név szerint: Déva, Kalán és Arany. Szép volt mind a három tündér, olyan szép, hogy aki látta, megcsudálta. Egy kis házacskában lakott a három tündér, igen szépen megfértek egymással jó sokáig, egyszerre azomban beléjük bujt az ördög, versengeni kezdtek, hogy melyik a szebb közülök. Az lett a versengésnek a vége, hogy elváltak egymástól. Azt mondta Déva:

- Ki-ki lakják a maga házában. Építsen ki-ki olyant, amilyent tud.
- Jól van, – mondta Kalán – majd meglátjuk, melyik épít különb házat.
- No, azt szeretném látni, ki épít különbet, mint én – szólt büszkén Arany.

A három tündér között Déva volt a legszelidebb, szép csendesen mondta, miközben rámutatott a dévai hegyre:

– Én ennek a hegynek a tetejére építek várat. Kőből építem, s ha Isten megsegít, három nap múlva kész lesz az én váram.

– Bizony, ha kőből, én meg vasból, – mondta Kalán – s két nap múlva kész lesz az én váram.

– Mit, két nap! – kacagott Arany – én egy nap alatt megépítem az én váramat, se nem kőből, se nem vasból, szinarany lesz az én váram.

– Hiszem, – mondta szeliden Déva – ha megsegít az Isten.

– Bánom is én, segít vagy nem segít, – mondta gőgösen Arany, – estére meg lesz az én váram.

A három testvér többet nem szólt egymáshoz, hárman három felé mentek. Reggel várépítésbe fogtak, hárman három hegy tetején. S hát csakugyan este felé már ott ragyogott az egyik hegy tetején Arany vára. Másnap estére kész volt Kalán vára is, csupa vas volt tetőtől talpig. Déva vára is felépült harmadnap estére. Amint felépült Déva vára, abban a pillanatban rettentő nagy fergeteg kerekedett, ég-szakadás, földindulás, de olyan, hogy ég, föld megrendült belé s Kalán és Arany vára egyszerre omlott össze. Eltűntek nyomtalan. Ám Déva vára állott erősen, sem égszakadás, sem földindulás nem ingatta meg.

(Benedek Elek: *Erdélyi népmondák*. <http://mek.oszk.hu>)

Kérdések, feladatok

1. Jellemezd a három nővért legalább három-három tulajdonsággal!
2. Miért éppen Déva vára maradhatott fenn? Milyen hibát követett el Arany és Kalán, amiért az ő váruk leomlott?
3. Vesd össze a mondát a *Kőműves Kelemenné* című balladával! Milyen esemény után épülhetett fel a vár a balladában, és miért nem omlott le a mondában?

Salamon¹ bölcs ítélete

Jött a királyhoz két asszony. Megálltak előtte, fejet hajtottak, s az egyik így kezdett beszélni:

– Kérlek, Uram Királyom, hallgass meg! Én és ez az asszony együtt laktunk egy házban. Ott szültem meg a fiamat. Harmadnapra ő is szült egy fiúgyermeket. Együtt voltunk, senki más nem lakott a házban, csak mi ketten. Meghalt ennek az asszonynak a fia, mert megnyomta éjjel az ágyban. Felkelt erre éjfélkor, míg én aludtam, elvitte mellőlem a fiamat, és az ő halott fiát fektette mellém. Felkelek reggel, hogy megszoptassam a fiamat, hát ott fekszik holtan. Jobban megnézegettem reggel, láttam, hogy ez nem az én fiam.

Erősködött a másik asszony is:

– Semmiképpen nem úgy van. Az én fiam az, aki él, a tied az, aki meghalt.

Mondta erre a király:

– Ez azt mondja: „Ez az én fiam, aki él, a te fiad, aki meghalt.” Amaz azt mondja: „Semmiképpen nem, hanem a te fiad, aki meghalt, és az én fiam, aki él.” Most hát pallos döntse el, hol az igazság.

Odavittek egy pallost, s a király így szólt:

– Vágjátok ketté ezt az élő csecsemőt. Adjátok az egyik felét az egyiknek, a másik felét a másiknak!

Mondta erre az egyik asszony:

– Helyesen ítél a király. Vágjátok ketté, se az enyém ne legyen, se a tiéd.

A másik asszony azonban ezt mondta:

– Adjátok neki az eleven gyereket, és meg ne öljétek.

Salamon így ítél:

– Azé legyen a gyermek, aki azt mondta: „Ne öljétek meg.” Mert ő az édesanyja.
(*Új Képes Biblia. Az Ótestamentum első része.* Károlyi Gáspár bibliája alapján válogatta és a mai nyelvre átdolgozta: Vargha Balázs. Budapest, 1988)

Kérdések, feladatok

1. Idézd fel, mi a példázat! Gyűjtsd össze a műfaj jellegzetességeit!
2. A Salamon király ítéletéről szóló történetben egyértelműen meghatározható, ki a jó, és ki a rossz. Mit gondolsz, miért ennyire egyszerű a szereplők jelleme?
3. Foglald össze néhány mondatban, milyen próbát tesz a király a vitatkozó asszonyokkal!
4. Meséld el úgy történetet, hogy csak a fő konfliktus egyezik meg az eredetivel, de a helyszín, a szereplők és a vita tárgya különbözik! Hallgassátok meg egymás történeteit is, és vitassátok meg, szemléletesek-e!

1 Salamon király (Kr. e. 1000 – Kr. e. 928): Izrael bölcsességéről híres uralkodója

Radnóti Miklós: Bájoló

Rebbenő szemmel
ülök a fényben,
rózsafa ugrik
át a sövényen,
ugrik a fény is,
gyúlik a felleg,
surrán a villám,
s már feleselget
fenn a magasban
dörgedelem vad
dörgedelemmel,
kékje lehervad
lenn a tavaknak,
s tükre megárad,
jőjj be a házba,
vesd le ruhádat,
már esik is kint,
vesd le az inged,
mossa az eső
össze szívünket.

(1942)

Kérdések, feladatok

1. Mit jelentenek a „(bű)báj”, „bájos”, „elbájol” szavak? Kire, mire szokták mondani?
2. A vers címe: *Bájoló*. Szerinted hogyan kapcsolódik a cím a vers tartalmához, formai jellemzőihez?
3. Milyen természeti jelenséget ír le a költemény?
4. Gyűjtsd ki azokat a szavakat a versből, amelyek mozgást fejeznek ki! Milyen mozgásokat jelenítenek meg ezek a kifejezések?
5. Vizsgáld meg a versben előforduló szavakat a hangulatuk szempontjából! Melyek azok a kifejezések, amelyek különösen hozzájárulnak a játékos-varázsos hangulathoz?
6. Milyen a verselése a költeménynek? Írd le a verset a füzetedbe, és jelöld a hangsúlyokat a tanult módon!

Szabó Lőrinc: Tücsökzene (részletek)

A szem örömei

Szerettem a szép, sima köveket,
nyulak szőrét, a selymes füveket,
jó agyagot, fűzgaly fehér husát,
melyről úgy lejön a bőr, katicák
piros hátát, fekete pettyeit,
elnézni, a halak hogy kergetik
egymást a vízben, hogy játszik a nap
az Ipoly tükrén s a tükre alatt,
fecskefű vérét, kutyatej tejét,
nagy napraforgók oroszlánfejét,
a zizegő szalmavirágokat,
a szomorú és szelíd lányokat,
aranyzöld gyíkok lüktető hasát,
gőz fátylait, felhők habtorlaszát,
a lepkéket, s nagyon a pókokat
s csöves vagy napernyős hálójukat,
s legjobban azokat a perceket,
amikor nem tudtam, hogy mit teszek.

Hangok

Hangok játéka is vonzott: ahogy
egy sereg galamb alásuhogott,
szárnyaik édes pümpüése a
leszállás előtt, tücsökszó, puha
méhzümmögés, kövekkel kongatott,
hárfazsongású sürgönyoszlopok,
kotlóstyúk kottya, s az a méla mú,
a teheneké! hars kukurikú
hajnal előtt, tavi békazene:
pendülő üm, mord kvarty, víg brekeke,
és a többiek, mozdony robaja,
nehéz reszelők rekedt sikolya,
villámropogás, s őszi égen át
láthatatlan jajongó vadlibák,
s ezer egyéb hang: mindegyik mögött,
bár elzengtek, annyi kép röpködött,
hogy húnyt szemmel ma is össze lehet
raknom belőlük a fél-életet.

(1945–1957)

Kérdések, feladatok

1. A *Tücsökzene* ciklus alcíme: *Rajzok egy élet tájairól*. Értelmezd az alcímet az olvasott két vers alapján!
2. Gyűjtsd ki egy T-ábrába a versek epikus, illetve lírai jellemzőit!
3. Jelöld meg azokat a szavakat, sorokat, amelyek az idő váltakozását érzékeltetik! Hány idősíki jelenik meg a költeményekben?
4. Melyik érzékszerv tapasztalatai jelennek meg az első, melyik a második versben? Keresétek meg azokat a szavakat, kifejezéseket, amelyek megjelenítik ezeket az élményeket! Olvassátok fel hangosan ezeket!

Weöres Sándor: A szél

A szél, mint sok kis patak,
folyik levelek között.
Bármelyikbe ütközött,
partjai mind hajlanak.

Úszó fátyolként halad
a megindult levegő,
a levél mind remegő,
rezgő árnya itt marad,

míg a szél vonul tova
a lombok közt sehova,
néki minden hely sehol,
akármerre bujdokol,
míg végül a színtelen
lég-tengerben elpihen.

Távolból

Suhogó jegenyék állnak a tó partján,
A tanyánk tetejét már onnan meglátnám.
Gólya a fedelén, fecske az ereszen,
Füstöt vet a kémény.

Suhogó jegenyék állnak a domb szélén,
A tanyánk tetejét már onnan
megnézném.
Varrogat jó anyám, szántogat jó apám,
Almát szed a néném.

Kérdések, feladatok

1. Vizsgáld meg, milyen nézőpontból nyilatkozik meg a versek megszólalója!
2. Keress példát hasonlatra, metaforára és megszemélyesítésre!
3. Határozd meg a két vers rímtípusait! Írj le egy-egy versszakot a füzetedbe, és jelöld a sorvégeken a rímeket a tanult módon!
4. Készíts illusztrációt az egyik vershez!

Rideg Sándor:¹ Indul a bakterház² (részlet)

Regős Bendegúz, Rideg Sándor regényének főhőse, tehénpásztorként kerül a bakterházhoz szolgálatba. Az éles eszű parasztyerek élete nem fenéig tejfel, csupán fufanggal és csellel tudja elviselhetővé tenni kényszerű szolgásgát. A ténsasszony, vagy ahogy Bendegúz nevezi, a banya folyamatosan megkeseríti életét, hol enni nem ad neki, hol megkergeti. Viszont Bendegúz sem marad adósa, Lúdas Matyijhoz hasonlóan többszörösen fizeti vissza a megaláztatásokat.

Amíg nem estem bele ilyen csávába,³ élt bennem a remény, hogy valamikor híres ember leszek, de most a bakterházzal végérvényesen kelepcebe⁴ kerültem. Pedig milyen gyönyörű terveim voltak, ha elgondolom! De nem akarom most elmondani minden régi tervem, hiszen úgyse érek rá velük foglalkozni, meg minek keverném össze a mai napot a tegnappal. Van nekem így is elég bajom, alig győzőm elmondani.

Először is mikor idegyöttem a bakterházhoz, az első este is éhesen feküdtem le. Tovább pedig mindennap igen korán kellett fölkelnem.

Már magam is azon csodálkoztam, hogyan van az, hogy még eccer se szöktem el.

Aztán itt vannak a levesek. A levesbe mindenféle vót tegnap is: pertlidarab,⁵ csipetke,⁶ nadrággomb, pipakupak meg miegymás. Arra gondoltam, hogy a ténsasszony⁷ talán nekem külön főzi ezeket a dolgokat, mert rettentően haragszik rám. A bakterom az sokkal szerencsésebb, mint én: ő például szarvasbogarat fogott a sűrűkrumplib. Elkértem tülle, nekem adta.

– Hunyjuk be a szemünket – mondom a bakternek –, oszt úgy falatozzunk.

Évés közben becsuktam a szemem, de sokáig ezt sem bírtam ki. A kosztom⁸ utóbb ott avasodott a napon, ahová kiöntögettem.

► *Jelenet az Indul a bakterház című film-ből (1979, Rendező: Mihályfy Sándor, főszereplő: Olvasztó Imre, MTI Fotó: Sárközi Ágnes)*

1 Rideg Sándor (1903–1966): író. Regényei még: *Tűzpróba, Sámson.*

2 bakter: vasúti ór; bakterház: vasútvonal menti órház

3 beleesett a csávába: nehéz helyzetbe került

4 kelepce: csapda

5 pertli: cipőfűző; zsinór

6 csipetke: levestészta

7 ténsasszony: tekintetes asszony

8 koszt: ennivaló

Nem túlozok, ha aszondom, hogy olyan éhes lettem, mint a farkas. Nagyon sok mindent gondoltam, hogy jóllakhassak. Állandóan a konyha körül sétálgattam. A banya meg eccer a zsírt, máskor a szalonnát kereste rajtam, seprűvel kergetett délelőtt, délután. Eccer aztán beszktem a szobába, ahol a tejet hűtöttük, és megettem vagy húsz köcsögről a tejfölt, a köcsögöket pedig szépen összedöntöttem a vizesdézsaába.

A bakterom azt állította, meg én is, hogy a kárt kutya vagy macska okozta. A ténsasszony, vagyis ahogy én nevezem, a banya, rám mutogatott. Nagyobb baj ebből se lett, de az egész bakterház ellen bosszút fogadtam. Nem is halogattam sokáig a dolgot.

Másnap a hűtőszobába hordtam a vizet. Vagy harmadszor fordultam a vödörrel, mikor a banya belehajolt a dézsába, hogy megméri a víz mélységét. Gyorsan behunytam a szemem, és csak úgy vaktába végigöntöttem egy vödör vizet a banya hátán.

Ó, uram, ne hagyj el! Micsoda acsarkodást⁹ csapott! Olyan hangon visítózott, hogy azt el se lehet mondani.

Kis híja, hogy le nem fékeztek miatta egy tehervonatot, ami éppen a bakterház előtt dőcögött. A banya átkozódott, én meg esküdöztem, hogy nem láttam semmit, merthogy rövidlátó vagyok. Főképpen a kolbászból szoktam igen rövideket látni, amikor enni kaptam belülle.

Mert, nehogy azt higgye valaki, hogy úgy potyára¹⁰ esküdöztem. Én meg nem esküdök hamisan egy fej vöröshagymáért se. A banyát csakugyan nem láttam, én legalább azt állítottam.

Kiszaladtam a szobából, mert a banya agyon akart verni csizmasámfával.¹¹ Az istálló megett olyan jól nevettem, alig bírtam lábra kelni. Mondhatom, régen értem meg ilyen jó napot.

Hogy kinevettem magam, visszamentem a hűtőszobába. A bakterház népe körül állta a banyát, aki a családom meg a származásom tette szóvá, de igen barátságatlanul.

A bakterné szintén meg akart verni, csak a bakterom pártfogolt némileg. Úgy vi-gyorgott, mint a fakutya. Azt tapasztaltam, hogy titokban a bakterom is egyetért velem.

A ténsasszony ettől kezdve állandóan üldözött. Lusta zsványnak, akasztófa tulipánbimbónak nevezett engem. Ezt megszoktam volna könnyen. Tudtam, hogy a fő dolgom abból áll, hogy a kopár mezőkön gömbölyűre legeltessem a teheneket, ami csak úgy volt lehetséges, ha a parasztok vetéseit lelegettettem. Ha rajtakaptak ilyen ügyeken, akkor alaposan megdöngettek, különösen eleinte. Nemsokára annyi hurka lett a hátamon, hogy ennyi a kirakatba sincs.

A legnagyobb bajom mindemellett a ténsasszony maradt. Ő hozta ki minden déltájba a reggelimet, és ilyen szavakkal hajította felém a kenyerelem meg a szalonnám:

9 acsarkodás: dühös kiabálás vagy sírás

10 potyára: hiába

11 sámfa: lábfejhez hasonló alakú eszköz, amellyel a csizmát vagy a cipőt kifeszítik, hogy megtartsa a formáját

– Ne, egyél, a fene egyen ki a világbul! Hogy száradna ki belüled a máj, a cufla meg a bél, húljön rá a bőr a pofádra.

Nem is tudom, milyen vőlegény lesz belőlem, ha megfog az átok.

Amint megfigyeltem, a szalonnám, kenyerem naponta kisebbedett. Utoljára csak mutatóba hozott ennivalót. Odáig jutottam, hogy már a nyelvem se mertem ráöltögetni.

Kezdtem alázatos lenni. Megmondom őszintén: olyan finoman köszöntem neki, ahogy csak lehet. Mondom neki, de nagyon finoman: kezit csókolom, ténsasszony! De szép színe van keenek, olyan szép sárga. Tudja már, mire gondolok?

Erre olyan cudar zenebonát csapott, hogy a madarak is el akartak költözni miatta a határból.

Másnapra aztán úgy megéheztem, hogy valósággal négykézlábra álltam kínomban. Ha nem szégyellem magamat, hát rögtön elkezdtem volna legelni a vasút mellett. El is határoztam, hogy amennyire a nadrágszíjam engedi, most az egyszer megtöltöm a hasamat tejföllel.

Dél volt, mikor eloldtam a lánctól a kutyát, ennek utána pedig bevittem a hűtőszobába. És miután minden tejfölt megettem, egy zacskó túró is bekebeleztem az ingem mögé, hát a kutyát csúnyán kikentem aludttejjel, a fülitől a farkáig, aztán rácsuktam a szobaajtót.

Még nem hajtottam el a teheneket, mikor a bakter fölfedezte a kutyát meg a kárt. Eccerre világos lett előtte minden. És a kutya most a múltkori eset miatt kihúzta a rövidebbet, hogy őszinte legyek, teljesen ártatlanul. A baktert elfutotta a méreg, és a moslékverő fával úgy megvonyíttatta szegény Bundást, hogy az teljesen összecifrázta a szobát.

Ilyen nehéz eset nem történt a háznál, mióta én vagyok a pásztor. A bundáskutyán alig maradt emberi ábrázat: már nem is úgy tekintett ki a kutyaházból, mint egy jóra való bundáskutya, hanem mint egy vadállat. Én vigasztaltam meg a szegény párát. Odamentem a kutyaházhoz, és megígértem neki élőszóval, hogy amint lehet, kárta-lanítom. Mondom a Bundásnak:

– Majd szedek neked farkasalmát¹² az erdőben, avval kikezellek. Bundás, te szereted a farkasalmát? Ha pedig az se használna, bekenem a képed pipamocskokkal meg pókhálóval. Vóna itt még más orvosság is, azt a tehéntől kellene elvenni, de tudom, hogy mennyire utárod a tehenekét.

A bakter kurjászott¹³ értem. Otthagytam a Bundást, és bementem a hűtőszobába tanácskozni. A nagy asztal körül összeült a bakterház népe megtárgyalni az esetet, köztük én is. A bakter aszongya, hogy agyon köll ütnöm a Bundást. Már tudtam,

12 farkasalma: gyomnövény

13 kurjász: (itt) kiabál, kurjant

hogy a kutyát eladom néhányszor, mert a jó kutya hazajön a gazdájához, ha mégannyira megverik is. A pénzt majd megtartom magamnak. Aztán, ha Bundás jól viselkedik, ami felől előre biztos vagyok, hát el lesz velem továbbra is az istálló környékén.

– Jó, jó – mondom a bakternek –, agyonütöm én a Bundást, csak bízza rám.

A ténsasszony azt javasolta, hogy én mossam föl a kutya után a szobát. Megmondtam neki ápertent,¹⁴ hogy az én munkámból éppen semmi se lesz. Aztán a bakter is mondta, hogy én majd fölmosom.

– Én bizony föl nem mosom – mondom a bakternek –, inkább aggya ide azt a két pengő negyven krajcárt, ami nekem jár, azután Isten álgya meg keedet is. Elmegyek haza. Én azért vagyok a bakterháznál, hogy gömbölyűre legeltessem a teheneket. Tegnap is bevverte egy paraszt a fejemet. Már megyek is hazafelé.

– Hát mehecc! – mondja a bakter.

– Megyek hát! – mondom.

Azután, hogy a sublód fiókjába összekerestem ingem, gatyám, nagyon megijedt a bakter.

Aszongya:

– Hát csak menj legeltetni. A mama szívesen fölmossa a szobát helyetted.

A „mama” annyira mérges lett, hogy nekem akart szaladni. Mondom neki:

– Sose acsarogjon, ténsasszony, hanem hasaljon neki a földnek, oszt vége van! Mire való ez a folytonos civódás? Vagy azt akarja kee, hogy hírbe kerüljön a bakterház?

Aszongya a banya:

– De most mán tisztulj elüllem, a fene egye meg a prédikációs fajtádat! – és kétkézre fogta a moslékkeverőt.

Mit tehettem volna mást, szépen kisétáltam a szobából.

Kérdések, feladatok

1. Hogyan fejezi ki Bendegúz az elégedetlenségét? Gyűjtsd össze ezeket a szavakat!
2. Sajnos a mai gyerekek sokszor káromkodnak, trágár kifejezéseket használnak. Gyűjtsd össze a szövegből azokat a szavakat, kifejezéseket, amelyek ezeket helyettesítik! Jegyezd meg ezeket, és használd, hogy te is azok közé tartozz, akik kulturáltan beszélnek!
3. Gyűjtsd össze Bendegúz „csínyeit”! Véleményed szerint ezek közül melyik a legsúlyosabb eset? Miért?
4. a) Miért bosszantja rendszeresen és szándékosan Bendegúz a ténsasszonyt?
b) Van-e nyertese a fiú és a ténsasszony állandó harcának? Válaszodat indokold!

14 ápertent: kereken, nyíltan